

Ovaj program finansira
Evropska Unija

Situaciona analiza

o djeci pod rizikom od
gubitka porodične brige i
djeci bez roditeljskog staranja
u Bosni i Hercegovini

Septembar 2017. godine

Situaciona analiza

o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci
bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini

Mišljenja izložena u ovom dokumentu su mišljenja autora i ne odražavaju nužno politike ili stavove UNICEF-a i njegovih partnera.

ZAHVALE

Ured UNICEF-a u Bosni i Hercegovini (BiH) zahvaljuje svim akterima koji su doprinijeli izradi ove situacione analize o djeci bez roditeljskog staranja i djeci pod rizikom od gubitka porodične brige u Bosni i Hercegovini. U analizi su učestvovala različite institucije na državnom, entitetskom, kantonalnom, opštinskom i lokalnom nivou, uključujući između ostalih Ministarstvo civilnih poslova BiH, Agenciju za statistiku BiH, Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije BiH (FBiH), Ministarstvo zdravstva FBiH, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ombudsmena za djecu Republike Srpske i Odjel za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta. Također izražavamo zahvalnost mnogim pružateljima usluga koji su učestvovali u izradi analize, što uključuje centre za socijalni rad, oko trideset ustanova za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, kao i druge ustanove koje brinu o djeci. Zahvaljujemo i predstavnicima nevladinih organizacija koje su izdvojile značajno vrijeme i podijelile svoja iskustva, tokom njihovog učešća u istraživanju, fokus grupama i intervjuima sa ključnim osobama.

Posebno zahvaljujemo Delegaciji Evropske unije koja je finansijski podržala ovu analizu u sklopu programa „*Transformacija institucija za zbrinjavanje djece i prevencija razdvajanja porodica*“.

UNICEF također zahvaljuje članicama istraživačkog tima Custom Concept d.o.o. Snježani Hasanagić i Maji Papović, te Fedri Idžaković za pravnu i Mirsadi Bajramović za finansijsku analizu. Zahvaljujemo i Joanni Rogers na pomoći u sastavljanju konačnog izvještaja.

Iznad svega UNICEF izražava duboku zahvalnost svoj djeci i njihovim roditeljima i osobama koje o njima brinu koje su učestvovala u situacionoj analizi i prenijele svoje poglede i iskustva.

PREDGOVOR

U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim zemljama, djeca bez roditeljskog staranja, djeca pod rizikom od razdvajanja od porodice i djeca sa poteškoćama u razvoju često su među najranjivijim grupama društva.

UNICEF u Bosni i Hercegovini podržava nadležna ministarstva u nastavku reforme brige o djeci. Fokus je na jačanju modela i kapaciteta za prevenciju razdvajanja porodica, za pružanje alternativne porodične i brige u zajednici i na podržavanju transformacije ustanova za brigu o djeci u usluge koje će pružiti pomoć i podršku djeci i porodicama.

UNICEF je naručio izradu ove situacione analize kako bi se snimilo trenutno stanje položaja djece bez roditeljskog staranja i djece pod rizikom od gubitka porodične brige u BiH. Ova grupa djece često ostaje „skrivena“ pa su raspoloživi pouzdani podaci o svakom aspektu njihovih života ograničeni, od njihove zaštite prema važećim politikama i zakonima, preko usluga kojima mogu pristupiti pa sve do društvenih normi i praksi u njihovom okruženju i njihovih porodica koje, iz različitih razloga, mogu biti okarakterizirane kao porodice „pod rizikom“. Nadamo da će ova situaciona analiza podići svijest o ovom pitanju i pokrenuti ciljano i zajedničko djelovanje svih nas koji smo odgovorni za dobrobit i zaštitu djece.

UNICEF i Evropska unija su zajedno finansirali ovu analizu u sklopu našeg generalnog i kontinuiranog partnerstva koje za cilj ima osigurati zaštitu i brigu za svu djecu. Zahvalni smo Delegaciji EU na uložnim naporima, općenito i u sklopu procesa pridruživanja EU, i na izuzetno aktivnom zalaganju za prava djece u BiH.

Vjerujemo da će nalazi i preporuke ove situacione analize pružiti informacije potrebne za proces planiranja i odlučivanja svih aktera, s ciljem unapređenja života sve djece u Bosni i Hercegovini koja odrastaju bez svojih roditelja i porodica. Dokazi sa svih strana svijeta nam govore da svako dijete treba porodicu da bi raslo, razvijalo se i ostvarilo svoj puni potencijal.

Geeta Narayan
Predstavница
UNICEF u Bosni i Hercegovini

Lista skraćenica

BiH	Bosna i Hercegovina
CRC	Konvencija o pravima djeteta
CSR	centar za socijalni rad
KM	konvertibilna marka
BD	Brčko Distrikt
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FG	Fokus grupa
FGD	diskusija fokus grupe
KII	intervjui sa ključnim osobama
N	broj
NVO	nevladina organizacija
RS	Republika Srpska
SPS	usluge socijalne zaštite
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za djecu

Spisak grafikona, slika i tabela

Tabele

- Tabela 1. Poređenje definicija u Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci i zakonima BiH (str. 17)
- Tabela 2. Djeca bez roditeljskog staranja u BiH, 2010-2015. (str. 25)
- Tabela 3. Broj djece pod starateljstvom, usvojene djece, porodično i institucionalno zbrinute djece u toku godine za period 2010-2015. (str. 26)
- Tabela 4. Kadrovski kapaciteti i omjer djece i uposlenih u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja (str. 53)
- Tabela 5. Upoznatost stručnih radnika sa postojećim standardima kvalitete rada i njihova primjena u praksi (str. 54)

Slike

- Slika 1. Primjena principa neophodnosti i prikladnosti prema Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci (str. 20)
- Slika 2. Dob djece i mladih bez roditeljskog staranja (N=1.311) (str.27)
- Slika 3. Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja (N=1.311) (str. 30)
- Slika 4. Udio odgovora za svaki od razloga (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu i za djecu sa poteškoćama u razvoju N=1.225) (str. 30)
- Slika 5. Stručna sprema majke u porodicama pod rizikom (N₁=600, N₂=1.534,146) (str. 36)
- Slika 6. Faktori rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=600 porodica) (str. 36)
- Slika 7. Vrste podrške koje CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=600 porodica) (str. 37)
- Slika 8. Učešće djece i staratelja u izradi individualnog plana zaštite i posjedovanje primjerka plana (N₁=592, N₂=588) (str. 40)

- Slika 9a. Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=1,311) (str. 41)
- Slika 9b. Prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i djecu tipičnog razvoja (N₁=232, N₂=1.045) (str. 42)
- Slika 10a. Revizije smještaja (N=1.311) (str. 43)
- Slika 10b. Promjene smještaja (N=1.311) (str. 43)
- Slika 11a. Smještaj maloljetne braće i sestara – mogućnost više odgovora (N=716) (str. 44)
- Slika 11b. Oblik brige u kojem su smještene maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=676) (str. 44)
- Slika 11c. Oblik brige u kojoj su smještene maloljetna braća i sestre djece bez roditeljskog staranja sa različitim vrstama razvoja (N₁=140, N₂=567) (str. 45)
- Slika 12. Dužina boravka (N=1.230) (str. 46)
- Slika 13a. Zastupljenost srodničkih i nesrodničkih porodica u 2014, 2015. i 2016, N₁=336, N₂=412, N₃=398 (str. 47)
- Slika 13b. Broj djece bez roditeljskog staranja u hraniteljskim porodicama (N=200) (str. 49)
- Slika 14. Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativnog zbrinjavanja u periodu 2014 – juni 2016. (N=144) i opće populacije djece starosti 15 godina i više (str. 57)
- Slika 15. Pomoć u zapošljavanju i rješavanju stambenog pitanja pružena mladima sa različitim vrstama razvoja kod osamostaljivanja (N=144) (str. 58)
- Slika 16. Dob djece i mladih odraslih osoba bez roditeljskog staranja (N=833) (str. 67)
- Slika 17. Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja (N=833) (str. 68)
- Slika 18. Udio odgovora za svaki od razloga (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu u BiH i za djecu u FBiH (N₁=1.311; N₂=833) (str. 69)
- Slika 19. Faktori rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=337 porodica) (str. 73)

- Slika 20. Vrsta podrške koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=337 porodica) (str. 77)
- Slika 21. Učešće djece i staratelja u izradi individualnog plana zaštite i posjedovanje primjerka plana (N₁=487, N₂=487) (str. 80)
- Slika 22a. Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=833) (str. 81)
- Slika 22b. Prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i ostalu djecu (N₁=150, N₂=667) (str. 82)
- Slika 23a. Revizije smještaja (N=833) (str. 83)
- Slika 23b. Promjene smještaja (N=833) (str. 84)
- Slika 24a. Smještaj maloljetne braće i sestara: mogućnost više odgovora (N=428) (str. 85)
- Slika 24b. Oblik brige u kojem su smještene maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=428) (str. 85)
- Slika 24c. Oblik brige u kojem su smještene maloljetna braća i sestre djece bez roditeljskog staranja sa različitim tipovima razvoja (N₁=84, N₂=338) (str. 86)
- Slika 25. Dužina boravka (N=789) (str. 88)
- Slika 26. Zastupljenost srodničkih i nesrodničkih porodica u 2014, 2015. i 2016, N₁=236, N₂=225, N₃=236 (str. 89)
- Slika 27. Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativne brige u periodu 2014 – juni 2016. (N=144) u BiH odnosno FBiH (N=88) i populacije djece starosti 15 godina i više (str. 97)
- Slika 28. Dob djece i mladih odraslih osoba bez roditeljskog staranja u RS (N=460) (str.102)
- Slika 29. Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja u RS (N=460) (str.103)
- Slika 30. Udio odgovora za svaki razlog (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu i za djecu u RS (djeca sa poteškoćama) (N₁=1,311; N₂=460) (str.104)
- Slika 31. Faktori rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=256 porodica) (str. 108)
- Slika 32. Vrsta podrške koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=256 porodica) (str. 110)
- Slika 33. Učešće djece i staratelja u izradi individualnog plana zaštite i posjedovanje primjerka plana (N₁=184, N₂=184) (str. 113)
- Slika 34a. Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=460) (str. 114)
- Slika 34b. Prvi smještaj djece bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i djece tipičnog razvoja (N₁=82, N₂=360) (str. 114)
- Slika 35a. Revizije smještaja (N=460) (str. 115)
- Slika 35b. Promjene smještaja (N=460) (str. 116)
- Slika 36a. Smještaj maloljetne braće i sestara – mogućnost više odgovora (N=276) (str. 117)
- Slika 36b. Oblik brige u kojem su smještene maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=276) (str. 117)
- Slika 36c. Oblik brige u kojem su smještene maloljetna braća i sestre djece bez roditeljskog staranja sa različitim tipovima razvoja (N₁=57, N₂=216) (str. 117)
- Slika 37. Dužina boravka (N=423) (str. 119)
- Slika 38. Zastupljenost srodničkih i nesrodničkih porodica u 2014, 2015. i 2016, N₁=100, N₂=187, N₃=162 (str. 120)
- Slika 39. Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativne brige u periodu januar 2014 – juni 2016. (N=144) u BiH odnosno RS (N=55) i populacije djece starosti 15 godina i više u cjelokupnoj dječijoj populaciji (str. 127)

Okviri

- Okvir 1. Zaključne primjedbe Komiteta UN-a za prava djeteta u odnosu na djecu bez roditeljskog staranja odnosno djecu pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja u periodičnom izvještaju BiH o implementaciji Konvencije o pravima djeteta UN-a za 2014. (str. 24)
- Okvir 2. Glavni aspekti zakonskog i regulatornog okvira za usvojenje u BiH (str. 50)
- Okvir 3. Studija slučaja o nesrodničkom hraniteljstvu u FBiH (str. 93)
- Okvir 4. Studija slučaja o projektu pripreme za samostalni život u RS (str. 125)

Sadržaj

1.

Izvršni sažetak	10
------------------------------	----

2.

Uvod i metodologija	14
----------------------------------	----

3.

Pregled zakonodavnog i okvira politika koji je relevantan za djecu bez roditeljskog staranja odnosno pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja	19
--	----

4.

Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u BiH	22
--	----

4.1 Koliko je u BiH djece bez roditeljskog staranja?	22
4.2 Karakteristike djece bez roditeljskog staranja u BiH	24
4.3 Razlozi i faktori rizika za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige	26

5.

Princip neophodnosti – podrška porodicama i prevencija u BiH	29
---	----

5.1 Pregled programa i mjera socijalne zaštite za djecu i porodice	29
5.2 Socijalne usluge za podršku porodicama	30
5.3 Percepcija CSR o broju i karakteristikama porodica pod rizikom od razdvajanja	32
5.4 Podrška koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja	34

6.

Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige u BiH	37
---	----

6.1 Karakteristike sistema alternativne brige	37
6.2 Dužina boravka u sistemu alternativnog zbrinjavanja	43
6.3 Kapaciteti usluga alternativnog zbrinjavanja	44

7.

Ishodi smještaja u alternativnu brigu	52
--	----

8.

Zaključci i preporuke	54
------------------------------------	----

9.

Ključni nalazi za Federaciju BiH	60
---	----

9.1 Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u FBiH	60
9.2 Princip neophodnosti – podrška porodicama i prevencija u FBiH	64
9.3 Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige	72
9.4 Ishodi smještaja u alternativnu brigu	87
9.5 Specifični zaključci za FBiH	90

10.

Ključni nalazi za Republiku Srpsku	92
---	----

10.1 Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u RS	92
10.2 Princip neophodnosti – podrška porodici i prevencija u RS	95
10.3 Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige	101
10.4 Ishodi smještaja u alternativnu brigu	115
10.5 Analiza i zaključci za RS	117

11.

Bibliografija	118
----------------------------	-----

12.

Aneksi	119
---------------------	-----

Annex 1: Obrazci za prikupljanje podataka	119
Annex 2: Opis poslova	135

1. Izvršni sažetak

U ovom izvještaju izloženi su nalazi studije o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini koja je provedena 2016. godine. U okviru studije provedeno je opsežno istraživanje dokumentacije, intervjui i fokus grupe, kao i anketa putem faksa/emaila kojom je obuhvaćeno svih 139 centara za socijalni rad i službi socijalne zaštite u BiH i svih 30 ustanova za alternativnu brigu o djeci bez roditeljskog staranja, kao i drugih institucija koje brinu o djeci.¹ U periodu od juna do septembra 2016. godine tim istraživača iz Customs Concept d.o.o. proveo je ukupno 19 fokus grupa i 22 intervju sa ključnim osobama, što je obuhvatilo ukupno 152 učesnika, uključujući predstavnike CSR i ustanova, hranitelje, djecu i mlade i roditelje. Dodatni kvalitativni podaci prikupljeni su kroz studije slučaja sa šest hraniteljskih porodica i osmero mladih koji su stariji od 18 godina. Ključni nalazi i preporuke predstavljeni su u nastavku.

¹ Uglavnom ustanove koje brinu za djecu sa poteškoćama u razvoju, od kojih su neka ujedno i djeca bez roditeljskog staranja.

² TransMonEE (Transformacijsko praćenje za veću jednakost), 2015. zasnovano na zvaničnim statističkim podacima organa vlasti u BiH.

³ Djeca sa poteškoćama su djeca koja imaju bilo kakvu poteškoću u obavljanju osnovnih aktivnosti kod kuće, na poslu ili u školi u šest mogućih domena: vid, sluh, hod ili penjanje uz stepenice, pamćenje ili koncentracija, odijevanje i održavanje lične higijene i komunikacija. Agencija za statistiku BiH, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH 2013.* (BiH 2016). *Svjetski izvještaj o invaliditetu SZO/Svjetske banke* (2011.) na strani 36 navodi da Globalni teret bolesti (2004.) procjenjuje da 5,1% djece u dobi od 0 do 14 godina u svijetu ima "umjeren do težak invaliditet". Istraživanje višestrukih pokazatelja iz 2006. godine (MICS) za BiH procijenilo je da je 6,5% djece starosti od 2 do 9 godina u BiH imalo neki oblik poteškoća.

KOLIKO IMA DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA?

1. Broj djece bez roditeljskog staranja može se samo procijeniti, jer definicija pojma „bez roditeljskog staranja“ nije usklađena ni u različitim zakonima, ni u sistemu dječije zaštite i upravljanja podacima u BiH.

Prema najnovijim dostupnim službenim statističkim podacima iz 2015. godine, broj djece bez roditeljskog staranja u BiH bio je oko 2.435² (0,35% dječije populacije).

U odgovorima na upitnike koji su distribuirani tokom ove situacione analize, a na osnovu vlastitih evidencija, CSR i ustanove za brigu o djeci prijavile su 1.311 djece bez roditeljskog staranja zaključno sa 30.6.2016. godine. Nakon ekstrapoliranja informacija i uzevši u obzir da na dvadeset posto upitnika nije odgovoreno, istraživački tim je došao do ukupne procjene od 1.640 djece bez roditeljskog staranja. Premda ovaj broj treba tumačiti s oprezom, istraživači smatraju da se radi o realnoj procjeni, barem za potrebe ovog istraživanja.

Koristeći brojku od 1.640 kao imenitelj, istraživanje je utvrdilo da 17,7 posto djece bez roditeljskog staranja čine djeca sa poteškoćama u razvoju. To je uporedivo sa procjenom iz popisa stanovništva 2013. godine da 0,9 posto ukupne populacije djece čine djeca sa poteškoćama.³ Ova značajna zastupljenost djece sa poteškoćama među djecom bez roditeljskog staranja bila bi čak i veća kada

bi se ubrojila i djeca smještena u specijalizirane ustanove za djecu sa poteškoćama.

Istraživanje je pokazalo da je 4,7 posto djece mlađe od tri godine bilo bez roditeljskog staranja, pri čemu je 87 posto njih bilo u institucionalnom smještaju u junu 2016. godine.

Ukupni podaci govore da je u junu 2016. godine 13 posto djece smještene u ustanovama imalo 18 godina ili više, zbog čega se više ne smatraju djecom.

ZBOG ČEGA SU DJECA BEZ RODITELJSKOG STARANJA?

2. U trećini slučajeva razlozi za alternativno zbrinjavanje djece su ekonomske prirode. Većina djece bez roditeljskog staranja (64%) imaju barem jednog živog roditelja, dok taj procenat među djecom sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja iznosi 72 posto.

U BiH centri za socijalni rad izvještavaju da u 33 posto slučajeva loš materijalni položaj porodice ili roditelja dovedu do odluke roditelja da dijete bude smješteno u ustanovu do dva mjeseca, često dok su oni u inostranstvu radi posla.

Registrovano je da oko jedno od četvero (24%) djece bez roditeljskog staranja nemaju žive roditelje, dok taj postotak kod djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja iznosi 15 posto.

Ostali glavni razlozi za smještaj u alternativnu brigu su zanemarivanje i napuštanje djeteta u 39 posto slučajeva. Za djecu sa poteškoćama u razvoju u 14 posto slučajeva je kao razlog za smještaj prijavljena posebna zaštita potrebna zbog zdravstvenog stanja djeteta, u odnosu na 4 posto kod sve djece. Potrebna je dodatna analiza s ciljem razumijevanja i rješavanja faktora koji dovode do prijavljenog zanemarivanja i napuštanja. I oni mogu biti povezani sa ekonomskim faktorima pa je neophodno sagledati bolje načine podrške roditeljima i porodicama za brigu o djeci sa poteškoćama u razvoju u njihovoj zajednici.

ŠTA URADITI KAKO DJECA NE BI NEPOTREBNO IZGUBILA RODITELJSKO STARANJE?

3. Kapaciteti multidisciplinarnih timova CSR u zemlji za rad na prevenciji i dječijoj zaštiti se značajno razlikuju.

Sedamdesetpet posto CSR imali su timove sastavljene od troje ili više članova, uključujući bar jednog socijalnog radnika i pravnika, što predstavlja značajan resurs za podršku porodicama i prevenciju nepotrebnog razdvajanja porodica.

Drugi stručnjaci koji su najčešće članovi timova u većim CSR su psiholozi i pedagogi. Multidisciplinarni tim donosi odluke o izmještanju djece iz roditeljskog staranja na nivou CSR, koje se u velikom broju slučajeva donose na osnovu sveobuhvatnih procjena, ali se postupak i kriteriji za donošenje takvih odluka mogu razlikovati između CSR.

Dvadesettri posto CSR imaju potpisane protokole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja.

Opseg podrške i preventivnog rada sa porodicama u svakoj opštini zavisi prevashodno od kapaciteta CSR, kao i od postojanja referalnih mehanizama i drugih usluga u zajednici, uključujući i usluge NVO koje su u nekim područjima vrlo aktivne.

4. Potrebna je jasna i jedinstvena definicija i kriteriji za identifikaciju porodica pod rizikom, koji bi se fokusirali na prevenciju nepotrebnog razdvajanja porodica.

Usluge podrške porodicama koje najčešće pružaju CSR su uključivanje u programe materijalne pomoći, savjetništvo i psihosocijalna podrška.

Postoje primjeri usluga socijalizacije djece i pojačanog nadzora čime se porodicama pruža djelotvorna podrška radi sprečavanja nepotrebnog razdvajanja, ali iz odgovora anketiranih CSR proizilazi da se te usluge rjeđe koriste. CSR većinom navode nezaposlenost, siromaštvo i zdravstveno stanje roditelja kao faktore rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja. Premda u manjoj mjeri, mnogi CSR također spominju ponašanje roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djece koji doprinose riziku od razdvajanja.

5. Učinkovitost preventivnog rada nije poznata pa je potrebno bolje praćenje i evaluacija.

Bolje usmjeren i efikasniji rad na prevenciji i podršci porodicama može rezultirati manjim brojem djece kojima je uopšte potrebno alternativno zbrinjavanje. Međutim zbog nepostojanja podataka, nije bilo moguće procijeniti učinkovitost preventivnog rada CSR, premda 95 posto CSR navode da pružaju neku vrstu usluga prevencije i podrške.

6. Nakon razdvajanja, djeca će vjerovatno ostati u kontaktu sa roditeljima, ukoliko ih imaju, ali se neće vratiti svojoj kući.

Navodi se da polovina djece bez roditeljskog staranja koja su smještena u nesrodničku hraniteljsku brigu i preko dvije trećine djece smještene u ustanove održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima.

U protekle dvije i po godine 6,6 posto djece se vratilo svojim porodicama nakon boravka u alternativnoj brizi.

Većina CSR navode da provode aktivnosti s ciljem reintegracije, uključujući savjetovanje, pružanje finansijske i materijalne pomoći, poticanje kontakata sa djetetom koje ima alternativnu brigu i pomoć u pristupu usluga zdravstvene zaštite, po potrebi, ali čini se da te aktivnosti nemaju značajnog uticaja na povratak djece u porodice.

DA LI JE OBEZBIJEĐENO ODGOVARAJUĆE ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE?

Prema evidencijama CSR u junu 2016. godine gotovo polovina (48,5%) djece bez roditeljskog staranja bilo je smješteno u ustanove, 35,5 posto je zbrinuto kod srodnika, a 9,8% djece je bilo u hraniteljskim porodicama.

7. Srodnička briga se premalo koristi, a predstavlja važan resurs za djecu kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje, naročito djecu koja su izgubila oba roditelja, ali u manjoj mjeri za malu djecu i djecu sa poteškoćama u razvoju

Više od trećine djece bez roditeljskog staranja imaju srodničku brigu, a o 49 posto djece koja su izgubila oba

roditelja prvo brinu srodnici i ta djeca obično ostaju u srodničkim porodicama.

Od 4,7 posto djece mlađe od tri godine bez roditeljskog staranja, 87 posto je u junu 2016. godine bilo smješteno u ustanove. Ovaj oblik zbrinjavanja je najnepovoljnija opcija za ispunjavanje njihove potrebe za stalnom brigom jedne odrasle osobe i može ugroziti njihov razvoj u prvim mjesecima i godinama života⁴.

8. Dugotrajni boravak u ustanovama, koji u prosjeku traje šest godina⁵, se previše primjenjuje, naročito za djecu sa poteškoćama u razvoju.

Od djece bez roditeljskog staranja obuhvaćene istraživanjem njih 48,5 posto (70,7% djece sa poteškoćama u razvoju i bez roditeljskog staranja) je bilo smješteno u ustanovama u junu 2016. godine.

Za 49% djece obuhvaćene istraživanjem institucionalno zbrinjavanje je prvi izbor smještaja. Većina CSR provodi reviziju smještaja, ali u većini slučajeva (82%) revizija ne dovodi do promjene prvog izbora smještaja.

Sistem praćenja brige za djecu u ustanovama (djelomično zbog definicije pojma „bez roditeljskog staranja“) ne omogućava analizu podataka prema pokazateljima kao što su odnos broja djece i broja zaposlenih, premda postoje podaci o omjeru stručnih zaposlenika u ustanovama za brigu o djeci koji rade direktno sa djecom.

9. Braća i sestre obično ostaju zajedno u istim oblicima zbrinjavanja, ali gotovo četvrtina djece bez roditeljskog staranja imaju braću i sestre o kojima i dalje brinu njihovi roditelji ili rođaci.

69 posto braće i sestara smješteno je zajedno u isti oblik zbrinjavanja.

Istraživanje je pokazalo da 19 posto obuhvaćene djece bez roditeljskog staranja imaju braću i sestre o kojima i dalje brinu roditelji, a dodatnih 4 posto imaju braću i sestre o kojima brinu drugi srodnici.

10. Nesrodničko hraniteljstvo također predstavlja mogući resurs za djecu bez roditeljskog staranja, ali ga CSR nedovoljno koriste.

Oko trećine potencijalnih hranitelja u vrijeme provođenja istraživanja nisu imali smještene djece.

11. Mali broj djece bez roditeljskog staranja bude usvojen.

Djeca koja su uključena u program usvajanja i na kraju usvojena uglavnom su bila mlađa od tri godine i nisu imala poteškoća u razvoju, te su do usvajanja provela

⁴ Rani rast i razvoj. Šta svaki parlamentarac treba znati i učiniti (UNICEF CEE/CIS, 2011.).

⁵ Ovaj prosjek uključuje mlade starosne dobi 18 godina i više.

manje od dvanaest mjeseci u ustanovi.

12. Sistemski standardi se nejednako primjenjuju u različitim opštinama.

Nivo primjene standarda kvalitete za alternativnu brigu o djeci čine se relativno niskim, pri čemu samo oko četvrtine do trećine službi navodi da primjenjuju te standarde u praksi. S obzirom na učestalost i prevalenciju navedene stručne supervizije i inspekcije, postavlja se pitanje koliko učinkovito ti mehanizmi osiguravaju primjenu standarda i smjernica u praksi.

ŠTA SE DEŠAVA SA DJECOM NAKON ALTERNATIVNOG ZBRINJAVANJA?

13. Mnoga djeca ostaju u sistemu alternativne brige do odrasle dobi.

Tri četvrtine od 144 mladih koji su izašli iz sistema alternativne brige u dvije i po godine prije istraživanja su u vrijeme izlaska iz sistema imali 18 do 26 godina. Dvije trećine sve ove djece nije dobilo pomoć u zapošljavanju, a samo polovina je dobila pomoć u rješavanju stambenog pitanja⁶.

Glavne preporuke

Pravni okvir

- Definicija djece „bez roditeljskog staranja“ u svim relevantnim zakonima u BiH treba biti usklađena sa Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci kako bi se osigurala odgovarajuća identifikacija, planiranje i odlučivanje.
- Uspostaviti i sistematično i dosljedno provesti i pratiti jedinstvene standarde kvalitete za alternativnu brigu o djeci u BiH.

Dostupnost i pristup kvalitetnim službama

- Osigurati obuhvat, adekvatnu raspodjelu i efikasnu iskorištenost finansijskih i ljudskih resursa službi koje rade na ublažavanju rizika od nepotrebnog razdvajanja porodica, uključujući službe za podršku porodici i novčanu pomoć.
- Povećati pristup i kvalitet službi socijalne i dječije zaštite, naročito za djecu sa poteškoćama u razvoju, sa posebnim naglaskom na mjere prevencije razdvajanja porodica i podršku porodicama. Osigurati da djeca koja ipak uđu u sistem alternativne brige zaista imaju potrebu za tim vidom brige i da su sve druge mogućnosti za podršku njihovim porodicama i prevenciju razdvajanja prethodno razmotrene i iscrpljene.
- Ojačati alternativnu brigu porodičnog tipa, naročito srodničku birgu i nesrodničko hraniteljstvo, te s tim povezane kapacitete stručnog osoblja.
- Ubrzati deinstitucionalizaciju djece u sklopu šireg procesa reforme brige za djecu. Kroz prevenciju razdvajanja porodica, poticanje odgovarajuće alternativne brige porodičnog tipa i reintegraciju, smještaj djece u ustanovu bude samo krajnja mjera sa najkraćim mogućim trajanjem, naročito kod djece mlađe od tri godine.
- Promovirati sistemsku saradnju između CSR i NVO. Uključivanje djelatovnih usluga nevladinog sektora pomoći će u osiguravanju pristupa za svu djecu nekoj od djelatovnijih usluga koje se trenutno razvijaju u nekim opštinama.

Društvene norme

- Provoditi inicijative vezane za podizanja svijesti usmjerene na širu javnost i profesionalce o štetnom utjecaju institucionalne brige na razvoj i dobrobit djece, posebice za djecu mlađu od tri godine života i djecu s poteškoćama u razvoju.

Istraživanje

- Provesti dubinsko istraživanje s ciljem boljeg razumijevanja i tretiranja faktora koji dovode do prijavljenog zanemarivanja i napuštanja, kao i ekonomskih razloga za alternativno zbrinjavanje djece. Sagledati mogućnosti za bolju podršku roditeljima u brizi o njihovoj djeci, uključujući i djecu sa poteškoćama.

⁶ Istraživanje nije procjenjivalo da li djeca zaista trebaju pomoć u zapošljavanju i rješavanju stambenog pitanja, već je samo registrovalo da li su ostvarili te vidove pomoći ili ne.

2.

Uvod i metodologija

Ured Fonda Ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF) u BiH u uskoj saradnji sa nadležnim vladinim institucijama i uz finansijsku pomoć Evropske unije (EU) proveo je situacionu analizu djece bez roditeljskog staranja i djece pod rizikom od razdvajanja od porodica, u sklopu projekta pod nazivom „Transformacija institucija za zbrinjavanje djece i prevencija razdvajanja porodica” koji finansira Evropska unija (EU).

Partneri programa su Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH, Ministarstvo zdravstva FBiH, kantonalna ministarstva nadležna za resor socijalne i dječije zaštite (u FBiH), opštinska tijela nadležna za dječiju i socijalnu zaštitu, opštinski i kantonalni CSR, ustanove za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja, lokalne zajednice, nevladine organizacije (NVO) sa stručnim znanjem u oblasti dječije zaštite i zaštite djece bez roditeljskog staranja.

Metodologija

Provedena je iscrpna analiza dokumentacije radi identifikacije učesnika u analizi i izrade istraživačkih instrumenata, kao i za potrebe analize i nalaza izloženih u ovom izvještaju.

Anketa putem faksa/emaila obuhvatila je svih 139 CSR/SSZ u BiH i svih 30 ustanova za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i druge institucije⁷ u

BiH koje brinu o djeci bez primarnih pružalaca brige. Izrađena su dva upitnika, po jedan za svaku grupu ciljanih organizacija, koji su finalizirani nakon pilot faze. Upitnici su sadržavali opšta pitanja o organizaciji, djeci bez roditeljskog staranja, hraniteljskim i usvojiteljskim porodicama, kao i usvojenoj djeci, mladima koji su izašli iz sistema brige o djeci bez primarnih pružalaca brige i o porodicama i djeci pod rizikom od razdvajanja, kao i konkretna pitanja o svakoj kategoriji djece i porodica koje je evidentirala anketirana organizacija.

Od 139 upitnika upućenih CSR i SSZ (od čega 78 u FBiH, 60 u RS i 1 u BD), njih 111 (odnosno 80%) je popunjeno i vraćeno. Od 30 upitnika upućenih ustanovama za alternativno zbrinjavanje djece bez primarnih pružalaca brige i drugim ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja (od čega 24 ustanove u FBiH i 6 ustanova u RS), popunjeno je i vraćeno njih 16. Šest ustanova navelo je da nemaju djece bez roditeljskog staranja i nije popunilo upitnik.

Pored navedenog korištene su kvalitativne metode (polustrukturirani intervjui i fokus grupe), kako bi se detaljnije istražili neki od ključnih problema prepoznatih tokom analize dokumentacije. Održano je ukupno 19 fokus grupa i to 13 u FBiH, 4 u RS i 2 u BD, na kojima je bilo ukupno 124 učesnika iz sljedećih grupa zainteresira-

⁷ Uglavnom ustanove koje brinu o djeci sa poteškoćama u razvoju od kojih su neka ujedno i djeca bez roditeljskog staranja.

nih strana:

- Predstavnici CSR i institucija za alternativnu brigu o djeci bez primarnih pružalaca brige i drugih ustanova koje brinu o djeci bez roditeljskog staranja
- Hranitelji
- Djeca bez roditeljskog staranja u institucionalnoj brizi
- Djeca pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja
- Roditelji pod rizikom od gubitka starateljstva nad djecom

Provedena su ukupno 22 intervjua sa ključnim osobama, uključujući predstavnike ministarstava za zdravstvenu i socijalnu zaštitu na nivou entiteta, kantona i Brčko Distrikta, kao i osam pružatelja usluga i druge zainteresirane strane. Dodatnih šest intervjua obavljeno je sa djecom bez primarnih pružalaca brige smještenom u hraniteljske porodice.

Kroz studije slučaja šest hraniteljskih porodica i osam mladih starijih od 18 godina koji učestvuju u programima koji ih pripremaju za samostalni život i pružaju dugotrajno orijentisanu podršku, prikupljeni su dodatni kvalitativni podaci.

Ograničenja podataka

Domaći i međunarodni zakonodavni okvir ne daje jedinstvenu pravnu definiciju alternativne brige o djeci bez roditeljskog staranja. Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci (2009.) i zakoni BiH sadrže definicije prikazane u tabeli 1.

Tabela 1.

Poređenje definicija u Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci i zakonima BiH

Ključni pojam	Smjernice UN-a	Zakoni BiH
Djeca bez roditeljskog staranja	Osobe mlade od 18 godina za koje preko noći ne brine bar jedan od njihovih roditelja, iz bilo kojeg razloga i pod bilo kakvim okolnostima.	Djeca čiji roditelji su: umrli, nestali ili nepoznati ili je prebivalište roditelja nepoznato duže od jedne godine, čiji su roditelji lišeni roditeljskih prava ili poslovne (pravne) sposobnosti, odnosno čiji roditelji još uvijek nisu stekli poslovnu sposobnost ili je njihova poslovna sposobnost ograničena; čiji roditelji zanemaruju odgoj i čuvanje djeteta duži vremenski period; čiji su roditelji odsutni i nisu u mogućnosti da redovno brinu za dijete (djecu), ali nisu povjerali odgoj i čuvanje djeteta (djece) osobi za koju organ starateljstva utvrdi da ispunjava uslove da bude staratelj. (Porodični zakoni FBiH, RS i BD)
Neformalna briga	Svaki privatni oblik brige koja se pruža u porodičnom okruženju u kojem o djetetu trajno ili na neodređeni period brinu srodnici ili prijatelji (neformalna srodnička briga) ili drugi pojedinci, na inicijativu djeteta, njegovih roditelja ili druge osobe, pri čemu taj oblik brige nije odredio administrativni ili sudski organ, ili akreditovani organ	
Formalna briga	Sva briga koja se pruža u porodičnom okruženju koju je odredilo nadležno tijelo upravne ili sudske vlasti i sva briga koja se pruža u institucionalnom okruženju, uključujući privatne ustanove, bez obzira na to da li je to rezultat upravnih ili sudskih mjera.	Organ starateljstva (CSR) provodi postupak stavljanja pod starateljstvo ili prestanka starateljstva. Sud je uključen u ukidanje roditeljskih prava. Starateljstvo je definirano kao oblik zaštite maloljetne djece koja su uskraćena za roditeljsko staranje. (Porodični zakoni FBiH, RS i BD)
Srodnička briga	Briga porodičnog tipa u djetetovoj proširenoj porodici ili s bliskim porodičnim prijateljima koje dijete poznaje, a koja može po svojoj prirodi biti formalna ili neformalna.	Roditelji mogu povjeriti dijete srodniku, a to se može formalizirati kao starateljstvo kroz organ starateljstva.
Hraniteljstvo	Situacije u kojima nadležni organ djecu u svrhu osiguravanja alternativne brige smješta u domaćinstvo porodice koja nije djetetova vlastita porodica, a koja je prošla proces selekcije, kvalifikacije, ovlaštenja i nadzora za pružanje takve brige	Za djecu bez roditeljskog staranja, djecu čiji odgoj je zanemaren, djecu čiji je razvoj usporen zbog porodičnih okolnosti, djecu sa mentalnim ili tjelesnim invaliditetom (zakoni o socijalnoj zaštiti FBiH, RS i BD) Zakon o socijalnoj zaštiti RS propisuje da je hraniteljska porodica porodica sa jednim ili više punoljetnih lica koja se bavi uslugama zbrinjavanja djece ili pu-

nojletnih lica, za koju je izvršena procjena i osposobljavanje za hraniteljstvo, koja ispunjava propisane uslove i ostvaruje naknadu za svoje pružene usluge.

Za smještaj djeteta u drugu obitelj potrebna je pismena saglasnost roditelja, odnosno usvojitelja ili staratelja, a ako je dijete starije od 15 godina, potreban je i njegov pristanak. Saglasnost roditelja nije potrebna, ako su roditelji lišeni roditeljskog prava. (Zakon o osnovama socijalne zaštite FBiH).

Institucionalna briga Briga koja se pruža u svakom nepodričnom grupnom okruženju, kao što su sigurna mjesta za pružanje hitnog zbrinjavanja, tranzitni centri u vanrednim situacijama te sve ostale ustanove za pružanje kratkoročne i dugoročne brige, uključujući dječije domove.

Mogućnost za zbrinjavanje djece kojoj je potrebna trajna pomoć i podrška koju ne mogu dobiti od svojih porodica ili na neki drugi način.

Prije smještaja djeteta u ustanovu, ovlašteni organ starateljstva procjenjuje da li je takav smještaj najdjelotvorniji izbor odnosno da li se zaštita koja je djetetu potrebna može obezbijediti kroz druge mehanizme socijalne zaštite. (zakoni o socijalnoj zaštiti FBiH, RS i BD)

Smještaj u ustanovu obezbjeđuje djeci stanovanje, ishranu, odijevanje, njegu, pomoć, brigu, vaspitanje i obrazovanje, osposobljavanje za privređivanje, radne, kulturno-zabavne, rekreativno-rehabilitacione aktivnosti, zdravstvenu zaštitu i druge usluge. (Zakon o socijalnoj zaštiti RS)

Zakon o socijalnoj zaštiti Kantona Sarajevo propisuje da se smještaj u ustanovu socijalne zaštite neće osigurati osobi kojoj srodnici obavezni na održavanje mogu obezbijediti uvjete za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, o čemu zaključak donosi Stručni tim CSR.

Centri za socijalni rad kao organi starateljstva u skladu sa porodičnim zakonima imaju nadležnost za:

- Izdavanje saglasnosti roditeljima da povjere dijete/djecu na odgoj i čuvanje osobi, porodici ili ustanovi.
- Procjenu da li roditelji pružaju odgovarajuću brigu ili su djeca zanemarena.
- Smještaj djece u zamjenske porodice, ustanove za zbrinjavanje djece ili povjeravanje djece na brigu osobama koje nisu njihovi roditelji.
- Procjenu da li je smještaj u ustanovu najefikasniji izbor ili se zaštita koja je djetetu potrebna može ostvariti kroz drugi mehanizam socijalne zaštite.

U odgovorima na anketu 111 CSR i 16 ustanova za alternativno zbrinjavanje djece koristili su definicije djece „bez roditeljskog staranja“, „pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja“ i „djece sa poteškoćama u razvoju“ ili sa „invaliditetom“ usklađene sa tumačenjima lokalnih i državnih zakona i ustaljenom praksom u svakoj organizaciji. Može se pretpostaviti da ove ustanove široko kategoriziraju djecu kao djecu bez roditeljskog staranja ako je sam CSR kroz formalnu procjenu tu djecu kategorizirao kao djecu bez roditeljskog staranja. Po toj definiciji obuhvaćene su sljedeće grupe djece:

- Djeca koja su proglašena djecom bez roditeljskog staranja odlukom suda koji je roditelje lišio roditeljskih prava.
- Djeca čiji su roditelji umrli.
- Djeca roditelja za koje je CSR procijenio da ne mogu pružati odgovarajuću brigu i u slučajevima kada sudovi nisu roditelje lišili roditeljskih prava.

- Djeca koju su roditelji smjestili u privremeno ili dugoročno starateljstvo (iz niza razloga) uz saglasnost CSR.

Analiza kvantitativnih podataka sadržana u ovom izvještaju je stoga zasnovana na podacima koje su dostavile organizacije koje smatraju da rade sa djecom bez roditeljskog staranja ili djecom pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja i koristeći klasifikaciju djece kao djece „bez roditeljskog staranja“ i djece „sa poteškoćama u razvoju“ zasnovanu na kriterijima propisanim lokalnim i nacionalnim zakonodavstvom i smjernicama.

Većina ustanova i službi koje nisu dale odgovore u anketi rade sa djecom, mladima i odraslim osobama sa različitim vrstama invaliditeta⁸ koje institucije ne definiraju kao djecu bez roditeljskog staranja ili pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja. Na primjer, jedno udruženje organizacija za pomoć osobama sa intelektualnim poteškoćama u FBiH navelo je da djeca i mladi bez roditeljskog staranja nisu njihova ciljna populacija, a specijalizirana ustanova za slijepu/gluhu djecu navela je da „nema smještene djece bez roditeljskog staranja“. S obzirom na značajnu zastupljenost djece sa poteškoćama u razvoju, uključujući djecu sa intelektualnim poteškoćama, u sistemu alternativnog zbrinjavanja, ovo

⁸ Primjeri uključuju: Centar za djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju Budućnost, Derventa; Javna ustanova (JU) Dom za lica sa invaliditetom Višegrad; JU Dom za lica sa invaliditetom Prijedor; JU Centar za obrazovanje i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla; Centar za slijepu i slabovidnu djecu i omladinu Sarajevo i Centar za slušnu i govornu rehabilitaciju Sarajevo.

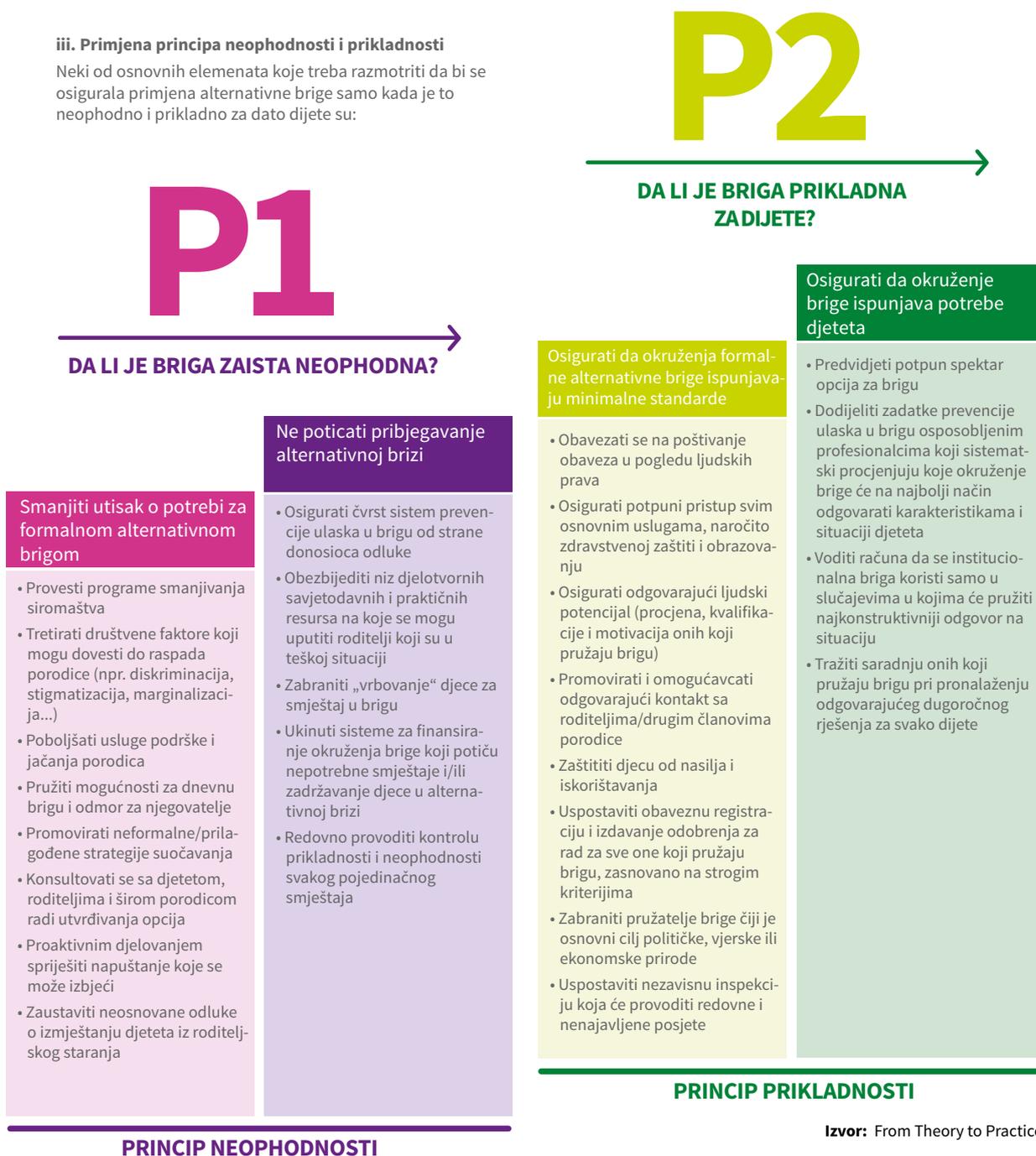
samostalno isključivanje službi koje su direktno relevantne za ovu analizu predstavlja značajno ograničenje prikupljenih podataka i samim tim i zaključaka koji proizilaze iz analize tih podataka. Ti problemi su naznačeni u dijelovima izvještaja gdje su relevantni.

Struktura Izvještaja o situacionoj analizi

Struktura ovog izvještaja odražava vodeće principe Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci - principe neophodnosti i prikladnosti kako je prikazano na slici 1.

Slika 1.

Primjena principa neophodnosti i prikladnosti prema Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci

U poglavlju 3 Izvještaja prvo se govori o širokom zakonodavnom i okviru politika relevantnom za djecu bez roditeljskog staranja odnosno pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja. U ovom poglavlju dat je sažetak relevantnih napomena Komiteta za prava djeteta. U poglavlju 4 predstavljeni su podaci o broju djece bez roditeljskog staranja prema službenim statističkim podacima i nalazima ankete koja je provedena za potrebe ove situacione analize. U poglavlju 4 analiziraju se i razlozi za gubitak roditeljskog staranja. U poglavlju 5 navode se nalazi ankete po pitanju preventivnih aktivnosti za sprečavanje *nepotrebnog* gubitka roditeljskog staranja u BiH i aktivnosti kojima se osigurava da alternativnu brigu imaju samo djeca kojoj je takav vid zbrinjavanja *potreban*. U poglavlju 6 predstavljeni su nalazi istraživanja o *prikladnosti* alternativne brige za djecu, a u poglavlju 7 su izloženi i analizirani nalazi istraživanja o ishodima alternativne brige za djecu i mlade. Izvještaj se u svim dijelovima poziva na nalaze istraživanja u pogledu kapaciteta sistema da pruži podršku porodicama i ispoštuje princip neophodnosti, te osigura brigu koja ispunjava različite potrebe djece različite starosne dobi i različitim sposobnosti, čime se poštuje princip prikladnosti. U poglavlju 8 predstavljeni su zaključci koji se mogu izvesti iz istraživanja i njegovih nalaza. U poglavljima 9 i 10 izložene su podgrupe rezultata za FBiH, odnosno RS, koji prate strukturu poglavlja 4 do 8 (broj i razlozi za gubitak roditeljskog staranja, nalazi vezani za princip neophodnosti, nalazi vezani za princip prikladnosti, ishodi i zaključci). Poglavlja 9 i 10 također detaljnije analiziraju podatke koji su prikupljeni kroz intervju, fokus grupe i studije slučaja.

9 Theory to Practice, *Implementing the UN Guidelines for the Alternative Care of Children*, Chapter 2, str. 23 (Cantwell et al., 2013.). Dostupno na adresi: <http://www.alternativecareguidelines.org/Portals/46/Moving-forward/Moving-Forward-implementing-the-guidelines-for-web1.pdf>

3.

Pregled zakonodavnog i okvira politika koji je relevantan za djecu bez roditeljskog staranja odnosno pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja

Ustav BiH propisuje da Bosna i Hercegovina i oba njena entiteta, Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine, te Brčko Distrikt osiguravaju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uživane prava i sloboda, predviđenih u Ustavu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava, „osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.“¹⁰ Sve tri administrativne jedinice, Federacija BiH, Republika Srpska i Brčko Distrikt svojim ustavima priznaju potrebu za posebnom zaštitom maloljetnika bez roditeljskog staranja¹¹ te prava na zaštitu porodice i djece, socijalnu zaštitu, utočište i zaštitu ugroženih grupa.¹²

Ustav također propisuje nadležnosti RS, FBiH i BD u oblasti zaštite porodice i socijalne zaštite djece, a 18 različitih zakona i niz podzakonskih akata regulišu alternativnu i porodičnu brigu. Relevantni međunarodni pravni okviri i smjernice obuhvataju Konvenciju UN-a o pravima djeteta, Konvenciju UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci.

¹⁰ Ustav Bosne i Hercegovine, član 2. stav 1. i 4.

¹¹ Ustav Republike Srpske, članovi 5. i 36.

¹² Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, glava II, Ljudska prava i osnovne slobode, član 2.

¹³ http://www.unicef.org/bih/ba/Politika_zastite_djece_bez_rod_st_2006_16web.pdf (posjećeno 25.8.2016.)

¹⁴ Službene novine Federacije BiH br. 86/12

Zakoni o alternativnom zbrinjavanju djece bez primarnih skrbnika i socijalnoj podršci za porodice u BiH

Alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i podrška porodicama regulirani su okvirom politika koji je povezan sa sistemom socijalne zaštite i finansiranja. Trenutna faza reforme i razvoja sistema započela je sa Dokumentom politike o zaštiti djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u BiH 2006-2016, koji su izradila entitetska ministarstva u saradnji sa UNICEF-om i Save the Children UK na osnovu Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci.

Vlada FBiH je usvojila ovaj dokument politike 2008. godine¹³ i odobrila Akcioni plan za njegovu provedbu¹⁴ kojim su utvrđeni ciljevi, aktivnosti, nositelji, izvori finansiranja i projekcije budžeta za unapređenje zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom, te je uspostavljeno Koordinaciono tijelo. Nadležna ministarstva radila su na razvoju sistema za podršku mladima koji napuštaju javni sistem zbrinjavanja i na standardiziranju usluga za smještaj u malim porodičnim domovima za djecu bez roditeljskog staranja, kao i na podizanju svijesti javnosti u FBiH o štetnim posljedicama institucionalnog zbrinjavanja i o reformi sistema dječije zaštite.

Republika Srpska je 2009. godine donijela Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa Akcionim planom za period 2009-2014. godina i drugu Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja za period 2015-2020.¹⁵ u skladu sa Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci i s ciljem da se razvijaju i unaprijede sistemski modeli upravljanja i djelovanja u oblasti socijalne zaštite djece koji imaju kapacitete da optimalno odgovore na potrebe djece bez roditeljskog staranja i na potrebe djece koja žive u riziku od razdvajanja od roditelja, a u skladu sa najboljim interesom djeteta. Ovaj cilj se ostvaruje kroz šest strateških oblasti i to: preventivna zaštita djece pod rizikom od razdvajanja, starateljstvo, usvajanje, hraniteljstvo, institucionalno zbrinjavanje i podrška u osamostaljenju. RS je 2014. godine također usvojila posebni Pravilnik o hraniteljstvu.¹⁶

Federacija BiH je također donijela niz politika u ovoj oblasti, uključujući Strategiju deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH (2014-2020.)¹⁷ koja snažno zagovara alternativne modele zbrinjavanja porodičnog tipa za odrasle osobe sa invaliditetom i djecu. Dokument ukazuje na neophodnost postepene transformacije postojećih institucija u pružatelje usluga koje se ne mogu pružiti u okruženju porodičnog tipa i drugih povezanih usluga. Federacija BiH je također usvojila Javnu politiku o razvoju udomiteljstva u FBiH¹⁸ koja naglašava nepostojanje sistemskih rješenja u ovoj oblasti. Navedeni ciljevi Politike uključuju unapređenje i održavanje harmoniziranim sistema udomiteljstva u FBiH, podršku održivoj tranziciji s institucionalnog načina zbrinjavanja na obiteljski smještaj, unapređenje kapaciteta CSR kroz osiguranje odgovarajućih ljudskih potencijala, tehničkih i finansijskih resursa, uspostavljanje mehanizma koordinacije, praćenja i evaluacije primjene Politike i aktivnosti u oblasti udomiteljstva, kao i povećanje finansiranja udomiteljstva iz vanproračunskih sredstava (donatorska sredstva, drugi izvori finansiranja).

Parlament Federacije FBiH usvojio je Zakon o hraniteljstvu FBiH kao jedan od instrumenata politike u februaru 2017. godine. Usvajanje ovog zakona je, kao i mnoga druga pitanja reforme socijalne zaštite, iziskivalo rješavanje pitanja podjele odgovornosti za finansiranje hraniteljstva između različitih nivoa vlasti u FBiH.¹⁹

Ocjenjuje se da je zaštita osoba sa invaliditetom, naročito djece sa poteškoćama u razvoju, u skladu sa finansijskim mogućnostima FBiH, a postojeća zaštita nije značajno unaprijedila učešće, socijalnu inkluziju ili kvalitet njihovog života.²⁰ Prijedlog nove Strategije za unapređenje prava i položaja osoba sa invaliditetom u FBiH 2016-2020. predviđa dodatnu finansijsku pomoć porodicama sa djecom sa poteškoćama u razvoju ili sa odraslim osobama sa invaliditetom (npr. veći dječiji datak, itd.). Planirani su i poboljšani međusektorski referalni mehanizmi između sektora zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite za djecu sa poteškoćama u razvoju i njihove porodice.²¹ Izrada politika u oblasti socijalnih usluga i socijalnog rada je u toku.

Ovaj široki okvir zakona i politika koji treba podržati provedbu Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci i dalje se suočava sa izazovima u implementaciji, što su primijetili i Komitet za prava djeteta (vidi okvir 1), UNICEF i drugi promatrači za prava djeteta.²²

¹⁵ <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf> (25.8.2016.).

¹⁶ Službeni glasnik RS br. 27/14 Dostupno na: <http://www.djeca.rs.ba/uploaded/Pravilnik%20o%20hraniteljstvu.pdf> (posjećeno 25.8.2016.)

¹⁷ <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Strategija%20deinstitucionalizacije%20i%20transformacije%20ustanova%20socijalne%20zastite%20u%20Federaciji%20BiH.pdf> (posjećeno 25.8.2016.).

¹⁸ Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH Javna politika razvoja udomiteljstva (2014.). Dostupno na: <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Javna%20politika%20o%20udomiteljstvu%20-%20Prednacrt.pdf> (posjećeno: 25.8.2016.)

¹⁹ Objavljen u Službenim novinama Federacije BiH, br. 19/17 (15.3.2017.). Dostupno na: https://mrsri.ks.gov.ba/sites/mrsri.ks.gov.ba/files/zakon_o_hraniteljstvu_fbih.pdf

²⁰ Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH, *Komentari na Načrt komparativne analize zakona o alternativnom zbrinjavanju djece bez roditeljskog staranja BiH* (2016.).

²¹ Ibid.

²² Na primjer: Pogledati Ombudsmen za djecu RS (2011.); Prema: Bartlett W., *Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH* (UNICEF, 2013.).

Zaključne primjedbe Komiteta UN-a za prava djeteta u odnosu na djecu bez roditeljskog staranja odnosno djecu pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja u periodičnom izvještaju BiH o implementaciji Konvencije o pravima djeteta UN-a za 2014.

OKVIR 1.

Komitet je istaknuo da zbog ograničenih finansijskih i kadrovskih resursa CSR nisu u mogućnosti da spriječe raspad porodice u slučajevima gdje je moguće koristiti alternativna rješenja i odgovoriti na potrebe djece bez roditeljskog staranja. Komitet je zabrinut jer: (a) se djeca smještaju u ustanove samo na osnovu porodičnih ekonomskih poteškoća; alternativne porodične i opcije zajednice za djecu lišenu porodičnog okruženja ili djecu sa posebnim potrebama su neadekvatne, a većina djece je smještena u ustanove; i ulažu se nedovoljni napori za spajanje te djece sa njihovim biološkim porodicama, što dovodi do toga da veliki broj njih ostaje u ustanovama do 18. godine... (e) nedostatak sveobuhvatnog sistema hraniteljstva i niska i neredovna sredstva za pokrivanje troškova smještanja djece u hraniteljske porodice što često dovodi do niskih standarda brige u takvim situacijama ... (g) postojeći sistem alternativne brige obeshrabruje spajanje djece sa biološkim porodicama, čak i kada to može da bude održiva opcija.

U tački 49. BiH se poziva da olakša i pruži podršku brizi porodičnog tipa za djecu gdje god je to moguće; da temeljno i periodično razmatra smještaj djece u ustanove i pri tom obrati posebnu pažnju na znakove zlostavljanja djece; da uspostavi sveobuhvatan i koherentan nacionalni sistem hraniteljstva i pravovremeno finansira i pruža podršku hraniteljskim porodicama; da obezbijedi sve kadrovske, tehničke i finansijske resurse za poboljšanje položaja djece smještene u sistem alternativne brige.

U tački 51. BiH se poziva da olakša usvajanje, uključujući i pojednostavljenje i usklađivanje procedura usvajanja, uz istovremeno pružanje garancija koje zahtijeva Konvencija, te da uspostavi univerzalnu integriranu bazu podataka za svoje ustanove socijalne zaštite sa podacima o potencijalnim usvojenicima i usvojiteljima u cijeloj zemlji.

U tački 53. BiH se poziva da utvrdi jasnu zakonsku definiciju invaliditeta i osigura usklađenost zakonodavstva, politika i praksi na cjelokupnom teritoriju zemlje s ciljem efikasnog rješavanja potreba djece sa poteškoćama u razvoju na nediskriminirajući način. Komitet apelira na BiH da pojača mjere podrške za roditelje koji brinu za svoju djecu sa poteškoćama u razvoju i da, u slučajevima gdje je smještaj u ustanovu neophodan, osigura da se smještaj provede uz puno poštivanje principa najboljeg interesa djeteta i u centrima za zbrinjavanje koji imaju odgovarajuće kadrovske, tehničke i finansijske resurse za pružanje usluga i podrške potrebne djeci sa poteškoćama u razvoju i njihovim porodicama.

U tački 61. preporučuje se BiH da osigura da sva djeca imaju korist od direktnog prava na socijalnu sigurnost, uključujući socijalno osiguranje i da preduzme potrebne mjere za postizanje punog ostvarivanja ovog prava (...) te (...) da poduzme sve neophodne mjere na pružanju podrške i materijalne pomoći ekonomski ugroženim porodicama, uključujući i ciljane programe za porodice u stanju najveće potrebe, uključujući i uvođenje univerzalnog dječijeg dodatka s ciljem otklanjanja nejednakosti i garantovanog adekvatnog životnog standarda za svu djecu na njenoj teritoriji.

4.

Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u BiH

4.1 Koliko je u BiH djece bez roditeljskog staranja?

Zvanične statističke podatke o uslugama socijalne zaštite objavljuje Agencija za statistiku BiH u svom Tematskom biltenu o socijalnoj zaštiti,²³ što uključuje podatke o broju djece i mladih u institucionalnoj brizi i korisnika usluga socijalne zaštite. On sadrži definicije različitih kategorija djece bez roditeljskog staranja ili djece suočene sa različitim izazovima. Na primjer, sljedeća kategorija djece bi vjerovatno obuhvatila i djecu o kojoj preko noći još uvijek brinu njihovi roditelji i djecu o kojoj preko noći ne brinu njihovi roditelji, ali koja se sva broje kao djeca „bez roditeljskog staranja“:

Djeca roditelja spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost uslijed izdržavanja kazne, dužeg liječenja u stacionaru, teškog hroničnog oboljenja, privremenog rada u inostranstvu, lišavanja poslovne sposobnosti i sl. (Socijalna zaštita, 2010-2015, Agencija za statistiku BiH)

Bilten sadrži podatke o broju oblika i usluga socijalne zaštite koje se koriste, a ne broju korisnika usluga, tako da je moguće dvostruko brojanje istog korisnika usluga

²³ http://bhas.ba/tematskibiltene/TB_Socijalna%20zastita%202010-2015_BS_ENG_web.pdf

kroz različite mjere ili oblike usluga. Međutim, kako je objašnjeno u sljedećoj napomeni, mogućnost dvostrukog brojanja je ograničena na kretanja između usluga, a ne unutar date vrste usluge:

Jedna ista osoba može se pojaviti više puta kao korisnik tj. onoliko puta koliko je koristilo neki od oblika, mjera i usluga u toku izvještajne godine. Ako osoba više puta koristi isti oblik, mjeru ili uslugu biti će obuhvaćeno samo jednom. Ako osoba koristi više oblika, mjera ili usluga obuhvatit će se kod svakog oblika, odnosno mjere ili usluge. (Socijalna zaštita, 2010-2015, Agencija za statistiku BiH)

Dijete koje se u toku iste godine kretalo od mjere podrške porodici do hraniteljstva ili od hraniteljstva do institucionalnog zbrinjavanja će se tako brojati dva puta. To znači da ukupni prezentirani broj korisnika usluga alternativnog zbrinjavanja može biti veći od stvarnog broja korisnika usluga, ali ako je vjerovatnost za mnogobrojna pomijeranja djece u datoj godini mala, odstupanje od stvarnog broja bi moglo biti minimalno. Službeni podaci navode 2.435 djece bez roditeljskog staranja u 2015. godini, što je prikazano u narednoj tabeli.

Pored ranije spomenutog pitanja mogućeg dvostrukog brojanja djece, još jedno pitanje o zvaničnim podacima o broju djece bez roditeljskog staranja odnosi se na broj djece koja su „pod starateljstvom“, što je status koji mogu dobiti samo djeca koja su zvanično bez roditeljskog staranja i djeca koja nisu pod starateljstvom, ali su smje-

Tabela 2.

Djeca bez roditeljskog staranja u BiH, 2010-2015.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukupan broj	2,834	2,728	2,739	2,475	2,478	2,435
Od toga:						
Djeca bez oba roditelja	954	899	915	828	808	808
Djeca roditelja lišenih roditeljskih prava	82	83	107	138	155	142
Djeca napuštena od roditelja	833	753	778	710	667	704
Djeca roditelja privremeno spriječenih da obavljaju roditeljsku dužnost	896	934	902	768	823	758
Drugi uzrok	69	59	37	41	25	23

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Tematski bilten o socijalnoj zaštiti 2010-2015.

Tabela 3.

Broj djece pod starateljstvom, usvojene djece, porodično i institucionalno zbrinute djece u toku godine za period 2010-2015.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Predškolske ustanove	157	17	50	4	14	18
Ustanove za djecu i omladinu	156	148	99	85	97	79
Ustanove za djecu bez roditeljskog staranja	527	592	616	595	578	426
Smještaj u hraniteljske porodice	639	564	712	587	606	478
Studentski dom	71	46	37	54	74	37
Ustanova za rehabilitaciju i njegu	175	188	198	144	143	107
Druge ustanove socijalne zaštite	199	159	202	201	352	286
Ukupno u alternativnoj brizi	1,924	1,714	1,914	1,670	1,864	1,431
Starateljstvo	1,587	1,868	1,601	1,647	1,158	1,096
Usvajanje	58	88	67	50	47	43

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Tematski bilten o socijalnoj zaštiti 2010-2015.

štena u ustanovi ili drugom obliku zbrinjavanja i koja imaju ili nemaju status djece „bez roditeljskog staranja“. U tabeli 3 prikazan je sažetak najnovijih dostupnih zvaničnih podataka o djeci koja su pod starateljstvom i koja koriste različite vrste alternativnog zbrinjavanja.

Djeca kategorizirana kao djeca pod starateljstvom mogu biti u bilo kojem drugom vidu smještaja (osim usvajanja) pri čemu je hranitelj ili rukovoditelj ustanove imenovan kao zakonski staratelj djeteta. Međutim, djeca također mogu živjeti sa srodnicima u formalnoj srodničkoj brizi. Stoga se ukupni broj djece bez roditeljskog staranja u svim oblicima formalne brige ne može dokučiti, jer djeca u formalnoj srodničkoj brizi nisu razvrstana u odnosu na djecu sa drugim oblicima starateljstva.

Smanjenje broja djece bez roditeljskog staranja i alternativno zbrinute djece u 2015. u odnosu na 2010., uočeno u tabelama 2 i 3, kao i u drugim zvaničnim izvorima podataka²⁴, može biti pokazatelj efikasne provedbe politika i zakona o podršci porodici koji su doneseni u periodu od 2006. godine naovamo. Ovo smanjenje također treba analizirati kao udio u populaciji djece kako bi se sa sigurnošću utvrdilo da se zaista radi o smanjenju, a ne o refleksiji opadanja ukupne populacije djece.

24 TransMonEE 2015.

Anketa koja je za potrebe ove situacione analize obuhvatila 111 CSR i 16 ustanova za alternativno zbrinjavanje djece evidentirala je 1.311 djece bez roditeljskog staranja koje su CSR imali u svojim evidencijama na dan 30.6.2016. godine. S obzirom na procenat CSR koji su poslali podatke o djeci bez roditeljskog staranja (80% svih CSR u zemlji), moguće je procijeniti da u cijeloj zemlji ima ukupno 1.640 djece koja imaju administrativni status djece bez roditeljskog staranja koji su im dodelili CSR. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, u BiH ima 692.701 dijete starosne dobi od 0-17 godina pa ova procjena predstavlja 0,24% dječije populacije bez roditeljskog staranja. Zvanični broj od 2.435 djece bez roditeljskog staranja bi predstavljao 0,35% dječije populacije.

KLJUČNI NALAZ 1.

Broj djece bez roditeljskog staranja može se samo procijeniti.

Ukupan broj djece bez roditeljskog staranja u BiH nije poznat, zbog neusklađene definicije pojma „djeca bez roditeljskog staranja“ u različitim zakonima, odnosno u sistemu upravljanja podacima iz oblasti dječije zaštite.

Potrebni su pouzdaniji podaci o stanju (na kraju godine) i tokovima (ulazni i izlazni tokom godine) za djecu koja imaju status djece bez roditeljskog staranja i za djecu koja se nalaze u različitim oblicima formalne alternativne brige, uključujući formalnu srodničku brigu, kako bi se osigurala tačna reprezentativnost ukupnih brojki u zemlji i omjera dječije populacije koja živi bez roditeljskog staranja.

²⁵ Vidi na primjer: UNICEF, *Rani rast i razvoj. Šta svaki parlamentarac treba znati i učiniti.* (CEE/CIS, 2011.).

²⁶ Kako precizni podaci o broju Roma u BiH nisu bili dostupni, a postojeće procjene se značajno razlikuju, nije bilo moguće precizno utvrditi zastupljenost Roma u opštoj populaciji. Međutim, pošto CSR navode da romska djeca predstavljaju veliku većinu djece iz nacionalnih manjina u sistemu alternativnog zbrinjavanja, može se pretpostaviti da su romska djeca više podložna gubitku roditeljskog staranja od djece iz konstitutivnih naroda.

²⁷ Svjetski izvještaj o invaliditetu, SZO/Svjetska banka, 2011. (str. 36) navodi Globalni teret bolesti (2004.) i procjenu da 5,1% djece starosne dobi 0-14 godina imaju „umjereni do teški invaliditet“.

²⁸ Iako većina CSR koriste terminologiju propisanu u Pravilniku o procjenama potreba i smjernicama za djecu i mlade sa poteškoćama u razvoju (koji je usklađen sa ICD-10), dio njih i dalje koristi ranije, stigmatizirajuće termine (npr. „blaga mentalna retardacija“).

4.2 Karakteristike djece bez roditeljskog staranja u BiH

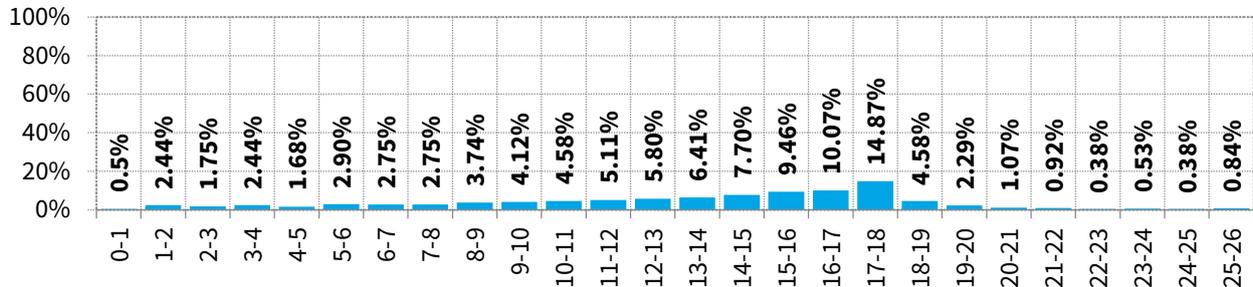
Dob, spol i pripadnost grupama nacionalnih manjina

Djeca srednjoškolske dobi (četnaest do osamnaest godina) su najmnogobrojnija starosna kategorija djece bez roditeljskog staranja koju su prijavili CSR iz cijele BiH (dvije petine djece bez roditeljskog staranja spada u ovu starosnu grupu – 42,1%). Slijede starija djeca osnovnoškolske dobi (od deset do četrnaest godina), koja čine gotovo četvrtinu (21,9%), te mlađa djeca osnovnoškolske dobi (od šest do deset godina), koja čine desetinu djece bez roditeljskog staranja (13,3%). Nešto je manje djece starije predškolske dobi (od tri do šest godina) (7%). Najmanje je djece mlađe od 3 godine (4,7%). Uz to, preko desetine (13%) „djece“ bez roditeljskog staranja su zapravo mladi od 18 do 25 godina starosti.

Udio vrlo male djece bez roditeljskog staranja nije visok među djecom koja su bila predmet istraživanja, tj. samo 61 dijete mlađe od 3 godine bez roditeljskog staranja bilo je u istraživanoj grupi, ali je 53 (87%) ovih beba i male djece bilo u institucionalnoj brizi u junu 2016. godine. Ovakva vrsta brige je najnepovoljnija za ispunjavanje njihovih potreba u prvim mjesecima i godinama života, kada je za ubrzan razvoj mozga potrebna individualna briga koju pruža jedna odrasla osoba.²⁵

Visok procenat šesnaestogodišnjaka i sedamnaestogodišnjaka (25%) među djecom bez roditeljskog staranja ukazuje na to da bi smanjenje broja djece koja ulaze u sistem zbrinjavanja (i starateljstva) koje je uočeno u tabeli 3 moglo doprinijeti starenju populacije djece bez roditeljskog staranja. Još jedan razlog za to mogli bi biti veći izgledi za usvajanje kod mlađe djece, čime se ona prestaju brojati kao djeca bez roditeljskog staranja. Općenito je veća vjerovatnost da će djeca u BiH ostati bez roditeljskog staranja u starijoj dobi, kada ih vjerovatno neće usvojiti ili vratiti njihovim roditeljima. U svakom slučaju, ovaj nalaz naglašava potrebu planiranja usluga za izlazak iz sistema brige u nadolazećim godinama kako bi se tretirao ovaj neizbježni porast potrebe za takvim uslugama i pratila stopa ulaska u zbrinjavanje po dobi, radi adekvatnog planiranja usluga podrške za izlazak iz sistema unaprijed, kako bi usluge mogle odgovoriti na potrebe.

Istraživanje pokazuje da je među djecom bez roditeljskog staranja više dječaka nego djevojčica (52,9% dječaka i 46,8% djevojčica), ali je taj omjer sličan strukturi ukupne dječije populacije (51,3% dječaci i 48,7% djevojčice prema popisu iz 2013. godine) i samim tim ima ograničen statistički značaj.

Broj djece koja dolaze sa sela i iz bioloških porodica koje žive u gradu je jednak (48,1% odnosno 49,8%), što ukazuje na to da su djeca iz gradova značajno zastupljena u populaciji djece bez roditeljskog staranja (prema popisu stanovništva iz 2013. godine urbana populacija čini 41,1% ukupnog stanovništva BiH).

CSR kategoriziraju 9,1% djece bez roditeljskog staranja kao pripadnike nacionalnih manjina, uglavnom romske nacionalnosti, uz rumunjsku, albansku i ukrajinsku manjinu. Prema nacionalnom opredjeljenju u popisu iz 2013. godine, udio ljudi u opštoj populaciji koji se izjašnjavaju kao „ostali“ ili „nepoznato“, a ne kao pripadnici konstitutivnih naroda, je 3,7%. Djeca koja pripadaju nacionalnim manjinama su stoga podložnija gubitku roditeljskog staranja, od djece iz reda konstitutivnih naroda.²⁶

Poteškoće u razvoju

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine u BiH ima 6.329 djece sa poteškoćama (0,9% ukupne populacije djece starosne dobi od 0 do 17 godina), premda je moguće da se radi o potcijenjenom broju²⁷, a CSR su naveli 232 (17,7%) djece bez roditeljskog staranja kao djecu sa poteškoćama u razvoju, što ukazuje na značajnu zastupljenost djece sa poteškoćama među djecom bez roditeljskog staranja.

U 14 specijaliziranih ustanova za institucionalno zbrinjavanje koje nisu učestvovala u anketi živi još djece sa poteškoćama u razvoju, međutim ta djeca nemaju status djece bez roditeljskog staranja. Treba spomenuti da ukoliko bi se i ova djeca ubrojala u djecu bez roditeljskog staranja u skladu sa definicijom iz Smjernica UN-a, djeca sa poteškoćama u BiH bi bila još značajnije zastupljena među djecom koja ne žive sa roditeljima.

Trećina djece (33,6%) obuhvaćene istraživanjem je prošla sveobuhvatnu procjenu dječijeg razvoja koja je standardizirana za BiH. Procenat je relativno nizak, djelomično i zbog toga što je procjena osmišljena za mlađu djecu, dok populaciju djece bez roditeljskog staranja uglavnom čine starija djeca. Drugi razlog mogao bi biti taj da uposlenici CSR nisu upoznati sa sveobuhvatnom procjenom i njenom namjenom u utvrđivanju zastoja u razvoju kako bi se podržala rana intervencija.

Struktura prema dobi i spolu, kao i pripadnosti konstitutivnim narodima i nacionalnim manjinama se kod djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja ne razlikuje značajno od djece sa tipičnim razvojem koja su uključena u sistem alternativnog zbrinjavanja. Međutim, djeca bez roditeljskog staranja koja su evidentirana kao djeca sa poteškoćama u razvoju su znatno češće prošla sveobuhvatnu procjenu u odnosu na djecu sa tipičnim razvojem (42,2% naspram 31,1%).

Djeca sa poteškoćama u razvoju najčešće imaju teškoće u intelektualnom funkcioniranju (30,2%) i višestruke teškoće (jedna trećina – 34,1%). Sistem alternativne brige je znatno rjeđe prijavio djecu sa tjelesnim invaliditetom (6%), senzornim oštećenjima (7,8% - oštećenje vida 3,9% i oštećenje sluha 3,9%), kao i djecu sa poremećajima glasa, govora i jezika (5,6%). Najrjeđa su djeca s autizmom (1,3%, N=3). Jedna desetina djece (9,5%) imaju druge poteškoće u razvoju (prema ICD-10). Za desetinu djece sa poteškoćama u razvoju (11,6%) u sistemu alternativnog zbrinjavanja, CSR nisu sigurni o kojim se konkretno poteškoćama radi.²⁸ Kada se ove kategorije djece sa poteškoćama u razvoju koja su prijavljena kao djeca u sistemu alternativnog zbrinjavanja uporede sa opštom populacijom djece sa poteškoćama u razvoju, zastupljenost djece sa poteškoćama u razvoju u sistemu alternativnog zbrinjavanja je znatno manja od njihove zastupljenosti u opštoj populaciji djece sa poteškoćama

u razvoju. Druge razlike nisu statistički značajne.²⁹

Razlog za ovu značajniju zastupljenost djece sa intelektualnim i višestrukim teškoćama u funkcioniranju i manju zastupljenost djece sa senzornim oštećenjima i poremećajima glasa, govora i jezika mogao bi biti u tome da se nekoliko institucija odlučilo da ne učestvuju u anketi, navodeći da nemaju djece bez roditeljskog staranja. Svaki zaključak ankete o statusu invaliditeta i vrstama poremećaja u razvoju koje su utvrđene u populaciji djece bez roditeljskog staranja mora se zasnivati na pretpostavci da su ustanove koje nisu učestvovala u anekti ispravno prijavile status roditeljskog staranja za djecu o kojoj brinu i prepostavlja da djeca kategorizirana kao djeca sa roditeljskim staranjem koja žive u institucionalnom smještaju za djecu sa poteškoćama u razvoju nisu „bez roditeljskog staranja“.

KLJUČNI NALAZ 2.

Djeca sa poteškoćama su statistički značajno zastupljenija među djecom koja ne žive sa roditeljima.

Veliki procenat djece bez roditeljskog staranja su starija djeca ili mlade odrasle osobe.

17,7% djece bez roditeljskog staranja su djeca sa poteškoćama u razvoju ili invaliditetom.

Djeca koja su pripadnici nacionalnih manjina su također statistički značajno zastupljenija među djecom bez roditeljskog staranja.

25% djece bez roditeljskog staranja imaju 16 odnosno 17 godina. Među djecom koju CSR navode kao djecu bez roditeljskog staranja 13% su mladi od 18 i više godina.

87% vrlo male djece bez roditeljskog staranja je zbrinuto u ustanovama, što je najnepovoljniji izbor, s obzirom na njihovu potrebu za jednim, stalnim odraslim pružateljem brige i moglo bi ugroziti njihov razvoj u prvim mjesecima i godinama života.

4.3 Razlozi i faktori rizika za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige

Smrt oba roditelja je jedan od razloga zbog kojih djeca trebaju alternativno zbrinjavanje, ali gotovo dvije trećine (64%) djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja prema izvještajima imaju bar jednog živog roditelja (72% djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja). Oba roditelja (od kojih većina nije u braku) ima 27,3% djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja, a 36,7% njih imaju samo jednog roditelja (značajno češće majku, nego oca). Jedna četvrtina djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja navedena su kao djeca bez živih roditelja, dok je za djecu sa poteškoćama u razvoju samo njih 15 posto prijavljeno kao djeca bez živih roditelja (vidi sliku 4).

Najčešće se navodi samo jedan razlog zbog kojeg se djeca uključuju u sistem alternativne brige (73,6%).³⁰ Najzastupljeniji pojedinačni razlozi su oni koji su najčešće pristuni u kombinaciji faktora prikazanoj na slici 4 – za više od trećine djece (39%) to su problemi u odgoju, zanemarivanje i napuštanje djeteta, te za četvrtinu djece (25%) smrt roditelja. U 18,2 posto slučajeva, pojedinačni razlog je odluka roditelja da privremeno povjere dijete na brigu drugoj osobi ili ustanovi. Zakon propisuje više-struke razloge zbog kojih roditelji mogu donijeti odluku o privremenom smještaju, ali se najčešće radi o radu u inostranstvu. Porodični zakon RS propisuje da roditelj ili roditelji koji odlaze u na privremeni rad u inostranstvo, a ne mogu sa sobom povesti djecu, mogu povjeriti djecu na zaštitu i vaspitanje drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ako je organ starateljstva ovo povjeravanje prethodno odobrio. Ovakav smještaj, zaštita i vaspitanje djeteta mogu trajati najduže dva mjeseca, nakon čega organ starateljstva donosi odluku o stavljanju djeteta pod starateljstvo (Porodični zakon FBiH), ili smještaj, zaštita i vaspitanje djeteta može trajati onoliko dugo koliko je to potrebno u interesu djeteta (Porodični zakon DB).

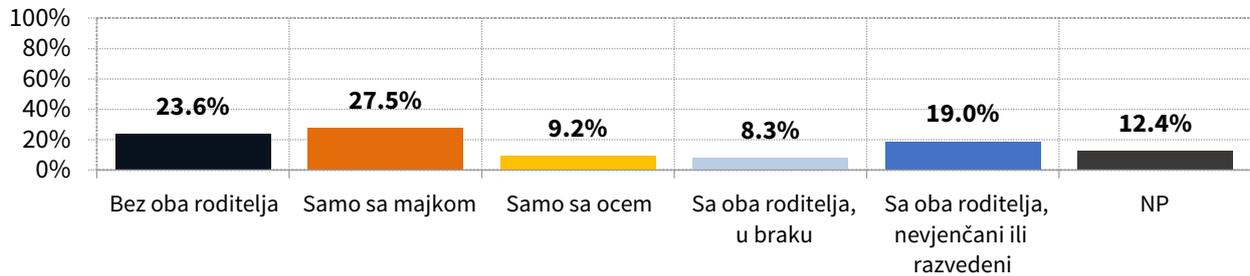
Finansijska situacija porodice je rijetko jedini razlog za smještaj djeteta u sistem alternativnog zbrinjavanja (4,8%), neriješena finansijska situacija u porodici se pak relativno često navodi kao jedan od razloga (u jednoj desetini slučajeva - 14,6%). Ako se kao razlog za smještaj

²⁹ U opštoj populaciji BiH, u 2015. godini djeca sa poteškoćama u razvoju su koristila 15.335 usluga socijalne zaštite, od toga 28,6% djece sa intelektualnim poteškoćama; 31,3% djece sa višestrukim teškoćama; 16,4% djece sa tjelesnim invaliditetom; 11,2% djece sa senzornim oštećenjima; 6,5% djece sa poremećajima glasa, govora i jezika. (Tematski bilten o socijalnoj zaštiti 2010-2015., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine).

³⁰ Za manji broj djece (18,4%) navedena su dva razloga, a za još manje djece (7,9%) navedeno je tri ili više razloga.

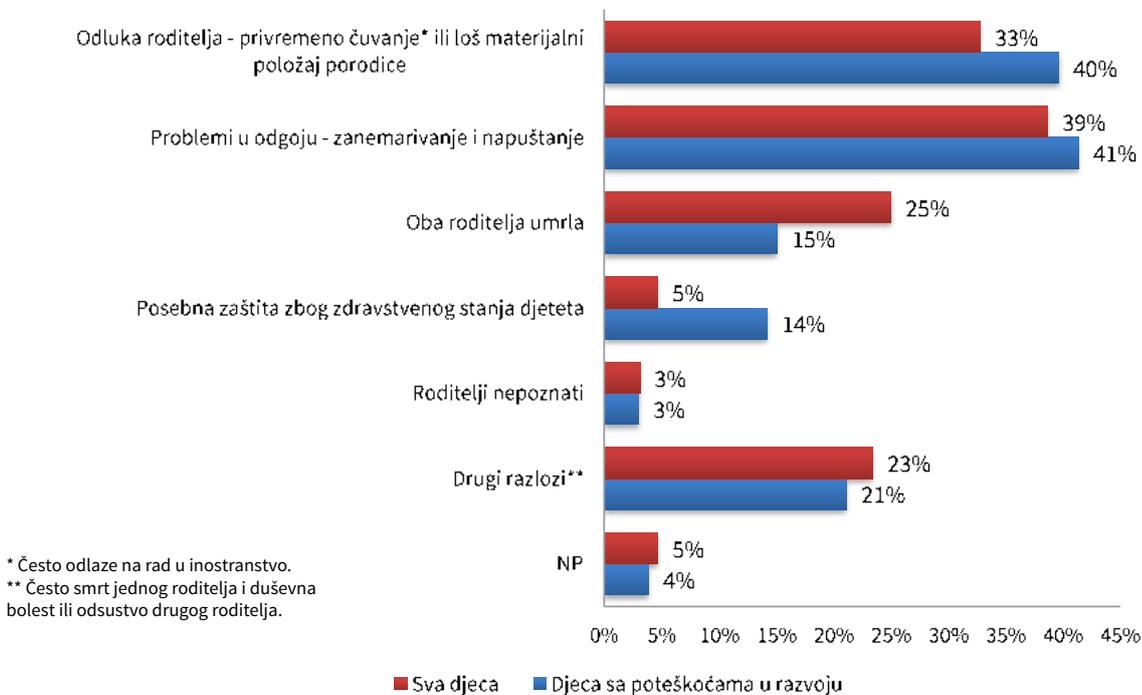
Slika 3.

Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja (N=1.311)

Slika 4.

Udio odgovora za svaki od razloga (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu i za djecu sa poteškoćama u razvoju N=1.225

Izvor: Anketa 111 CSR i izračun autora.

teška finansijska situacija kombinuje sa privremenim smještajem od strane roditelja, pod pretpostavkom da je privremeni smještaj često povezan sa ekonomskim migracijama, onda su CSR naveli ove razloge ili faktore u 33% slučajeva (40% slučajeva djece sa poteškoćama) što je prikazano na slici 4.

Za djecu sa poteškoćama smještaj zbog potrebe za posebnom zaštitom zbog zdravstvenog stanja djeteta prijavljen je u 14 posto slučajeva, u odnosu na 5 posto za svu djecu bez roditeljskog staranja.

Potrebno je dodatno istraživanje kako bi se utvrdili i tretirali faktori koji dovode do zanemarivanja i napuštanja koje je prijavljeno u 39 posto slučajeva (41% za djecu sa poteškoćama u razvoju) jer je moguće da su povezani sa ekonomskim faktorima.

Slika 4 također prikazuje da 85 posto djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja ima bar jednog živog roditelja (u odnosu na 75% druge djece), a da je 14 posto smješteno zbog razloga vezanih za „zdravstveno stanje“ (u odnosu na 5% druge djece bez roditeljskog

staranja). Smještaj zbog ekonomskih razloga i razloga zanemarivanja i napuštanja također su više povezana sa djecom sa poteškoćama nego sa drugom djecom, što pokazuje slika 4. To ukazuje da su djeca sa poteškoćama pod većim rizikom od razdvajanja od porodica i da je potrebno bolje sagledati podršku za roditelje kako bi mogli brinuti o djeci sa poteškoćama u razvoju u njihovoj zajednici, uključujući pomoć u pogledu zdravstvenih potreba djeteta, bez pribjegavanja uslugama koje iziskuju smještaj ove djece u ustanovu.

KLJUČNI NALAZ 3.

Za dvije trećine djece bez roditeljskog staranja (64%) navedeno je da imaju bar jednog živog roditelja (72% djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja), a siromaštvo, finansijska situacija i ekonomski faktori mogu biti razlog za jednu trećinu smještaja djece u sistem alternativnog zbrinjavanja i doprinosti zanemarivanju i napuštanju u dodatnih 39% slučajeva alternativnog zbrinjavanja.

Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci naglašavaju da siromaštvo ne bi trebalo biti razlog za smještaj djeteta u sistem alternativnog zbrinjavanja i da je potrebno poduzeti sve moguće mjere, uključujući različite oblike socijalne zaštite, da se to spriječi.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju pravo na rehabilitaciju i podršku unutar zajednice. Ovu djecu ne bi trebalo odvajati od njihovih roditelja radi ostvarivanja pristupa obrazovnim i zdravstvenim uslugama.

5.

Princip neophodnosti – podrška porodicama i prevencija u BiH

U ovom poglavlju navode se rezultati anketiranja CSR i ustanova za alternativno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja o sistemu socijalne zaštite, podršci porodicama i dječijoj zaštiti u BiH i njenoj efikasnosti u podržavanju porodica u brizi o njihovoj djeci i prevenciji nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja.

5.1. Pregled programa i mjera socijalne zaštite za djecu i porodice

Sva tri zakona o socijalnoj zaštiti (FBiH, RS i BD) priznaju da djeca, uključujući i naročito ranjivu djecu, mogu ostvarivati prava u sistemu socijalne zaštite. Prava na podršku porodici koja propisuju svi relevantni zakoni su uglavnom ista i obuhvataju navedena prava:

- **Novčana i druga materijalna pomoć** – redovna, periodična i vanredna naknada za pomoć i njegu od strane druge osobe, naknada za porodilje za majke koje su u radnom odnosu i majke koje nisu u radnom odnosu.³¹

- **Dječiji dodatak** – pravo porodica sa djecom čiji je prihod po članu domaćinstva ispod zakonskog cenzusa. Dječiji dodatak ne mogu ostvariti porodice u kojima je jedan od članova zajedničkog domaćinstva vlasnik preduzeća ili samostalne radnje ili ima registriranu dopunsku djelatnost, vlasnik je ili posjednik motornog vozila, osim ako su u pitanju osobe sa invaliditetom koje koriste motorno vozilo kao ortopedsko ili drugo pomagalo. Neka djeca ili roditelji, naročito pripadnici ranjivih grupa, imaju pravo na dječiji dodatak bez obzira na prihodovni cenzus. Djeca koja ispunjavaju sve uslove mogu ostvariti dječiji dodatak tokom redovnog školovanja, ali najduže do dobi od 27 godina.
- **Osposobljavanje za život i rad** – dodatak za izjednačavanje prilika za djecu i maloljetnike sa posebnim potrebama, smještaj u ustanovu za dnevni boravak.

³¹ Za više informacija o naknadama za porodilje vidi na primjer: Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH (2015.) Specijalni izvještaj o stanju zaštite majke i materinstva na području Federacije BiH, dostupno na: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ob-mudsmen_doc2015102111102085bos.pdf (24.8.2016.), ili Grupa BiH OCD (2013.) Dodatak 3. Alternativnom izvještaju o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u BiH, dostupno na: <http://adi.org.ba/wp-content/uploads/2011/04/Annex-to-the-Alternative-Report1.pdf>, (24.8.2016.)

- **Usluge socijalnog rada i druga stručna pomoć (savjetovanje)** su propisane zakonom kao aktivnosti prevencije, dijagnostike, tretmana i savjetovanja/terapije, zasnovane na pružanju stručne pomoći pojedincima, porodicama i društvenim grupama kako bi im se pomoglo da riješe svoje probleme, odnosno kao pomoć organizovanim aktivnostima lokalne i drugih zajednica na prevenciji i borbi protiv problema društvene zajednice.
- **Kućna njega i pomoć u kući** – zakonom definirana kao organizirano pružanje različitih usluga osobama koje se ne mogu same brinuti o sebi, uključujući pripremu obroka, kućanske poslove, pomoć sa održavanjem lične higijene, itd.

Postoji manja razlika između zakona u pogledu drugih prava koja propisuju za porodice i djecu, a koja obuhvataju: pomoć za ishranu djeteta mlađeg od 6 mjeseci i dodatna ishrana za majku-dojilju, smještaj djece uz ishranu u ustanove predškolskog odgoja, osiguranje jednog obroka u vrijeme nastave u školama osnovnog obrazovanja, školarine i stipendije đacima i studentima (FBiH i Kanton Sarajevo), zadovoljavanje razvojnih potreba djece, predškolsko vaspitanje i obrazovanje djece bez roditeljskog staranja, djece sa smetnjama u razvoju i djece na dugotrajnom bolničkom liječenju, odmor i rekreacija za djecu mlađu od 15 godina u dječijim odmaralištima (RS).

Republika Srpska također propisuje neka druga prava iz socijalne zaštite. Razvojne potrebe djece mlađe od 15 godina zadovoljavaju se pod uslovima i na način definisan u prijedlozima programa kognitivnog razvoja koje pripremaju nadležni organi Javnog fonda za dječiju zaštitu. Prijedlozi uključuju informacije o vrsti aktivnosti i nosiocima programa, kao i učešću Fonda dječije zaštite u finansiranju. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje djece bez roditeljskog staranja, djece sa smetnjama u razvoju i djece na dugotrajnom bolničkom liječenju pruža se u obliku obrazovnih programa u trajanju od tri do pet sati dnevno koji se organizuju u ustanovama u kojima su djeca smještena. Programi odmora i rekreacije za djecu mlađu od 15 godina organizovani su u dječijim odmaralištima i obuhvataju smještaj, zdravstvenu zaštitu, ishranu, obrazovne i sportsko-rekreativne aktivnosti pod uslovima koje utvrdi nadležni opštinski organ.

5.2 Socijalne usluge za podršku porodicama

CSR su glavni resurs za koordinaciju usluga dječije zaštite i podrške porodicama u BiH. Anketa koja je provedena za potrebe ove situacione analize pokušala je procijeniti kapacitete CSR za pružanje djelotvorne podrške porodicama s ciljem sprečavanja nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja i garantovanja sigurnosti djece. Na pitanja o osoblju i kapacitetima odgovorilo je 107 CSR.

Osoblje

Od ukupno 107 CSR, njih 86 je navelo da imaju stručni tim koji vrši procjene i donosi odluke o izdvajanju djece iz njihovih porodica. Jedan CSR ima 13 članova u timu, drugi ima 8 članova, ali u prosjeku timovi CSR obično imaju oko četiri člana. Šest timova imaju samo dva člana, tako da je oko 75 posto timova sastavljeno od tri ili više stručnih radnika.

U gotovo svim slučajevima u timu su socijalni radnik (96,5%) i pravnik (87,2%). Tri petine stručnih timova (61,6%) imaju psihologa, a gotovo jedna trećina (29,1%) i pedagoga. Tim rjeđe uključuje druge vrste stručnjaka (16,3%) (npr. defektologe, sociologe, itd.).

Iz navedenog proizilazi da u 75 posto CSR postoji tim od troje ili više stručnih radnika sa najmanje jednim socijalnim radnikom i pravnikom, što je značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i sprečavanje nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja. Međutim, četvrtina CSR ima samo jednog ili dva člana osoblja koji su ovlašteni za provođenje procjena i donošenje odluka o djeci i porodicama i potrebi intervencije u obliku podrške ili izdvajanja djece iz njihovih porodica. To pokazuje da djeca i porodice imaju izuzetno nejednak pristup podršci koja može spriječiti nepotrebno razdvajanje, zavisno od broja i kvalifikacija osoblja u CSR kojem pripadaju.

Obrazovanje i edukacija stručnog osoblja

U prosjeku je više stručnih uposlenika CSR prošlo edukaciju iz oblasti dječije zaštite i njihovih odgovornosti kao organa starateljstva, nego iz podrške porodicama, hraniteljstva ili usvajanja. CSR koji su dostavili podatke prijavili su da je 48,8% uposlenih koji rade na starateljstvu prošlo edukaciju iz dječije zaštite (u prosjeku 2,18 uposlenih po CSR).³² Sljedeći najčešći tip edukacije je iz oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja (u prosjeku 1,9 uposlenih po CSR)³³, ali samo 42 CSR su navela da je osoblje imalo edukaciju iz ove

oblasti. Edukaciju iz oblasti hraniteljstva prošlo je 37,8% uposlenih koji rade na hraniteljstvu, a 14,7% osoblja koje ima odgovornosti vezane za usvajanje je imalo obuku iz oblasti usvajanja. Većina CSR navode da imaju oko 2-3 uposlenih koji rade na svakoj od ovih oblasti, iako te brojke značajno variraju – od 1 do 12 uposlenih u svakoj oblasti u 80-90 CSR.

Prostor i oprema

Polovina CSR (50,9%) smatraju da prostorije u kojima stručno osoblje radi nisu adekvatne za vrstu posla koji obavljaju. Najčešće je to uzrokovano općim manjkom prostorija odgovarajuće veličine, kao i neprilagođenošću prostorija broju stručnih radnika koji u njima rade, a znatno rjeđe se kao razlog navodi manjak namjenskih prostorija (većinom za stručni rad sa korisnicima) i loša kvaliteta građevina u kojima se nalaze njihove kancelarije.

Malo više od pola CSR (52,8%) smatraju da je oprema koja im je na raspolaganju adekvatna za vrstu posla koji obavljaju, premda skoro dvije petine CSR (38%) navode da im je potrebna drugačija kompjuterska oprema. Neki CSR naveli su da im je potreban novi kancelarijski namještaj, novi materijali za stručni rad sa korisnicima, naročito djecom i nova vozila za terenski rad.

Baze podataka

CSR obično nemaju ili ne koriste baze podataka za oblast o djeci bez roditeljskog staranja, a samo 48 od 108 CSR (44,4%) navode da imaju bar jednu uspostavljenu bazu podataka. Samo 20,4% CSR navode da koriste bazu podataka za praćenje djece izdvojene iz porodica. Veća je vjerovatnost da imaju i koriste bazu podataka potencijalnih usvojitelja (30 CSR odnosno 27,8% navode da koriste bazu podataka o potencijalnim usvojiteljima), ali samo 13 CSR (12%) navode da koriste prateću bazu podataka o djeci koja su podobna za usvajanje. Bazu podataka za praćenje djece i porodica pod rizikom od razdvajanja ima i koristi 11 CSR (10%) koji su odgovorili na pitanja.³⁴

Vođenje slučaja

Fokus grupe i intervjui potvrđuju da se mnogi uposlenici i rukovodioci CSR slažu u pogledu nezadovoljstva sa uslovima rada koje proizilazi iz odgovora na anektu. Osoblje i rukovodioci su uglavnom kritički nastrojeni prema trenutnom načinu rada i kapacitetima radnog prostora. Izražavaju nezadovoljstvo načinom rada, svojom nemogućnošću da posvete vrijeme i pažnju „živim ljudima“, preventivnom i savjetodavnom terenskom radu, kao i nezadovoljstvo rezultatima svog rada.

Istovremeno, čini se da uposlenici CSR strahuju od budućeg uvođenja promjena u način vođenja slučaja. Ne pokazuju znanje o tome šta takva promjena podrazumijeva, koje su njene prednosti i mogući rezultati ovakvog načina rada.

Iskusne NVO su podržale uvođenje vođenja slučaja kao mjere za poboljšanje efikasnosti CSR i kvalitete njihovog rada sa djecom i porodicama. Navode da su tehnički kapaciteti CSR ograničili implementaciju ovog pristupa i njegov potencijal za jačanje upravljanja podacima:

Mi smo dali maksimum na zagovaranju vođenja slučaja, odnosno instrumenata za vođenje slučaja i metodologiju vođenja slučaja, koja je u mnogim zemljama Evrope već obavezna. To i dalje nije slučaj ovdje, ali olakšava posao. CSR imaju tehničkih nedostataka, nemaju svoje kompjutere, nemaju pristup svim dokumentima, nemaju papira za printanje, nisu tehnički opremljeni za uspostavljanje vođenja slučaja kako bi ono trebalo da izgleda. (IDI, NVO)

Referalni mehanizmi u zajednici i mjera u kojoj CSR podržavaju porodice u pristupu drugim uslugama koje su na raspolaganju u zajednici su također važni za djelotvornu podršku porodicama i prevenciju. Podaci iz ankete pokazuju da samo četvrtina CSR (23,1%) navode potpisivanje protokola o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja sa policijom, obrazovnim ustanovama i ustanovama zdravstvene zaštite (centrima za mentalno zdravlje i ambulantom porodične medicine), a polovina CSR (49,1%) navode da su potpisali protokole o saradnji u pružanju psihosocijalnog savjetovanja sa relevantnim institucijama, kao što su NVO, centri za mentalno zdravlje, centri za rani rast i razvoj i porodična savjetovaništa.³⁵

³² M=2,18; SD=2,12; Min=1; Max=8; Broj CSR koji su odgovorili = 94

³³ M=1,9; SD=1,10; Min=1; Max=6; N=42

³⁴ CSR koji ih imaju na raspolaganju u prosjeku imaju tri od pet mogućih baza podataka. (M=2,69; SD=1,34; Min=1; Max=5; N=48).

³⁵ Ove dvije vrste protokola „o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja“ i „protokola o saradnji u pružanju psihosocijalnog savjetovanja“ su protokoli koje su CSR uspostavili na lokalnom nivou kao sredstvo uspostavljanja i održavanja saradnje u zajednici.

KLJUČNI NALAZ 4.

Kapaciteti multidisciplinarnih timova CSR za pružanje djelotvorne podrške porodicama i dječije zaštite znatno se razlikuju od kantona do kantona i od opštine do grada.

75% CSR imaju timove sastavljene od troje ili više članova, uključujući u većini slučajeva bar jednog socijalnog radnika i pravnika, što predstavlja značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i prevenciju nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja.

Drugi stručnjaci koji su najčešće članovi timova u većim CSR su psiholozi i pedagozi. Multidisciplinarni timovi donose odluke o izmještanju djece iz roditeljskog staranja na nivou CSR, na osnovu sveobuhvatnih procjena u mnogim slučajevima, ali se postupak i kriteriji za donošenje odluka mogu razlikovati između CSR.

23% CSR imaju potpisane protokole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja.

Opseg podrške i preventivnog rada sa porodicama u svakoj opštini prevashodno zavisi od kapaciteta CSR kao i od postojanja referalnih mehanizama i drugih usluga NVO i lokalnih vlasti u zajednici.

5.3 Percepcija CSR o broju i karakteristikama porodica pod rizikom od razdvajanja

CSR različito evidentiraju porodice pod rizikom od razdvajanja, jer lokalni zakoni i okviri politika sadrže niz definicija i kriterija za identifikaciju takvih porodica. Učesnici u anketi navode da uopće nemaju ovu kategoriju kao posebnu kategoriju korisnika, ili da smatraju porodice sa djecom koje su registrovane pri centru porodicama pod rizikom. Samo četvrtina CSR je odgovorila da imaju jasno definirane kriterije za identifikaciju djece i porodica pod rizikom od razdvajanja.

CSR koji provode identifikaciju porodica pod rizikom od razdvajanja najčešće pribavljaju početne informacije o ovim porodicama od samih članova porodice, susjeda ili drugih članova zajednice (95,8%), kao i od vlastitog osoblja (90,3%) i policije (90,3%). CSR navode da dobijaju informacije o porodicama pod rizikom od razdvajanja u

manjoj mjeri od osoblja obrazovnih (73,6%) i ustanova zdravstvene zaštite (72,2%).

Dvije trećine anketiranih CSR dostavilo je podatke o „porodicama pod rizikom“ koji pokazuju stalan broj porodica koje se smatraju porodicama pod rizikom u ovim CSR, ali s obzirom na to da su oni sami odgovorni za identifikiranje porodica pod rizikom i da će uvijek imati ograničene kapacitete za pružanje usluga porodicama i s obzirom na kriterije koji se primjenjuju u kategorizaciji porodica pod rizikom od razdvajanja, ove cifre ne pružaju dovoljan uvid u to koliki je broj porodica pod rizikom u BiH. Neke od karakteristika porodica koje CSR navode kao porodice pod rizikom mogu se međutim izvesti iz ankete.

CSR su u odgovorima dostavili podatke koji pokazuju da porodice pod rizikom često imaju dva odrasla člana (54,7% porodica) i jedno (32,2%) ili dvoje djece (32,5%).

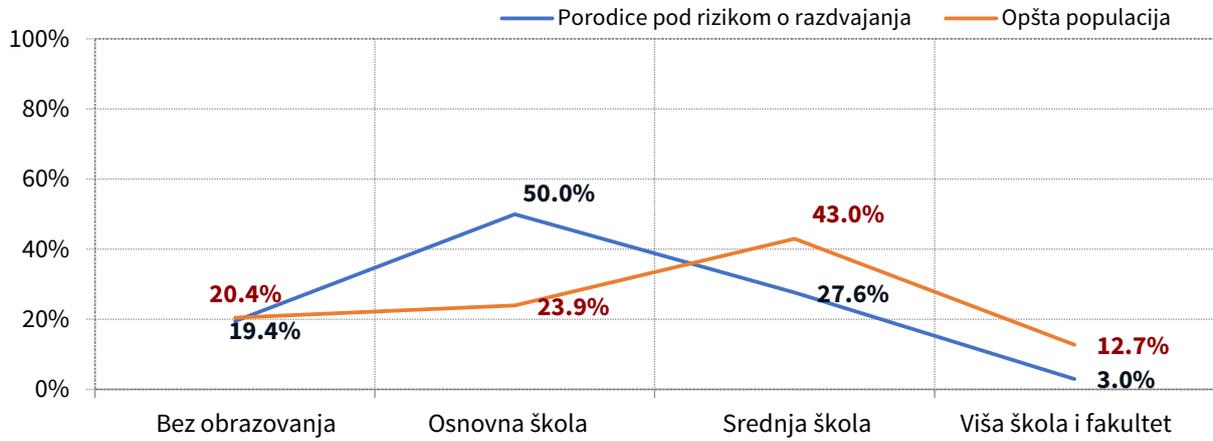
Ukoliko ove rezultate posmatramo zajedno sa podacima o broju, razlozima i faktoru rizika za gubitak roditeljskog staranja u odnosu na djecu koja su već bez roditeljskog staranja (vidi dio 4.2 i 4.3 ovog izvještaja), iznenađuje da se prisustvo dvoje odraslih uzima kao faktor rizika jer samo 27,3 posto djece u sistemu zbrinjavanja imaju oba roditelja. Podaci o karakteristikama djece bez roditeljskog staranja koje navode CSR ukazuju na to da su pod najvećim rizikom od razdvajanja starija djeca, često sa poteškoćama u razvoju, bez oba roditelja ili sa samohranom majkom, a podaci o djeci u alternativnom zbrinjavanju (izloženi u dijelu 6.1 ovog izvještaja) pokazuju da ona obično imaju braću i sestre. Potrebno je dodatno istraživanje, ali ove razlike pokazuju da način na koji CSR definiraju rizik i usmjeravaju usluge na one kod kojih je rizik od razdvajanja po njihovom mišljenju najveći vjerovatno treba revidirati i doraditi kako bi se obuhvatila i analiza podataka o djeci koja gube roditeljsko staranje i njihovim porodicama.

CSR navode da je stručna sprema majke u porodicama pod rizikom znatno niža u odnosu na žene iz opšte populacije pa majke pod rizikom češće imaju završenu samo osnovnu školu i manja je vjerovatnost da imaju završenu srednju školu ili visoko obrazovanje u odnosu na druge žene, što je prikazano na slici 5.³⁶

³⁶ 20,4% žena (starijih od 15 godina) u BiH nisu završile osnovnu školu, 23,9% su završile samo osnovnu školu, 43% žena su završile srednju, a 12,7% višu školu ili fakultet. (Popis stanovništva 2013: 9. Stanovništvo starosti 15 godina i više po najvišoj stručnoj spremi i spolu, Agencija za statistiku BiH).

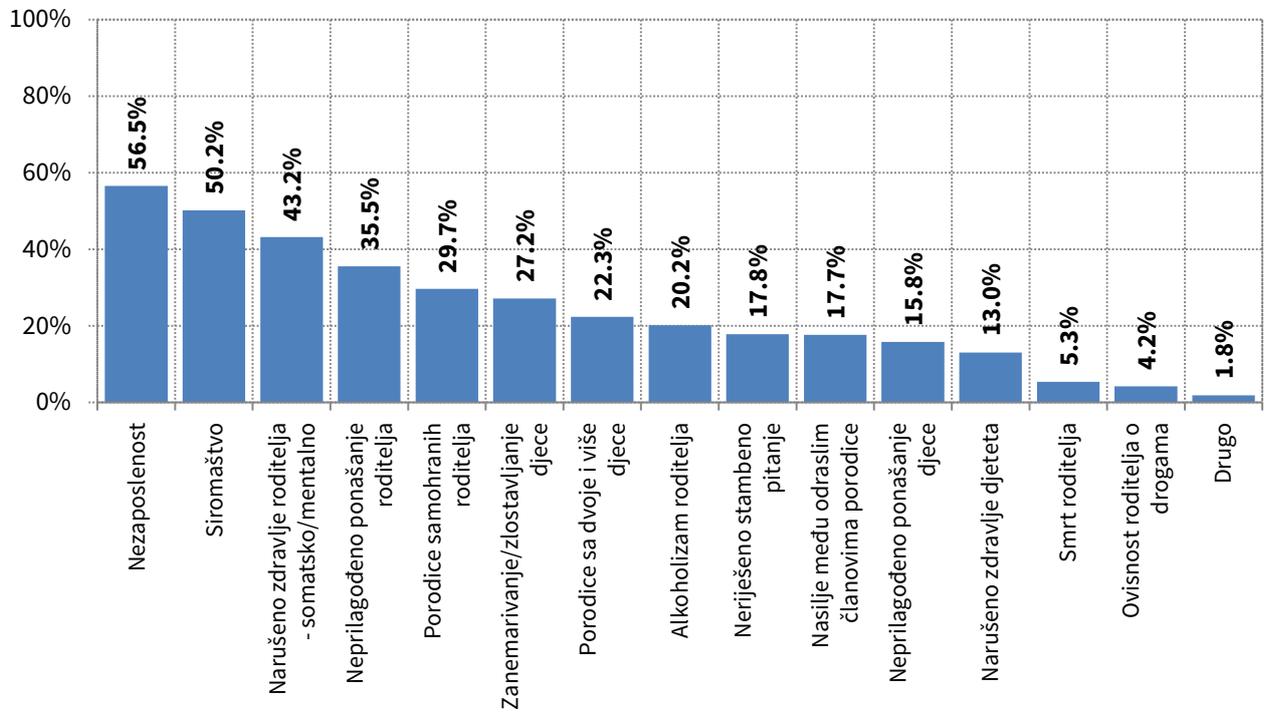
Slika 5.

Stručna sprema majke u porodicama pod rizikom ($N_1=600$, $N_2=1.534,146$)

Slika 6.

Faktori rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja ($N=600$ porodica)

Faktori rizika koje su utvrdili CSR

Kako prikazuje slika 6 nepovoljni finansijski uslovi (nezaposlenost i siromaštvo) su prema utvrđenjima CSR glavni faktori koji doprinose riziku od gubitka roditeljskog staranja. Ponašanje roditelja i zanemarivanje ili zlostavljanje djece smatraju se sljedećim naječešćim faktorima, uz loše zdravstveno stanje roditelja. Sljedeći faktori povezani sa strukturom porodice kao što su porodice samohranih roditelja i porodice sa više djece.

CSR prijavljuju višestruke faktore rizika za svaku porodicu, ali siromaštvo i nezaposlenost se spominju najčešće, a smrt roditelja vrlo malo u poređenju sa drugim razlozima koje CSR navode za slučajeve kada su djeca izgubila roditeljsko staranje (vidi dio 4.2 ovog izvještaja). Čini se da postoji neslaganje između razloga koji se navode za djecu koja su izgubila roditeljsko staranje i faktora rizika uočenih kod porodica koje se definiraju kao porodice pod rizikom od razdvajanja. U oba slučaja prijavljeni razlozi i faktori rizika trebaju biti transparentno i usklađeno definirani kako bi bili korisni za planiranje i praćenje djelotvornih preventivnih intervencija.

KLJUČNI NALAZ 5.

Potrebna je jasna i jedinstvena definicija, odnosno kriteriji za identifikaciju, porodica pod rizikom kako bi se osiguralo efikasnije planiranje usluga koje će tretirati ove rizike i kasnije praćenje djelotvornosti usluga.

CSR većinom navode nezaposlenost, siromaštvo i zdravstveno stanje roditelja kao faktore rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja. Premda u manjoj mjeri, mnogi CSR također spominju ponašanje roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djece koji doprinose riziku od razdvajanja.

Većina CSR ne koriste kriterije za procjenu rizika, a oni koji to čine primjenjuju kriterije koje treba doraditi, ili revidirati kako bi se fokus stavio na jake strane porodice, a ne na njene slabosti i kako bi se uzela u obzir dobrobit djeteta³⁷.

³⁷ Vidi na primjer: <http://www.gov.scot/Topics/People/Young-People/gettingitright/wellbeing>, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_21.pdf, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/structural_determ_eng.pdf

5.4 Podrška koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja

CSR navode da su savjetovanje i stručni rad provedeni sa gotovo svim porodicama pod rizikom (95,2%) te da je većina porodica (76,6%) uključena i u programe materijalne pomoći (vidi sliku 7).

Druge vrste podrške navode se tek u manjem broju slučajeva, a pružaju ih naročito NVO tamo gdje postoje i pružaju relevantne usluge. U nekim dijelovima zemlje NVO su aktivnije i pružaju djelotvornije usluge nego u drugim područjima.

Podrška koja se pruža kroz glavne oblike intervencija CSR, savjetovanja i materijalne pomoći, rješava samo dio faktora rizika koje CSR identificiraju pa postoji evidentna potreba da procijenjene potrebe budu ispunjene kroz usluge koje na takve potrebe mogu odgovoriti.

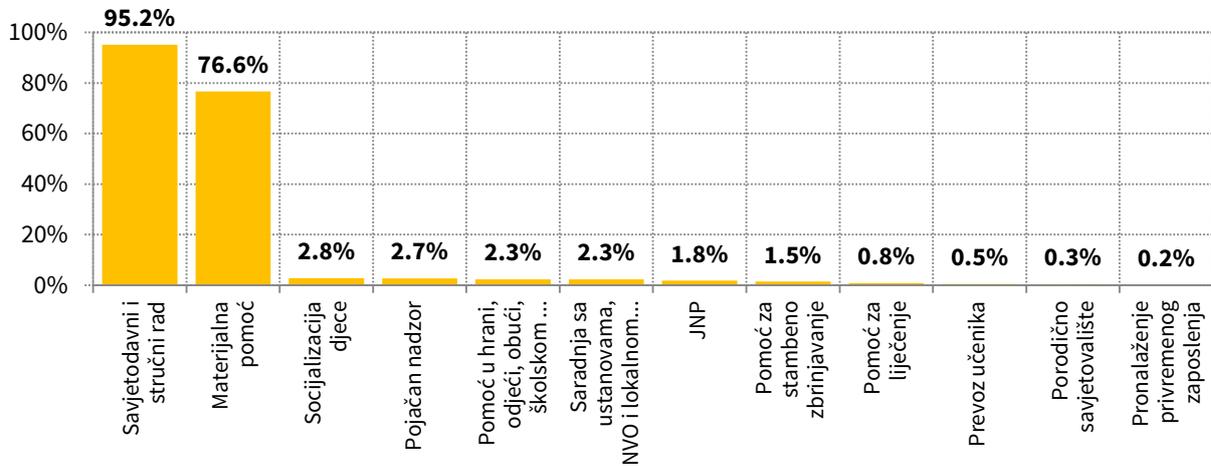
Učestalost, kontinuitet i raznolikost savjetodavnog i stručnog rada značajno se razlikuju među lokalnim zajednicama i uglavnom zavise od kapaciteta svakog CSR, kako je već navedeno u dijelu 5.2 ovog izvještaja. Redovnu finansijsku pomoć dobiva 45 posto porodica pod rizikom, a one porodice koje nisu podobne za finansijsku pomoć dobivaju dječiji dodatak i različite vrste naknada po osnovu invaliditeta. Ukupno, 76,6 posto svih porodica pod rizikom primaju neki oblik novčane pomoći, ali iz intervjua i fokus grupa proizilazi da iznos tih novčanih naknada često nije dovoljan da značajno poboljša finansijsku situaciju porodice i da pomogne porodici da ostvari ekonomsku sigurnost ili stabilnost. Mogućnosti za jednokratnu novčanu pomoć (JNP na slici 7) su također ograničene i samo mali broj porodica (1,8%) dobija ovu vrstu pomoći. Pored finansijske pomoći, CSR daju pomoć u naturi, ali samo za ograničen broj porodica (2,3%).

Kućne posjete i revizija slučaja za porodice pod rizikom od razdvajanja

Zaposlenici CSR posjećuju porodice pod rizikom u različitoj mjeri, pri čemu se broj posjeta kreće od 0 do 120 u 2015. godini, premda se navodi u prosjeku sedam posjeta po porodici u toku godine. Zaposleni u CSR obično sami obavljaju posjete i navode podršku specijalista iz NVO u 22,5 posto slučajeva, a u manje slučajeva podršku volontera ili drugih profesionalaca iz policije, zdravstvenog ili obrazovnog sektora. Broj posjeta zavisi od procjene koju naprave zaposlenici CSR o situaciji u svakoj porodici i potrebama te porodice za podrškom. CSR

Slika 7.

Vrste podrške koje CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=600 porodica)

navode da trećinu porodica posjećuju redovno (35,6%), ali tumačenje termina „redovno“ razlikuje se od CSR i podrazumijeva frekvenciju od jednom godišnje do jednom mjesečno ili češće.

Trećina CSR (35,1%) navodi da se redovno vrši revizija slučaja prevencije razdvajanja i to jednom godišnje ili češće. Podaci o rezultatima preventivnog rada sa ovim porodicama su zbog toga ograničeni i nije moguće analizirati na koji način se nakon intervencija promijenila situacija u porodicama, koliko njih je postalo stabilno, koliko vremena je bilo potrebno da se ostvari taj napredak, odnosno koja kombinacija mjera je imala najbolje efekte. Također su potrebni dodatni podaci da se utvrdi procenat neuspjeha, na primjer broj djece koja su ipak izmještena iz porodica ili drugih mjera koje su poduzete ili nisu poduzete u tim slučajevima.

KLJUČNI NALAZ 6.

Učinkovitost preventivnog rada nije poznata pa je potrebno bolje praćenje i evaluacija.

Bolje usmjeren i efikasniji rad na prevenciji i podršci porodicama može rezultirati manjim brojem djece kojima je potrebno alternativno zbrinjavanje, međutim nisu dostupni podaci na osnovu kojih se može procijeniti učinkovitost preventivnog rada i određenih usluga podrške za koje 95% CSR navodi da ih pruža. Procjena učinkovitosti usluga NVO tamo gdje one postoje bi također bila važna.

Usluge podrške porodicama koje najčešće pružaju CSR su uključivanje u programe materijalne pomoći i savjetodavni i stručni rad.

Ovi oblici podrške samo djelomično ispunjavaju utvrđene potrebe porodica koje navode i CSR i same porodice, a koje uključuju nezaposlenost, siromaštvo i probleme sa zdravljem roditelja, kao i ponašanje roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djece. Neki CSR koji saraduju sa NVO mogu obezbijediti usluge za rješavanje nekih od ovih drugih problema.

Rad na reintegraciji nakon razdvajanja – izgradnja kapaciteta za povratak djece

Većina CSR (79,6%) navode da provode aktivnosti s ciljem jačanja kapaciteta porodica koje su lišene brige o svojoj djeci, s fokusom na reintegraciju u porodicu. CSR navode da provode savjetovanje ili upućuju porodice na savjetovanje (95,3%), pružaju podršku u obliku finansijske i materijalne pomoći (91,9%) i promoviraju uspostavljanje i održavanje kontakata između djeteta i biološke porodice (81,4%). U zdravstvene službe, kao što je porodična medicina i centri za mentalno zdravlje, korisnike upućuje 72,1 posto CSR, zavisno od vrste faktora koji su doveli do razdvajanja, dok 68,6 posto također određuju različite mjere da potaknu reintegraciju porodica. Međutim, podaci iz istraživanja o djeci bez roditeljskog staranja pokazuju da se samo 109 djece (6,6% djece) koja su bila smještena u sistem alternativnog zbrinjavanja vratilo u svoje biološke porodice u proteklih dvije i po godine. Međutim, čini se da je nivo kontakata između djece u alternativnoj brizi i njihovih porodica prilično visok (vidi dio 6.1 ovog izvještaja), pri čemu pola do dvije trećine djece održavaju kontakte sa biološkim roditeljima i rođacima pa ovaj aspekt rada CSR možda ima više efekta.

KLJUČNI NALAZ 7.

Nakon razdvajanja, djeca često dobijaju podršku u održavanju kontakata sa roditeljima, ukoliko je to moguće, ali je mala vjerovatnost njihovog povratka kući.

Polovina djece bez roditeljskog staranja koja imaju ne-srodničku hraniteljsku brigu i preko dvije trećine djece smještene u ustanove održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima.

Većina CSR navode da provode aktivnosti s ciljem reintegracije, uključujući savjetovanje, pružanje finansijske i materijalne pomoći, poticanje kontakata roditelja sa djetetom koje ima alternativnu brigu i pomoć u pristupu uslugama zdravstvene zaštite, po potrebi, ali čini se da te aktivnosti nemaju značajnog utjecaja na povratak djece u porodice.

6,6% djece se vratilo svojim porodicama u protekle dvije i po godine nakon što su smješteni u sistem alternativnog zbrinjavanja.

6.

Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige u BiH

U ovom poglavlju sadržani su rezultati ankete CSR i ustanova za alternativnu brigu o djeci u vezi sa pružanjem alternativne brige u BiH i koliko je ona uspješna u osiguravanju pružanja alternativne brige koja zadovoljava potrebe djece.

6.1 Karakteristike sistema alternativne brige

Individualni planovi zaštite

CSR navode da samo pola djece (51,3%) bez roditeljskog staranja imaju individualni plan dječije zaštite. CSR u intervjuima i fokus grupama navode da iako su svjesni koristi individualnih planova, često nemaju vremena za ovaj dio njihovog rada sa djecom bez roditeljskog staranja i da, čak i kada su izradili planove, oni nisu dovoljno detaljni. U manjim CSR, individualni planovi su uglavnom ograničeni na usmene dogovore između stručnog osoblja i djeteta.

Većina CSR navode da ukoliko su izradili individualne planove dječije zaštite oni obuhvataju: ciljeve, rokove za

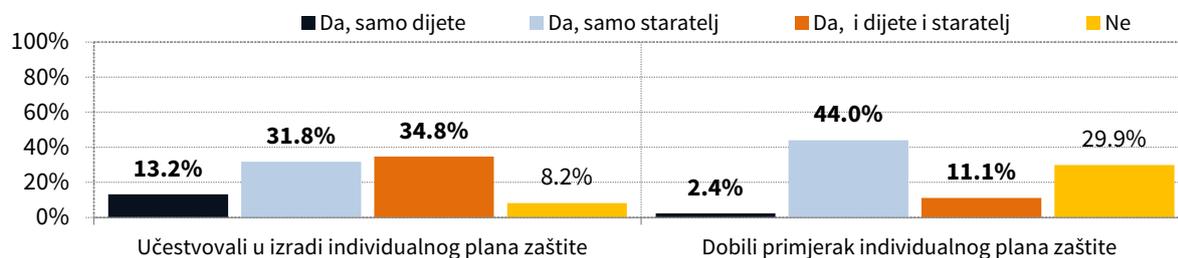
njihovo provođenje i za redovne preglede, planirane aktivnosti, očekivane rezultate i odgovorne osobe za provođenje aktivnosti, te uloge i odgovornosti svih relevantnih zainteresiranih strana u djetetovom životu. U praksi, CSR priznaju da su ciljevi često nedovoljno konkretizirani, a aranžmani za implementaciju neprecizirani.³⁸

Kako prikazuje slika 8, gotovo polovina djece koja imaju individualni plan uključena su u izradu plana, obično zajedno sa starateljem, ali je samo oko 13 posto primilo primjerak plana. Staratelji su više uključeni u planiranje od djece (66,5% staratelja, bilo samostalno ili zajedno sa djetetom, naspram 48% djece), a 55,1 posto je primilo primjerak plana naspram 13,5 posto djece.

Samo 32,3 posto djece sa poteškoćama u razvoju učestvovalo je u izradi vlastitog plana zaštite, u odnosu na 52 posto djece sa tipičnim razvojem.

³⁸ Npr. Ciljevi za svu djecu za koju se definiraju su: „Obezbijediti fizički i mentalni razvoj, odgoj i obrazovanje, kontakt sa roditeljima, starateljima i srođnicima, kulturne potrebe“, a za sve nosioce aktivnosti navode se iste osobe (npr. „socijalni radnik, stručni tim, staratelj“).

Slika 8.

Učešće djece i staratelja u izradi individualnog plana zaštite i posjedovanje primjerka plana (N₁=592, N₂=588)

Starateljstvo

Stavljanje pod starateljstvo može se tumačiti kao pokazatelj očekivanog trajanja ili trajnosti gubitka roditeljskog staranja koje CSR očekuje u vrijeme kada provodi procjenu o tome da li je djeci potrebna alternativna briga. Djeca će biti stavljena pod starateljstvo ukoliko su im roditelji umrli ili nepoznati, ukoliko su zatražili da dijete bude smješteno na duže vrijeme, ukoliko sudovi liše roditelje roditeljskih prava ili iz drugih razloga propisanih porodičnim zakonima FBiH, RS i BD (vidi tabelu 1 u dijelu 2 ovog izvještaja). Može se pretpostaviti da djeca koja nisu pod starateljstvom ili prolaze postupak stavljanja pod starateljstvo ili formalno za njih još uvijek brinu roditelji, a smještena su u alternativnu brigu na period za koji se očekuje da bude prilično kratak ili se očekuje da će se djeca vratiti iz alternativne brige pod roditeljsko staranje.

CSR navode da je preko dvije trećine djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja u junu 2016. (69,8%) stavljeno pod starateljstvo. Djeca starija od 18 godina koja su još uvijek u sistemu alternativnog zbrinjavanja su značajno manje vjerovatno pod starateljstvom od djece bez roditeljskog staranja mlađe od 18 godina (33,8% naspram 74,3%). Obično su to djeca čiji su roditelji umrli ili su nepoznati. Manje je vjerovatno da će pod starateljstvom biti djeca koja su smještena zbog neriješene finansijske situacije u porodici.

Veći udio djece bez roditeljskog staranja koja su stavljena pod starateljstvo su pod direktnim starateljstvom (51,1%), što znači da je organ starateljstva direktno odgovoran za donošenje odluka o djetetu, nego pod posrednim starateljstvom (43,9%) gdje neke odgovornosti za odlučivanje ima direktor ustanove ili hranitelj.

Odluke o načinu zbrinjavanja za svako dijete i njegovom kretanju između smještaja

Isti tim CSR koji donosi odluke o neophodnosti izmještanja djeteta iz biološke porodice i odluke o starateljstvu, također donosi odluku o vrsti brige koja će se odrediti djetetu. CSR također treba provoditi redovne revizije ove odluke, ali samo nešto više od četvrtine CSR (28,7%) provodi revizije odluke o zbrinjavanju redovno jednom godišnje ili češće. Četvrtina (24,1%) CSR navode da provode ove revizije samo po potrebi.³⁹

CSR navode da u većini slučajeva (76,2%) tim zatraži mišljenje o najprikladnijem smještaju od djece starije od 10 godina. Mlađu djecu se rjeđe pita za mišljenje o ovom pitanju.⁴⁰

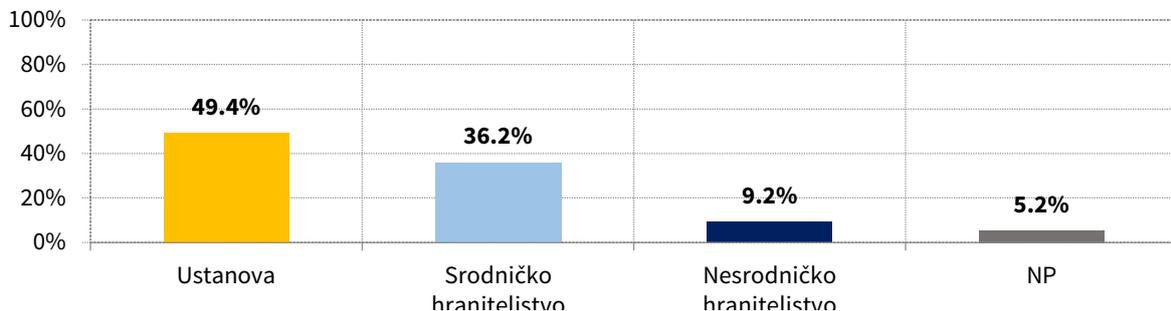
Kako prikazuje slika 9a, najveća je vjerovatnost da će prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige biti institucionalni (49,4%). Malo više od jedne trećine djece je smješteno u srodničko hraniteljstvo (36,2%) a prvi smještaj u nesrodničko hraniteljstvo dešava se samo u oko jednoj desetini slučajeva, odnosno 9,2 posto prvih smještaja.

Većina djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja smještau se u ustanove (69,4%), u odnosu nešto manje od polovine djece sa tipičnim razvojem (45,4%). Samo 12,1 posto djece sa poteškoćama smješteno je kod rodbine u srodničkom hraniteljstvu, naspram 41,1 posto djece sa tipičnim razvojem. Interesantno je napomenuti da je nešto veća vjerovatnost kod djece sa poteškoćama u razvoju (14,2%) nego kod druge djece (8,2%) da kao prvi vid smještaja uđu u sistem hraniteljstva (vidi sliku 10b).

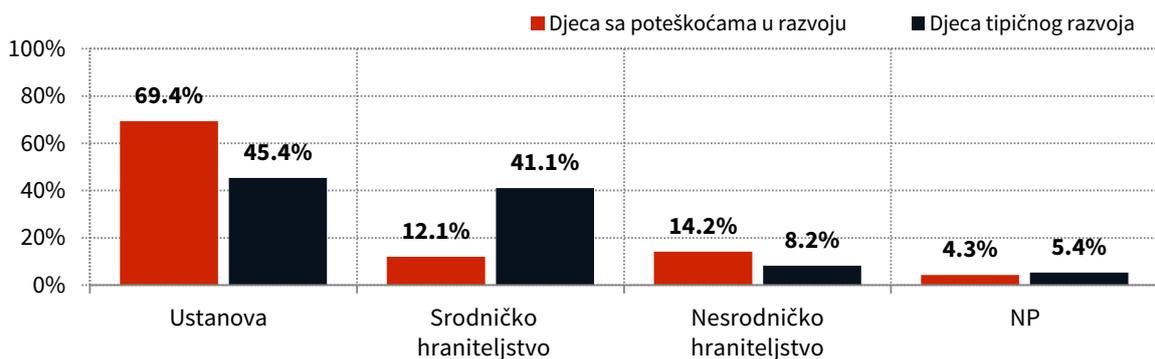
Vrsta prvog smještaja nije u značajnoj korelaciji sa spolom, nacionalnom pripadnošću ili mjestom porijeka.

Slika 9a.

Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=1,311)

Slika 9b.

Prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i djecu tipičnog razvoja (N₁=232, N₂=1.045)

kla. Međutim, kod djece mlađe od 3 godine postojala je značajno veća vjerovatnoća da su u institucionalnoj brizi u odnosu na drugu djecu u junu 2016. godine. Prema podacima CSR 87 posto djece mlađe od 3 godine je bilo u ustanovama.

Kada se razlozi za smještaj analiziraju zajedno sa vrstom prvog smještaja, otkrivaju se sljedeći obrasci. Ukoliko je smrt roditelja jedan od razloga za smještaj, a posebno ako je to jedini razlog za smještaj, djeca se često smještaju u srodničko hraniteljstvo (49,2%), a manje je vjerovatno da će biti smještena u nesrodničko hraniteljstvo (26,4%) i najrjeđe se smještaju u ustanovu (9,1%).⁴¹ Ukoliko su razlozi vezani za probleme u brizi, zanemarivanje i zlostavljanje djece, djeca se znatno češće smještaju u ustanove (52,5%) i nesrodničko hraniteljstvo (43%), nego u srodničko hraniteljstvo (24,3%), što je također slučaj i u situacijama kada je razlog ili jedan od razloga potreba za specijalnom zaštitom zbog zdravstvenog stanja

djeteta (ustanova 7,6%, a nesrodničko hraniteljstvo 5% naspram srodničkog hraniteljstva 1,3%). Ukoliko je razlog vezan za odluku roditelja da privremeno povjere dijete na čuvanje drugoj osobi ili ustanovi, djeca se češće smještaju u ustanovu (25,3%) nego u srodničko hraniteljstvo (10,6%) i nesrodničko hraniteljstvo (11,2%).

³⁹ Iako mali broj CSR (2,8%) nije proveo reviziju, preko dvije petine CSR (43,5%) nisu dali odgovor na ovo pitanje, što može ukazivati na to da dio CSR nikada nije ni donio takvu odluku, ili da je moguće da je procenat CSR u kojima se revizije ove odluke nikako ne provode još viši.

⁴⁰ Općenito, kako raste dob djece, tako raste i procenat onih čije je mišljenje o prikladnoj vrsti smještaja zatraženo – djeca starosne dobi od 0 do 3 godine: 16,4%, od 3 do 6 godina: 28,2%, od 6 do 10 godina: 47,6%; djeca od 10 do 14 godina: 72,8%; djeca od 14 do 18 godina: 80,5%.

⁴¹ Također, broj razloga u značajnoj je korelaciji sa vrstom smještaja. U slučaju samo jednog razloga za smještaj u brigu, djeca su češće smještena u srodničko hraniteljstvo, dok se kombinovani razlozi češće vezuju za smještaj u ustanovu ili nesrodničko hraniteljstvo. Međutim, moguće je da CSR manje pažljivo evidentiraju razloge za smještaj u srodničko brigu i da se u tim slučajevima evidentira samo glavni razlog.

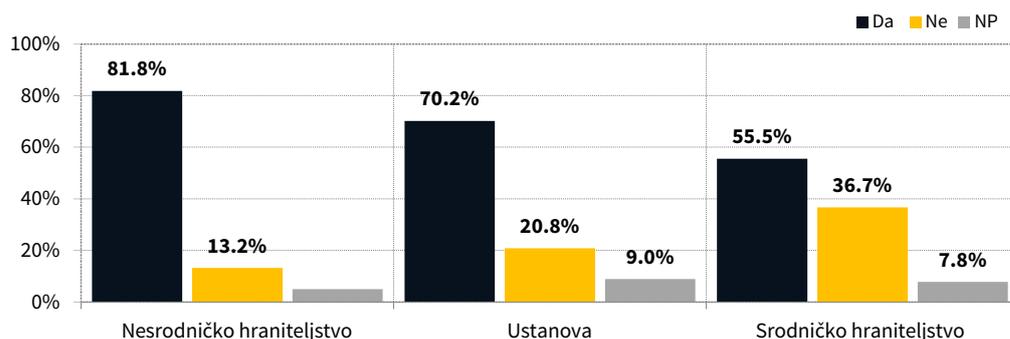
Djeca koju se pita za mišljenje o najprikladnijem smještaju znatno češće budu smještena u srodničko hraniteljstvo (52,2%) od djece čije mišljenje nije zatraženo (26,5%). Nasuprot tome, djeca koja nisu pitana za mišljenje o izboru najprikladnijeg smještaja bivaju smještena u ustanove značajno češće od djece koja su pitana za mišljenje (61,5% naspram 36,4%). Uticaj ove varijable na smještaj u nesrodničko hraniteljstvo nije statistički značajan. Djeca sa poteškoćama se jednako često pitaju za mišljenje kao i druga djeca, prema podacima CSR, ali češće se smještaju u stanove (67%). To dovodi do pitanja o prirodi konsultacija sa djecom sa poteškoćama, naročito sa intelektualnim poteškoćama i djecom koju roditelji smještaju zbog „zdravstvenih razloga“.

Revizija smještaja i premještanja u druge oblike brige

CSR navode da se revizija smještaja provodi za dvije trećine djece bez roditeljskog staranja (64,5%). CSR najčešće provode reviziju smještaja po potrebi, ukoliko se pojave nove činjenice na terenu koje bi mogle uticati na prvobitnu odluku (27,8%) ili periodično jednom ili dva puta godišnje (27,8%). Samo 5,6 posto CSR navode da se revizije provode češće, a preko trećine CSR (37%) nisu dali odgovor na ovo pitanje. Revizije su se rjeđe provodile za djecu u srodničkom hraniteljstvu nego za djecu smještenu u ustanove i u nesrodničkom hraniteljstvu (vidi sliku 10a).

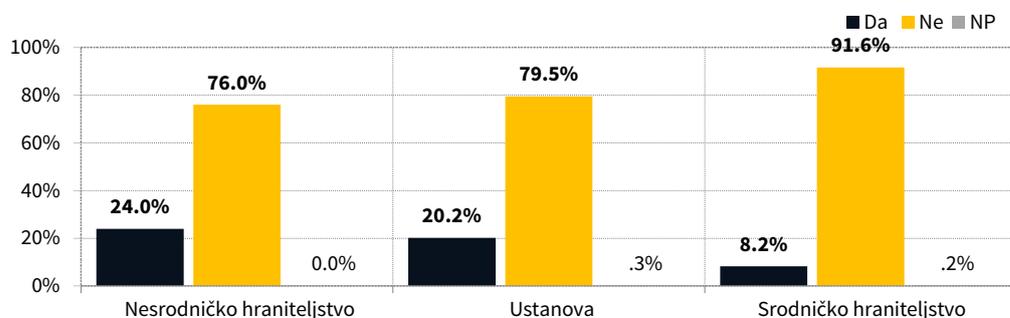
Slika 10a.

Revizije smještaja (N=1.311)

Slika 10b.

Promjene smještaja (N=1.311)

Revizije se češće provode za djecu sa poteškoćama u razvoju (76,7%) nego za djecu bez poteškoća (67,1%), ali kako pokazuje slika 10b, u najvećoj mjeri revizije ne dovode do promjene smještaja, pri čemu je prijavljeno da je samo 15,4 posto djece bez roditeljskog staranja promijenilo smještaj nakon prvog smještaja (18,5% djece sa poteškoćama u razvoju), uglavnom djeca u institucionalnoj brizi ili nesrodničkom hraniteljstvu.

Kada je smještaj djece bez roditeljskog staranja promijenjen, njegov oblik ostaje isti. Djeca u srodničkom hraniteljstvu i naročito u ustanovama imaju najveće izgleda da se premjeste kod drugog srodnika ili u drugu ustanovu, ali ostaju u istom obliku brige.

CSR navode manje kretanje između različitih vrsta nesrodničkog hraniteljstva. Navodi se da se neka djeca ipak premještaju iz jednog tipa brige u drugi, a najčešće se radi o premještanju iz nesrodničkog hraniteljstva u ustanove ili, u nešto manjoj mjeri, iz ustanova u nesrodničko hraniteljstvo. Premještanje u srodničko hraniteljstvo je također evidentirano i iz nesrodničkog hraniteljstva i iz ustanova.

Djeca sa poteškoćama u razvoju, iako se kod njih revizije smještaja provode češće nego kod ostale djece, obično ostaju u ustanovama (70,7% naspram 43,7%). Kod djece sa poteškoćama u razvoju je također manja vjerovatnost premještanja u srodničko hraniteljstvo (12,1% djece sa poteškoćama u razvoju naspram 40,3% djece sa tipičnim razvojem).

Ukupno gledano, ovi premještaji između različitih oblika smještaja predstavljaju kretanje unutar sistema alternativne njege u cjelini i ne utiču na ukupni uzorak ili broj djece u svakom obliku zbrinjavanja. U junu 2016. godine 48,5 posto djece bez roditeljskog staranja bila su u institucionalnoj brizi, 35,5 posto je bilo u srodničkoj brizi, a 9,8 posto u hraniteljstvu.

Braća i sestre

Preko polovine djece smještene u sistemu alternativne brige (54,6%) imaju braću i sestre mlađe od 18 godina koji su najčešće (69,5%) smješteni u isti oblik brige, ako su uopće u sistemu alternativnog zbrinjavanja (vidi sliku 11a). Ipak, 12,2 posto djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativnog zbrinjavanja ima braću i sestre koji su smješteni u druge oblike alternativnog zbrinjavanja, ili usvojeni (3,5%), a petina djece bez roditeljskog staranja ima braću i sestre koji su ostali sa njihovim roditeljima (19,1%) ili su smješteni kod drugih srodnika (3,4%).

KLJUČNI NALAZ 8.

Hraniteljstvo je nedovoljno iskorišteno, a srodnička briga je važan resurs za djecu kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje, naročito djecu koja su izgubila oba roditelja, ali u manjoj mjeri za malu djecu i djecu sa poteškoćama u razvoju.

Više od trećine djece bez roditeljskog staranja imaju srodničku brigu, za 49% djece koja su izgubila oba roditelja prvo brinu srodnici i ta djeca obično ostaju u srodničkim porodicama.

87% vrlo male djece bez roditeljskog staranja je smješteno u ustanove, što je najnepovoljnija opcija za ispunjavanje njihove potrebe za stalnom brigom jedne odrasle osobe i može ugroziti njihov razvoj u prvim mjesecima i godinama života.

Djeca sa poteškoćama u razvoju smještaju se u institucionalnu brigu znatno češće nego bilo koji drugi oblik zbrinjavanja.

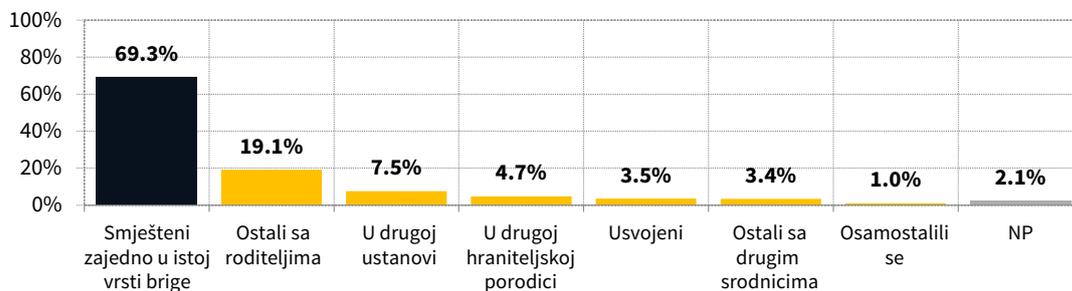
Za 49% djece obuhvaćene istraživanjem institucionalno zbrinjavanje je prvi smještaj. Većina CSR provodi reviziju smještaja, ali obično (82%) ova revizija ne dovodi do promjene prvog izbora smještaja.

Djeca u nesrodničkom hraniteljstvu najčešće imaju braću i sestre u drugim vrstama smještaja kako pokazuje slika 11b, ali 10 posto djece u institucionalnom smještaju imaju brata ili sestru u drugoj ustanovi, a 21,3 posto imaju brata ili sestru koja je ostala sa roditeljima. Polovina djece u nesrodničkom hraniteljstvu smještena je zajedno sa maloljetnom braćom i sestrama (52,2%). U slučaju srodničke brige i ustanova, procenat djece sa braćom ili sestrama u drugim vrstama zbrinjavanja je značajno niži – oko trećine djece smještene u ovim oblicima zbrinjavanja ima braću ili sestre u drugim vrstama zbrinjavanja.

Kako je prikazano na slici 11c, djeca sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja znatno rjeđe su smještena zajedno sa braćom i sestrama od djece sa tipičnim razvojem. Značajno češće braća i sestre djece sa poteškoćama u razvoju su usvojena ili ostala sa roditeljima.

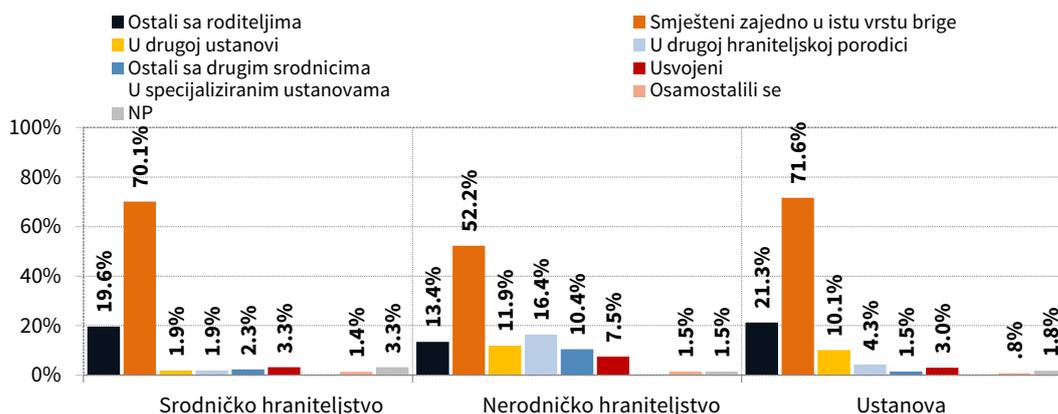
Slika 11a.

Smještaj maloljetne braće i sestara – mogućnost više odgovora (N=716)

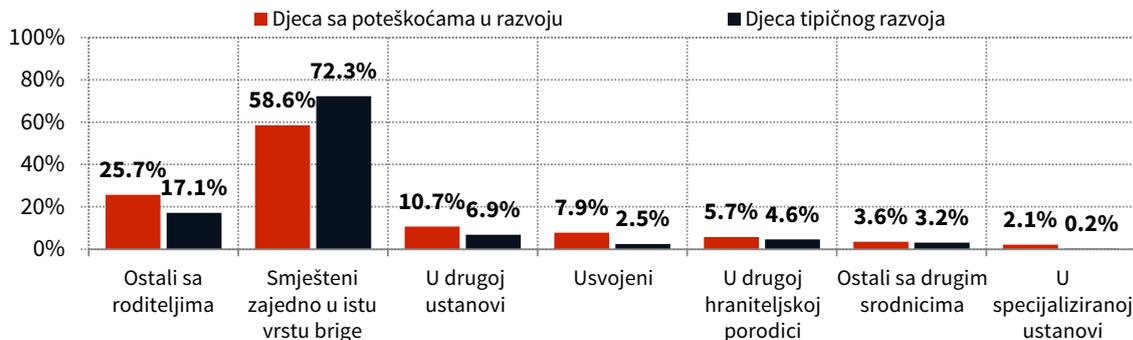

Slika 11b.

Oblik brige u kojem su smještena maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=676)

Slika 11c.

Oblik brige u kojoj su smještena maloljetna braća i sestre djece bez roditeljskog staranja sa različitim vrstama razvoja (N₁=140, N₂=567)

Vidi KLJUČNI NALAZ 7:

Nakon razdvajanja, djeca često dobijaju podršku u održavanju kontakata sa roditeljima, ukoliko je to moguće, ali je mala vjerovatnost njihovog povratka kući.

Polovina djece bez roditeljskog staranja koja imaju nesrodničko hraniteljsku brigu i preko dvije trećine djece smještene u ustanove održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima.

Ipak, osoblje uposlano u ustanovama, CSR kao i sama djeca navode da postoje poteškoće u organiziranju i održavanju ovih kontakata.

KLJUČNI NALAZ 9.

Braća i sestre obično ostaju zajedno u istim programima zbrinjavanja, premda je to manje vjerovatno u slučaju djece sa poteškoćama u razvoju i djece u nesrodničkom hraniteljstvu. Gotovo četvrtina djece bez roditeljskog staranja imaju braću i sestre o kojima i dalje brinu njihovi roditelji ili rođaci.

69% braće i sestara smješteno je zajedno u isti oblik zbrinjavanja, iako je manje vjerovatno da će braća i sestre djece sa poteškoćama biti smještena zajedno u isti oblik brige (58,6%) u odnosu na braću i sestre djece tipičnog razvoja (72,3%).

25,7% djece bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju koja su obuhvaćena istraživanjem imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji, a dodatnih 3,6% imaju braću i sestre za koju brinu drugi rođaci. Postoji potreba da se osigura veća podrška porodicama da brinu za njihovu djecu sa poteškoćama, zajedno sa njihovom braćom i sestrama, u zajednici.

20,3% djece tipičnog razvoja imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji ili drugi rođaci. Ukoliko su to djeca koja su izgubila roditeljsko staranje iz ekonomskih razloga ili zbog roditeljskog zanemarivanja ili zlostavljanja, nije jasno zašto roditelji mogu da brinu samo o nekoj svojoj djeci, a o drugoj ne.

⁴² Zbog neusklađenosti u evidencijama, ove podatke treba tumačiti s rezervom. Podaci o broju kontakata u toku 2015. godine koje su na primjer prijavili CSR, sugeriraju da neka djeca smještena u nesrodničkom hraniteljstvu i u ustanovama nisu imala nikakav kontakt sa članovima bioloških porodica ili su imali "nedovoljan broj kontakata" (jedan, dva ili tri) tokom godine. Za drugu djecu se navodi da održavaju kontakt sa rođacima, ali se prijavljuju znatno manje stope održavanja kontakata.

⁴³ M=5,54 godina, SD=4,65 godina, Min=1 dan, Max=24,36 godina, N=1.230.

Kontakt sa biološkom porodicom i drugim srođnicima

Polovina djece smještene u nesrodničko hraniteljstvo (50%) i dvije trećine djece smještene u ustanove (68,8%) održavaju neki kontakt sa svojim srođnicima. Prema procjenama uposlenih u CSR, nema značajnih razlika u učestalosti ovih kontakata, ali broj kontakata je vrlo teško utvrditi zbog različitih praksi u vođenju tih evidencija.⁴² Kontakt se znatno češće održava sa roditeljima (ukoliko ih dijete ima) nego sa drugim članovima porodice i to obično s majkom (46,7%), ali i sa ocem (31,2%). Kontakt sa bakama (14,7%) i odraslom braćom i sestrama prijavljen je u nešto manjem broju slučajeva (11,5%).

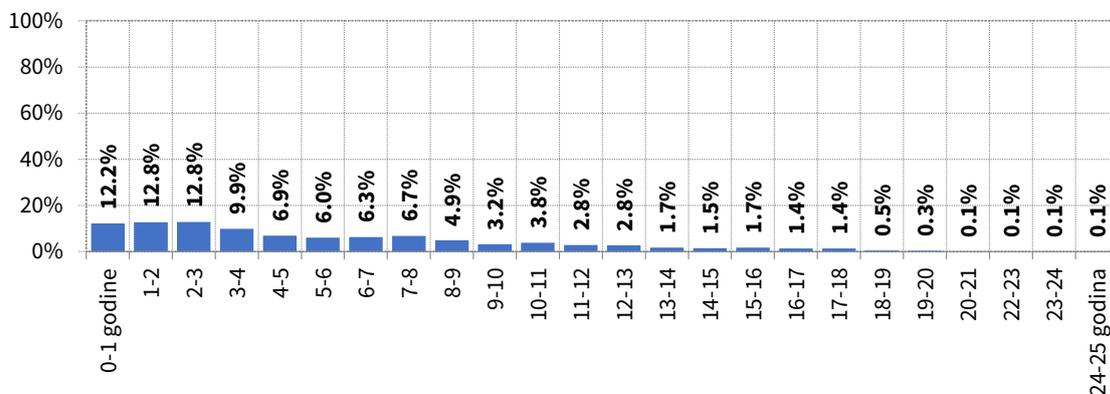
Djeca sa poteškoćama u razvoju smještena u sistem alternativnog zbrinjavanja obično gube kontakt sa svojim roditeljima i rođacima (29,3%) više od djece sa tipičnim razvojem (19%). S druge strane, veća je vjerovatnoća da će CSR biti nesigurni u to da li se ovi kontakti održavaju ili ne kod djece tipičnog razvoja.

6.2 Dužina boravka u sistemu alternativnog zbrinjavanja

CSR su na dan 30.6.2016. godine prijavili 1.230 djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja, a djeca su u sistemu boravila u prosjeku pet i pol godina, u rasponu od 1 dana do 24 godine.⁴³ Ovaj prosjek obuhvata 14 mladih punoljetnih osoba koje su bile u sistemu zbrinjavanja duže od 18 godina i značajan broj drugih mladih osoba starosti 18 godina i više.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju duže prosječno trajanje boravka od 6,5 godina, u odnosu na svu drugu djecu bez roditeljskog staranja, kod kojih je prosjek 5,5 godina. Također je primjetno da djeca iz nacionalnih manjina provode manje vremena u sistemu, sa u prosjeku 4,4 godine. Dokazi iz fokus grupa ukazuju na to da je veća vjerovatnoća da će djeca pripadnici nekih nacionalnih manjina, naročito ako imaju iskustvo u radu na ulici, pobjeći iz alternativnog zbrinjavanja nego druga djeca pa je tako i trajanje njihovog boravka kraće.

Djeca čiji prvi smještaj bude srodničko hraniteljstvo obično kraće borave u sistemu alternativnog zbrinjavanja, od djece u ustanovama. Djeca u srodničkoj brizi obično su djeca koja su izgubila oba roditelja, a djeca u ustanovama su obično djeca sa poteškoćama u razvoju.

KLJUČNI NALAZ 10.

Dugotrajni boravak u ustanovama koji u prosjeku traje 5,5 godina je u pretjeranoj primjeni, naročito za djecu sa poteškoćama u razvoju koja u ustanovama borave u prosjeku 6,5 godina.⁴⁴

48,5% djece bez roditeljskog staranja obuhvaćene istraživanjem (70,7% djece sa poteškoćama u razvoju i bez roditeljskog staranja) je bilo smješteno u ustanovama u junu 2016. godine.

Anketirani CSR i ustanove navode da djeca sa poteškoćama u razvoju čine više od četvrtine djece bez roditeljskog staranja koja su zbrinuta u ustanovama.

6.3 Kapaciteti usluga alternativnog zbrinjavanja

U ovom dijelu izvještaja analizira se kapacitet različitih vrsta alternativnog zbrinjavanja da ispune potrebe zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Razmatraju se pitanja kvalitete brige, sistemskog upravljanja i kapaciteta osoblja.

6.3.1 Srodničko i nesrodničko hraniteljstvo

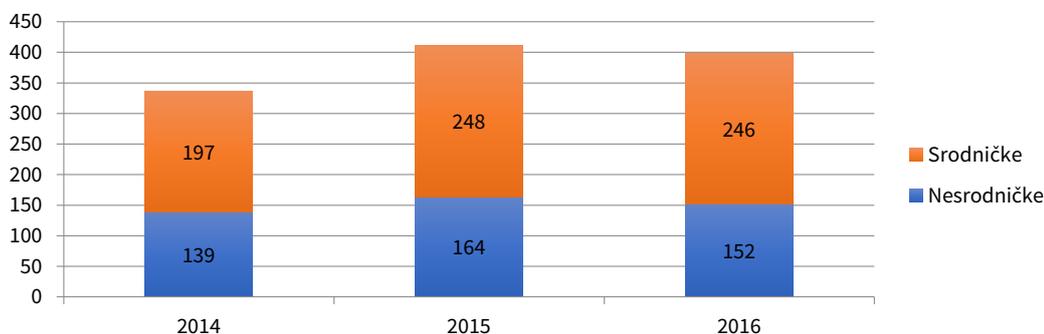
CSR u 50 opština u BiH prijavljuju postojanje hraniteljskih porodica. Preko trećine (34,5%) njih su iz dvije opštine, a 29 opština ima tri srodničke porodice ili manje.

Među aktivnim hraniteljskim porodicama iz godine u godinu je sve više srodničkih, nego nesrodničkih porodica, kako je prikazano na slici 13a.

U prvoj polovini 2016. vidljiv je blagi opadajući trend u broju aktivnih srodničkih porodica kako izvještavaju CSR (336 u 2014, 412 u 2015, 398 u 2016. godini). Izvještaji zvaničnih organa potvrđuju smanjen broj djece u hraniteljstvu (vidi tabelu 3 u ovom izvještaju). CSR i u FBiH i u RS naglasili su u intervjuima i fokus grupama da i dalje nema dovoljno hraniteljskih porodica, naročito obučanih hraniteljskih porodica, bilo da su srodničke ili nesrodničke, da bi se ispunile potrebe za ovim oblikom smještaja. Udio srodničkih pružalaca brige u svim aktivnim hraniteljskim porodicama je također u stabilnom porastu (59% u 2014, 60% u 2015. i 62% u 2016. godini).

CSR ističu da je grupa hraniteljskih porodica za nesrodničku brigu vrlo mala i da u nekim područjima nema potencijalnih hraniteljskih porodica koje se prijavljuju, te da je potrebna dodatna promocija hraniteljstva kako bi se podigla svijest i razumijevanje među potencijalnim hraniteljima.

CSR također prijavljuju opšti manjak povjerenja u hraniteljstvo, naročito nesrodničko hraniteljstvo, jer trebaju dodatno razviti mehanizme i kapacitete za nadzor i odgovarajuću kontrolu ove vrste smještaja, kako bi se ona mogla više koristiti.

Karakteristike hraniteljskih porodica

Hraniteljske porodice u gradovima čine su 65,7 posto naspram 33,6 posto porodica koje žive na selu. U prosjeku imaju tri člana⁴⁵ i malo više od pola njih (51%) imaju bar jedno vlastito dijete.⁴⁶

Većina porodica (63,1%) su u vrijeme istraživanja brinula o djeci bez roditeljskog staranja, a većina djece je u te porodice došla direktno iz vlastitih bioloških porodica (59,8%) ili srodničkog hraniteljstva (15,4%).

Za većinu aktivnih hraniteljskih porodica (63,4%), to je bilo njihovo prvo iskustvo brige za dijete bez roditeljskog staranja. Neaktivne hraniteljske porodice u još većoj mjeri nisu imale prethodnog iskustva u hraniteljstvu (84,2%). Skoro polovina hraniteljskih porodica (43,7%) koje su navele CSR registrovana je za hraniteljstvo, ali još nisu imali smještene djece.

CSR prijavljuju u prosjeku 440 djece u hraniteljstvu svake godine za period od protekle dvije i po godine (456 u 2014, 456 u 2015, 418 u 2016.). Većina ovih smještaja spada u postepeno rastući udio smještaja u srodničko hraniteljstvo.⁴⁷ Dvije trećine trenutno aktivnih hraniteljskih porodica obično brinu o jednom djetetu bez roditeljskog staranja (68,5%)⁴⁸ što je prikazano na slici 13b.

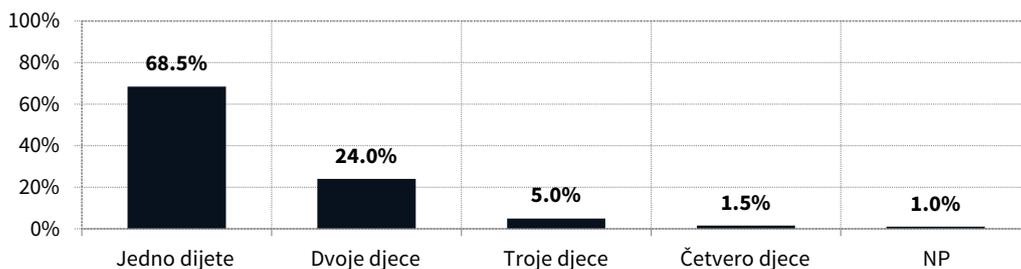
⁴⁴ Ovi prosjeci uključuju i mlade starosti 18 godina i više.

⁴⁵ M=2,75; SD=1,36; Min=1; Max=8; N=277. 18,4% hraniteljskih porodica imaju jednog člana, 32,9% imaju dva, 18,1% tri, 20,6% četiri, 6,5% pet, 3,2% šest, a 0,4% hraniteljskih porodica imaju osam članova.

⁴⁶ 18,4% hraniteljskih porodica imaju vlastito dijete. 24,2% imaju dvoje, 6,9% troje, 1,1% četvero, a 0,4% petero vlastite djece.

⁴⁷ U 2014. 63,4% djece bez roditeljskog staranja u hraniteljstvu smješteni su u srodničko hraniteljstvo, a 36,6% u nesrodničko hraniteljstvo. U 2015. 66% u srodničkom i 34% u nesrodničkom hraniteljstvu. U 2016. 65,8% u srodničkom i 34,2% u nesrodničkom hraniteljstvu.

⁴⁸ Nema značajne razlike u prosječnom broju djece smještene u srodničke i nesrodničke porodice.

Edukacija hraniteljskih porodica

U proteklih dvije i po godine došlo je do porasta broja potencijalnih i aktivnih hraniteljskih porodica koje su završile edukaciju iz hraniteljstva (44 u 2014, 56 u 2015, 113 educiranih hraniteljskih porodica u 2016.). Porodice su pohađale od 1 do 15 radionica.

Svi hranitelji nisu educirani, ali među hraniteljskim porodicama koje trenutno brinu o djeci i onima koje su brinule o djeci ranije većina je završila odgovarajuću edukaciju. Malo preko polovine educiranih potencijalnih hraniteljskih porodica (51,5%) trenutno nemaju djecu na smještaju i predstavljaju neiskorišten resurs. Diskusije fokus grupa ukazuju na to da hranitelji smatraju da je ova „nedovoljna iskorištenost resursa“ posljedica izbjegavanja CSR da smještaju djecu u hraniteljske (naročito nesrodničke) porodice. Međutim, CSR navode da se ove porodice bez obzira na edukaciju koju su prošle ne osjećaju spremnima da prime djecu.

Percepcije CSR i hranitelja o kapacitetima za pružanje usluga hraniteljstva

CSR najčešće navode „nedostatak kapaciteta za odgovarajuću superviziju hraniteljskih porodica i pružanje kontinuirane podrške“ kao razlog zbog kojeg „oklijevaju“ kod smještaja djece u ovu vrstu brige. CSR bez obzira na to prijavljuju da su posjetili ili izvršili superviziju dvije trećine aktivnih hraniteljskih porodica (67,4%) od jednom do 48 puta u prvih šest mjeseci 2016. godine. Porodice se najčešće posjećuju „po potrebi“, a ne redovno. Manji broj CSR prijavio je kontinuiranu komunikaciju sa hraniteljskim porodicama i korištenje pristupa u vođenju slučaja koji olakšavaju veze sa drugim agencijama, uključujući Udruženje hranitelja koje održava redovne sastanke hraniteljskih porodica. Oko 15 posto CSR navode da su uspostavili saradnju sa Udruženjem hranitelja.

Hraniteljske porodice koje su učestvovala u fokus grupama općenito su izrazile nezadovoljstvo rijetkim posjetama CSR i zbog toga što nemaju nikakvog načina da u bilo koje vrijeme kontaktiraju CSR. Istovremeno, ponekad vide „uplitanje“ drugih kao prijetnju i smatraju da njihov vlastiti doprinos i trud nije na odgovarajući način cijenjen.

Specijalizirano hraniteljstvo

Specijalizirano hraniteljstvo fokusira se na djecu i mlade koji zbog psihosocijalnog ili zdravstvenog stanja trebaju posebnu njegu i podršku. Podaci pribavljeni u anketi pokazuju da desetina djece (9,8%) smještene u hraniteljske porodice ima poteškoće u razvoju, uz dodatnih 3,2 posto djece za koje CSR nisu sigurni da li je njihov razvoj tipičan ili imaju poteškoće u razvoju. Zastupljenost djece sa poteškoćama u razvoju je značajno veća u nesrodničkim hraniteljskim porodicama – skoro svako četvrto dijete u nesrodničkom hraniteljstvu ima poteškoće u razvoju (23,4%), dok u srodničkoj brizi 6% djece ima poteškoće u razvoju.

Hranitelji koji pružaju specijaliziranu brigu u RS imaju veće novčane naknade, ali naglašavaju da nemaju drugu dodatnu podršku u brizi o djeci sa poteškoćama u razvoju i to povezuju sa opštim manjkom resursa na nivou zajednice koji su obično ograničeni na saradnju sa školama i rjeđe na podršku centara za mentalno zdravlje. CSR potvrđuju da se odabir i supervizija za specijalizirano hraniteljstvo vrši na isti način kao za druge oblike hraniteljstva.

KLJUČNI NALAZ 11.

Nesrodničko hraniteljstvo predstavlja potencijalni resurs za djecu bez roditeljskog staranja, ali ga CSR nedovoljno koriste.

Čini se da zakoni tretiraju srodničko i nesrodničko hraniteljstvo na isti način, ali u praksi su ta dva vida hraniteljstva vrlo različita. Većina djece u hraniteljstvu su u srodničkom hraniteljstvu, a raspoloživa grupa nesrodničkih hraniteljskih porodica je mala.

Oko trećine potencijalnih, obučanih hranitelja u vrijeme istraživanja nisu brinuli o djeci.

Usluge hraniteljstva iziskuju visok nivo supervizije i praćenja od strane socijalnog radnika, kako u smislu podrške hraniteljima, tako i u pogledu praćenja sigurnosti i dobrobiti djece. I CSR i hranitelji izražavaju zabrinutost o kapacitetima sistema hraniteljstva da konzistentno pruža visoko kvalitetne usluge, naročito u FBiH.

6.3.2 Usvojenje

OKVIR 2.

Glavni aspekti zakonskog i regulatornog okvira za usvojenje u BiH

U svjetlu komentara Komiteta za prava djeteta, u ovom dijelu su izložene neke od glavnih karakteristika zakonskog i regulatornog okvira za usvajanje u BiH koji bi mogli predstavljati prepreku za usvojenje:

- Svaki entitet u BiH ima vlastite propise, a u nekim slučajevima ova pravila onemogućavaju usvojiteljima iz jednog entiteta da usvoje djecu iz drugog entiteta. Svaki entitet održava vlastitu bazu podataka o potencijalnim usvojiteljima.
- Potreban je pristanak roditelja na usvojenje koji mora biti izričit u odnosu na vrstu usvojenja. U izuzetnim slučajevima nije potreban pristanak roditelja djeteta na usvojenje, ukoliko su roditelji lišeni roditeljskih prava ili je dijete bez roditeljskog staranja.
- Porodični zakoni FBiH i BD, ali ne i RS, zabranjuju usvojenje djeteta mlađeg od 3 mjeseca, a usvojenje djeteta čiji su roditelji nepoznati do tri mjeseca nakon što je dijete napušteno.
- Potpuno usvojenje propisano je za mlađu djecu bez roditeljskog staranja (kako ih definiše svaki entitet), a između usvojioca i njegovih srodnika, sa jedne strane, i usvojenika i njegovih potomaka, sa druge strane, zasniva neraskidiv odnos srodstva jednak krvnom srodstvu, a međusobna prava i dužnosti usvojenika i njegovih krvnih srodnika prestaju. Potpuno usvojenje se ne može poništiti.
- Nepotpuno usvojenje namijenjeno je za stariju djecu mlađu od 18 godina. Nepotpunim usvojenjem nastaju između usvojioca, sa jedne strane, te usvojenika i njegovih potomaka, sa druge strane, prava i dužnosti koja prema zakonu postoje između roditelja i djece. Nepotpuno usvojenje ne utiče na prava i dužnosti usvojenika prema njegovim roditeljima i drugim srođnicima.

Porodični zakoni FBiH, BD i RS

Svake godine bude usvojeno vrlo malo djece. Prema zvaničnim statističkim podacima Agencije za statistiku BiH (Tematski bilten o socijalnoj zaštiti 2010-2015., vidi tabelu 3) u BiH u prosjeku bude usvojeno oko 58 djece godišnje. CSR koji su dostavili podatke za potrebe ove analize naveli su da je u prvoj polovini 2016. godine usvojeno 28 djece, a od januara 2014. do juna 2016. samo 77 djece. To predstavlja mali procenat djece bez roditeljskog staranja koje su CSR prijavili u junu 2016 (N=1311).

Profil usvojene djece

Podaci koje su dostavili CSR i opštinske službe socijalne zaštite pokazuju da je usvojeno nešto više djevojčica (50,4%) nego dječaka (49,4%), iako je u populaciji djece ukupno nešto više dječaka nego djevojčica (51,3% dječaka i 48,7% djevojčica prema popisu iz 2013).

Djeca romske nacionalnosti (1,3%, N=1), kao i djeca sa poteškoćama u razvoju (2,6%, N=2) usvajaju se vrlo rijetko, a s obzirom na njihovu zastupljenost u sistemu alternativnog zbrinjavanja (8,5% odnosno 17,7%) imaju znatno manje izgleda da budu usvojena od djece drugih nacionalnosti i djece sa tipičnim razvojem.

Većina djece je usvojena u dobi do tri godine (54,5%), a preko trećine (37,7%) je u institucionalnoj brizi provelo manje od 12 mjeseci do usvojenja. Dvije trećine (67,5%) djece usvojeno je do dobi od pet godina. CSR navode usvajanje trinaestoro djece u dobi od 5 do 10 godina (16,9%) i 12 usvajanja djece u dobi od 10 do 18 godina, uključujući stariju djecu sa poteškoćama u razvoju koju usvajaju i državljani BiH i usvojitelji iz inostranstva.

Djeca koja su smještena u ustanovu prije usvojenja provela su tamo u prosjeku godinu i deset mjeseci (od 6 dana do 12 godina). Mali broj djece koja su smještena u srodničke hraniteljske porodice prije usvajanja provela su tu u prosjeku tri godine, a 12 djece (16,9%) iz nesrodničkih hraniteljskih porodica usvojeno je nakon što su u tom obliku brige proveli u prosjeku godinu i pol.

Zahtjevi za usvojenje

Karakteristike usvojitelja propisane su porodičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta. Većina usvojenja koje su prijavili CSR uključivala su državljane BiH, a samo troje djece su usvojili usvojitelji iz inostranstva. Dostupni podaci o međunarodnim usvojiteljima iz RS ukazuju na veći udio međunarodnih usvojenja (18,9%), ali to može biti povezano sa definicijom domaćih i međunarodnih usvojitelja u RS.

Podaci prikupljeni od CSR ukazuju na velik broj zahtjeva za usvojenje koji budu odobreni u vrlo malom procentu slučajeva. CSR navode da je u 2014. godini zaprimljeno 1.129 zahtjeva, u 2015. godini 1.195, a u prvoj polovini 2016. godine 790 zahtjeva. Stvarni broj osoba koje su podnijele zahtjev za usvojenje (koje žele usvojiti djecu i koje su registrovane kao potencijalni usvojitelji) nije poznat. Ne postoji jedinstveni registar potencijalnih usvojitelja niti djece podobne za usvojenje, a podnosioci zahtjeva u CSR po mjestu prebivališta dobiju uputstvo da ukoliko nema djece za usvojenje trebaju podnijeti zahtjev i drugim CSR koji možda imaju djecu koja su ili bi mogla postati podobna za usvojenje. Dakle, svaki CSR evidentira zaprimljene zahtjeve⁴⁹ a sabiranjem njihovog pojedinačnog broja dobije se broj podnesenih zahtjeva u jednoj godini. To također znači da će se neki zahtjevi (vjerovatno većina njih) umnožiti (brojati dva ili više puta) u ukupnom zbiru.

CSR imaju različite prakse u prenošenju zahtjeva u narednu godinu ili kontaktiranju podnosilaca zahtjeva na kraju godine da bi provjerili da li je zahtjev još uvijek važeći. Kao rezultat takve prakse, mnogi podnosioci zahtjeva koji se broje kao aktivni su možda već usvojili dijete (u drugoj opštini) ili iz drugih razloga više nisu potencijalni usvojitelji. Pored toga, većina CSR ne procjenjuje osobe koje podnose zahtjev za usvojenje sve dok ne dobiju dijete podobno za usvojenje i pokrenu postupak usvojenja, a vjerovatno među podnosiocima zahtjeva koji se broje kao potencijalni usvojitelji ima onih koji ne ispunjavaju osnovne zakonske uslove i ne mogu biti usvojitelji.

Može se zaključiti da je vjerovatno da će službeni podaci o broju zahtjeva za usvojenje biti pretjerani i da izračuni izvedeni iz tih podataka stvaraju pogrešnu sliku stanja u oblasti usvojenja. Na primjer, Godišnji izvještaj

ombudsmana za djecu za 2015. godinu navodi: „Prema podacima, u periodu od 2011-2014. godine u Republici Srpskoj podnesen je ukupno 1461 zahtjev za usvojenje, a realizovano je ukupno 72 ili 5%.“

Iako je procenat realizacije zahtjeva vjerovatno vrlo nizak, s obzirom na mali broj djece podobne za usvojenje, nije moguće izračunati taj procenat bez pouzdanijih podataka o broju osoba koje bi željele biti usvojitelji.

Percepcije o preprekama za usvojenje

CSR i drugi ispitanici u intervjuima i fokus grupama govorili su o potrebi potpunog i nepotpunog usvojenja. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da u odnosu na karakteristike djece uključene u različite vidove usvojenja i njihovu dob nema značajnih razlika u pogledu različitih vrsta usvojenja i razloga za izmještanje djece iz njihovih bioloških porodica. Samo djeca čiji su roditelji umrli nakon što su djeca prešla starosni prag za potpuno usvojenje su ušla u program nepotpunog usvojenja.

Svi stručni radnici obuhvaćeni ovim istraživanjem smatraju nisku gornju starosnu granicu za usvojenje (10 godina u FBiH i 5 godina u RS) značajnom preprekom za veliki broj usvojenja, naročito potpunih. Čini se da postoji opšti konsenzus o potrebi da se to promijeni, a to se navodi i u rezultatima pravne analize provedene u sklopu ovog istraživanja.

Povezanost ovog problema i trajanja postupka za ukidanje roditeljskih prava tumači se različito. Dok većina uposlenika CSR smatraju da ovaj sudski postupak traje predugo i smatraju to jednim od razloga za nisku stopu usvojenja djece, drugi profesionalci ističu da CSR podnose zahtjeve za ukidanje roditeljskih prava vrlo kasno i u vrlo malom broju.⁵⁰ Također napominju da s obzirom na vrstu odluke koju treba donijeti, prigovore na dugotrajnost ovog postupka i postupka usvojenja treba iznositi s rezervom.

Uposlenici CSR ističu da rijetko pokreću postupke za ukidanje roditeljskih prava, jer iz iskustva znaju da sudovi rijetko odobravaju takve prijedloge, što je mišljenje i drugih profesionalaca.

⁴⁹ U preko pola CSR postoji određena vrsta evidencija o zahtjevima za usvojenje (sistemska: 13% sistemske i 33,3% lične evidencije uposlenika CSR), a baza podataka postoji u dvije petine CSR (37%).

⁵⁰ Podaci o broju podnesenih prijedloga za ukidanje roditeljskih prava nisu dostupni.

6.3.3 Kapacitet ustanova za djecu bez roditeljskog staranja u BiH da pruže prikladnu brigu i omogućé individualnu pažnju

Anketa je uključivala pitanja za ustanove o njihovoj procjeni vlastitih kapaciteta za pružanje brige o djeci bez roditeljskog staranja. Istraživanje je identificiralo ukupno 30 ustanova za djecu i mlade bez roditeljskog staranja, od toga 24 u FBiH i 6 u RS. Od 16 ustanova koje su odgovorile na anketu, 11 se nalazi u FBiH, a 5 u RS. Prema navodima CSR i anketiranih ustanova, u junu 2016. godine, 776 djece bez roditeljskog staranja je bilo zbrinuto u 30 ustanova (ne samo u ustanovama koje su odgovorile na anektu). Prema podacima iz Tematskog biltena o socijalnoj zaštiti 2010-2015., 412 uposlenih u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja brinulo je o 731 djetetu u 2015. godini. Iz toga proizilazi omjer od 1,77 djece po jednom uposlenom. Nije jasno da li je ta brojka tačna, s obzirom na to da je moguće dvostruko brojanje djece, kako je već objašnjeno u ovom izvještaju. Podaci koje su dostavili CSR i ustanove u ovoj anketi ne omogućavaju izračun omjera djece i uposlenih jer se broje samo djeca bez roditeljskog staranja, a ne svi štićenici ustanove. Jedna ustanova za djecu sa intelektualnim poteškoćama na primjer navodi 151 uposlenog i četvero djece bez roditeljskog staranja. Ukoliko se omjer računa za broj djece bez roditeljskog staranja koja su prijavljena kao štićenici ustanova za djecu bez roditeljskog staranja

KLJUČNI NALAZ 12.

Samo manji broj djece bez roditeljskog staranja bude usvojen, a uglavnom se usvajaju vrlo mala djeca.

Usvajaju se uglavnom djeca mlađa od 3 godine, koja nemaju poteškoća u razvoju i koja su provela manje od 12 mjeseci u ustanovi prije usvojenja. Međutim, postoje slučajevi usvajanja starije djece sa poteškoćama u razvoju od strane državljana BiH i usvojitelja iz inostranstva.

i koristeći broj uposlenih koji su prijavile ustanove, prosjek je oko dvoje djece po članu stručnog osoblja. Omjer je prikazan u tabeli 4.

Podaci koje su dostavili CSR i ustanove ne pokazuju da li postoji više djece koja borave u ovim ustanovama, a koja nemaju status djece bez roditeljskog staranja. Ukoliko ima više osoblja nego djece i omjer je ispod 1:1 (na primjer u ustanovama A i J u tabeli 4), moguće je da u ustanovi boravi veći broj djece.

Tabela 4.

Kadrovski kapaciteti i omjer djece i uposlenih u ustanovama za djecu bez roditeljskog staranja

Anketirana ustanova	Broj uposlenih	Od toga stručnih radnika:	Procenat stručnog osoblja	Broj djece bez roditeljskog staranja	Broj djece po stručnom radniku
A	46	29	63.3%	17	0.59
B	60	40	66.7%	88	2.20
C	24	19	79.2%	38	2.00
D	56	36	64.3%	91	2.53
E	2	2	100%	7	3.50
F	178	84	47.2%	225	2.68
G	67	39	58.2%	70	1.79
H	15	6	40.0%	27	4.50
I	44	29	65.9%	47	1.62
J	14	14	100%	10	0.71
K	6	5	83.3%	22	4.40
Sve ustanove	512	303	59%	642	2.12

Izvor: podaci iz ankete

U članu 126. Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci navodi se sljedeće o institucionalnoj brizi:

Države u okruženjima institucionalne brige trebaju osigurati dovoljan broj odgajatelja da svako dijete može dobiti potrebnu pažnju, uz mogućnost uspostavljanja čvršće veze s konkretnim odgajateljem kad je to primjereno. Odgajatelji također trebaju u okruženju brige biti raspoređeni na takav način da efikasno ostvaruju ciljeve i svrhu ustanove te osiguravaju zaštitu djeteta.

To znači da za vrlo malu djecu, primjerice 61 dijete mlađe od 3 godine u institucionalnoj brizi u junu 2016. godine, manji omjer djeteta/stručni radnik može ukazivati na to da osoblje ima više vremena/mogućnosti za pružanje individualne brige. S obzirom na to da osoblje možda radi u smjenama u nekim ustanovama, a u drugima živi zajedno sa djecom na istoj lokaciji, široki omjeri iz tabele 4 su u najboljem slučaju samo goli pokazatelj kvalitete, jer mogu biti mnogo veći za neke ustanove gdje je na snazi sistem rada u smjenama.

Omjer djece i odgajatelja je u svakom slučaju koristan pokazatelj kvalitete i efikasnosti u institucionalnoj brizi i drugim uslugama brige o djeci. On daje određenu sliku o mjeri u kojoj osoblje sa odgovarajućim kompetencijama može pružiti individualnu pažnju i priliku za vezivanje, ali način na koji se podaci trenutno prezentiraju u sistemu ustanova socijalne zaštite u BiH ne omogućava precizno računanje ovog pokazatelja za svu djecu, uključujući i djecu sa poteškoćama u razvoju koja žive u insitucijama.

Broj uposlenih u anketiranim ustanovama nije se značajno izmijenio tokom godina i uglavnom ostaje na istom nivou. Omjer osoblja koje radi direktno sa korisnicima kreće se od 59 posto u 2014. do 62 posto u 2015. i do 100 posto u nekim manjim jedinicama i prvoj polovini 2016. godine. Međutim, ovaj omjer se mijenjao iz godine u godinu u nekim ustanovama i kretao se od 35 posto do 64 posto u različitim godinama. Službeni podaci pokazuju da je omjer bio 49 posto za ustanove za djecu bez roditeljskog staranja u 2015. i 57 posto za ustanove za djecu i odrasle sa invaliditetom, ukoliko se „odgajatelji i njegovatelji“ broje kao stručni radnici.

Većina ustanova (81,3%) navode da imaju socijalnog radnika i pravnika, a 75 posto također imaju i psihologa. Prosječan broj socijalnih radnika po ustanovi je oko četiri, prosječan broj psihologa je oko dva, a pravnika jedan u toku cjelokupnog perioda. Pedagoga ima 62,5 posto⁵¹, a defektologe 43,8 posto ustanova. Prosječan broj pedagoga i defektologa je oko pet po ustanovi, što se djelomično može pripisati značajnom broju pedagoga koje zapošljava jedna ustanova i značajnom broju defektologa u drugoj ustanovi za djecu sa poteškoćama u razvoju. Sociologa i socijalnog pedagoga ima 31,2 posto anketiranih ustanova.⁵² Pored toga, zavisno od kategorije štićenika, neke ustanove zapošljavaju veliki broj zdravstvenih radnika, medicinskih sestara i fizioterapeuta, kao i nastavnika.

Oko polovine ustanova za djecu bez roditeljskog staranja provode stručnu superviziju (od jedne do četiri stručne supervizije godišnje), u 2014. i 2015. u 43,8% ustanova i u 50% ustanova do kraja prve polovine 2016. godine. Inspekcije se provode u 50% ustanova od jednom do jedanaest puta godišnje.

Tabela 5.

Upoznatost stručnih radnika sa postojećim standardima kvalitete rada i njihova primjena u praksi

	STRUČNI RADNICI UPOZNATI		STRUČNI RADNICI PRIMJENJUJU	
	N	%	N	%
Minimalni standardi za institucionalno zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja	11	68.8%	8	50.0%
Minimalni standardi u pogledu prostora, opreme i osoblja za male porodične domove	7	43.8%	4	25.0%
Minimalni standardi za dječija sela	5	31.3%	2	12.5%
Oblast vezana za podršku osamostaljivanju iz Strategije unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015-2020. u RS	7	43.8%	5	31.3%
Program intenzivne podrške mladima koji napuštaju javnu brigu za osamostaljivanje	7	43.8%	6	37.5%
Priručnik za profesionalce: Korak u budućnost: kako pomoći mladima da se što bolje snađu po izlasku iz javne brige	9	56.3%	7	43.8%
Vodič za mlade koji napuštaju javnu brigu: Šta sada: izazovi pred tobom	9	56.3%	6	37.5%

Supervizije (stručna podrška s ciljem sprečavanja profesionalnog sagorijevanja) se provode u manjem broju ustanova, dok ih neke od njih ne provode kontinuirano. U toku 2014. godine provedene su u trećini ustanova (31,3%), u 2015. godini u desetini (12,5%), a do kraja prve polovine 2016. godine u petini ustanova (18,8%).

Preko trećine ustanova (37,5%) imaju plan edukacije ili stručnog usavršavanja zaposlenih, ali mnogo više ustanova je organizovalo edukaciju za osoblje⁵³ bez obzira na to da li imaju planove ili ne. Broj i vrsta edukacija provedenih u ustanovama koje su učestvovala u anketi se u principu nije mijenjala u toku referentnog perioda.⁵⁴

Stručni radnici iz većine ustanova za smještaj djece bez roditeljskog staranja u BiH navode da su većinom upoznati sa osnovnim standardima i smjernicama, ali ih primjenjuju u manjoj mjeri, kako je sažeto prikazano u tabeli 5.

Nivo primjene standarda čini se relativno nizak, sa tek jednom četvrtinom do jednom trećinom ustanova koje navode da primjenjuju standarde u praksi. S obzirom na prijavljenu učestalost i broj stručnih supervizija i inspekcija, postavlja se pitanje efikasnosti tih mehanizama u osiguravanju provođenja standarda i smjernica u praksi.

KLJUČNI NALAZ 13.

Potrebna su dodatna istraživanja da bi se utvrdilo uolikoj mjeri djeca u institucionalnoj brizi dobivaju individualnu brigu koja ispunjava njihove potrebe.

Sistem praćenja brige o djeci smještenoj u ustanovama (djelomično zbog definicije statusa „bez roditeljskog staranja“) ne omogućava analizu podataka po pokazateljima kao što su omjer djece i osoblja, iako sadrži podatke o udjelu stručnih radnika koji rade direktno sa djecom među osobljem ustanova u institucionalnoj brizi.

U grupi djece obuhvaćene istraživanjem bilo je 61 dijete mlađe od 3 godine bez roditeljskog staranja, a 53 (87%) tih beba i male djece bilo je institucionalno zbrinuto u junu 2016. godine.

Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci u članu 21. propisuju: „Primjenu institucionalne brige treba ograničiti na slučajeve u kojima je takvo okruženje posebno prikladno, neophodno i konstruktivno za pojedino dijete te u njegovom najboljem interesu.“

Institucionalna briga gotovo nikad nikad nije prikladna ni neophodna za djecu u prvim mjesecima i godinama života, jer sama njena organizacija ne omogućava individualnu pažnju koja je vrlo maloj djeci potrebna za rast i razvoj.

⁵¹ Prosječan broj pedagoga i defektologa je nešto viši i iznosi oko pet po ustanovi, zbog značajnog broja pedagoga na raspolaganju u SOS dječijem selu i značajnog broja defektologa u Javnoj ustanovi Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine, Pazarić.

⁵² Ako imaju ove stručne radnike, ustanove obično imaju jednog sociologa i jednog socijalnog pedagoga.

⁵³ To uključuje 62,5% ustanova u 2014, 68,8% u 2015. i 50% ustanova u prvoj polovini 2016. godine.

⁵⁴ Održano je 27 edukacija u deset ustanova u 2014. godini, 26 edukacija u deset ustanova u 2015. i 15 edukacija u sedam ustanova u prvoj polovini 2016. godine.

7.

Ishodi smještaja u alternativnu brigu

Analizom dokumentacije nisu pronađeni podaci iz istraživanja ili zvanični podaci o broju mladih osoba bez roditeljskog staranja koje napuštaju sistem alternativne brige, ali podaci prikupljeni ovim istraživanjem pokazuju da su 144 mlade osobe napustile sistem alternativne brige u protekle dvije i po godine, što je u prosjeku 58 djece godišnje. Isti broj njih napušta ustanove i hraniteljske porodice i napuštaju sistem kada napune 18 godina, ili nakon završetka redovnog školovanja (do dobi od najviše 26 godina).⁵⁵ Od mladih koji su se osamostalili, njih 15,3 posto⁵⁶ su bili mladi sa poteškoćama u razvoju.

Dužina boravka djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativnog zbrinjavanja prije osamostaljivanja je prilično jednako zastupljena⁵⁷, a u prosjeku boravak traje 6 godina⁵⁸.

Obrazovanje mladih koji su napustili sistem alternativnog zbrinjavanja

Obrazovanje mladih koji su napustili sistem alternativnog zbrinjavanja većinom je u pozitivnom odnosu naspram rezultata obrazovanja djece u opštoj populaciji kako je prikazano na slici 14. Mladi koji napuštaju sistem alternativnog zbrinjavanja imaju značajno veće izgleda za srednju stručnu spremu i manje izgleda za samo osnovnu školu ili nikakvo obrazovanje u odnosu opću populaciju djece. Međutim, u odnosu na svu djecu manja je vjerovatnoća da će oni završiti visoko obrazovanje.

Nema značajnih razlika u nivou obrazovanja između djevojčica i dječaka koji su izašli iz sistema alternativnog zbrinjavanja, između mladih koji dolaze sa sela i iz grada, između mladih sa poteškoćama u razvoju i mladih tipičnog razvoja, a nema ni značajnih razlika između mladih pripadnika konstitutivnih naroda i mladih romske nacionalnosti.

Podrška u obrazovanju i rješavanju stambenog pitanja

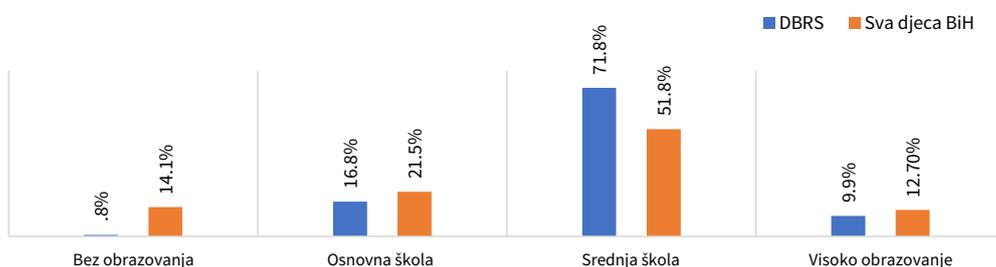
Iako CSR, kao i ustanove i hraniteljske porodice u kojima su smještena djeca bez roditeljskog staranja nastoje pripremiti mlade za osamostaljivanje i pružiti im podršku u zapošljavanju i pronalasku mjesta za stanovanje, svi koji su uključeni u sistem alternativne brige ističu da stambeno pitanje i finansijska sigurnost predstavljaju jedno od najvećih pitanja za mlade koji napuštaju sistem.

Podaci prikupljeni kroz anketu potvrđuju da je po izlasku iz sistema manje od polovine (44,1%) svih mladih osoba koje su napustile sistem dobilo pomoć u rješavanju stambenog pitanja, dok je pomoć pri zapošljavanju pružena za manje od četvrtine njih (22,9%). Premda nema značajnih razlika, vidljiva je tendencija kod oba tipa pomoći da mladi sa poteškoćama u razvoju, naročito intelektualnim poteškoćama, dobivaju više.

Preko četvrtine CSR (25,9%) oformljavaju tim za podršku mladima u osamostaljivanju po izlasku iz sistema alternativne brige, a 1,9% CSR navode da za ove namjene imaju stalni tim. Preko dvije trećine CSR (68,5%) ne

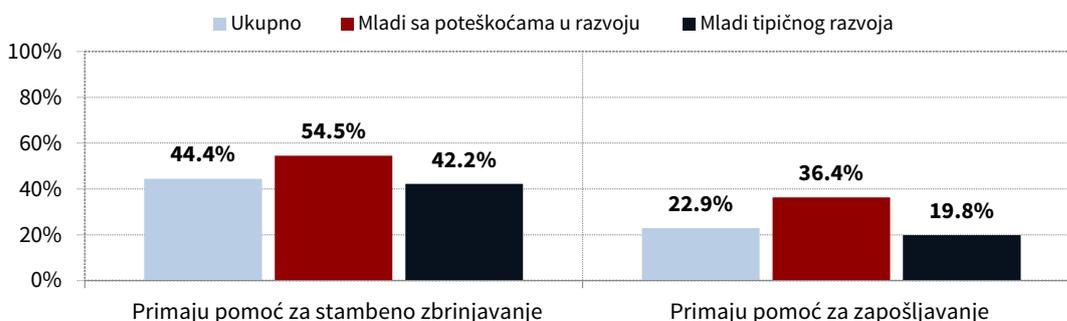
Slika 14.

Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativnog zbrinjavanja u periodu 2014 – juni 2016. (N=144) i opće populacije djece starosti 15 godina i više

Slika 15.

Pomoć u zapošljavanju i rješavanju stambenog pitanja pružena mladima sa različitim vrstama razvoja kod osamostaljenja (N=144)

oformljava takve timove, što može uticati na nivo podrške koja se pruža mladima koji napuštaju brigu. Većina CSR koji oforme tim, u njega uključuju ne samo svoje uposlenike, već u 57,1% slučajeva i uposlenike ustanova koje djeca napuštaju i u manjoj mjeri NVO (21,4%) iz lokalne zajednice ili druge organizacije i poslovne subjekte (7,1%).

55 Skoro trećina (28,4%) djece bez roditeljskog staranja izašla je iz sistema prije nego što su napunili 18 godina, a isto toliko djece (29,1%) bez roditeljskog staranja se osamostalilo nakon što su napunili 18 godina. Većina ostalih nakon što postanu punoljetni ostaju u sistemu još godinu ili dvije (do dobi od 20 godina ili završetka srednjeg obrazovanja) (26,1%), a 16,4% odnosno svaka šesta mlada osoba bez roditeljskog staranja studirala ja na fakultetu i koristila zakonsku mogućnost ostanaka do dobi od 26 godina.

56 Većina mladih sa intelektualnim poteškoćama (81,8%), i rjeđe sa smetnjama glasa, govora i jezika (22,7%) i oštećenjima sluha (9,1%).

57 6,9% djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem, boravila su u sistemu manje od godinu dana. Trećina njih (31,3%) ostali su u sistemu od jedne do pet godina, dok je četvrtina (27,5%) živjela u sistemu od pet do deset, odnosno od deset do petnaest godina (29%). Relativno mali udio mladih (5,3% odnosno svako devetnaesto dijete) proveli su preko 15 godina u sistemu alternativnog zbrinjavanja prije osamostaljenja.

58 M=5,72 godina; SD=4,76; Min=149 dana; Max=19,38 godina; N=131

59 Studija nije procjenjivala da li je djeci zaista potrebna pomoć u zapošljavanju i stambenom zbrinjavanju, već je samo evidentirala da takvu pomoć nisu dobila.

KLJUČNI NALAZ 14.

Mnoga djeca ostaju u sistemu alternativnog zbrinjavanja i više godina nakon punoljetstva i primaju značajnu podršku u završavanju srednjeg i visokog obrazovanja.

Tri četvrtine od 144 mladih koji su napustili sistem alternativnog zbrinjavanja u 2,5 godine prije ankete su u vrijeme izlaska imali 18 do 26 godina. Dvije trećine sve ove djece nije dobilo pomoć u zapošljavanju, a samo polovina je dobila pomoć u rješavanju stambenog pitanja.⁵⁹

Djeca bez roditeljskog staranja, uključujući djecu sa poteškoćama u razvoju, po izlasku iz sistema alternativne brige imaju veće izgleda da imaju završeno srednje obrazovanje od djece u opštoj populaciji starosti 15 godina i više i manje je vjerovatno da neće imati nikakvo završeno obrazovanje.

8.

Zaključci i preporuke

Nalaz 1. Ukupan broj djece bez roditeljskog staranja u BiH može se samo procijeniti, zbog neusklađene definicije pojma „djeca bez roditeljskog staranja“ u različitim zakonima, odnosno u sistemu upravljanja podacima iz oblasti dječije zaštite.

Podaci prikupljeni za ovu situacionu analizu imaju ograničenja, jer sva djeca koja nemaju roditeljsku brigu (u skladu sa definicijom u Smjernicama UN-a) nisu bila obuhvaćena istraživanjem.

To se naročito odnosi na onu djecu sa poteškoćama u razvoju koja su kategorizirana kao djeca koja imaju roditeljsko staranje, unatoč tome što većinu godine provode u ustanovi internatskog tipa, i kao takva nisu zastupljena u ovom istraživanju.

Nalaz 2. Sistem se čini vrlo statičnim, pri čemu djeca ulaze uglavnom u institucionalnu brigu i srodničko hraniteljstvo i ostaju u tim oblicima zbrinjavanja više godina.

Vrlo mala djeca mlađa od tri godine provode kraće vrijeme u sistemu alternativnog zbrinjavanja i većinom budu usvojena iz institucionalne brige unutar 12 do 42 mjeseca od ulaska, osim ukoliko imaju poteškoće u razvoju, u kom slučaju obično ostaju u sistemu do odrasle dobi.

Prema izvještajima, vrlo mali broj djece je reintegriran u porodice, premda je stopa održavanja kontakta sa porodicama visoka za djecu koja imaju žive roditelje i druge rođake.

Nalaz 3. Standardi koji važe za sistem nejednako se primjenjuju u različitim opštinama.

Podaci iz ankete za niz pokazatelja sistema ukazuju na to da su uposlenima potrebne dodatne smjernice, edukacija i podrška, kako bi se više angažovali u primjeni već postojećih mjera u sistemu, čime bi se podržala implementacija Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci:

- Zaposleni u CSR većinom ne koriste baze podataka u njihovom radu sa djecom, porodicama, hraniteljima i usvojiteljima, što zajedno sa pitanjem definicije pokazatelja, ograničava prikupljanje i praćenje podataka. Neki CSR navode da im je potrebna bolja oprema, materijali i prostor da bi mogli adekvatno raditi svoj posao.
- Samo je trećina djece bez roditeljskog staranja prošla procjenu razvoja, uglavnom djeca sa poteškoćama u razvoju ili percipiranim poteškoćama u razvoju.
- Samo nešto više od polovine djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja ima individualni plan zaštite, a i planovi koji postoje nisu dovoljno detaljni. CSR navode da preko tri četvrtine djece starije od 10 godina bez roditeljskog staranja bude konsultovano o njihovim željama u pogledu smještaja. Ove konsultacije mogu

biti simbolične u slučaju djece sa poteškoćama u razvoju, jer se ona većinom smještaju u ustanove, dok je za drugu djecu koja budu konsultovana veća vjerovatnoća da će biti smještena u srodničku brigu.

- Redovna revizija smještaja djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja se ne provodi uvijek redovno. Revizija smještaja provodi se samo za dvije trećine djece, a u većini slučajeva (75% do 92%) revizija ne dovodi do promjene oblika zbrinjavanja.
- Svi srodnički ili nesrodnički hranitelji nisu obučeni, iako se u nekim dijelovima zemlje bilježi porast u pružanju obuke u nedavnom periodu. Obuka koja se pruža razlikuje se od opštine do opštine, a hranitelji koji su učestvovali u istraživanju većinom su je ocijenili kao korisnu.
- Sistemi za uključivanje naknada za dijete ili porodicu u finansiranje alternativnog zbrinjavanja razlikuju se od opštine do opštine, a oko polovine opština kasne sa isplatom.
- Većina zaposlenih u CSR prošli su edukaciju, ali bi se moglo učiniti više na sistematskom jačanju prakse kroz osiguranje kontinuiranih mogućnosti za stručno usavršavanje i edukaciju u prioritetnim oblastima politika, kao što je podrška porodicama i prevencija.

Nalaz 4. Neka djeca vjerovatno nepotrebno ulaze u sistem alternativne brige, a sistem socijalnih usluga i socijalne zaštite bi mogao efikasnije štititi djecu i pružati podršku porodicama da brinu o svojoj djeci u vlastitim domovima.

Postojeći podaci o praćenju i podaci prikupljeni za potrebe ove studije nisu izričiti, tako da je nemoguće sa sigurnošću tvrditi ni da su u sistemu samo djeca kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje. Kako bi se to moglo sa sigurnošću utvrditi, potrebni su konzistentniji podaci o stanju i tokovima,⁶⁰ uz usaglašenu primjenu pokazatelja i definicija djece i okruženja brige.

Postoje programi socijalne pomoći i socijalne usluge koje mogu podržati porodice u svakom kantonu, opštini i gradu u BiH, u kojima u najvećem dijelu rade kvalifikovani socijalni radnici. Oni rade unutar regulatornog i okvira politika koji teži da osigura ispunjavanje međunarodnih obaveza u pogledu dječijih prava i provođenje smjernica kao što su Smjernice za alternativnu brigu o djeci. Primjeri načina na koje se ove obaveze provode u praksi uključuju dva operativna protokola „o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja“ i „o saradnji u pružanju psihosocijalnog savjetovanja“ koji trebaju ojačati međusektorsku saradnju s ciljem podrške porodicama i sprečavanja razdvajanja djece od njihovih porodica.

Premda ovaj sistem predstavlja značajan resurs za podršku djeci i porodicama, ostaje nejasno da li se on djelotvorno koristi.

Čini se da se priliv djece u sistem alternativne brige brojčano lagano smanjuje, ali gledano s aspekta udjela u populaciji djece može se reći da je zapravo stabilan, odnosno u porastu. Podaci ne dovode do sigurnih zaključaka, zbog načina na koji se broje korisnici usluga i definicija djece i porodica pod rizikom ili djece bez roditeljskog staranja koje se koriste pri brojanju djece koja koriste različite vrste usluga u zajednici ili u ustanovama.

U BiH se u sklopu Agencije za statistiku BiH i drugih entitetskih ustanova za praćenje podataka ipak vrši redovno prikupljanje podataka i moguće je da su samo potrebna manja prilagođavanja okvira za praćenje i analizu, umjesto uvođenja velikih promjena u cjelokupni sistem.

Nalaz 5. Sistem dječije zaštite i alternativnog zbrinjavanja, naročito mreža specijaliziranih ustanova za djecu sa poteškoćama u razvoju i djecu bez roditeljskog staranja, je razvijeniji od sistema podrške porodicama i prevencije koji je još u razvoju.

Socijalne usluge prijavljuju različite tehničke kapacitete (prostor, vozila, opremu) i ljudske resurse (broj i kompetencije stručnih radnika) za pružanje podrške porodicama i rad na prevenciji. Čini se da se zaposleni tradicionalno više fokusiraju na dječiju zaštitu koja se tumači kao alternativno zbrinjavanje, nego na intervencije za podršku porodicama u prevazilaženju izazova ili ograničenja njihovih mogućnosti da brinu o svojoj djeci. Na primjer, samo četvrtina CSR je potpisala dva protokola koji bi mogli pomoći u jačanju međusektorskog rada za podršku porodicama i prevenciju nepotrebno odvajanja djece od njihovih porodica.

U nekim dijelovima zemlje CSR će prije raditi u partnerstvu i na sistematičan način sa NVO koje su razvile efektivne usluge podrške porodicama, nego što je to slučaj u drugim dijelovima zemlje.

Nalaz 6. Potrebe djece i porodica pod rizikom se ne procjenjuju sveobuhvatno, a njihove potrebe ne ispunjavaju se na jednako sistematičan i održiv način kroz pružanje djelotvornih i dobro usmjerenih usluga.

Ako je porodicama potrebna pomoć u rješavanju stambenog pitanja, problemima sa mentalnim zdravljem, odnosima u porodici ili poteškoćama njihovog djeteta, pružanje pomoći u rješavanju stambenog pitanja i materijalne pomoći od strane CSR može samo djelomično ispuniti njihove potrebe. Postoje i druge usluge i u

⁶⁰ Priručnik za mjerenje pokazatelja o djeci u formalnoj brizi koji je izradio UNICEF/BCN pruža koristan okvir kao i Smjernice UNICEF-a za čuvare prolaza. Dokumenti su dostupni na: https://www.unicef.org/protection/Formal_Care20Guide20FINAL.pdf i na <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/gatekeeping.pdf>

nekim dijelovima zemlje CSR pokušavaju osigurati da porodice pod rizikom imaju pristup svim tim uslugama, koje često pružaju NVO. Mrežu usluga treba dalje razviti kako bi se osiguralo da svi kojima je potrebna podrška, naročito u manje razvijenim ili dostupnim opštinama, imaju pristup potrebnoj podršci. Djeca sa poteškoćama i njihove porodice su naročito izložene riziku od razdvajanja i potrebno je osigurati da usluge za tu djecu i njihove porodice budu razvijene u zajednici, čime bi se smanjilo pribjegavanje institucionalnom zbrinjavanju, što iziskuje duže periode razdvojenosti.

Faktori koji doprinose razdvajanju su u velikom broju slučajeva ekonomske prirode, ali ih zaposleni pogrešno tumače i kao „loše roditeljstvo“ ili „iscrpljenost“ ili „nedostatak resursa za podizanje svog djeteta“. Prevencija i podrška porodicama su ograničeni zbog nedostatka specijaliziranih usluga za podršku porodicama općenito i konkretno porodicama sa djecom sa poteškoćama.

Činjenica da roditelji mogu smjestiti dijete u brigu dok oni rade u inostranstvu tokom određenog vremenskog perioda predstavlja unutrašnju kontradiktornost sistema.

Nalaz 7. Postoji neusaglašenost između razloga koji se navode za djecu koja su izgubila roditeljsko staranje i faktora rizika koje CSR identificiraju u porodicama koje se definiraju kao porodice pod rizikom od razdvajanja. U oba slučaja prijavljeni razlozi i faktori rizika trebaju biti transparentno i konzistentno definirani, da bi bili korisni za planiranje i praćenje učinaka preventivnih intervencija.

Postoje razlike između rizičnih karakteristika djece koja su izgubila roditeljsko staranje i onih koje se smatra izloženim riziku od gubitka roditeljskog staranja, što ukazuje na to da način na koji CSR definiraju rizik i usmjeravaju usluge prema onima koje smatraju izloženima najvećem riziku od razdvajanja vjerovatno treba revidirati i doraditi kako bi se uzeli u obzir podaci iz analize o djeci koja gube roditeljsko staranje i njihovim porodicama. Sistemi vođenja slučaja, ukoliko se konzistentno primjenjuju, mogu pomoći CSR da sistematičnije procjenjuju i analiziraju glavne probleme koji dovode do razdvajanja i gubitka roditeljskog staranja.

Općenito, čini se da postoji potreba napuštanja modela dječije zaštite koji se fokusira na rizik i prelaženja na model dobrobiti djeteta koji se fokusira na nadogradnju jakih strana porodice.⁶¹

Primjena principa prikladnosti

Nalaz 8. Institucionalno zbrinjavanje koristi se kao prvi smještaj za većinu djece, naročito u nekim CSR, a slijedi ga formalna srodnička briga. Međutim, u nekim dijelovima zemlje najčešći prvi smještaj je smještaj u srodničku brigu. Većina CSR u manjoj mjeri koristi nesrodničko hraniteljstvo.

Sistem alternativne brige pokušava uskladiti okruženje brige i potrebe djece, a smještaji se vrše nakon procjene tima stručnih radnika u većini CSR. Međutim, nije jasno da li se ovaj cilj ostvaruje i da li su potrebe i okruženje brige zaista dobro usklađeni. Djeca čiji su roditelji umrli, na primjer, trebaju trajnu alternativnu porodičnu brigu, bez obzira na njihovu dob, poteškoće ili pripadnost nacionalnim manjinama, a naročito ako se radi o bebama i maloj djeci u prvim mjesecima ili godinama života. Iako većina djece čiji su roditelji umrli bude smještena u srodničku brigu, i dalje u institucionalnoj brizi ostaje previše djece čiji su roditelji umrli (9,1% od 1.311 djece bez roditeljskog staranja u junu 2016. godine). Od djece mlađe od tri godine koja su obuhvaćena istraživanjem, 87 posto je zbrinuto u ustanovama, što je sistem brige koji najmanje odgovara njihovim potrebama za visoko individualiziranom brigom koju pruža jedna odrasla osoba s kojom mogu razviti povezanost. Općenito je prisutno pretjerano oslanjanje na institucionalno zbrinjavanje, naročito u nekim dijelovima zemlje.

Nalaz 9. Jačanje aktivnosti vezanih za reintegraciju i podršku srodničkoj brizi može biti prikladniji način da se djeci u sistemu alternativne brige omogući trajnost brige od nastojanja da se poveća stopa usvojenja.

Stopa usvojenja je vrlo niska, ali to može biti primjerno ako postoje djeca u sistemu alternativne brige koja su mogla ostati pod staranjem roditelja da su usluge prevencije i podrške porodici bile djelotvornije i koja su stoga mogla nepotrebno izgubiti roditeljsko staranje.

Usvojenje je način za pružanje trajne alternativne porodične brige i često je najprikladnije za djecu koja izgube roditelje u vrlo ranoj dobi. Sistem usvojenja u BiH ima više odlika koje mogu postavljati umjetne prepreke za usvajanje kako na strani „potražnje“ i sa stanovišta usvojitelja, tako i na strani „ponude“ u pogledu postupka za lišavanje roditeljskih prava.

Sistem treba osigurati da su iscrpljene sve opcije za podršku trajnosti brige koja uključuje roditelje i rođake, prije nego što se djeca stave u program usvojenja, kao

⁶¹ Vidi na primjer: <http://www.gov.scot/Topics/People/Young-People/gettingitright/wellbeing>, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_21.pdf, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/structural_determ_eng.pdf

i uskladiti procedure za usvojenje, da bi se osiguralo da dijete, jednom kada postane podobno za usvojenje, ne čeka bespotrebno dugo u okruženjima privremene brige.

Nalaz 10. Srodnička briga je razumljivija i kulturološki prihvatljivija od nesrodničkog hraniteljstva.

Hraniteljstvo je nova vrsta alternativnog zbrinjavanja koja još nije našla svoje istaknuto mjesto u širem sistemu podrške porodici, dječije zaštite i alternativne brige u BiH. Među stručnim radnicima postoji izraženo shvaćanje da hraniteljstvo iziskuje značajne ljudske (socijalni radnici, hranitelji, drugi članovi hraniteljskih porodica) i druge resurse (putovanje, komunikacija, obuka, finansijska naknada i naknade za brigu o djetetu), da bi se ostvarila kvalitetna usluga koja može ispuniti potrebe djece.

S obzirom na izraženo kulturološko i socijalno preferiranje srodničke brige, možda bi politika i smjernice trebale naglasiti primjenu srodničke brige gdje god je to moguće, a hraniteljstvo ostaviti kao alternativu u slučajevima kada su potrebne specijalizirane intervencije. Također bi bilo preporučljivo zamijeniti institucionalnu brigu za neku djecu u dugoročnoj perspektivi. Ukoliko će se jačati nesrodničko hraniteljstvo, pored osiguravanja ulaganja u sistem pružanja usluga, potrebno je podržati bolju komunikaciju o hraniteljstvu u oba entiteta i Brčko Distriktu. Time bi se osiguralo slanje konzistentnih poruka o jedinstvenoj ulozi hraniteljstva u sistemu brige o djeci u svakom entitetu i o tome kako ono može pomoći u pružanju kvalitetne brige koja može ispuniti potrebe djece.

Na primjer, mladi ljudi i stručni radnici navode da srodnička briga i nesrodničko hraniteljstvo nude mnogo bolju pripremu za samostalan život djeci bez roditeljskog staranja, nego institucionalna briga. To je važna poruka koja može pomoći zajednicama da shvate ulogu nesrodničkog hraniteljstva u slučajevima kada djeca bez roditeljskog staranja nemaju rodbine koja se može brinuti o njima.

Nalaz 11. Stručni radnici imaju jasno shvaćanje o potrebi da braća i sestre ostanu zajedno i da se podržavaju odnosi djece bez roditeljskog staranja sa članovima porodice, što se odražava i u opisanoj praksi.

I ovdje su podaci neadekvatni, tako da slika nije u potpunosti jasna, ali se čini da su kontakti djece u sistemu alternativnog zbrinjavanja i njihovih porodica na visokom nivou i da je većina djece smještena zajedno sa braćom i sestrama. Mnogi CSR, ustanove, hranitelji i sama djeca su ipak naveli poteškoće u organizovanju i podržavanju kontakta sa biološkim porodicama pa je potrebno više smjernica i edukacije za CSR i osoblje u ustanovama

i hranitelje da bi se ovaj proces bolje podržao.

Studija međutim pokazuje da neki stručni radnici smatraju prihvatljivim rutinsko izmještanje djece sa poteškoćama u razvoju ili mlađe djece od braće i sestara kako bi se pomoglo pružaocu brige (bilo da se radi o roditelju ili srodniku) da „podnese“ brigu o braći i sestrama koji ostaju pod njegovim staranjem.

U institucionalnoj brizi ili nesrodničkom hraniteljstvu boravi značajan broj djece koja imaju braću i sestre koji su ostali sa roditeljima ili rođacima. Ta praksa se mora detaljnije analizirati, a CSR pružiti smjernice i obuku o tome kako donositi takve odluke i o načinima pružanja podrške porodici koja ne iziskuje izmještanje djece u sistem brige.

Nalaz 12. Potrebno je ojačati rad na reintegraciji koji obavljaju CSR i drugi akteri u sistemu podrške porodicama i dječije zaštite (NVO, ustanove za zbrinjavanje i strukture socijalne zaštite). Studija pokazuje da jednom kada uđu u sistem alternativnog zbrinjavanja djeca imaju vrlo male izgleda za njegovo napuštanje sve do mlađe odrasle dobi.

Ulaganje u jačanje podrške porodici za djecu u porodicama koje se suočavaju sa problemima mentalnog zdravlja ili neriješenim stambenim pitanjem, siromaštvom, nezaposlenošću ili drugim faktorima koji smanjuju dobrobit djece i povećavaju rizik od razdvajanja, pomoći će da se osigura da samo ona djeca kojoj je potrebna alternativna briga, zaista i uđu u sistem. Jačanje preventivnog rada je stoga jednako jačanju reintegracije, jer u idealnom slučaju u alternativnoj brizi ne bi trebalo ni biti djece kojoj je potrebna reintegracija. Međutim, imajući u vidu da djeci može biti potreban kratkotrajni boravak u alternativnoj brizi i da uspostavljanje sistema u kojem ni jedno dijete ne ulazi bespotrebno u alternativnu njegu može potrajati, potrebno je da se sistematičnije pristupi reintegraciji od trenutka ulaska djeteta u sistem alternativnog zbrinjavanja. Istraživanje pokazuje da nakon 6 mjeseci u alternativnoj brizi postaje mnogo teže ostvariti i održati reintegraciju. Centrima za socijalni rad je potrebno usmjeravanje i edukacija da bi se osiguralo da sistematski pristupaju vođenju slučaja, ne samo u preventivnom radu i podršci porodici, već i da se taj pristup primjenjuje i na smještaj u alternativnu brigu i da se nastave aktivnosti na ostvarivanju promjene u porodičnoj situaciji, kako bi se moglo pomoći u što skorijoj reintegraciji.

Ishodi alternativne brige

Nalaz 13. Ishodi za djecu koja napuštaju različite tipove brige nisu u potpunosti jasni pa je potrebno dodatno istraživanje o tome da li je svaki tip brige bilo prikladan za svako dijete.

Više se zna o direktnim ishodima alternativne brige o djeci koja su bila u ustanovama, nego o djeci u srodničkoj brizi. Mnogi ostaju u ustanovama u kojima su bili smješteni i kao mlade odrasle osobe i tako dobivaju značajnu podršku da završe obrazovanje.

Srodnički i nesrodnički hranitelji navode da pružaju stalnu podršku i brigu sve do odrasle dobi djece kojima su hranitelji. Neki izražavaju zabrinutost o budućim životnim putevima djece sa poteškoćama kojoj su hranitelji, jer za odrasle osobe sa poteškoćama postoji vrlo malo mogućnosti za samostalni život izvan institucionalnog okruženja.

Nalaz 14. Djeca bez roditeljskog staranja dobivaju različite vrste podrške u zapošljavanju i stambenom zbrinjavanju kada napuste brigu.

Ustanove za djecu pokušavaju da pripreme djecu za samostalan život kroz različite oblike polusamostalnog življenja, gdje djeca počinju sama čistiti, kuhati i obavljati druge zadatke u domaćinstvu. Međutim, sama priroda institucionalnog zbrinjavanja je takva da su izazovi u ublažavanju efekata grupne brige mnogo veći, nego što je to slučaj kod djece koja su brizi porodičnog tipa kroz srodničko ili nesrodničko hraniteljstvo. CSR i ustanove pokušavaju obezbijediti podršku u stambenom zbrinjavanju i traženju posla za djecu koja napuštaju sistem brige, naročito onu djecu koja su odrasla u ustanovama i nemaju rođaka koji bi im mogli pomoći u tranziciji u odraslu dob.

Navodi se da je ovu vrstu podrške lakše pružiti u manjim zajednicama, gdje CSR, institucije, lokalni poslovni subjekti i druge organizacije znaju biti bolje uvezane. Međutim, ne žele se sva djeca vratiti u svoje lokalne zajednice po izlasku iz brige, naročito ona djeca koja su dugo živjela izvan zajednice (čitav svoj život) i slabo ili nikako ne održavaju kontakt sa rođacima.

NVO mogu igrati važnu ulogu u podršci djeci koja napuštaju brigu, a neki CSR grade sistematska partnerstva sa NVO kako bi osigurali da djeca koja napuštaju brigu mogu pristupiti njihovim uslugama. Nekoliko mladih koji su konsultovani za potrebe ovog istraživanja su zaposleni i dobili su pomoć u pronalasku smještaja.

Nalaz 15. Ishodi obrazovanja za djecu koja napuštaju brigu djeluju općenito bolji u odnosu na cjelokupnu dječiju populaciju.

Nema dovoljno podataka za donošenje čvrstog zaključka, ali razlog za to može djelomično biti u tome da djeca bez roditeljskog staranja koja su bila u institucionalnoj brizi imaju podršku institucija kroz značajne resurse sve do starosne dobi od 26 godina da završe srednje, a u nekim slučajevima i visoko obrazovanje. Drugi mogući razlog bi mogao biti da hranitelji, pružatelji srodničke brige i osoblje u ustanovama pridaju posebnu pažnju obrazovanju. Potrebno je dalje istraživanje kako bi se sa sigurnošću utvrdilo da li su podaci o ovim ishodima validni i da bi se istražili razlozi. Također je potrebno dodatno istraživanje kako bi se utvrdili srednjoročni i dugoročni ishodi za djecu bez roditeljskog staranja koja su napustila različite vidove brige.

Preporuke

Definicija djece bez roditeljskog staranja i djece pod rizikom od gubitka roditeljskog staranja

- Uskladiti različite definicije djece “bez roditeljskog staranja” i „djece i porodica pod rizikom“, kao i kriterije za identificiranje takve djece i porodica u svim opštinama.

Veći fokus na prevenciji nepotrebnog razdvajanja

- Ojačati preventivne mjere protiv razdvajanja, naročito za djecu sa poteškoćama u razvoju i djecu mlađu od tri godine, kako bi se osiguralo da su iskorištene sve mogućnosti prije smještaja djece u sistem alternativnog zbrinjavanja (uz striktnu primjenu principa neophodnosti). Ojačati specijalizirane usluge podrške porodici i socijalne programe za osnaživanje porodica, kako bi se spriječilo nepotrebno razdvajanje. Na primjer, pružiti podršku za pitanja mentalnog zdravlja, invaliditeta, porodičnih odnosa, stanovanja, itd.
- Osigurati da CSR procjenjuju potrebe djece i porodica pod rizikom koristeći jasne i objektivne kriterije, da bi se omogućilo utvrđivanje odgovarajućih i ciljanih usluga.

Ojačati kapacitete CSR

- Ojačati sistemsku primjenu sistema vođenja slučaja u CSR, uključujući korištenje baza podataka za redovno prikupljanje i analizu podataka i praćenje slučajeva.
- Osigurati ujednačenu primjenu procjene dječijeg razvoja za svu djecu u sistemu zbrinjavanja.
- Osoblju CSR pružiti prilike za kontinuirano stručno usavršavanje i edukaciju, kao i superviziju i pomoć protiv profesionalnog sagorijevanja u oblastima kao što su podrška porodici i prevencija nepotrebnog razdvajanja.

Uspostaviti partnerstva između CSR i NVO u najboljem interesu djece

- Promovirati potpisivanje i provođenje dva protokola o jačanju međusektorske saradnje, kako bi CSR iskoristili iskustvo NVO koje pružaju djelotvornu podršku porodicama.

Posebnu pažnju posvetiti djeci bez roditelja, djeci mlađoj od tri godine i djeci sa poteškoćama u razvoju

- Osigurati da djeca čiji su roditelji umrli budu smještena u srodničku brigu.
- Osigurati da bebe i djeca mlađa od tri godine budu smještena u srodničku brigu, ili ukoliko ona nije dostupna, u nesrodničko hraniteljstvo.
- Osigurati da usluge za djecu sa poteškoćama u razvoju i njihove porodice budu razvijene u zajednici, kao alternativa institucionalnom zbrinjavanju.

Fokusirati se na reintegraciju ili srodničku brigu kao prvi izbor, umjesto nesrodničkog hraniteljstva

- Ojačati rad CSR i drugih aktera (NVO, ustanova za zbrinjavanje, usluga socijalne zaštite) na reintegraciji djece u biološke porodice od momenta kada dijete uđe u sistem alternativnog zbrinjavanja.
- Podržati pojačano korištenje zbrinjavanja u srodničkoj brizi, umjesto nesrodničkom hraniteljstvu.

Primjena standarda koji se odnose na sistem alternativnog zbrinjavanja djece

- Promovirati konzistentnu primjenu Smjernica UN-a za alternativnu brigu o djeci.
- Kada nema druge mogućnosti osim smještaja djece u srodničku brigu ili nesrodničko hraniteljstvo, braću i sestre ostaviti zajedno.
- Osigurati individualne planove zaštite za svu djecu u alternativnom zbrinjavanju.
- Osigurati da se redovne revizije smještaja za svu djecu u alternativnom zbrinjavanju provode uz korištenje jedinstvenih kriterija.

Hraniteljstvo

- Obezbijediti adekvatna ulaganja u ljudske (socijalni radnici, hranitelji i drugi članovi hraniteljskih porodica) i druge resurse (putovanje, komunikacija, edukacija, finansijska naknada i naknade za brigu o djeci) u hraniteljstvu kako bi se osigurale usluge visoke kvalitete.
- Obezbijediti redovnu i usklađenu edukaciju srodničkih i nesrodničkih hranitelja, kako bi mogli bolje odgajati djecu bez roditeljskog staranja.

Usvajanje

- Osigurati da su prije stavljanja djeteta u program usvajanja iscrpljene sve mogućnosti trajnog smještaja koje uključuju roditelje i rođake.
- Otkloniti prepreke za usvojenje iz perspektive djeteta i usvojitelja. Na primjer, uskladiti procedure za usvajanje širom BiH kako bi se osiguralo da jednom kada bude stavljeno u program usvajanja, dijete ne provodi nepotrebno dug period u okruženjima privremene brige. Zagovarati podizanje gornje starosne granice za usvajanje i osigurati usklađenost između entiteta (važeca starosna granica je deset godina u FBiH i 5 godina u RS).
- Otkloniti prepreke za usvajanje u vidu, na primjer, usklađivanja procedure za lišavanje roditelja roditeljskih prava u BiH.

Podržati djecu koja napuštaju sistem brige

- Pružiti konzistentnu podršku djeci bez roditeljskog staranja u pronalaženju posla i stambenom zbrinjavanju nakon što napuste institucionalnu brigu ili hraniteljstvo.
- Posebnu pažnju usmjeriti na djecu sa poteškoćama, kako bi im se pomoglo u samostalnom življenju izvan hraniteljskih porodica ili institucionalnih okruženja kada odrastu, s obzirom na vrlo mali broj trenutno dostupnih mogućnosti.
- Potrebno je uspostaviti sistematičnije partnerstvo između CSR i NVO kako bi se djeci koja izlaze iz sistema brige pomoglo u pronalaženju zaposlenja i rješavanju stambenog pitanja.
- Provesti dodatno istraživanje kako bi se bolje sagledali srednjoročni i dugoročni ishodi za djecu bez roditeljskog staranja koja su napustila različite oblike brige.

9.

Ključni nalazi za Federaciju BiH

U ovom poglavlju predstavljeni su nalazi samo za Federaciju BiH i podrobnije obrađena neka pitanja koja su relevantna za Federaciju BiH. Poglavlje treba čitati u kontekstu dijelova 1-8 jer su nalazi i zaključci za te dijelove koji se tiču BiH također relevantni za FBiH, te ih ovaj dio nadopunjuje.

9.1 Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u FBiH

Koliko je djece bez roditeljskog staranja u FBiH?

Anketom koja je provedena u FBiH među 66 centara za socijalni rad (84,6% CSR u FBiH) i 13 ustanova (54% ustanova u FBiH) za potrebe ove situacione analize utvrđeno je da je broj djece bez roditeljskog staranja prema evidencijama CSR na dan 30. juni 2016. godine iznosio 833 (63,5% sve djece bez roditeljskog staranja koja su evidentirana anketom za BiH). Prema procjenama zasnovanim na rezultatima ankete u BiH živi 1.640 djece bez roditeljskog staranja, odnosno 1.041 u FBiH (63,5% od 1.640 djece bez roditeljskog staranja u BiH). Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine u FBiH živi 457.789 djece dobi od 0-17 godina, te navedena procjena predstavlja 0,23% dječije populacije u FBiH bez roditeljskog staranja.

Izazovi u klasifikaciji i definiciji djece bez roditeljskog staranja obrađeni su u dijelu ovog izvještaja koji se odnosi na BiH. Međutim treba napomenuti da postoje pitanja koja se tiču svakodnevnog prikupljanja i obrade podataka koja su ispitanici naveli u intervjuima i fokus grupama, zbog kojih se dešavaju pogreške, dvostruka brojanja i neslaganja.

Mi svi imamo obavezu dostavljanja statističkih podataka Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike. Podaci se razvrstavaju prema starosnoj dobi i spolu, međutim ispostavilo se da se te informacije razlikuju. Na primjer, kada prikupimo podatke od CSR o broju djece bez roditeljskog staranja i uporedimo ih sa podacima iz naših finansija, vidimo da se podaci razlikuju. Ponekad se ti podaci drastično razlikuju pa se postavlja pitanje jesu li tačno uneseni u centrima. Taj subjektivni faktor je uvijek prisutan, ako neko treba da izvrši neku procjenu. Ali obzirom da pratimo djecu bez roditeljskog staranja, zakon jasno definiše koja su to djeca i tu nema dileme. Ako i tu imamo različite podatke, zapitate se u čemu je problem (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH).

⁶² Vidi, na primjer, UNICEF, *Rani rast i razvoj. Šta svaki parlamentarac treba znati i učiniti* (UNICEF CEE/CIS, 2011).

Nedavno je putem jednog našeg CSR djevojčica smještena u ustanovu. Međutim, prije dvije godine ona se udala i otišla da živi u vanbračnoj zajednici a mi i dalje plaćamo za njen smještaj. Kada sam pitala: „Kako to da mi još imamo nju na listi?“ dobila sam odgovor: „Moj kolega je na bolovanju, direktor je novi, to nije njegov domen rada, nekako se zagubilo.“ Pitam se koliko je takvih slučajeva za koje mi plaćamo mimo zakona. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

CSR navode da prikupljanje podataka nema nikakvu svrhu i da im taj administrativni teret samo oduzima vrijeme koje bi mogli posvetiti radu sa korisnicima.

Mi služimo kao šalter za informacije. Mi smo šoping centri za informacije i na to se gubi puno vremena. Umjesto da se za to vrijeme bavimo dječijom zaštitom, mi pružamo te informacije koje nažalost ne služe nikakvoj svrsi (FG CSR u FBiH).

Obzirom da je bilo dosta slučajeva za koje smo zamoljeni da dostavimo podatke i na kraju se ništa nije desilo, vjerujte mi. Mi dostavimo podatke, a konačni rezultat je ništa. (FG CSR u FBiH)

KLJUČNI NALAZ 1.

Zastupljenost djece bez roditeljskog staranja može se samo procijeniti, pri čemu procjene ukazuju na to da udio djece bez roditeljskog staranja u FBiH iznosi 0,23% i nešto je ispod nacionalog prosjeka koji iznosi 0,24%.

Karakteristike djece bez roditeljskog staranja u FBiH utvrđene putem ankete kojom je obuhvaćeno 833 djece

Dob, spol, pripadnost nacionalnim manjinama

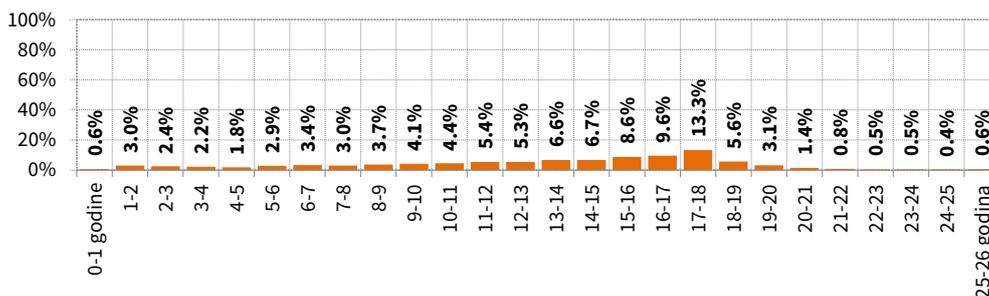
Djeca srednjoškolske dobi (14-18 godina) predstavljaju najbrojniju starosnu kategoriju djece bez roditeljskog staranja prema podacima centara za socijalni rad u FBiH (gotovo dvije petine djece bez roditeljskog staranja spada u ovu starosnu grupu- 38,2%). Iza njih slijede stariji osnovci (10-14 godina), koji predstavljaju više od petine djece bez roditeljskog staranja (21,7%), te mlađi osnovci (6-10 godina) koji predstavljaju više od desetine (14,2%). Nešto je manji broj djece starije predškolske dobi od 3 do 6 godina (6,8%) i djece mlađe od 3 godine (također 6%). Više od jedne desetine (13,1%) „djece“ bez roditeljskog staranja u FBiH su zapravo mlade odrasle osobe u dobi od 18 do 25 godina.

Broj vrlo male djece bez roditeljskog staranja među djecom koja su obuhvaćena anketom nije visok. Evidentirano je samo 50 djece mlađe od 3 godine bez roditeljskog staranja, pri čemu su gotovo sve navedene bebe i mala djeca (48 ili 96% djece ove dobi) u junu 2016. godine bila smještena u institucijama. Ovaj oblik zbrinjavanja je najnepovoljniji imajući u vidu potrebe djeteta u prvim mjesecima i godinama života kada brzi razvoj mozga zahtijeva direktno pružanje brige svakom djetetu pojedinačno.⁶²

Prema nalazima ankete, više je dječaka nego djevojčica među djecom bez roditeljskog staranja (53,7% dječaka i 45,9% djevojčica), pri čemu je ovaj omjer sličan strukturi ukupne dječije populacije djece bez roditeljskog staranja (52,9% dječaka i 46,8% djevojčica za BiH) i ograničenog je značaja.

Slika 16.

Dob djece i mladih odraslih osoba bez roditeljskog staranja (N=833)

Više djece bez roditeljskog staranja u FBiH dolazi iz gradskih sredina (56,3%) nego iz bioloških porodica koje žive u ruralnim sredinama (41,9%) u poređenju sa približno jednakim omjerima za BiH, ali nije jasno da li to odražava strukturu populacije FBiH ili značajniju zastupljenost djece koja dolaze iz gradova.

CSR svrstavaju 10,2% djece bez roditeljskog staranja u FBiH među pripadnike nacionalnih manjina i skoro sva navedena djeca (98%) su Romi.

18% djece bez roditeljskog staranja, prema izvještajima CSR u FBiH, su djeca sa poteškoćama u razvoju, što je približno jednako nacionalnom prosjeku i ukazuje na to da su djeca sa poteškoćama značajno zastupljenija među djecom bez roditeljskog staranja, jer je puno manji udio djece sa poteškoćama među dječijom populacije na nivou države.

KLJUČNI NALAZ 2.

Djeca sa poteškoćama u razvoju su statistički značajno zastupljenija među djecom koja ne žive sa svojim roditeljima u FBiH.

Veliki procenat djece bez roditeljskog staranja u FBiH su starija djeca ili mlade odrasle osobe.

18% djece bez roditeljskog staranja su djeca sa poteškoćama u razvoju.

96% vrlo male djece bez roditeljskog staranja u FBiH je zbrinuto u ustanovama, što je najnepovoljniji izbor s obzirom na njihovu potrebu za jednim, stalnim odraslim pružateljem brige i moglo bi ugroziti njihov razvoj u prvim mjesecima i godinama života.

Razlozi i faktori rizika za zbrinjavanje 833 djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige prema izvještajima CSR i ustanova

Smrt oba roditelja je jedan od razloga zbog kojeg djeca trebaju alternativnu brigu, ali gotovo dvije trećine (62,4%) djece u sistemu alternativne brige prema izvještajima imaju barem jednog roditelja. 17,5% djece u sistemu alternativne brige imaju oba roditelja (koji puno češće nisu u braku), a 36% njih imaju samo jednog roditelja (u značajno većem broju slučajeva majku, a rjeđe oca). Jedna petina (19,8%) djece u sistemu alternativne brige u FBiH navedena su kao djeca bez živih roditelja, dok je za djecu sa poteškoćama samo njih 14,7% prijavljeno kao djeca bez živih roditelja.

Najčešći razlozi za gubitak roditeljskog staranja su prikazani u narednoj slici 18. Poremećaji u odgoju, zanemarivanje i napuštanje djeteta (nešto više od trećine djece – 37%) i smrt roditelja (kod jedne petine djece – 20,5%). U 23,2% slučajeva jedini razlog je bila odluka roditelja da privremeno povjere dijete na brigu drugoj osobi ili ustanovi. Zakon propisuje višestruke razloge zbog kojih roditelji mogu donijeti odluku o privremenom smještaju, ali se često radi o radu u inostranstvu. Ovakav smještaj, zaštita i odgoj može trajati najduže dva mjeseca, nakon čega organ starateljstva donosi odluku o stavljanju djeteta pod starateljstvo (Porodični zakon FBiH).

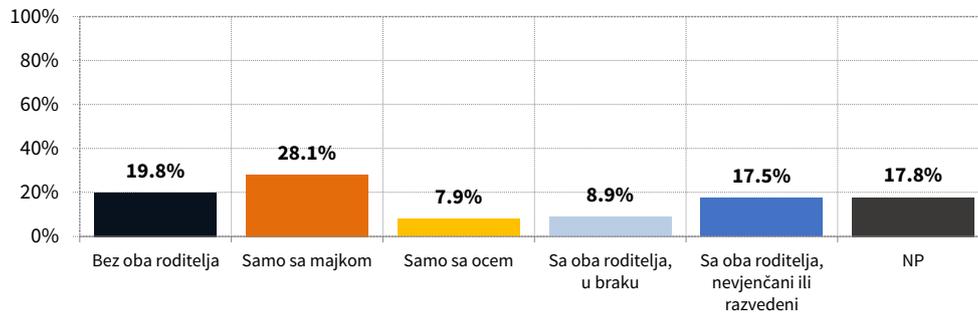
Finansijska situacija porodice je relativno čest razlog za smještaj djeteta u sistem alternativne brige (u jednoj desetini slučajeva, 15,7%). Ako se spominjanje teške finansijske situacije kao jednog od razloga za smještaj kombinuje sa privremenim smještajem od strane roditelja, pod pretpostavkom da je privremeni smještaj često povezan sa ekonomskim migracijama, onda su CSR naveli ove razloge ili faktore u 38,9% slučajeva što je prikazano na slici 18.

Za djecu sa poteškoćama smještaj zbog potrebe za posebnom zaštitom zbog zdravstvenog stanja djeteta osam puta je vjerovatniji u odnosu na djecu tipičnog razvoja (prijavljeno za djecu sa poteškoćama u 16,7% slučajeva u poređenju sa 1,9% za djecu tipičnog razvoja).

Potrebna su dodatna istraživanja da bi se utvrdili i tretirali faktori koji dovode do zanemarivanja i napuštanja koje je prijavljeno u 37% slučajeva jer je moguće da su povezani i sa ekonomskim faktorima. Pojedini akteri su svjesni koliko siromaštvo doprinosi drugim faktorima i povećava rizik od razdvajanja, što se često generalizuje prilikom navođenja jednog razloga za smještaj u sistem brige i zbog čega nije lako izolovati razloge.

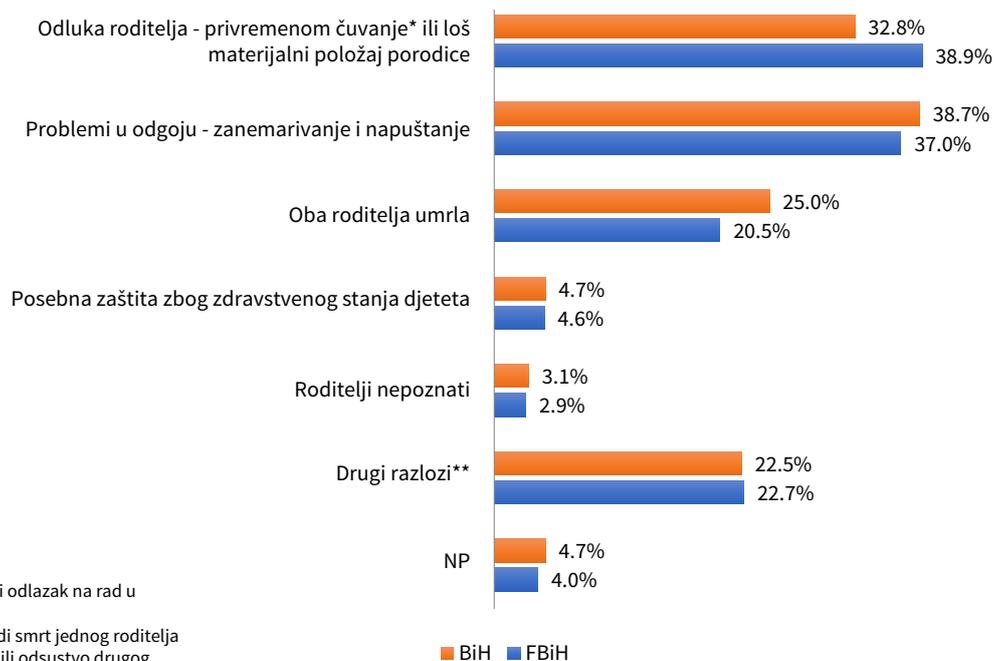
Slika 17.

Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja (N=833)

Slika 18.

Udio odgovora za svaki od razloga (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu u BiH i za djecu u FBiH (N₁=1.311; N₂=833)

* Često se navodi odlazak na rad u inostranstvo

** Često se navodi smrt jednog roditelja i duševna bolest ili odsustvo drugog roditelja

Izvor: Anketa među 111 CSR i izračun autora

Siromaštvo je glavni problem; to je glavni problem porodica pod rizikom. Siromaštvo stvara sve druge probleme. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Vrlo je teško znati da li je neko počeo da pije jer je siromašan i da li je to bio razlog zbog kojeg je prestao da vodi brigu o svom djetetu ili se radi o tome da nikada nije ni bio predodređen za dobrog roditelja. Možda je siromaštvo od njih napravilo alkoholičare i sada

finansijski nisu u stanju da se brinu za svoju porodicu. Finansijski razlozi se prioritiziraju, međutim za nas je neprihvatljivo da djecu zbrinjavamo u ustanove samo zato što njihovi roditelji imaju finansijskih problema (IDI NVO u FBiH).

Veća je vjerovatnost da će djeca sa poteškoćama bez roditeljskog staranja koja imaju oba živuća roditelja biti smještena u alternativnu brigu zbog zdravstvenog stanja ili ekonomskih razloga ili zbog razloga zanemarivanja i napuštanja u odnosu na svu drugu djecu. Ovo ukazuje na potrebu analiziranja načina bolje podrške za roditelje kako bi mogli brinuti o djeci sa poteškoćama u razvoju u njihovoj zajednici i bez pribjegavanja institucionalnoj brizi.

KLJUČNI NALAZ 3.

Za dvije trećine djece bez roditeljskog staranja u FBiH (62,4%) navedeno je da imaju jednog živog roditelja, a siromaštvo, finansijska situacija i ekonomski faktori mogu biti razlog za jednu trećinu smještaja djece u sistem alternativne brige i doprinosti zanemarivanju i napuštanju u dodatnih 37% slučajeva alternativnog zbrinjavanja.

Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci naglašavaju da siromaštvo ne bi trebalo biti razlog za smještaj djeteta u alternativnu brigu i da je potrebno poduzeti sve moguće mjere, uključujući različite oblike socijalne zaštite, da se to spriječi.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju pravo na rehabilitaciju i podršku unutar zajednice. Ovu djecu ne bi trebalo odvajati od njihovih roditelja radi ostvarivanja pristupa obrazovnim i zdravstvenim uslugama.

9.2. Princip neophodnosti – podrška porodicama i prevencija u FBiH

Socijalne usluge podrške porodicama

Osoblje

63 od 78 CSR u FBiH odgovorilo je na anketu. Većina (81%) ispitanika navela je da imaju stručni tim koji vrši procjene i donosi odluke o izmještanju djece iz njihovih porodica. Timovi u centrima za socijalni rad u prosjeku imaju četiri člana.

U gotovo svim slučajevima (96,1%) u radu tima učestvuju socijalni radnik i pravnik (90,2%). Nešto više od polovine stručnih timova (52,9%) u svom sastavu ima psihologa,

a gotovo jedna trećina (31,4%) imaju i pedagoga. Tim rjeđe uključuje druge vrste stručnjaka (19,6%) (npr. defektologe, sociologe, itd).

Iz navedenog proizilazi da u 77,8% CSR postoji tim od troje do petero stručnih uposlenika sa najmanje jednim socijalnim radnikom i pravnikom, što je značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i sprečavanje nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja. Međutim, petina CSR ima samo jednog ili dvoje članova osoblja koji su ovlašteni za provođenje procjena i donošenje odluka o djeci i porodicama i potrebi intervencije u obliku podrške ili izdvajanja djece iz njihovih porodica. To pokazuje da djeca i porodice imaju izuzetno nejednak pristup podršci koja može spriječiti nepotrebno razdvajanje, zavisno od broja i kvalifikacija osoblja u CSR kojem pripadaju.

Osposobljavanje i edukacija stručnog osoblja

U prosjeku je više stručnih uposlenika CSR prošlo edukaciju iz oblasti dječije zaštite i njihovih odgovornosti kao organa starateljstva, nego iz podrške porodicama, hraniteljstva ili usvajanja. CSR koji su dostavili podatke prijavili su da je 58,2% uposlenih koji rade u starateljstvu prošlo edukaciju iz dječije zaštite. Sljedeći najčešći tip edukacije je u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja (u prosjeku 2 uposlenih po CSR⁶³), ali samo 31 CSR su navela da je osoblje imalo edukaciju iz ove oblasti. 48,4% uposlenih koji rade na hraniteljstvu prošlo je edukaciju iz hraniteljstva, a 19,1% uposlenih koji imaju odgovornosti vezane za usvajanje je imalo obuku iz oblasti usvajanja. Većina CSR navode da imaju oko 2-3 uposlenih koji rade na svakoj od ovih oblasti, iako te brojke značajno variraju- od 1 do 10 uposlenih u svakoj oblasti u 48-51 CSR.

Prostor i oprema

Više od polovine CSR (54%) smatraju da prostorije u kojima stručno osoblje radi nisu adekvatne za vrstu posla koji obavljaju. Najčešće je to uzrokovano opštim manjkom prostorija odgovarajuće veličine, kao i neprilagođenošću prostorija broju stručnih uposlenika koji u njima rade, a znatno rjeđe se kao razlog navodi manjak namjenskih prostorija (većinom za stručni rad sa korisnicima i fizička nepristupačnost za osobe sa invaliditetom) i loša kvaliteta građevina u kojima se nalaze njihove kancelarije.

Prostor koji je na raspolaganju centru nije dovoljan za kvalitetan rad. Prostor je mali i nalazi se na prvom spratu bez pristupa za osobe sa invaliditetom...krov prokišnjava, u prostorijama je vlaga, zdravlje radnika i korisnika je ugroženo... prostorija u kojoj rade socijalni radnici nije adekvatna za direktni rad sa korisnicima

ma, jer nije odvojena od drugih, zbog čega se korisnici ne mogu u potpunosti opustiti i pričati bez ustezanja o svojim problemima. (CSR FGD u FBiH)

Gotovo polovina CSR (49,2%) smatra da oprema koja im je na raspolaganju nije adekvatna za vrstu posla koji obavljaju, od kojih dvije trećine navodi potrebu za novijom kompjuterskom opremom, a četvrtini treba novi uredski namještaj ili novi materijali za stručni rad sa korisnicima poput psiholoških testova, edukacijskih materijala, itd. Tri CSR su navela da su njihova vozila za terenski rad u lošem stanju.

Baze podataka

CSR obično nemaju ili ne koriste baze podataka za oblast djece bez roditeljskog staranja, a polovina (50,8%) CSR navode da nemaju bar jednu uspostavljenu bazu podataka. Samo 30,2% CSR navode da koriste bazu za praćenje djece izdvojene iz porodica. Veća je vjerovatnost da imaju i koriste bazu podataka potencijalnih usvojitelja (31,3% navode da koriste takvu bazu podataka), ali samo 17,5% CSR navode da koriste prateću bazu podataka djece koja su podobna za usvajanje.⁶⁴

Vođenje slučaja i referalni mehanizmi u zajednici

CSR u intervjuima ne spominju procedure za vođenje slučaja ili mehanizme za sistematski rad na slučajevima sa porodicama pod rizikom, ali navode praksu evidentiranja niza aktivnosti za koje imaju različite nivoe sigurnosti i u nekim slučajevima nisu sigurni kako da pristupe rješavanju problema u porodici i pružanju podrške porodici koja nastoji da promijeni situaciju, što ponekad ostavlja djecu pod rizikom.

Moramo pružati kontinuiranu pomoć porodicama, ali uslovi rada u centrima to značajno otežavaju (FG CSR u FBiH).

Kada govorimo o konfliktnim razvodima imamo mnogo problema sa roditeljima koji zapostavljaju svoje roditeljske dužnosti. Mi ne znamo šta da radimo u tim situacijama jer formalno ta djeca imaju roditelje, ali kao da ih nemaju... trudimo se da djelujemo preventivno, uključujemo centar za mentalno zdravlje

u proces, jer imamo takav centar u Bugojnu, za rad sa porodicama i savjetovanje (FG CSR u FBiH).

Referalni mehanizmi u zajednici i učestalost upućivanja porodica od strane CSR da koriste usluge koje su na raspolaganju u zajednici vrlo je važno za djelotvornu podršku porodicama i prevenciju.

Podrška biološkim porodicama je nedovoljna i nerazvijena. Stručne osobe koje rade u školama, u domovima zdravlja u zajednici i centrima za socijalni rad mogu postići puno više kada usmjere pažnju na porodicu. Njihova pomoć je ponekad dovoljna da porodica prevaziđe krizu. Mi možemo također privremeno izmjestiti djecu iz porodice kako bi im pomogli, a i kako bi pomogli porodici da riješi probleme s kojima se suočava; možemo istovremeno raditi s djecom i njihovim biološkim porodicama. Također trebamo natjerati školske pedagoge da rade s nama. Ali ko sam ja njima? Ja radim u drugoj ustanovi i oni nemaju obavezu da rade šta im ja kažem. Sve se svodi na to koliko je neko korektan i profesionalan. Mi nemamo jasna pravila ponašanja niti definisane procedure (FG CSR u FBiH).

Pružanje socijalnih usluga i socijalni rad općenito nisu jasno regulisani zakonom. Nadamo se da će novi zakon o socijalnoj zaštiti to riješiti. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Prema podacima ankete gotovo četvrtina CSR (23,8%) navodi da su s policijom, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama (centrima za mentalno zdravlje i ambulancama porodične medicine) potpisali protokole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, a dvostruko više CSR (56,1%) navodi da su potpisali protokole o saradnji u pružanju psihosocijalnih konsultacija sa relevantnim ustanovama poput NVO, centara za mentalno zdravlje, centara za rani rast i razvoj i porodičnih savjetovašta.⁶⁵

Veliki broj usluga savjetovanja, uključujući savjetovanje i psihoterapiju za porodice i mlade, pružaju nevladine organizacije. Ali većina tih usluga je dostupna samo u Tuzli. Zato insistiramo na uspostavljanju mobilnih timova jer na taj način možemo proširiti obuhvat uslugama i uključiti sve dijelove našeg kantona. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

⁶³ M=2; SD=1.21; Min=1; Max=6; Broj CSR koji su dostavili odgovor = 31

⁶⁴ CSR koji imaju baze podataka na raspolaganju, u prosjeku imaju tri od pet mogućih baza podataka (M=2,68; SD=1,28; Min=1; Max=5; N=31).

⁶⁵ CSR na nivou zajednice uspostavljaju ove dvije vrste protokola, tj. protokol 'o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja' i protokol 'o saradnji u pružanju psihosocijalnog savjetovanja' u cilju pokretanja i održavanja saradnje sa zajednicom.

KLJUČNI NALAZ 4.

Kapaciteti multidisciplinarnih timova CSR za pružanje djelotvorne podrške porodicama i dječije zaštite znatno se razlikuju.

Približno 80% CSR imaju timove sastavljene od troje ili više članova, uključujući bar jednog kvalificiranog socijalnog radnika i u većini slučajeva pravnik, što predstavlja značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i prevenciju nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja.

Drugi stručnjaci koji su najčešće članovi timova u većim CSR su psiholozi i pedagozi. Multidisciplinarni timovi donose odluke o izmještanju djece iz roditeljskog staranja na nivou CSR, na osnovu sveobuhvatnih procjena u mnogim slučajevima, ali se postupak i kriteriji za donošenje odluka mogu razlikovati između CSR.

23,8% CSR imaju potpisane protokole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, ali nije jasno da li se primjenjuje sistematsko vođenje slučaja kako bi se što više unaprijedila podrška porodicama i koordinacija rada na slučajevima.

Opseg podrške i preventivnog rada sa porodicama u svakoj opštini prevashodno zavisi od kapaciteta CSR kao i od postojanja referalnih mehanizama i drugih usluga NVO ili lokalnih vlasti u zajednici.

Percepcija CSR o broju i karakteristikama porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH

CSR različito evidentiraju podatke o porodicama pod rizikom od razdvajanja, jer lokalni zakoni i okviri politika sadrže niz definicija i kriterija za identifikaciju takvih porodica.

Nažalost imamo veliki problem s ovim novim pojmom 'djeca pod rizikom od razdvajanja', koji je uveden kroz politiku o zaštiti porodica ne uzimajući u obzir postojeći sistem, jer 'djeca pod rizikom' nisu prepoznata u zakonima. Bez obzira na to, mi tu djecu svrstavamo u grupu zanemarene ili napuštene djece čiji je razvoj ometen njihovom porodičnom situacijom. Iako naš zakon ne prepoznaje djecu pod rizikom od razdvajanja, mi pronalazimo tu djecu i kategorišemo ih

na neki način i pomažemo im koliko možemo. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Siguran sam da 90% zaposlenih u CSR ne zna objasniti koje su to porodice i djeca koja se nalaze pod rizikom od razdvajanja. Kada bi primijenili postojeće kriterije imali bi mnogo takvih porodica. (FG CSR u FBiH)

Učesnici u anketi navode da uopće nemaju ovu kategoriju kao posebnu kategoriju korisnika, ili da smatraju sve porodice sa djecom koje su registrovane pri centru porodicama pod rizikom. Nešto više od četvrtine CSR (28,6%) navode da imaju jasno definirane kriterije za identifikaciju djece i porodica pod rizikom od razdvajanja.

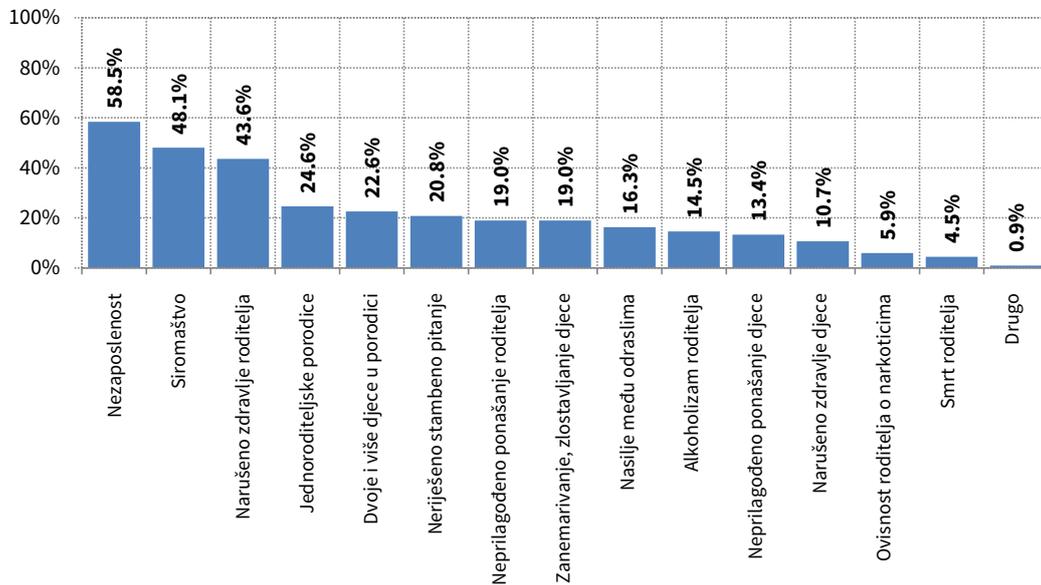
CSR koji su dostavili odgovore naveli su podatke koji pokazuju da porodice pod rizikom često imaju dva odrasla člana (56,1% porodica) i jedno (31,2%) ili dvoje (35%) djece.

Ako se ovi podaci posmatraju skupa s podacima o broju, razlozima i faktorima rizika od gubitka roditeljskog staranja, koji su prijavljeni u vezi sa djecom bez roditeljskog staranja (vidi dio 9.1 ovog poglavlja), prisustvo dva odrasla člana kao faktor rizika je iznenađujuće jer samo petina djece u sistemu brige imaju oba roditelja. Prema karakteristikama djece bez roditeljskog staranja koje navode CSR, djeca koja su u najvećoj mjeri pod rizikom od razdvajanja su starija djeca, često sa poteškoćama, koja nemaju nijednog roditelja ili imaju majku, dok podaci o djeci koja su već u sistemu alternativne brige (navedeni u dijelu 9.3 ovog izvještaja) ukazuju na vjerovatnost da ta djeca imaju braću ili sestre. Potrebno je provesti dodatno istraživanje, ali sudeći po ovim neslaganjim i revidirati, odnosno izmijeniti način na koji CSR definišu rizik i usmjeravaju usluge na korisnike za koje smatraju da su najviše izloženi riziku od razdvajanja, oslanjajući se na analizu podataka o djeci koja ostaju bez roditeljskog staranja i njihovim porodicama.

Nivo stečenog obrazovanja majki u porodicama pod rizikom prema navodima CSR je značajno niži od nivoa stečenog obrazovanja žena u općoj populaciji, pri čemu je vjerovatnije da su majke pod rizikom završile samo osnovnu školu i da nisu završile srednju školu ili fakultet u poređenju sa ostalim ženama.

Faktori rizika koje su utvrdili CSR

Kako prikazuje slika 19., nezaposlenost (58,5%), siromaštvo (48,1%) i loše zdravstveno stanje roditelja (43,6%) su prema utvrđenjima CSR glavni faktori koji doprinose riziku od gubitka roditeljskog staranja u FBiH. Slijede faktori povezani sa strukturom porodice kao što su porodice samohranih roditelja i porodice sa

više djece. Ponašanje roditelja (19%) i zanemarivanje ili zlostavljanje djece (19%) se puno manje navode u odnosu na nacionalni nivo (35,5% ponašanje roditelja i 27,2% zanemarivanje i zlostavljanje).

CSR za svaku porodicu navode višestruke rizike, ali se siromaštvo i nezaposlenost češće navode, dok se smrt roditelja spominje vrlo malo u odnosu na razloge koje CSR navode za slučajeve u kojima su djeca ostala bez roditeljskog staranja. Roditelji i djeca navode nezaposlenost, niska primanja i stambena pitanja, te zdravstveno stanje roditelja, nasilje u porodici i iskorištavanje djece.

Ako su roditelji nezaposleni, život njihove djece je otežan. (FG djeca pod rizikom u FBiH)

Znala ga je tjerat da prosi. Ne znam koliko mu je bilo godina, 2-2,5 godine možda. Trošio je pare koje bi mu ljudi dali da se njoj kupe cigare, a njemu piće (ženinom mužu). Ona se negdje krila dok on prosi na ulici, a muž je dane provodio u kladionici, pijući i kladeći se. Nije ga bilo briga. Njima je to normalno, ženama poput nje (FG porodice pod rizikom u FBiH).

Ako ne daj bože umrem i djeca budu morala da se odluče da li da žive sa mojim bivšim mužem ili da budu smještena u dom za djecu, ja bih radije da oni idu u dom. On pije, više na njih i tuče ih. (FG porodice pod rizikom u FBiH)

Ja sam u velikom problemu. Imam malu djevojčicu, meni je 52 godine, završila sam ugostiteljsku školu i ne mogu da nađem posao; muž mi je s Kosova. Ne znam kako da opišem svoj porodični status; udata sam, i nisam u isto vrijeme. Bila sam zarobljena u ratu 1992. godine, i tu sam proživjela razne traume i nakon toga sam bila ranjena. Moj život je duga lista traumatičnih iskustava, nikad nisam dobro (FG porodice pod rizikom u FBiH).

Općenito, čini se da postoji neslaganje između razloga koji se navode za djecu koja su izgubila roditeljsko staranje i faktora rizika uočenih od strane CSR kod porodica koje se definiraju kao porodice pod rizikom od razdvajanja. U oba slučaja prijavljeni razlozi i faktori rizika trebaju biti transparentno i dosljedno definirani kako bi bili korisni za planiranje i praćenje djelotvornih preventivnih intervencija.

KLJUČNI NALAZ 5.

Potrebna je jasna i jedinstvena definicija, odnosno kriteriji za identifikaciju porodica pod rizikom kako bi se osiguralo efikasnije planiranje usluga koje će tretirati ove rizike i kasnije praćenje djelotvornosti usluga.

CSR najčešće navode nezaposlenost ili siromaštvo kao faktore rizika u porodicama pod rizikom od razdvajanja. Mnogi CSR u ovom kontekstu spominju i zdravlje roditelja, porodičnu strukturu (samohrani roditelji, velike porodice) i stambena pitanja. Premda u manjoj mjeri, također se spominje i ponašanje roditelja, zanemarivanje i zlostavljanje djece. Roditelji navode stambena pitanja, zdravlje, nezaposlenost i niska primanja kao faktore rizika, te nasilje u porodici i iskorištavanje djece.

Većina CSR ne koriste kriterije za procjenu rizika, a oni koji to čine primjenjuju kriterije koje treba doraditi, ili revidirati kako bi se fokus stavio na jake strane porodice, a ne na njene slabosti i kako bi se uzela u obzir dobrobit djeteta⁶⁶.

Podrška koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja

Socijalni radnici i drugi akteri su svjesni toga da je potrebno raditi sa porodicama prije nego se pribjegne izmještanju djeteta iz porodice, ali nije jasno da li raspolažu resursima, vještinama i znanjem za pružanje podrške i promjenu situacije u porodici.

Kada bi djelovali preventivno spriječili bi mnoge probleme. Ali šta mi možemo da poduzmemo ako imamo jednog socijalnog radnika na 29.000 ljudi? Mi čak nemamo ni psihologa ni pedagoga među osobljem. (FGD CSR u FBiH)

Pružanje socijalnih usluga i socijalni rad općenito nisu jasno regulisani zakonom. Šta kaže zakon o tome ko treba da prati koliko se novca uložilo u preventivne aktivnosti? Nadamo se da će novi zakon o socijalnoj zaštiti to da riješi. (IDI kantonarno ministarstvo u FBiH)

Kako bi mogli djelovati preventivno, centri za socijalni rad moraju imati stručne timove da bi radili sa takvim porodicama i djecom. Centri, međutim, postoje na opštinskom nivou; njih osnivaju opštinske vlasti, tako da ministarstvo nema ovlasti nad njima. Kada

se obratimo opštinama za pomoć kažu nam da ne mogu priuštiti zapošljavanje dodatnog broja ljudi. Mi nemamo ni centar za porodično savjetovanje iako je to prioritet. Nemamo ni puno nevladinih organizacija ovdje. (FG CSR u FBiH)

Pojedini članovi osoblja u CSR ne smatraju se zaduženim za preventivni rad.

Prevenција ne spada u opseg rada centara za socijalni rad. Mi smo javna ustanova zadužena za zbrinjavanje djece. Ne sviđa mi se kada se stvari miješaju. Može postojati neki posebni projekt, ali to je sada drugo pitanje. CSR ne pruža usluge savjetovanja. Kada čitate naše zakone nigdje se ne spominje riječ 'prevencija'. (FGD CSR u FBiH)

Pojedini roditelji i druge ključne osobe smatraju nevladine organizacije predvodnicima u rješavanju faktora koji doprinose riziku od razdvajanja.

Veliki broj usluga savjetovanja, uključujući savjetodavni rad sa porodicama, mladim osobama i psihoterapiju, pružaju nevladine organizacije. Većina tih usluga dostupna je samo u [glavni grad kantona]. Zbog toga insitiramo na uspostavi mobilnih timova jer na taj način možemo povećati obuhvat uslugama i uključiti sve dijelove našeg kantona. (IDI kantonarno ministarstvo u FBiH)

Loše sam se osjećala. Bila sam u vrlo teškoj situaciji, bez posla. Koordinator u [NVO X] me nagovorio da dođem ovdje i razgovori s njima su mi otvorili oči. Pala sam u depresiju i samo sam vidjela mrak, ali nakon razgovora s njima shvatila sam 'ja to mogu' i krenula sam dalje. Oni motivišu moju djecu i puno im pomažu. Moja kćerka je bila maltretirana, ali se sada oporavila. Oni je uče svojim primjerom i mogu joj biti uzor. Bolje je i za nju kada ja nisam napeta. Kada prisustvujete radionici osjećate se osnaženo i djeca to osjete. (FG o porodicama pod rizikom u FBiH)

[NVO X] je bila moj jedini izvor socijalne i moralne podrške, puno su mi pomogli, puno, dok sam prolazila kroz razvod. Bila sam obeshrabrena i psihički mi je bilo jako teško. Bilo je užasno. Često sam s njima razgovarala i oni su mi puno pomogli. Brinuli su se da moja djeca idu u vrtić. Čak su dovozili i odvozili djecu iz vrtića u svom kombiju. Pomagali su mi s hranom, odjećom, obućom, školskim priborom. Također su me posjetili kad sam bila u bolnici. Sada idem na sekciju

⁶⁶ Vidi na primjer: <http://www.gov.scot/Topics/People/Young-People/gettingitright/wellbeing>, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_21.pdf, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/structural_determ_eng.pdf

roditelja jednom sedmično, a drugim danima idem na časove pletenja. Djeca i ja smo s njima išli i na izlete. Osjećam se puno bolje, iako sam preživjela brojne traume zbog kojih sam mogla završiti u bolnici. To bi bilo najgore, da sam završila na psihijatriji. (FG o porodica-ma pod rizikom u FBiH)

[NVO X] obavlja veliki dio posla. [NVO Y] također nudi usluge podrške porodicama. [NVO Z] radi izvrstan posao. Mi imamo svoje savjetovanište, a djeca koja žive i rade na ulici primaju pomoć u dnevnom centru. Imamo sigurnu kuću u kojoj djeca mogu da borave i do dva mjeseca dok im se ne pronađu roditelji ili dok se ne obavi trijaža. U našem kampusu ćemo uskoro otvoriti i centar za sudsku psihosocijalnu rehabilitaciju maloljetnika, od kojih su mnogi djeca pod rizikom od razdvajanja. Međutim, imamo samo jedan centar za rani rast i razvoj u našem kantonu. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

U saradnji sa nekoliko NVO, prvenstveno [NVO W] i [NVO X], ostvarili smo napredak u posljednjih nekoliko godina u pogledu pomoći koju nudimo porodicama pod rizikom od razdvajanja. Zadovoljstvo mi je što mogu reći da i dalje vodimo neke projekte sa [NVO X]. Imamo tim ljudi koji rade sa stručnjacima [NVO X] i osmišljavaju psihosocijalne usluge podrške za porodice u našem kantonu. Također promoviramo hraniteljstvo i druga alternativna rješenja. (ID kantonalno ministarstvo u FBiH)

[NVO W] je vodila vrlo dobar projekt iz ove oblasti. Dok su bili aktivni često smo im se obraćali za pomoć ispred porodica za koje smo smatrali da se nalaze pod rizikom od razdvajanja. Posjećivali su te porodice i razgovarali s njima i pomagali njihovoj djeci sa zadaćom. Bili su zaista vrlo aktivni. Obraćali smo se porodicama skupa s njima, ali su i oni sami od sebe uradili puno. (FG CSR u FBiH)

U većini slučajeva navode se 'projekti', što znači da je potrebno više raditi na integrisanju i uvođenju pristupa i metoda koje koristi NVO sektor u usluge koje pružaju CSR, a kojima bi se moglo doprijeti do većeg broja djece i porodica pod rizikom od razdvajanja, odnosno osigurati da su NVO plaćene za svoj preventivni rad u okviru sistema usluga koje se pružaju u svakoj opštini. Nekoliko CSR navode aktivnosti koje su sami osmislili u cilju preventivnog djelovanja.

Trenutno provodimo projekat pomoći majkama koje redovno posjećuju svoju djecu. CSR nudi pomoć tim majkama. Nekima plaćamo kiriju, a nekima osiguravamo hranu i školski pribor kako bi im omogućili da vrate svoje dijete. Za sada sve dobro funkcioniše. Djelujemo preventivno u nekim opštinama; trenutno pomažemo porodici sa 10 djece pod rizikom od raz-

dvajanja (FGD CSR u FBiH).

Ipak, sudeći po dojmu roditelja, NVO, CSR i drugih ključnih osoba, podrška porodicama i preventivni rad ne dopijeva do dovoljnog broja porodica i djece pod rizikom.

Ima dosta porodica poput naše [u ovom gradu] kojima je potrebna pomoć. Centar za porodicu ne može svima pomoći. Ima možda 600 porodica kojima je potrebna njihova pomoć, ali oni ne mogu dodatno proširiti svoje usluge. (FG porodice pod rizikom u FBiH)

Kada bi prošetala ulicom u 500 metara bi našla 20 djece koje treba zbrinuti. Ali oni tako žive godinama (FG CSR, predstavnik ustanove u FBiH).

Neka djeca na ulici ne žive baš dobro, nemaju hrane, vode i ljudi koji ne žive na ulici daju im da jedu. (FG o djeci iz porodica pod rizikom u FBiH).

Postoji zabrinutost da su djeca pod rizikom od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja možda predugo ostavljena bez podrške i odgovarajuće intervencije.

...kada vidimo da je to zaista neophodno, da je dijete zanemareno i zlostavljano. Umjesto toga, mi moramo da čekamo na odgovor od Ministarstva. To je jako teško, ne možete zaštititi dijete u momentu kada mu je zaštita najviše potrebna. Naročito kada na terenu vidimo šta se dešava, kao nedavni slučaj, mi smo odmah trebali da dijete povedemo sa sobom, pod uslovom da dijete da svoj pristanak, ali mi tako ne možemo postupiti. Kad se probudim prvo što pomislim je: „Dragi bože, šta se sad dešava s tom djecom?“ (FG CSR u FBiH)

Druga zabrinutost je da se djeca pod rizikom u svojim porodicama prekasno pronalaze i da im se podrška pruža neblagovremeno i stoga je nedjelotvorna. Takva djeca se uglavnom izmještaju iz porodice kada situacija postane hitna, bez dovoljno planiranja i pripreme, što povećava stres i traumu kod djeteta i narušava uspjeh alternativnog zbrinjavanja.

Sada su ponovo produžili implementaciju radnih standarda za još dvije godine, a mi do tada samo gasimo vatre. To je žalosno, ali je tako. (FG CSR u FBiH)

.... čeka se do posljednjeg momenta i odluke se donose u posljednji moment. Do tada mi ne znamo šta je urađeno, da li je nešto rađeno sa porodicom, porijeklo porodice iz koje je dijete izmješteno, da li se radi o srodničkom starateljstvu ili se radi o rodbini, ne znamo ništa o tome šta je predhodilo, kako bi radili na povratku djeteta u porodicu kroz projekte jačanja porodice. Te stvari nedostaju, a odluke se donose

po hitnom postupku, kada je zdravlje djeteta već u opasnosti i kada se dijete mora zbrinuti bez ikakve pripreme. (IDI, NVO X)

CSR navode da su savjetovanja i stručni rad provedeni skoro sa svim porodicama pod rizikom (95,5%) i da je većina porodica (73,6%) uključena u programe materijalne pomoći (vidi sliku 22.), ali da materijalna pomoć nije djelotvorna u mnogim slučajevima.

Socijalna pomoć se ne plaća redovno, a dječiji doplatak često dugo kasni. Da je situacija drugačija, socijalna pomoć bi osnažila porodice i pomogla im. (FG CSR u FBiH).

Većina porodica pod rizikom su nevidljive prema zakonu o socijalnoj zaštiti jer ih zakon ne prepoznaje. Porodice koje su prepoznate zakonom primaju podršku koja im je potrebna. (FG CSR u FBiH)

Djeca su, bez obzira na sve, svjesna finansijske pomoći koju njihove porodice primaju.

Moja majka ne radi, ali prima neke pare u banci, ne znam tačno šta, ali znam da nešto dobiva. (FG djeca pod rizikom u FBiH)

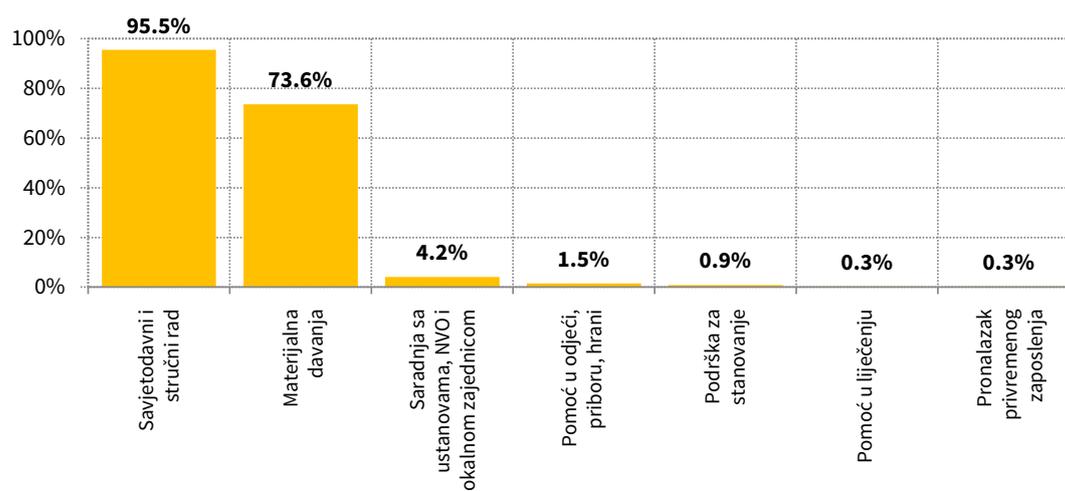
Druge vrste podrške koju pruža CSR navode se tek u manjem broju slučajeva, premda je jasno iz intervjua i fokus grupa da CSR sarađuju sa NVO koje pružaju druge vrste usluga, bez obzira što te usluge nisu sveobuhvatne, tako da porodice osim savjetovanja i stručnog rada i materijalne pomoći vjerovatno koriste i dodatne vrste podrške koje koordiniraju CSR.

Podrška koja se pruža kroz glavne oblike intervencija CSR, savjetovanja i materijalne podrške, rješava samo dio faktora rizika koje CSR identificiraju pa postoji evidentna potreba da procijenjene potrebe budu ispunjene kroz usluge koje na takve potrebe mogu odgovoriti. Uvezivanje sa službama zapošljavanja, zdravstvenim i stambenim uslugama i drugim uslugama podrške u zajednici je važno jer osigurava da su sve mjere podrške porodici iskorištene prije nego se pribjegne alternativnom zbrinjavanju.

Učestalost, kontinuitet i raznolikost savjetodavnog i stručnog rada značajno se razlikuju među lokalnim zajednicama i uglavnom zavise od kapaciteta svakog CSR i raznolikosti usluga koje su dostupne u svakom kantonu.

Slika 20.

Vrsta podrške koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=337 porodica)

Kućne posjete i revizija slučaja za porodice pod rizikom od razdvajanja

Zaposlenici CSR posjećuju porodice pod rizikom u različitoj mjeri, pri čemu se broj posjeta kreće od 0 do 120 u 2015. godini, premda se navodi u prosjeku sedam posjeta po porodici u toku godine. Zaposleni CSR obično sami obavljaju posjete i navode podršku specijalista iz NVO u približno 33% slučajeva, a u manje slučajeva (7,6%) podršku volontera ili drugih profesionalaca iz policije, zdravstvenog ili obrazovnog sektora. Broj posjeta zavisi od procjene koju naprave zaposlenici CSR o situaciji u svakoj porodici i potrebama te porodice za podrškom.

Gotovo pola CSR (44,7%) navodi da se redovno vrši revizija slučaja prevencije razdvajanja, od jednom mjesečno do jednom godišnje. Podaci o rezultatima preventivnog rada sa ovim porodicama su zbog toga ograničeni i nije moguće analizirati na koji način se nakon intervencija promijenila situacija u porodicama, koliko njih je posta-

KLJUČNI NALAZ 6.

Učinkovitost preventivnog rada nije poznata, potrebno je bolje praćenje i evaluacija.

Bolje usmjeren i efikasniji rad na prevenciji i podršci porodicama može rezultirati manjim brojem djece kojima je potrebno alternativno zbrinjavanje, međutim nisu dostupni podaci na osnovu kojih se može procijeniti učinkovitost preventivnog rada i određenih usluga podrške za koje 95% CSR navodi da ih pruža, ponekad skupa sa NVO.

Usluge podrške porodicama koje najčešće pružaju CSR su uključivanje u programe materijalne pomoći i savjetodavni i stručni rad, pri čemu i NVO u FBiH pružaju raznovrsne usluge.

Ovi oblici podrške samo djelimično ispunjavaju utvrđene potrebe porodica koje navode i CSR i same porodice, a koje uključuju nezaposlenost, siromaštvo i probleme sa zdravljem roditelja, kao i ponašanje roditelja, nasilje u porodici, zanemarivanje i zlostavljanje djece.

CSR u FBiH prema svemu sudeći sarađuju sa NVO kako bi pružili raznovrsnije usluge u cilju zadovoljenja utvrđenih potreba koje se ne mogu zadovoljiti samo uslugama CSR. CSR vrše kućne posjete zajedno sa NVO u oko jedne trećine slučajeva na kojima rade.

lo stabilno, koliko vremena je bilo potrebno da se ostvari taj napredak, odnosno koja kombinacija mjera je imala najbolje efekte. Također su potrebni dodatni podaci da se utvrdi procenat neuspjeha, na primjer broj djece koja su ipak izmještena iz porodica, odnosno drugih mjera koje su poduzete ili nisu poduzete u tim slučajevima.

Rad na reintegraciji nakon razdvajanja – izgradnja kapaciteta za povratak djece

Većina CSR (77,8%) navode da provode aktivnosti s ciljem jačanja kapaciteta porodica koje su lišene brige o svojoj djeci, s fokusom na reintegraciju u porodicu. CSR navode da provode savjetovanje ili upućuju porodice na savjetovanje (95,9%), pružaju podršku u obliku finansijske i materijalne pomoći (93,9%) i promoviraju uspostavljanje i održavanje kontakata između djeteta i biološke porodice (85,7%). U zdravstvene službe, kao što je porodična medicina i centri za mentalno zdravlje korisnike upućuje 71,4% CSR zavisno od vrste faktora koji su doveli do razdvajanja, dok 77,6% također određuju različite mjere da potaknu reintegraciju porodica. Međutim, podaci iz istraživanja o djeci bez roditeljskog staranja pokazuju da se samo 67 djece (6,6% djece) koja su bila smještena u sistem alternativne brige, vratilo u svoje biološke porodice u proteklih dvije i po godine. To ukazuje da aktivnosti usmjerene na jačanje kapaciteta bioloških porodica koji bi omogućili reintegraciju njihove djece imaju samo ograničene efekte. Učesnici fokus grupa i ključne osobe osvrnuli su se i na zahtjevnost rada na reintegraciji.

Mi često primimo samo jedno dijete, najstarije, dok dvoje mlađe djece ostaju u porodici u nadi da će se porodična situacija poboljšati, ali nakon nekog vremena pošalju nam i drugu djecu. (FG CSR u FBiH, predstavnik jedne od ustanova za smještaj djece)

Vrlo je neuobičajeno da se djeca reintegrišu u svoje porodice. Majke ponekad traže da im se djeca vrate, ali obično nisu u mogućnosti da se za njih brinu. (FG CSR u FBiH)

Kao što je to slučaj i sa preventivnim radom, pojedini CSR navode saradnju sa NVO na intenziviranju aktivnosti u cilju uspješne reintegracije.

U saradnji sa NVO X i Y uspjeli smo reintegrirati određen broj djece koja su bila smještena u ustanove u njihove biološke porodice. Prije toga smo naravno radili sa biološkim porodicama i sa djecom kako bi ih pripremili za povratak. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Imali smo vrlo pozitivna iskustva sa NVO Y i hraniteljicama općenito. Uspjeli smo brzo reintegrirati dvije bebe koje su bile smještene u Dom za djecu u X s njihovim biološkim majkama. Radili smo intenzivno s porodicama i majkama. Pružali smo im savjetovanje, ali i finansijsku pomoć. Jednoj od majki smo pronašli posao i popravili smo joj kupatilo, jer nismo htjeli da vratimo bebu prije nego što osiguramo stabilne životne uslove kod majke. (FG CSR u FBiH)

Jedna NVO ističe potrebu za održivom podrškom nakon što se dijete vrati u svoju porodicu i dobrom pripremom za reintegraciju. Potreban je individualizirani pristup kako bi se osiguralo da su najbolji interesi svakog djeteta u osnovi svih odlučivanja.

Obično je najbolje za dijete da se reintegriše u svoju biološku porodicu. Ali ne uvijek. Jednom smo vratili dječaka majci... par godina kasnije zove nas CSR, ne znaju šta da rade s tim djetetom. Majka se ponovno udala i preselila se u drugi grad i ostavila ga na ulici. U nekim slučajevima, kada forsirate reintegraciju, a niste pripremili porodicu za to, i ne pružate podršku porodici kontinuirano... to nama nedostaje, dobra priprema i kontinuirana podrška, ni u zakonu to nije predviđeno. (IDI, NVO X FBiH)

Učestalost kontakata⁶⁷ između djece u alternativnoj brizi i njihovih porodica čini se prilično visokom, pri čemu četvrtina (29%) do dvije trećine (68%) djece održavaju kontakt sa svojim biološkim roditeljima i rođacima i ovaj aspekt rada koji provodi CSR može imati više efekta.

9.3. Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige

U ovom poglavlju sadržani su rezultati ankete CSR i ustanova za djecu bez roditeljskog staranja u vezi sa sistemom pružanja alternativne brige u FBiH i koliko je taj sistem uspješan u osiguravanju alternativne brige koja zadovoljava potrebe djece.

Karakteristike sistema alternativne brige

Individualni planovi zaštite

CSR navode da nešto više od pola djece (58,5%) bez roditeljskog staranja imaju individualni plan zaštite.

Skoro svi CSR koji su izradili individualne planove dječije zaštite navode da ti planovi obuhvataju: ciljeve, rokove za njihovo provođenje i za redovne preglede, planira-

KLJUČNI NALAZ 7.

Nakon razdvajanja, mnoga djeca dobiju podršku da ostanu u kontaktu sa roditeljima, ukoliko ih imaju, ali se mali broj njih vrati kući.

Četvrtina djece bez roditeljskog staranja koja imaju nesrodničku hraniteljsku brigu (29%) i dvije trećine djece smještene u institucijama (68%) održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima.

Većina CSR navode da provode aktivnosti s ciljem reintegracije, uključujući savjetovanje, pružanje finansijske i materijalne pomoći, poticanje kontakata sa djetetom koje ima alternativnu brigu i pomoć u pristupu usluga zdravstvene zaštite, po potrebi, ali čini se da te aktivnosti nemaju značajnog uticaja na povratak djece u porodice. Kao što je to slučaj i sa preventivnim radom, NVO sarađuju sa CSR na reintegraciji, koja je u nekim slučajevima bila uspješna.

6,6% djece se vratilo svojim porodicama u protekle dvije i po godine nakon što su smješteni u sistem alternativne brige.

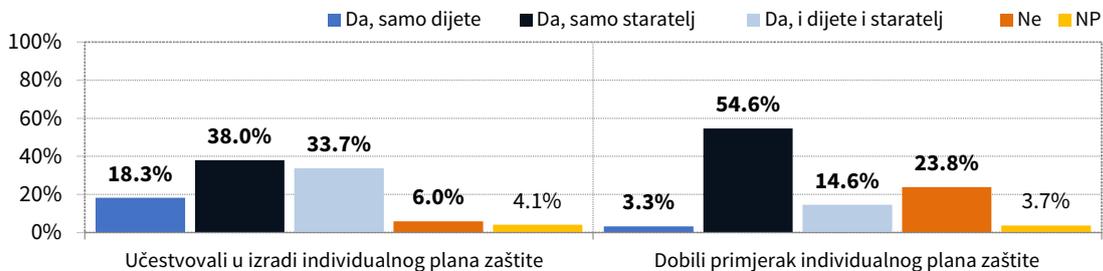
ne aktivnosti, očekivane rezultate i odgovorne osobe za provođenje aktivnosti, te uloge i odgovornosti svih relevantnih zainteresiranih strana u djetetovom životu. U praksi, CSR smatraju da su ciljevi često nedovoljno konkretizirani, a aranžmani za implementaciju neprecizirani.⁶⁸

Kako prikazuje slika 21., 51% djece koja imaju individualni plan bila su uključena u izradu plana, obično sa svojim starateljima, ali je samo 17,9% je dobilo primjerak plana. Staratelji su bili više uključeni u planiranje i u većini slučajeva su posjedovali primjerak plana.

Stopa učešća u izradi plana ne povećava se značajno s godinama nakon navršene 6 godine. Navodi se učešće jednakog broja djece dobi od 6 do 10 godina i djece u dobi od 10 do 18 godina, kao i učešće njihovih staratelja u izradi plana.

⁶⁷ Vidi dio 9.3 za više informacija o kontaktu između porodica i djece u različitim oblicima alternativne brige.

⁶⁸ Npr. ciljevi za svu djecu za koju su osmišljeni: "za omogućavanje fizičkog i mentalnog razvoja, vaspitanja i obrazovanja, kontakt sa roditeljima, starateljima i rodbinom, kulturno-loške potrebe" i za sve, kao nosioce aktivnosti, navode se iste osobe (npr. "socijalni radnik, stručni tim, staratelj").

Nešto je manja vjerovatnost da će djeca sa poteškoćama u razvoju imati individualni plan u odnosu na djecu tipičnog razvoja (54,7% naspram 58,9%), te je manja vjerovatnost da će ova djeca i njihovi staratelji učestvovati u izradi plana.

Starateljstvo

CSR navode da je dvije trećine djece u sistemu alternativne brige u junu 2016. godine (67,6%) bilo pod starateljstvom. Djeca starija od 18 godina koja su još uvijek u sistemu alternativne brige će manje vjerovatno biti pod starateljstvom od djece bez roditeljskog staranja mlađe od 18 godina (38,5% naspram 72%).

Više od pola djece bez roditeljskog staranja koja su stavljena pod starateljstvo su pod direktnim starateljstvom (55,3%) što znači da je organ starateljstva direktno odgovoran za donošenje odluka o djetetu, nego pod posrednim starateljstvom (40,8%) gdje neke odgovornosti za odlučivanje ima direktor ustanove ili hranitelj.

Odluke o obliku zbrinjavanja za svako dijete i kretanju između smještaja

Isti tim CSR koji donosi odluke o neophodnosti izmještanja djeteta iz biološke porodice i odluke o starateljstvu, također donosi odluku o vrsti brige koja će se odrediti za djetete. Revizija odluke vrši se 'jednom ili dva puta' za 53,9% djece bez roditeljskog staranja, odnosno 'tri do pet puta' za 29,5%.

Prema navodima kantonalnih ministarstava praćenje statusa djeteta koje je u sistemu alternativne brige pred-

stavlja jednu od najslabijih tačaka u radu CSR i navode načine na koje pokušavaju osigurati kontinuirano praćenje djeteta i češće i redovnije kontrole smještaja u brigu.

Nisam zadovoljan s tim kako funkcioniše proces monitoringa. S jedne strane mogu opravdati CSR, s druge ne mogu... Sada, sa našim amandmanima na zakon, uveli smo izmjenu prema kojoj oni moraju vršiti monitoring, nadzor i reviziju. Ja sam kao inspektor čak izdao uputstva institucijama da moraju imati individualne planove za svako dijete, da želim da vidim koliko puta je staratelj dolazio, koliko CSR zaista prati šta se dešava s djetetom. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Mi smo smanjili period važenja saglasnosti nakon kojeg se provodi monitoring. Nekad damo saglasnost na jedan, tri ili šest mjeseci. Na taj način iniciramo monitoring kako bi svi mi na neki način učestvovali i kako bi vidjeli da li je određen oblik zaštite još uvijek potreban. Mi već dvije godine skraćujemo taj period saglasnosti i tražimo novu dokumentaciju, novu anamnezu (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH).

Imajući u vidu da se djeca vrlo rijetko vraćaju svojim porodicama iz sistema alternativne brige, učestalije revizije možda neće imati efekta. Poboljšana procjena i individualno planiranje uz poboljšane mjere prevencije i potom reintegracije učinit će revizije predmeta djelotvornijim, te povećati stopu napuštanja sistema brige i povratka u porodice.

CSR navode da se od 43,2% djece u dobi od 6 do 10 godina i 69,9% djece starije od 10 godina zatraži mišljenje o

najprikladnijem smještaju. Mlađu djecu se rjeđe pita za mišljenje o ovom pitanju.⁶⁹

Kako prikazuje slika 22a., veća je vjerovatnost da će prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige biti institucionalni (61% naspram 49,4% za BiH), a za približno jednu četvrtinu slučajeva (24,1% naspram 36,2% za BiH) srodničko starateljstvo. Prvi smještaj u nesrodničko hraniteljstvo dešava se u 7,6% slučajeva (u poređenju sa 9,2% za BiH).

Vjerovatnost smještaja u instituciju ista je za novorođenčad kao i za stariju djecu, iako se ovim oblikom brige ne mogu zadovoljiti njihove razvojne potrebe.

Kada se radi o bebi, centri prvo odlučuju o instituciji. Iako imamo hraniteljske porodice, oni još nisu sigurni da li imaju uslove za smještaj bebe u hraniteljsku porodicu. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Promjene u navedenoj praksi smještaja djece prvo u institucije spomenute su i u intervjuima.

Projekt NVO X u okviru kojeg je pružena edukacija za CSR je bio koristan za nas. Nakon toga centri su pristupili ovom pitanju malo ozbiljnije, da ne idu mehanički odmah na smještaj u tim velikim domovima za djecu, već više u porodicama i manjim porodičnim domovima. To je nama olakšalo posao. To je bolji i humaniji pristup djeci, a jeftinije je i nama izdvojiti sredstva iz budžeta. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Djeca sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja imaju mnogo veće izgleda da budu smještena u ustanove (79,3%) od ostale djece (57,3%), a vjerovatnoća da će biti smještena kod rođaka u srodničku brigu je pet puta manja (5,3% naspram 28% za djecu tipičnog razvoja). Interesantno je napomenuti da je nešto veća vjerovatnost kod djece sa poteškoćama u razvoju nego kod druge djece da kao prvi vid smještaja uđu u sistem nesrodničkog hraniteljstva (vidi sliku 24b).

Oblik prvog smještaja nije u značajnoj korelaciji sa spolom, nacionalnom pripadnošću ili mjestom porijekla. Odluka o vrsti smještaja trebala bi se zasnivati na najboljim interesima djeteta, a neki kantoni imaju mehanizam čuvanja prolaza, tako da samo ministarstvo može odobriti smještaj u različite vrste brige.

Postoje uputstva za pribavljanje odobrenja; šta treba pregledati, šta treba prikupiti, kako postupiti, naročito kada se radi o djeci. Mi smo to često davali više kao potsjetnik; da se prioritet daje porodici. Mi to zovemo uputstva za smještaj u ustanove. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

X je jedini kanton u kojem se odluka da dijete treba biti smješteno u ustanovu treba dostaviti Ministarstvu i organizaciji hranitelja Y kantona, kako bi se dobila njihova potvrda da nema prikladnih hranitelja. (IDI Y NVO u FBiH)

Neki CSR navode da donose odluke o prvom smještaju u skladu sa najboljim interesom djeteta, ali da zbog finansijskih pitanja njihove odluke na budu potvrđene u Ministarstvu.

Neko sjedi u Ministarstvu i kaže: „Cijena po djetetu je 180 KM u slučaju centra za smještaj, toliko za dom za djecu, toliko u gradu.“ I sad, kad uputite dijete u [dom porodičnog tipa] i tražite odobrenje Ministarstva, oni neće dati saglasnost jer je to za njih skuplje i reći će vam da tražite nešto drugo. I onda opet gubite vrijeme, dok je dijete i dalje u toj porodici pod rizikom. (FGD CSR u FBiH)

Kada se razlozi za smještaj analiziraju zajedno sa vrstom prvog smještaja, otkrivaju se neki interesantni obrasci. Ukoliko je smrt roditelja jedan od razloga za smještaj, a posebno ako je to jedini razlog za smještaj, djeca se najčešće smještaju u srodničko hraniteljstvo (54,2%), rjeđe u nesrodničko hraniteljstvo (22,2%) i najrjeđe u ustanovu (9,3%).⁷⁰ Ukoliko su razlozi vezani za probleme u brizi, zanemarivanju i zlostavljanju djece, djeca se znatno češće smještaju u ustanove (48,6%) i nesrodničko hraniteljstvo (34,9%) nego u srodničko hraniteljstvo (16,4%). Ukoliko je razlog vezan za odluku roditelja da privremeno povjere dijete na čuvanje drugoj osobi ili ustanovi, djeca se češće smještaju u ustanovu (28%) nego u srodničko hraniteljstvo (16,9%) što je također slučaj kod djece kod koje je neriješena finansijska situacija u porodici glavni razlog za smještaj (21,7% naspram 3%).

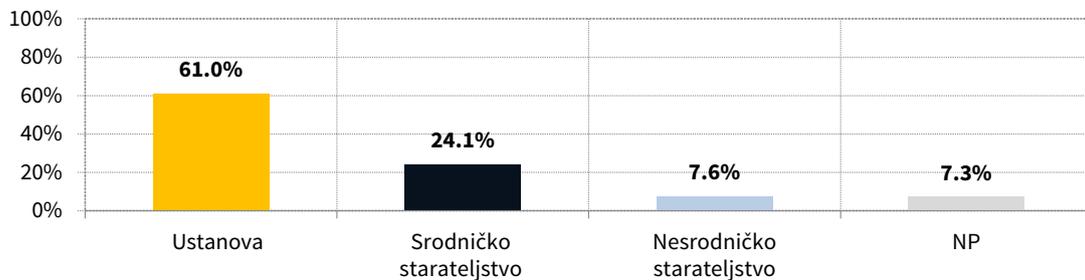
Djeca koju se pita za mišljenje o najprikladnijem smještaju znatno češće budu smještena u srodničku brigu od djece čije mišljenje nije zatraženo. Djeca koja nisu pitana za mišljenje o izboru najprikladnijeg smještaja bivaju smještena u ustanove značajno češće od djece koja su pitana za mišljenje, što je također povezano sa njihovom dobi (veća je vjerovatnost da mlađa djeca neće biti upitana za mišljenje i smještena u ustanove). CSR tvrde da se djeca sa poteškoćama u razvoju pitaju za mišljenje jednako često kao i druga djeca, ali se češće smještaju u

⁶⁹ Općenito, kako raste dob djece, tako raste i procenat onih čije je mišljenje o prikladnoj vrsti smještaja zatraženo – djeca od 6 do 10 godina: 43,2%; djeca od 10 do 14 godina: 67,8%; djeca od 14 do 18 godina: 73,8%.

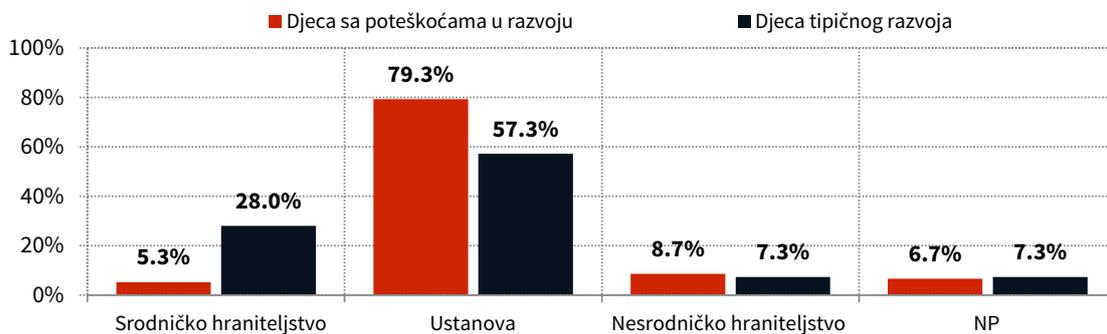
⁷⁰ Također, broj razloga u značajnoj je korelaciji sa vrstom smještaja. U slučaju samo jednog razloga za smještaj u brigu, djeca su češće smještena u srodničko hraniteljstvo, dok se kombinovani razlozi češće vezuju za smještaj u ustanovu i nesrodničko hraniteljstvo. Međutim, moguće je da CSR manje pažljivo evidentiraju razloge za smještaj u srodničku brigu i da se u tim slučajevima evidentira samo glavni razlog.

Slika 22a.

Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=833)

Slika 22b.

Prvi smještaj za djecu bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i ostalu djecu (N₁=150, N₂=667)

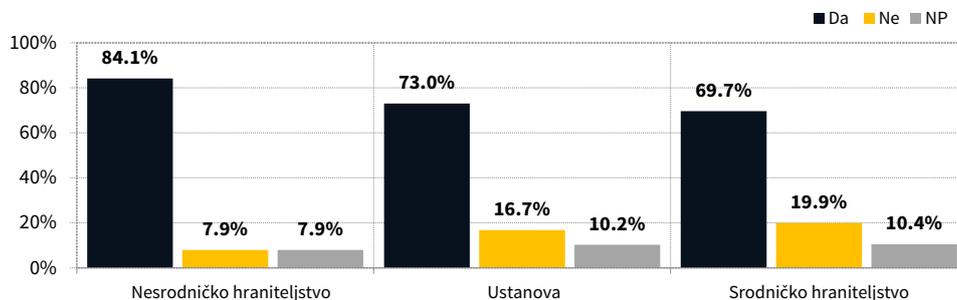
ustanove. To dovodi do pitanja o prirodi konsultacija sa djecom sa poteškoćama, naročito sa intelektualnim poteškoćama i djecom koju roditelji smještaju zbog „zdravstvenih razloga“. Ona su možda konsultovana na papiru, ali zapravo imaju vrlo malo izbora, jer se institucionalna briga smatra glavnom ili jedinom opcijom koju imaju.

Revizija smještaja i premještanja u druge oblike brige

CSR navode da se revizija smještaja provodi za preko dvije trećine (70,9%) djece bez roditeljskog staranja (u poređenju sa 64,5% za BiH). CSR najčešće provode reviziju smještaja po potrebi, ukoliko se pojave nove činjenice na terenu koje bi mogle uticati na prvobitnu odluku (28,6%) ili periodično (jednom ili dva puta godišnje) (31,7%). Samo 7,9% CSR navode da se kontrole provode češće, a trećina CSR (31,7%) nije dala odgovor na ovo pitanje. Revizije su se rjeđe provodile za djecu u srodničkoj brizi nego za djecu smještenu u ustanove i u nesrodničkom hraniteljstvu (vidi sliku 23a.).

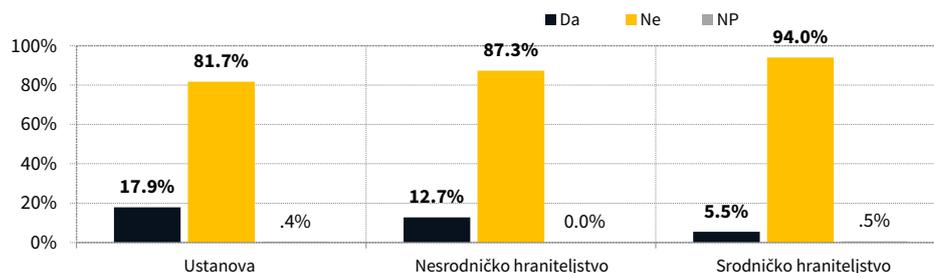
Slika 23a.

Revizije smještaja (N=833)

Slika 23b.

Promjene smještaja (N=833)

Revizije se češće provode za djecu sa poteškoćama u razvoju (77,3%) nego za djecu bez poteškoća (69%), ali kako pokazuje slika 23b., revizije u najvećoj mjeri ni za jednu od kategorija ne dovode do promjene smještaja, pri čemu je za desetinu (13,3%) djece prijavljena promjena nakon prvog smještaja (16,7% djece sa poteškoćama u razvoju).

Međutim, čak i kada dodje do promjene smještaja za djece bez roditeljskog staranja, oblik smještaja ostaje isti. Djeca u srodničkom hraniteljstvu i naročito u ustanovama imaju najveće izgleda da se premjeste kod drugog srodnika ili u drugu ustanovu, ali ostaju u istom obliku brige.

CSR navode manje kretanje između različitih vrsta nesrodničkog hraniteljstva. Navodi se da se neka djeca ipak premještaju iz jednog tipa brige u drugi, i najčešće se

radi o premještanju iz nesrodničkog hraniteljstva u ustanove ili, u nešto manjoj mjeri, iz ustanova u nesrodničko hraniteljstvo. Premještanje u srodničko hraniteljstvo je također evidentirano i iz nesrodničkog hraniteljstva i iz ustanova.

Ukupno gledano ovi premještaji između različitih vrsta smještaja predstavljaju kretanje unutar sistema alternativne brige u cjelini i ne utiču na ukupni uzorak broja djece u svakoj vrsti brige.

Sa 30.6.2016. godine 61,2% djece bez roditeljskog staranja je bilo u institucionalnoj brizi (48,5% u BiH), 23% u srodničkom hraniteljstvu (35,5% u BiH), a 7,5% u nesrodničkom hraniteljstvu (9,8% u BiH).

KLJUČNI NALAZ 8.

Srodnička briga je važan resurs za djecu kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje, ali se u BiH malo koristi, osim u slučaju djece čiji su roditelji umrli.

Samo četvrtina djece bez roditeljskog staranja su u srodničkoj brizi (u poređenju sa jednom trećinom djece na nivou BiH), 54,2% djece koja su izgubila roditelje prvo idu u srodničku brigu i izgledno je da će u toj brizi i ostati.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju značajno manje izgleda za smještaj u srodničku brigu i veća je vjerovatnoća da će biti smještena u institucionalnu brigu u odnosu na ostalu djecu.

Za 61% djece obuhvaćene istraživanjem institucionalno zbrinjavanje je prvi izbor zbrinjavanja (79,6% djece sa poteškoćama u razvoju). Većina CSR provodi reviziju smještaja, ali u većini slučajeva (83.1%) revizija ne dovodi do promjene prvog izbora smještaja.

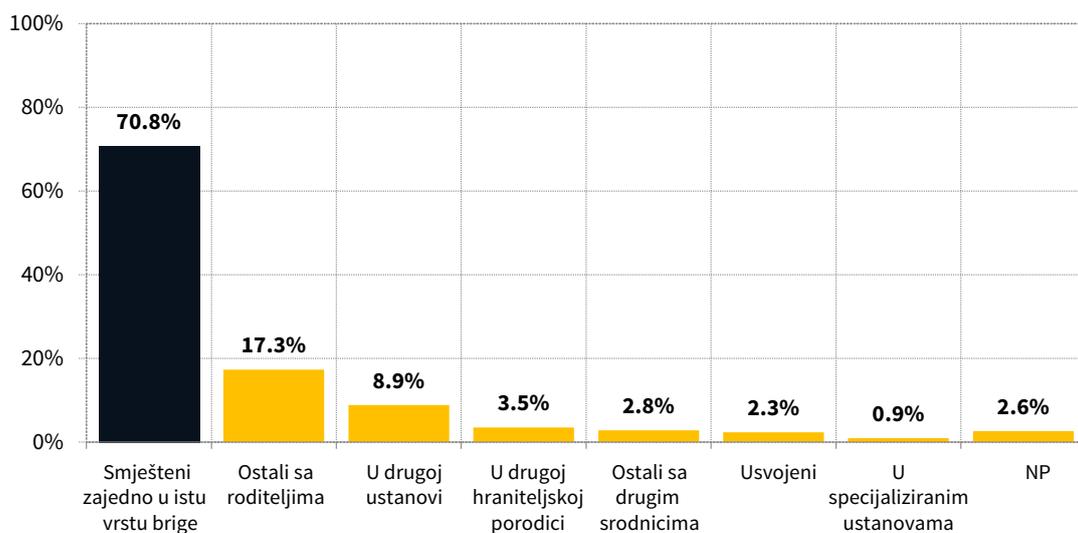
Braća i sestre

Polovina djece smještene u sistemu alternativne brige (51,4%) imaju braću i sestre mlađe od 18 godina koji su najčešće (70,8%) smješteni u isti oblik brige, ako su uopće u sistemu alternativne brige (vidi sliku 24a). 13,3% djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige ima braću i sestre koji su smješteni u druge oblike alternativne brige, ili usvojeni (2,3%), a više od petine djece bez roditeljskog staranja ima braću i sestre koji su ostali sa njihovim roditeljima (17,3%) ili smješteni kod drugih srodnika (2,8%).

Djeca u nesrodničkom hraniteljstvu najčešće imaju braću i sestre u drugim vrstama smještaja, kako pokazuje slika 24b. u daljem tekstu, ali 10,8% djece u institucionalnom smještaju imaju brata ili sestru u drugoj instituciji, a 20% imaju brata ili sestru koja je ostala sa roditeljima. Polovina djece u nesrodničkom hraniteljstvu smještena je zajedno sa maloljetnom braćom i sestrama (58,3%). U slučaju srodničkog hraniteljstva i institucionalne brige, procenat djece sa braćom ili sestrama u drugim vrstama zbrinjavanja je znatno niži – oko trećine djece smještene u ovim oblicima brige ima braću ili sestre u drugim vrstama brige.

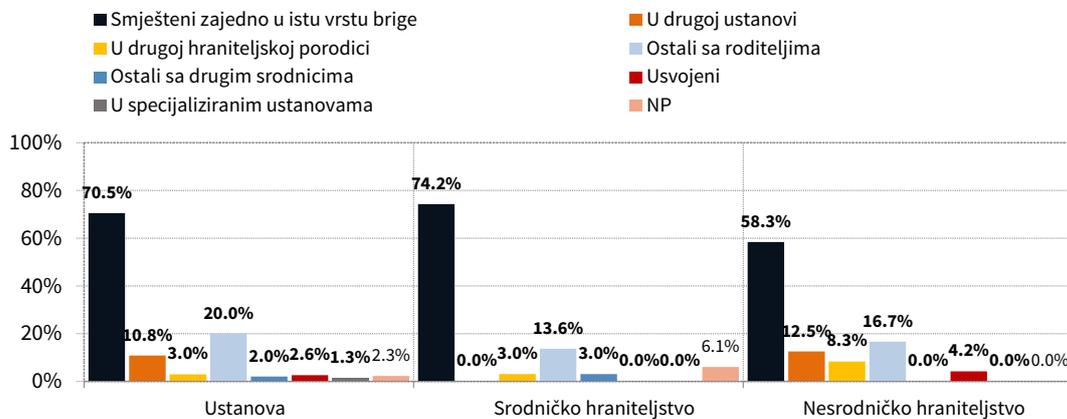
Slika 24a.

Smještaj maloljetne braće i sestara – mogućnost više odgovora (N=428)

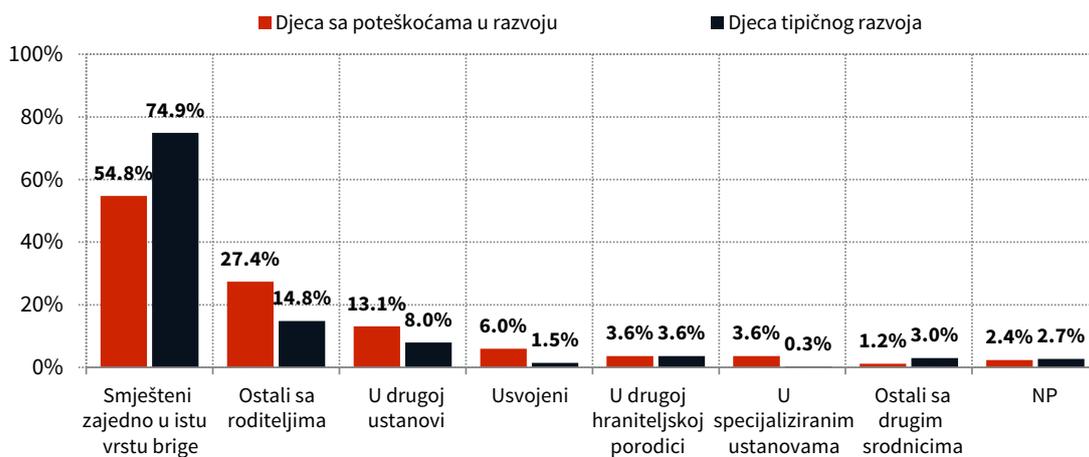
Slika 24b.

Oblik brige u kojem su smještena maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=428)

Slika 24c.

Oblik brige u kojem su smještena maloljetna braća i sestre djece bez roditeljskog staranja sa različitim tipovima razvoja (N₁=84, N₂=338)

Kako je prikazano na slici 24c., djeca sa poteškoćama u razvoju i bez roditeljskog staranja imaju mnogo manje izgleda da budu smještena zajedno sa braćom i sestrama, i značajno češće imaju braću i sestre koji su usvojeni. Također imaju veće izgleda od djece bez poteškoća u razvoju da imaju braću i sestre koji su ostali sa njihovim roditeljima.

Kontakt sa biološkom porodicom i drugim srođnicima

Djeca smještena u nesrodničko hraniteljstvo imaju mnogo manje izgleda od djece u ustanovama (29% naspram 68%) da održavaju neki kontakt sa svojim rođacima. Prema procjenama uposlenih u CSR, nema značajnih razlika u učestalosti ovih kontakata, ali broj kontakata je vrlo teško utvrditi zbog različitih praksi u vođenju tih evidencija.⁷¹

Naša djeca imaju bar jednog roditelja za kojeg znamo i s njima održavaju stalne kontakte. Na primjer, ja ne znam rasporede u drugim domovima, ali ih mi vozimo na zimskom ili ljetnom raspustu, ili ih vozimo kući i vraćamo se po njih. (FG CSR u FBiH, predstavnik ustanove)

Kontakt se održava značajno češće sa roditeljima (ako ih dijete ima), nego sa drugim članovima porodice, obično sa majkom (52,1%), ali i sa ocem (38,7%). Kontakt sa odraslom braćom i sestrama (11,6% braća i 13% sestre) i bakama (12,8%) prijavljen je u nešto manjem broju slučajeva.

Uposleni u ustanovama, osoblje CSR i sama djeca navode da im je teško organizovati i podržati kontakt, što ukazuje na potrebu bolje supervizije, procedura i terapeutske podrške za djecu i roditelje u organizovanju i održavanju kontakata.

Potičemo kontakte sa biološkim roditeljima, ali ima slučajeva gdje je to zabranjeno. Dijete vam dolazi službeno, sa nekom anamnezom i napomenom „među nama“: „Najbolje bi bilo da ne viđa roditelje“ (FG CSR u FBiH, predstavnik ustanove)

Čak imamo sudsku zabranu, ali nema šanse, on dolazi non-stop. A mi smo mu zabranili, sud mu je zabranio, ali nema načina. On tamo napravi pravi kaos i onda ga puste da vidi dijete deset minuta i onda prestane. (FG CSR u FBiH)

Posvađao sam se sa ocem, a majka ponekad dođe kad može. Smeta mi kad otac dođe. (FG djeca iz ustanova u FBiH)

Vidi KLJUČNI NALAZ 7:

Nakon razdvajanja, mnoga djeca dobiju podršku da ostanu u kontaktu sa roditeljima, ukoliko ih imaju, ali se mali broj njih vrati kući.

Četvrtina djece bez roditeljskog staranja koja imaju nesrodničku hraniteljsku brigu (29%) i dvije trećine djece smještene u institucijama (68%) održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima. Ipak, osoblje uposleno u ustanovama, CSR kao i sama djeca navode da postoje poteškoće u organiziranju i održavanju ovih kontakata.

KLJUČNI NALAZ 9.

Braća i sestre su obično smješteni u isti oblik zbrinjavanja, premda je to manje vjerovatno u slučaju djece sa poteškoćama u razvoju i djece u nesrodničkom hraniteljstvu.

Više od petine djece bez roditeljskog staranja imaju braću i sestre o kojima i dalje brinu njihovi roditelji ili rođaci.

70,8% braće i sestara smješteno je zajedno u isti oblik zbrinjavanja.

27,4% djece bez roditeljskog staranja i sa poteškoćama u razvoju koja su obuhvaćena istraživanjem imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji. Postoji potreba da se osigura veća podrška porodicama da brinu za svoju djecu sa poteškoćama, zajedno sa njihovom braćom i sestrama, u zajednici.

14,8% djece tipičnog razvoja imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji. Ukoliko su to djeca koja su izgubila roditeljsko staranje iz ekonomskih razloga ili zbog roditeljskog zanemarivanja ili zlostavljanja, nije jasno kako roditelji mogu da brinu samo o nekoj svojoj djeci, a o drugoj ne.

Postoji moguća potreba da se izvrši revizija aranžmana plaćanja brige, kako bi se postigla puna usklađenost sa Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci.

⁷¹ Zbog neusklađenosti u evidencijama, ove podatke treba tumačiti s rezervom. Podaci o broju kontakata u toku 2015. godine koje su na primjer prijavili CSR, sugeriraju da neka djeca smještena u nesrodničkom hraniteljstvu i u institucijama nisu imala nikakav kontakt sa članovima bioloških porodica ili su imali "nedovoljan broj kontakata" (jedan, dva ili tri) tokom godine. Za drugu djecu se navodi da održavaju kontakt sa rođacima, ali se prijavljuju znatno manje stope održavanja kontakata.

Moj otac živi u X i ne može da dođe, on ima neke probleme, ne znam koje probleme, ali imam baku ovdje u T i idem kod nje svake sedmice. (FG djeca iz ustanova u FBiH)

Mi ne vidamo našeg oca, sa starijim bratom koji je sada u X sam se nedavno susreo. Socijalni radnik iz naše škole i njegov socijalni radnik su to dogovorili. Mi prvo nismo htjeli, jer nas je tukao kad smo bili mali, imali smo ožiljke od cigareta, on nam je to radio zajedno sa ocem. Sad je on bolji. To je prošlo dobro. Ali ja ne znam hoćemo li ga više ikad vidjeti. (FG djeca u hraniteljstvu u FBiH)

Pitanja finansiranja

Briga se plaća djelomično iz dječijih dodataka ili drugih naknada koje dijete dobija (ili plaćanja za brigu koje vrše roditelji ili drugi rođaci djeteta), a djelomično učestvuje opština koja je uputila dijete u alternativnu brigu. CSR, hranitelji i direktori ustanova međutim navode različite prakse u obračunu udjela prihoda djeteta u plaćanju za brigu i da dolazi do većih kašnjenja u transferima za pružanje brige, dok samo oko polovine CSR navodi da se plaćanja za sve vrste alternativne brige vrše redovno.

Ja uvijek kažem, ne uzimajte tu djecu iz sebičnosti. Nećete zaraditi na tome. Malo je porodica spremno da ovo rade zbog malih i neredovnih plaćanja. U proteklih 10 mjeseci nisam dobio nikakvu naknadu za dvoje braće za koju brinemo. Ništa. (Hraniteljstvo IDI u FBiH)

Mehanizmi finansiranja koji „prate dijete“ preporučeni su Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci, ali potrebna je podrška u njihovom jednakom provođenju u praksi i potrebno je voditi računa da se ne ugrozi kvalitet brige do uvođenja i usavršavanja ovih mehanizama.

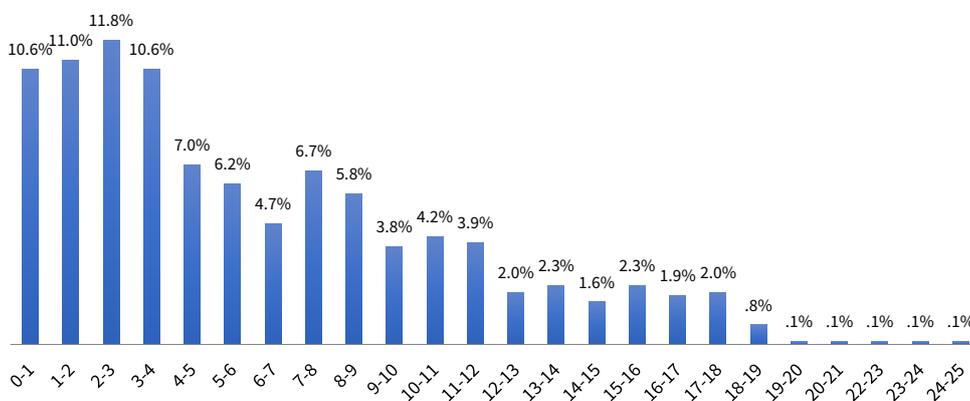
Dužina boravka u alternativnoj brizi

CSR su na dan 30.6.2016. godine prijavili 704 djece u sistemu alternativne brige, a djeca su u sistemu boravila u prosjeku šest godina, u rasponu od 1 dana do 24 godine. Ovaj prosjek obuhvata 6 mladih punoljetnih osoba koje su bile u sistemu brige duže od 18 godina i 103 druge mlade osobe starosti 18 godina i više.

Za djecu sa poteškoćama u razvoju evidentirano je duže prosječno trajanje boravka od sedam godina, u odnosu na svu djecu bez roditeljskog staranja, kod kojih je prosjek šest. Dob djece u vrijeme smještaja je značajno povezana sa dužinom boravka: djeca koja su ušla u sistem u dobi od 0 do 6 godina ostala su u sistemu znatno duže od druge djece. Prosječna dužina boravka opada sa većom dobi djece u vrijeme smještaja u sistemu alternativne brige.⁷² Djeca iz nacionalnih manjina bez roditeljskog staranja provode manje vremena u sistemu (4,07 godina) od djece iz konstitutivnih naroda (5,93 godine). CSR i osoblje ustanova navode da djeca iz nacionalnih manjina češće bježe u odnosu na drugu djecu, ali se ova razlika također može povezati sa dobi djece iz nacionalnih manjina u vrijeme ulaska u sistem alternativne brige kao i sa drugim faktorima.

Slika 25.

Dužina boravka (N=789)

Djeca čiji prvi smještaj bude srodničko hraniteljstvo obično kraće borave u sistemu alternativne brige, od djece u institucionalnoj brizi. Djeca u srodničkoj brizi obično su djeca koja su izgubila oba roditelja, a djeca u institucionalnoj brizi su obično djeca sa poteškoćama u razvoju.

Analiza koju smo proveli pokazala je da djeca borave u ustanovi dug vremenski period. Neka su provela cijeli život u njoj. Ne mogu konkretno reći za ovu djecu, ali u prosjeku, a to kaže i analiza, djeca su ostajala u ustanovi dugo vremena, a kada kažem dugo, dugo je i 5 i 10 i 15 godina. Dakle, kada smjestite djecu u ustanovu, postoji tendencija da se zaboravi na njih i više ne tražite nove oblike zaštite. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Mi smo ovdje od malena i odrasli smo ovdje [i navikli se]... Ovo je također naša kuća, samo nemamo roditelje. (FG djeca iz ustanova, FBiH)

Kapaciteti usluga alternativne brige

U ovom dijelu izvještaja analizira se kapacitet različitih vrsta alternativnog zbrinjavanja da ispune potrebe zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Razmatraju se pitanja kvalitete brige, sistemskog upravljanja i kapaciteta osoblja.

KLJUČNI NALAZ 10.

Dugotrajni boravak u institucijama koji u prosjeku traje 6,4 godine, je u pretjeranoj primjeni, naročito za djecu koja u ranoj dobi ulaze u sistem (boravak od 7-8 godina u prosjeku) i za djecu sa poteškoćama u razvoju koja u institucijama borave u prosjeku 7 godina.

96% beba i vrlo male djece bez roditeljskog staranja su u institucionalnoj brizi i vjerovatno će tu i ostati dug vremenski period, što bi moglo značajno ograničiti njihov rast i razvoj.

Značajno više djece bez roditeljskog staranja u FBiH bilo je u institucionalnoj brizi u odnosu na BiH kao cjelinu (61,2% djece bez roditeljskog staranja, u poređenju sa 48,5% u BiH).⁷³

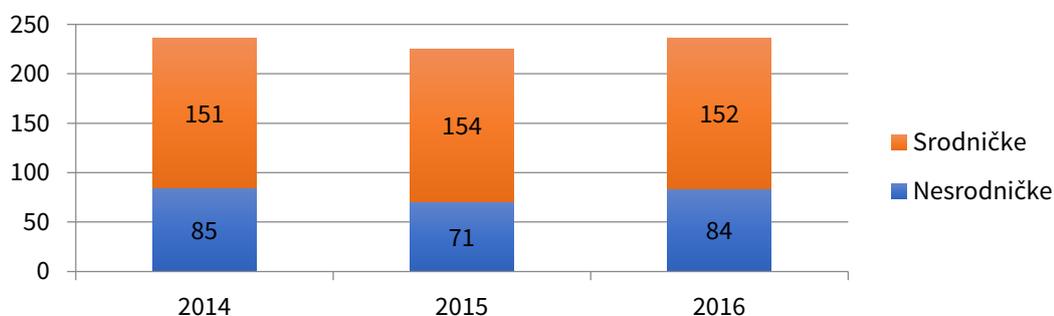

⁷² 0-3 godine: M=8 godina; 3-6 godina: M=7,5 godina; 6-10 godina: M=6,1 godina; 10-14 godina: M=3,7 godina; 14-18 godina: M=2,3 godine

⁷³ Ovi prosjeci uključuju i mlade starosti 18 godina i više.

Slika 26.

Zastupljenost srodničkih i nesrodničkih porodica u 2014, 2015. i 2016, N₁=236, N₂=225, N₃=236

Srodničko i nesrodničko hraniteljstvo

CSR u 28 opština u FBiH prijavljuju postojanje 148 hraniteljskih porodica. Preko trećine (52 porodice odnosno 35,1% svih prijavljenih hraniteljskih porodica u FBiH) su iz jedne opštine. Šest opština imaju po 6-10 hranitelja, a preostala 21 opština ima po 5 hraniteljskih porodica ili manje.

Među aktivnim hraniteljskim porodicama ima više srodničkih, nego nesrodničkih porodica, kako je prikazano na slici 26.

CSR u FBiH naglasili su u intervjuima i fokus grupama da nema dovoljno obučanih hraniteljskih porodica, da bi se ispunile potrebe za ovim oblikom smještaja.

CSR ističu da je grupa hraniteljskih porodica za nesrodničku brigu vrlo mala i da u nekim područjima nema potencijalnih hraniteljskih porodica koje se prijavljuju, te da je potrebna dodatna promocija hraniteljstva kako bi se podigla svijest i razumijevanje među potencijalnim hraniteljima:

Naš problem je da ne možemo naći hraniteljske porodice. Svake godine vodimo promotivnu kampanju, ali nakon dvije godine promotivnih aktivnosti kontaktirale su nas samo tri porodice iz Hercegovine koje su bile zainteresirane da budu hranitelji. (FG CSR u FBiH)

Prepoznamo hraniteljstvo kao rješenje za djecu u sistemu brige, ali u praksi se ono javlja u obliku jednokratnog događaja uzrokovanog ratom, jer su bake i djedovi, tetke i ujaci prihvatili djecu iz njihove porodice u svoje domove i na taj način dobili pravo na neku naknadu i priznati su kao hranitelji. Međutim, nakon što ta djeca odrastu, ove porodice više nisu zainteresirane za hraniteljstvo. Tako da je njihovo iskustvo izgubljeno za nas i prisiljeni smo da nalazimo nove hranitelje, da ih obučavamo, da ih guramo kroz sistem i pomazemo im da steknu iskustvo. Ima samo par profesionalnih i neprofesionalnih hraniteljskih porodica koje prihvataju novo dijete, nakon što prethodno napusti njihovu brigu. (FG CSR u FBiH)

Karakteristike hraniteljskih porodica

Značajno je veća vjerovatnost da hraniteljske porodice žive u gradovima (66,2%) nego na selu (33,8%) djelomično i zbog toga što veliki broj njih živi u jednom gradu. U prosjeku imaju tri člana,⁷⁴ a manje od polovine njih (46%) imaju bar jedno vlastito dijete.⁷⁵

Manje od polovine porodica (41,2%) su u vrijeme istraživanja brinula o djeci bez roditeljskog staranja, pri čemu je većina djece u te porodice došla direktno iz vlastitih

bioloških porodica (43,6%) i rjeđe iz drugog oblika srodničkog hraniteljstva (29,1%) ili iz ustanova (9,1%).

Za većinu aktivnih hraniteljskih porodica (85,2%) to je bilo njihovo prvo iskustvo brige za dijete bez roditeljskog staranja. Neaktivne hraniteljske porodice u sličnoj mjeri (86,2%) nisu imale prethodnog iskustva u hraniteljstvu. Preko polovine hraniteljskih porodica (58,8%) koje su navele CSR registrovano je za hraniteljstvo, ali još nisu imali smještene djece.

CSR prijavljuju u prosjeku 229 djece u hraniteljstvu svake godine za period od protekle dvije i po godine (2014: 237, 2015: 228, 2016: 222). Dvije trećine ovih smještaja su u okviru stabilnog trenda srodničkog hraniteljstva. Skoro dvije trećine trenutno aktivnih hraniteljskih porodica brinu o jednom djetetu bez roditeljskog staranja (62,5%), a malo više od jedne trećine porodica (37,5%) brinu o dvoje djece. U FBiH nema hraniteljskih porodica koje brinu o više od dvoje djece.

Edukacija hraniteljskih porodica

U proteklih dvije i po godine svake godine je obučeno 30 hraniteljskih porodica (27 u prvoj polovini 2016.). Porodice su pohađale od 1 do 15 radionica, ali su u prosjeku u svakom CSR koji je provodio ovakvu edukaciju provedene po tri obuke.

Većina CSR nije dostavila podatke o tome da li su porodice koje trenutno imaju djecu u brizi završile edukaciju.

Dostavljeno je nešto više podataka o edukaciji potencijalnih hraniteljskih porodica koje trenutno ne brinu o djeci pa CSR navode da je obučeno 72,4% potencijalnih porodica koje trenutno nemaju djecu na smještaju, što predstavlja neiskorišten resurs. Diskusije fokus grupa ukazuju na to da hranitelji smatraju da je ova „nedovoljna iskoristivost resursa“ posljedica izbjegavanja CSR da smještaju djecu u hraniteljske (narocito nesrodničke) porodice. CSR potvrđuju da ih nedostatak regulative čini nepovjerljivim prema smještaju djece u hraniteljstvo.

Kada vlada to sistematski reguliše zakonom i kada budem znao da imam pouzdane i obučene porodice, ja ću ih koristiti. Jer, znate, ne možete koristiti bilo koju hraniteljsku porodicu. U mojoj opštini ima porodica koja je voljna da bude hraniteljska porodica, ali ja im ne bih povjerio moje dijete. (FG CSR u FBiH)

⁷⁴ M=2,88; SD=1,31; Min=1; Max=6; N=94.

⁷⁵ 16% hraniteljskih porodica imaju vlastito dijete. 25% imaju dvoje, 4% troje, a 1% petero vlastite djece.

Međutim, CSR navode da se ove porodice bez obzira na edukaciju koju su prošle ne osjećaju spremnima da prime djecu.

Oni se prijave, ali vidite da čak i nakon što ih obučite oni neće biti sposobni da podnesu tako veliku odgovornost... i oni su nepovjerljivi spram institucija s kojima će trebati sarađivati gotovo na dnevnoj osnovi. (FG CSR u FBiH)

Općenito diskusije u fokus grupama ukazuju na to da CSR nemaju povjerenja u hraniteljstvo i u same hranitelje, te da problem nije u tome da li su hraniteljske porodice obučene ili ne, već u cijelom sistemu standarda koje treba uvesti kako bi hraniteljstvo postalo usluga u koju CSR mogu imati povjerenja i u kojoj su pružaoci brige adekvatno pripremljeni i imaju podršku, kako finansijsku, tako i stručnu, za pružanje efikasne brige.

Meni se to ne sviđa (hraniteljstvo). Samo kada nema nikakve druge alternative, kada niko drugi neće da uzme dijete, onda treba odabrati smještaj djeteta u hraniteljstvo. (FG CSR u FBiH)

Percepcije CSR i hranitelja o kapacitetima za pružanje usluga hraniteljstva

CSR najčešće navode nedostatak kapaciteta za odgovarajuću superviziju hraniteljskih porodica i pružanje kontinuirane podrške kao razlog zbog kojeg oklijevaju kod smještaja djece u ovu vrstu brige, naročito u nesrodnike porodice.

Jedini način za superviziju hraniteljskih porodica je da ih redovno posjećujemo. (FG CSR u FBiH)

Ne vjerujem hraniteljskim porodicama; mislim da one nisu dobar izbor za djecu. Ne zato što mislim da su nekompetentni, već zbog toga što mi nemamo sistem za podršku i nadzor tih porodica, da zaštitimo dijete i osiguramo da su njegove potrebe ispunjene. Nikako ne volim kad ljudi pričaju o hraniteljskim porodicama. Kako da dam novorođenče ženi koja ne zna šta da radi s njim? Zna? Ne znam. Šta mogu uraditi? Mogu posjetiti ženu možda jednom mjesečno, ili jednom u 15 dana, ne mogu kontrolirati da li je djetetu pružena zdravstvena zaštita, da li mu ona mjeri temperaturu i tako dalje... Mi idemo ka tome, očigledno se preferira hraniteljstvo, ali ja se lično ne osjećam ugodno kada moram ostaviti dijete u hraniteljskoj porodici. (FG CSR u FBiH)

CSR i drugi akteri kažu da smještaj u ustanovu oslobađa CSR od odgovornosti za nadzor i čuvanje na način na koji hraniteljstvo ne omogućava i da ih zbog toga ne koriste u većoj mjeri.

Iako smo uradili mnogo na razvoju hraniteljstva i drugih alternativnih oblika brige u našem kantonu, i dalje je za nas u centru teško da se ne osjećamo najsigurnije kod smještaja djeteta u ustanovu. To je gotovo kao da predajete dio odgovornosti ustanovi. Možda se tako osjećamo zbog naših kapaciteta, jer kada smjestite dijete u porodicu, to traži više nadzora i hraniteljske porodice će od nas trebati više pomoći. Mi imamo različita mišljenja o tome šta je najsigurnija opcija. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Zbog čega je toliko mnogo djece u institucionalnoj brizi? Jer je najlakše smjestiti dijete u ustanovu da se neko drugi brine o njemu. Čak i ako dijete pobjegne, zovnut će vas iz ustanove i reagovat ćete. Ali ne morate pratiti razvoj, rast ili psihičko stanje djeteta. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

Za njih je najbolje da smjeste dijete u ustanovu jer onda više ne moraju o njemu brinuti, uopšte. Oni se mogu fokusirati na druge stvari, oni su zakonski starijeli, ali mislite li da oni ikad odu da posjete to dijete? Nikad. (IDI hraniteljske porodice u FBiH)

CSR ipak navode da su posjetili ili izvršili superviziju u velikoj većini (83,8%) aktivnih hraniteljskih porodica od jednog do 48 puta u prvih 6 mjeseci 2016. godine. Porodice se najčešće posjećuju „po potrebi“ ili kada je to moguće, a ne sistematski ili redovno.

Što se tiče posjeta, ne možemo ih uvijek posjetiti. Ali razgovaramo s njima telefonom. Ako se nešto desi, ako ima problema, stupimo u kontakt s njima. (FG CSR u FBiH)

Zависи od toga koliko vremena imamo...nekad, ako postoji problem, ako, na primjer, dijete odbija da ide u školu ili nešto tako. (FG CSR u FBiH)

Neki hranitelji potvrđuju važnost redovnog kontakta sa njihovim socijalnim radnikom iz CSR.

Ja ne bih mogla bez pomoći centra. Kada mi nešto treba, tražim pomoć od mog socijalnog radnika. Ali je važno naglasiti da morate biti obučeni za ovaj posao, ova djeca su zahtjevna. (intervju sa hraniteljskom porodicom u FBiH)

Manji broj CSR prijavilo je kontinuiranu komunikaciju sa hraniteljskim porodicama i korištenje pristupa u vođenju slučaja koji olakšavaju veze sa drugim agencijama, uključujući Udruženje hranitelja koje održava redovne sastanke hraniteljskih porodica.

Hranitelji spominju konkretna pitanja koja stvaraju dodatne izazove u pružanju brige djeci bez roditeljskog staranja i gdje CSR mogu učiniti više u smislu podrške.

Kašnjenja u prebacivanju zdravstvenih kartona u novo prebivalište djeteta otežavaju hraniteljima da dobiju čak i najosnovnije informacije o zdravlju djeteta o kojem brinu, na primjer, da li je dijete vakcinisano, i da osiguraju da dijete dobije neophodnu zdravstvenu zaštitu.

CSR navode da većina hranitelja (73,5%) dobivaju neki oblik savjetovanja od CSR ili da budu upućeni na druga savjetovališta po potrebi.

Shvatanje hraniteljstva u društvu

Hranitelji navode da se suočavaju sa negativnim percepcijama nesrodničkog hraniteljstva u svojim zajednicama i smatraju da to ograničava razvoj ove vrste brige o djeci bez roditeljskog staranja:

Jučer sam pila kafu sa prijateljicom i ona mi kaže: „Čujem da si dobro zaradila na račun toga što si uzela tu djevojčicu, da dobijaš velike pare za nju“. Rekla sam joj: „u sirotištu ima mnogo djece. Stavit ću i tvoje ime na listu pa da i ti dobiješ dijete. Da se hranitelji tako dobro plaćaju, sirotišta bi bila prazna“. (FG hraniteljske porodice u FBiH)

OKVIR 3.

Studija slučaja o nesrodničkom hraniteljstvu u FBiH

Bračni par odlučio se na hraniteljstvo, primarno zbog toga što je majka jednog od hranitelja bila uključena u hraniteljstvo kada je on bio dijete i pošto on ispunjava neophodne uslove i ima veliku kuću s dosta prostora, odlučili su da pokušaju sa hraniteljstvom.

Hranitelj i njegova supruga prošli su sve neophodne procedure, testiranja, intervju sa psihologom i socijalnim radnikom, posjetile su ih dvije komisije koje su provele kontrolu smještaja, a prošli su i četveromjesečnu obuku, nakon koje su dobili certifikat i dozvolu za rad. Trenutno imaju troje djece na smještaju, tri dječaka od 18 godina, uključujući dva brata, koji su svi došli iz ustanove u kojoj su bili prethodno smješteni. Ova hraniteljska porodica ima i vlastitog sina od 23 godine.

Dobro, i trebam dobiti dijete u hraniteljstvo. Ljudi iz centra su me pitali: „možete li ga uzeti, on ima problematično ponašanje?“ Rekao sam da. Uvijek im kažem: „možete mi dati najzahtjevniju djecu koju imate i ja ću od njih napraviti najbolju djecu“. Sljedećeg dana ispred kuće staje auto. Dovedi su ga. Bio je mršav i sitan i imao je kapu na glavi. Ja sam mu rekao „Zdravo družo, kako si, uđi, ovo je sada tvoja kuća“. Ni jedna ustanova ga nije htjela, ni jedan drugi hranitelj. U to vrijeme nije imao završen osmi i deveti razred osnovne škole. Ja sam ga upisao u školu i on je završio. Toliko je bio sretan zbog toga. Nakon toga je počeo obuku za kuhara. Malo se patio sa učenjem, nije bio navikao na udžbenike i olovke. Ali učio bi do ponoći. Bio je jako vrijedan. Sad je na praksi. Bio je divlje dijete, razbijao prozore i šta sve ne. Sada je odgovoran mladić. Svi kažu da se smirio. Ja sam se brinuo o njemu, vodio računa da je lijepo obučen i njegovan, išao sam na roditeljske sastanke. Najvažnije je da ih se voli. Da im se pokaže da neko o njima brine, da neko želi da uspiju. Ja sam ga tretirao kao moja vlastita dva sina. Vidio je da su oni u mojim očima jednaki. Zaradio sam njegovo povjerenje. Nisam ga krio. Upoznao sam ga sa svojim prijateljima, rođacima, sa svima. Naučio sam ga da ne laže. Ali trebalo je mnogo vremena i strpljenja. Nekad bih se probudio u 2 ili u 3 ujutro i gledao ga kako spava, pokriva ga. Nemam problema s njim... drugo dvoje djece koje su mi dali su Romi. Bio bi grijeh da ih se ne uzme. Imaju malo teškoća u razvoju, nisu pravilno ni govorili. Nisam bio siguran kako da s njima komuniciram. Prvog dana su komunicirali rukama. Stvari koje su govorili nisu imale nikakvog smisla. Sve ih je zbunjivalo. U prvoj sedmici u mojoj kući su sve morali provjeriti, da pogledaju u frižider da vide šta ima i u ormariće. Bili su pothranjeni, sa dugim, neodrezanim noktima i dugom kosom. Prvo sam ih okupao i nahranio. Sad, godinu dana kasnije kada im kažem „molim te, donesi mi kuhinjsku krpu“ oni odu i donesu ili „molim te, donesi mi krompira“, oni mi donesu krompire. Ali trebalo nam je godinu dana. Sad kad se probude ujutro, slože pidžame i operu zube, obuku se i idu u školu. Sada mogu da izgovore moje ime. Prije nisu znali kako da izgovore. Svaku noć prije nego što odu na spavanje poljube moju ženu kao da im je majka, u obraz ili u ruku.

Neke hraniteljske porodice prijavljuju da se suočavaju sa predrasudama i nerazumijevanjem, naročito u pogledu njihovih motiva kao hranitelja, od strane stručnih radnika u dječijim ustanovama, zdravstvenim pa čak i socijalnim službama:

Hranitelji nisu izbirljivi; nama nije bitno hoćemo li dobiti dijete sa posebnim potrebama ili romsko dijete. To je zabluda o nama. (FG hraniteljske porodice u FBiH)

Čuo sam zaposlenika doma za djecu kako govori mojoj kćerki: „kako možeš voditi to dijete za ruku kroz grad? Neko će pomisliti da je tvoje dijete.“ (FG hraniteljske porodice u FBiH)

Povela sam dijete da provede vikend sa mnom, ali je dijete dobilo temperaturu. Odvela sam dijete doktoru, ali njegova zdravstvena knjižica nije bila ovjerena. Nazvala sam ih da vidim zašto nije ovjerena, a njihova medicinska sestra mi je rekla „ako ne možete da se nosite sa djetetom, ako vam je previše, vratite ga. To je naše dijete“. Eto kako oni tretiraju hranitelje. (FG hraniteljske porodice u FBiH)

Zabrinutost oko percepcije naknade za hraniteljstvo među članovima zajednice pojavila se u diskusijama fokus grupa kao ključni pokazatelj potrebe da se osigura pažljiva komunikacija o ovoj vrsti zbrinjavanja, kako bi se hranitelji podržali, a ne obeshrabrili, naročito ako postoji namjera da se nastavi širiti grupa nesrodničkih hraniteljskih porodica.

Djeca sa poteškoćama u razvoju u hraniteljstvu

Specijalizirano hraniteljstvo nije uvedeno u FBiH kao posebna vrsta pružanja brige, tako da hranitelji koji pružaju brigu djeci sa poteškoćama u razvoju nemaju ni posebnu obuku, niti dobijaju bilo kakve dodatne naknade ili pomoć. Podaci prikupljeni kroz anketu pokazuju da preko desetine djece (7,5%) smještene u hraniteljstvo imaju poteškoće u razvoju, uz dodatnih 2,8% djece za koje CSR nisu sigurni da li su tipičnog razvoja ili imaju poteškoće u razvoju. Zastupljenost djece sa poteškoćama u razvoju je značajno veća u nesrodničkim hraniteljskim porodicama 16,1% djece u nesrodničkom hraniteljstvu ima poteškoće u razvoju, dok procenat ove djece u srodničkoj brizi iznosi 4,7%.

Imamo hraniteljku koja brine konkretno za djecu sa posebnim potrebama. Ali uslovi za njen angažman su isti kao i za svakog drugog, jer zakon ne pravi tu razliku. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

KLJUČNI NALAZ 11.

Nesrodničko hraniteljstvo predstavlja potencijalni resurs za neku djecu bez roditeljskog staranja, ali ga CSR nedovoljno koriste i potrebno ga je ojačati.

Čini se da zakoni tretiraju srodničko i nesrodničko hraniteljstvo na isti način, ali u praksi su ta dva vida hraniteljstva vrlo različita. Većina djece u hraniteljstvu su u srodničkom hraniteljstvu, a raspoloživa grupa nesrodničkih hraniteljskih porodica je mala.

Oko tri četvrtine obučanih hranitelja u vrijeme istraživanja nisu brinuli o djeci, ali nije jasno da li su to zaista potencijalni hranitelji ili pak kandidati koji su završili obuku, ali su odlučili da ne postanu hranitelji.

Usluge hraniteljstva iziskuju visok nivo učešća socijalnog radnika u angažovanju, procjeni, edukaciji, superviziji i praćenju, kako radi podrške hranitelja, tako i radi praćenja sigurnosti i dobrobiti djece. I CSR i neki hranitelji izražavaju zabrinutost o kapacitetima sistema hraniteljstva da pruža visoko kvalitetnu podršku i superviziju. CSR su posebno zabrinuti u pogledu smještanja beba i male djece u hraniteljsku brigu.

On je dijete sa poteškoćama u razvoju. Vodim ga psihologu u lokalnom domu zdravlja tri godine da vidim postoji li način da mu pomognem. (IDI hraniteljske porodice u FBiH)

Psiholog mi je rekao da njoj trebaju terapije jedan na jedan, ali oni ne rade individualne terapije, nego samo grupe. (FG hraniteljske porodice u FBiH)

Usvojenje

U FBiH svake godine bude usvojeno vrlo malo djece. Prema zvaničnim statističkim podacima Federalnog zavoda za statistiku, izvještaji o socijalnoj zaštiti u FBiH za 2014. i 2015. godinu, u 2014. godini bilo je 42 usvojenja, a u 2015. ih je bilo 27. CSR koji su dostavili podatke za ovu studiju naveli su da je 19 djece usvojeno u prvoj polovini 2016, a da je ukupno usvojeno 48 djece u periodu od januara 2014. do juna 2016.

Profil usvojene djece

Podaci koje su dostavili CSR i opštinske službe socijalne zaštite pokazuju da je usvojeno nešto više djevojčica (58,3%) nego dječaka (41,7%), ali zbog malog broja usvojenja (N=48), ta razlika nije statistički značajna.

Djeca romske nacionalnosti uopće nisu usvajana, a samo jedno dijete s poteškoćama u razvoju je usvojeno. S obzirom na njihovu zastupljenost u sistemu alternativne brige (7% i 17,6%) značajno su im manji izgledi da budu usvojeni, u odnosu na djecu drugih nacionalnosti i djecu tipičnog razvoja.

Dvije trećine djece su usvojene prije dobi od tri godine (64,6%), a tri četvrtine (77,1%) je usvojeno do dobi od pet godina. CSR navode usvojenje osmero djece u dobi od 5 do 10 godina (16,7%) i tri usvojenja djece u dobi od 10 do 18 godina (6,3%). Prije usvojenja u ustanovi je boravilo 81,3% usvojene djece, a u prosjeku su tamo proveli 1,5 godinu (od 1 mjeseca do 7 godina).

KLJUČNI NALAZ 12.

Mali broj djece bez roditeljskog staranja bude usvojen, a uglavnom se usvajaju mala djeca.

Usvajaju se uglavnom djeca mlađa od 5 godina i koja nemaju poteškoće u razvoju, te koja su u institucionalnoj brizi provela manje od 12 mjeseci prije usvojenja.

⁷⁶ <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/185652/novi-sadrzaji-za-sretnije-odrastanje>

⁷⁷ <https://maliporodicnidomuzla.wordpress.com/>

⁷⁸ Oko četvrtine (25,9%) djece bez roditeljskog staranja izašlo je iz Sistema kada su napunili 18 godina, a gotovo isto toliko (21%) proveli su još godinu ili dvije u sistemu (do dobi od 20 godina ili do završetka srednjeg školovanja), dok je 17,3% studiralo na fakultetu i koristilo zakonsku mogućnost ostanka do dobi od 26 godina.

⁷⁹ 14 mladih sa intelektualnim poteškoćama, 5 sa smetanjama govora i jezika i 1 sa oštećenjem sluha.

⁸⁰ 7,5% djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem, boravila su u sistemu manje od godinu dana. Četvrtina njih (26,3%) ostala je u sistemu od jedne do pet godina, a druga četvrtina (22,5%) od pet do deset godina, 33,8% od deset do petnaest godina i 4 mladih odnosno 5% onih koji su napustili sistem proveli su preko 15 godina u alternativnoj brizi prije osamostaljenja.

⁸¹ M=6,13 godina; SD=5,16 godina; Min=149 dana; Max=18,16 godina; N=80

Kapacitet ustanova za djecu bez roditeljskog staranja u FBiH da pruže prikladnu brigu i omoguće individualnu pažnju

Anketa je uključivala pitanja za ustanove o njihovoj procjeni vlastitih kapaciteta za pružanje brige o djeci bez roditeljskog staranja. U FBiH je na pitanja odgovorilo 11 od 24 ustanove (neke ustanove su također odgovorile da nemaju djece bez roditeljskog staranja). Podaci koje su dostavili CSR i ustanove za potrebe ove ankete ne omogućavaju izračunavanje omjera djeteta/uposleni, jer se broje samo djeca bez roditeljskog staranja, a ne svi štićenici ustanove. Ustanove u FBiH za koje su se podaci mogli uključiti u tabelu 4. ovog izvještaja se ne razlikuju značajno od ukupnih nalaza za BiH u pogledu omjera uposlenih, kadrovskih kapaciteta i udjela stručnih radnika u osoblju ustanova.

Jedna od ustanova u FBiH u vrijeme istraživanja provodila je reorganizaciju i bila je u procesu uvođenja šest novih vrsta usluga u sklopu ustanove, uz podršku vlade i jedne NVO. Radi se o sljedećim uslugama:

1. Prihvatilište za privremeni smještaj u trajanju do 3 mjeseca za djecu koja su privremeno ili trajno bez adekvatnog roditeljskog staranja, djecu uhvaćenu u skitnji i prosjačenju i djecu izloženu radnom iskorištavanju i drugim oblicima zlostavljanja. Započelo je sa radom u 2014. godini i do sada je kroz njega prošlo 70 djece.
2. Materinski dom, gdje mogu biti smještene trudnice i majke sa bebama do godine dana starosti koje su pod rizikom od razdvajanja. Ova usluga je započela i do sada su je koristile dvije majke.
3. Dnevni centar za djecu iz porodica pod rizikom od razdvajanja, otvoren u novembru 2016. godine i inicijelno radi jednom sedmično.⁷⁶
4. Centar za savjetovanje i obrazovanje, koji u vrijeme ovog istraživanja još nije bio u funkciji.
5. Mali porodični dom u „običnoj“ kući za najviše 12 djece⁷⁷, koji u vrijeme ovog istraživanja još nije bio u funkciji.

Nadamo se da ćemo uskoro otvoriti mali porodični dom; na tome trenutno radimo. Imamo neka sredstva i razmišljamo o kupovini stare kuće i obnovi, ili da kupimo neku zemlju i sagradimo kuću. U najboljem slučaju mogli bismo imati spremnu kuću za godinu dana, a ako to uspijemo, mogli bismo u potpunosti transformisati naš centar. Ali moramo biti realni i reći da će trebati vremena. (IDI kantonalno ministarstvo u FBiH)

KLJUČNI NALAZ 13.

Potrebna su dodatna istraživanja da bi se utvrdilo u kolikoj mjeri djeca u institucionalnoj brizi dobivaju individualnu brigu koja ispunjava njihove potrebe.

Sistem praćenja brige o djeci smještenoj u ustanovama (djelomično zbog definicije statusa „bez roditeljskog staranja“) ne omogućava analizu podataka po pokazateljima kao što su omjer djece i osoblja, iako sadrži podatke o udjelu stručnih radnika koji rade direktno sa djecom među osobljem ustanova u institucionalnoj brizi.

Djeca sa poteškoćama u razvoju i mala djeca bez roditeljskog staranja su značajno zastupljenija u sistemu institucionalne brige u FBiH, što ukazuje na potrebu jačanja podrške za porodice kako bi one mogle brinuti o maloj djeci ili djeci sa poteškoćama u razvoju ili invaliditetom, uz istovremeno jačanje kapaciteta CSR da podrže srodničke i nesrodničke hranitelje u pružanju adekvatne brige maloj djeci i djeci sa poteškoćama.

6. Vrtić za porodice sa niskim prihodima, koji u vrijeme ovog istraživanja još nije bio u funkciji.

Imamo mnogo porodica u stanju potrebe koje ne mogu da priušte vrtić za svoju djecu, tako da samo došli na ideju da otvorimo vrtić za djecu iz porodica u stanju potrebe. Većina porodica u stanju potrebe su korisnici socijalne pomoći i ne mogu platiti troškove obrazovanja svoje djece, bar ne troškove srednjeg obrazovanja. Naša je ideja da taj kapacitet koristimo i za smještaj djece iz porodica u stanju potrebe, da im omogućimo boravak tu dok ne završe srednju školu. To je ono što planiramo, što se nadamo da ćemo ostvariti. (IDI predstavnik ustanove za smještaj u FBiH)

9.4. Ishodi smještaja u alternativnu brigu

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem pokazuju da je 88 mladih napustilo sistem alternativne brige u protekle dvije i po godine, što je u prosjeku oko 35 djece godišnje. Jednak broj djece napušta ustanove i hraniteljske porodice i uglavnom napuštaju sistem u dobi od 18 godina ili po završetku redovnog školovanja (najkasnije sa 26 godina).⁷⁸ Među mladima koji su se osamostalili bilo je 17 (19,3%) mladih sa poteškoćama u razvoju⁷⁹.

Dužina boravka djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige prije osamostaljivanja je prilično jednako zastupljena⁸⁰, a u prosjeku boravak traje 6 godina⁸¹ što je jedan kvartal više od prosjeka za BiH.

Obrazovanje mladih koji su napustili sistem alternativne brige

Obrazovanje mladih koji su napustili sistem alternativne brige većinom je u pozitivnom odnosu naspram rezultata obrazovanja djece u opštoj populaciji kako je prikazano na slici 14. Mladi koji napuštaju sistem alternativne brige u FBiH imaju značajno veće izgleda za srednju stručnu spremu i manje izgleda za samo osnovnu školu u odnosu na svu djecu u BiH. Međutim, imaju nešto manje izgleda od druge djece bez roditeljskog staranja da završe srednju školu i značajno manje izgleda da završe visoko obrazovanje u poređenju sa svom drugom djecom.

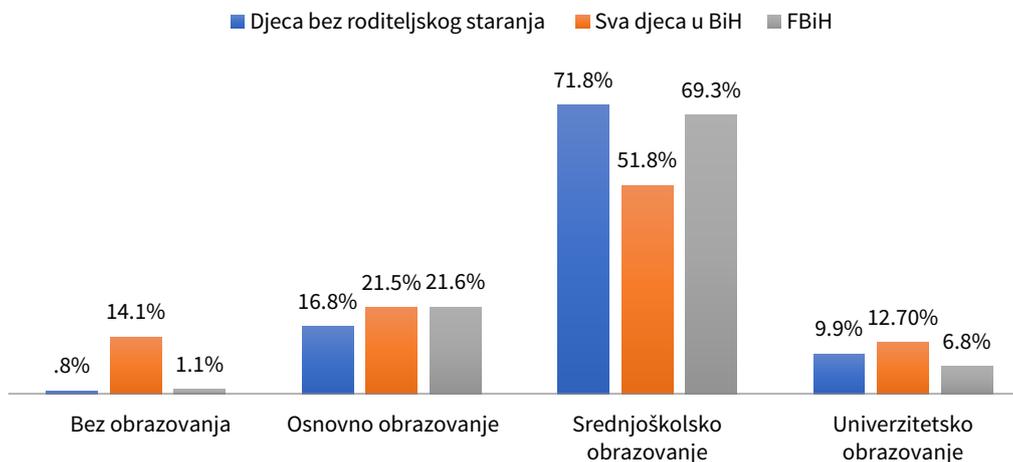
Nema značajnih razlika u nivou obrazovanja između djevojčica i dječaka koji su izašli iz sistema alternativne brige, između mladih koji dolaze sa sela i iz grada, između mladih sa poteškoćama u razvoju i mladih tipičnog razvoja, a nema ni značajnih razlika između mladih pripadnika konstitutivnih naroda i mladih romske nacionalnosti.

Podrška u obrazovanju i rješavanju stambenog pitanja

Iako CSR, kao i ustanove i hraniteljske porodice u kojima su smještena djeca bez roditeljskog staranja nastoje pripremiti mlade za osamostaljivanje i pružiti im podršku u zapošljavanju i pronalasku mjesta za stanovanje, svi koji su uključeni u sistem alternativne brige ističu da stambeno pitanje i finansijska sigurnost predstavljaju jedno od najvećih pitanja za mlade koji napuštaju sistem.

Slika 27.

Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativne brige u periodu 2014 – juni 2016. (N=144) u BiH odnosno FBiH (N=88) i populacije djece starosti 15 godina i više

Izvor: podaci iz ankete i popisa iz 2013.

Djeca je potrebno da znaju da imaju nekoga. Njima je potrebno da znaju da ću ja biti tu za njih dok sam živa. Ali ipak trebate imati neku finansijsku podršku, nažalost. Da bar imam dovoljno novca da mu sagradim kući, ali nemam. (IDI hraniteljska porodica u FBiH)

Omogućavanje ostanka u institucionalnom smještaju za mlade ljude do završetka obrazovanja neki CSR smatraju načinom rješavanja stambenih pitanja, bar na neko vrijeme.

Što se tiče mladih, kada postanu punoljetni, zahvalna sam predstavnicima ustanove, jer kada ova djeca završe školu, da ljudi iz ustanove ne nastave brinuti o njima, njihova situacija bi bila mnogo teža. Oni se obrate i centru za pomoć, ali većinu posla obavljaju ustanove. Jer socijalni radnici im mogu pomoći samo donekle, obavijestiti ih o konkursima za posao i postupati kao njihovi posrednici. (FG CSR u FBiH)

Podaci prikupljeni kroz anketu potvrđuju da je po izlasku iz sistema tek nešto više od polovine (51,1%) svih mladih osoba koje su napustile sistem dobilo pomoć u rješavanju stambenog pitanja, dok je pomoć pri zapošljavanju pružena za četvrtinu njih (25%).⁸² Svi mladi imaju zdravstveno osiguranje, uglavnom preko biroa za zapošljavanje, ali i preko CSR ili ministarstava obrazovanja. Sedamnaest mladih osoba sa poteškoćama u razvoju koje su napustile sistem brige nisu imale ni manje, ni

veće izgleda da dobiju oba vida pomoći, u poređenju sa djecom tipičnog razvoja. Hranitelji kod kojih borave djeca sa poteškoćama u razvoju ističu nedostatak itekako neophodne pomoći za samostalan život mladih osoba sa poteškoćama te da se doživotni smještaj u ustanovi često vidi kao jedino rješenje.

Ona će u aprilu postati punoljetna. Htjela bih znati šta će se s njom desiti jer april samo što nije. Nemam odgovor; pitam ljude, vučem za rukav. Ali niko mi ne daje nikakav odgovor. Jedino rješenje koje su ponudili mi slama srce. Oni kažu ustanova. Ali zašto je ona bila sa mnom, zašto je toliko ulagano u nju godinama, ako je to jedino rješenje koje imaju? Ako do toga dođe, to će se na nju vrlo negativno odraziti. Nisam sigurna da bih mogla to preboljeti, ali ja nisam bitna. (IDI, hraniteljska porodica u FBiH)

CSR iz manjih zajednica navode da nekako prevazilaze izazove osamostaljivanja djece bez roditeljskog staranja. Uz pomoć članova lokalne zajednice pomažu im da nađu posao i stan, ali pružanje takve vrste pomoći je mnogo teže za mlade sa poteškoćama. S druge strane, evidentno je da oni nisu u potpunosti upoznati sa mogućnostima

⁸² Ovim istraživanjem nije se provjeravalo da li je djeci potrebna podrška za zapošljavanje i rješavanje stambenog pitanja, već je samo evidentirano da li primaju tu vrstu podrške ili ne.

koje imaju, jer su tek u fokus grupama od drugih učesnika saznali za neke NVO resurse koje bi mogli koristiti.

Imamo dijete koje je završilo srednju školu. Ona mora napustiti sistem, ali gdje će otići? Ona nema nikoga. Majka boluje od duševne bolesti, otac je nepoznat, ujaci i tetke ne brinu o njoj. To je goruće pitanje za nas, da joj nađemo smještaj; ne znamo gdje da je smjestimo.

Zašto se ne obratite NVO S? Kantonalno ministarstvo odobrava smještaj preko njih bez ikakvih problema. (FG CSR FBiH)

Oko četvrtine CSR (25,4%) oformljavaju tim za podršku mladima u osamostaljivanju po izlasku iz sistema alternativne brige, a 1,5% CSR navode da za ove namjene imaju stalni tim. Dvije trećine CSR (69,8%), ne oformljavaju takve timove, što može uticati na nivo podrške koja se pruža mladima koji napuštaju brigu.

Većina CSR koji oforme tim, u njega uključuju ne samo svoje uposlenike, već u 82,4% slučajeva i uposlenike ustanova koje djeca napuštaju i NVO (41,2%). U manjoj mjeri CSR u ove timove za napuštanje brige također uključuju lokalne poslovne subjekte (5,9%) i druge organizacije (5,9%).

Jedna NVO ima dugotrajni program podrške u pripremi za samostalni život za djecu bez roditeljskog staranja, naročito onu koja su boravila u institucionalnoj brizi.

Programska podrška mladima od strane NVO provodi se u saradnji sa CSR, domovima za djecu, obrazovnim ustanovama, poslovnim subjektima i drugim resursima lokalne zajednice. Najčešće potrebe mladih uključenih u program su finansijska pomoć za troškove ishrane i režija, pomoć u nalaženju posla, stambenom zbrinjavanju, završavanju započete obuke, savladavanju socijalnih vještina, razvoj i jačanje samopouzdanja, integracija u lokalnu zajednicu – razvoj socijalnih mreža izvan ustanova, uspostavljanje i održavanje kontakata sa rođacima, kontrola i poboljšanje zdravstvenog stanja. Prosječno trajanje podrške mladoj osobi nakon napuštanja ustanove je 12 mjeseci. Međutim, sveukupno je podrška dugoročna, jer rad započinje dok je mlada osoba još uvijek u institucionalnoj brizi (procjena, planiranje, priprema). Pored toga, nakon završetka podrške, mladi uvijek imaju mogućnost, ako to žele, da ostanu u kontaktu sa stručnim radnicima koji su radili s njima, da razgovaraju, razmijene informacije. (IDI, NVO u FBiH)

Neke ustanove i NVO razvijaju namjenske usluge za napuštanje brige i ostvaruju određeni uspjeh u podršci mladima bez roditeljskog staranja da pronađu posao, steknu nove vještine i pripreme se za samostalan život,

kao što je kuća na pola puta i kuća za mlade.

Zbog moje dobi, tražio sam mogućnosti izvan doma. Kuća na pola puta nam je ponuđena kao alternativa i odmah smo prihvatili. Nije lako, jer sam vrlo dugo živio u ustanovi i sve ovo mi je novo, tu sam sa novim ljudima u novom okruženju. Ali polako se navikavam. Nije lako, ali nemamo drugog izbora. Jako se razlikuje od našeg života u ustanovi, jer su se tamo brinuli o nama. Ovdje se moramo brinuti sami o sebi, pripremamo se za samostalan život. Oni se trude da nam pomognu, završili smo mnogo kurseva. Svako jutro kada se probudimo, peremo se, oblačimo i doručkujemo. Poslije toga idem na farmu i završavam svoj posao tamo i kada se vratim završavam svoje kućanske poslove i pripremam ručak za druge kada se vrate s posla. Prijavio sam se na posao u preduzeću za krečenje, jer sam i ranije krečio zidove, imam iskustva. Volim taj posao i rado bih da naučim više. Ako Bog da, sljedećeg mjeseca ću početi da radim u tom preduzeću. Nakon toga, planiram da se osamostalim, da imam vlastitu porodicu i djecu. (IDI 24-godišnji muškarac koji je od rođenja živio u institucionalnoj brizi i trenutno je smješten u „kući na pola puta“.)

Njegova majka, koja je duševni bolesnik, i brat koji ima poteškoće u razvoju trenutno su smješteni u ustanovi i nedavno ih je vidio prvi put u životu. Također ima sestru u institucionalnoj brizi. Planira da nađe stalno zaposlenje, stan i, po mogućnosti, da dovede majku i sestru da žive s njim.

Jedna mlada osoba bez roditeljskog staranja ističe da je za osobe koje napuštaju brigu potreban specijalizirani smještaj, jer domovi za djecu ne mogu ispuniti njihove potrebe koje imaju kao mlade odrasle osobe i studenti.

Kući za mlade treba dati prioritet, jer nije prirodno da toliko ljudi različite dobi, nas 20, žive zajedno na tako malom prostoru. Mi smo sada studenti, moramo učiti navečer, a ovdje je vrlo bučno. Ovdje u Domu imamo internet do 23:00 sata i onda ga isključe da ga mala djeca ne bi koristila. Ali nama treba. (mladić, 20 godina, student ekonomskog fakulteta, živi u ustanovi za djecu, ali se priprema da se useli u novu Kuću za mlade koju formira ustanova u FBiH)

Mladi koji napuštaju institucionalnu brigu također ističu važnost ranijeg započinjanja priprema za samostalni život, kako bi znali šta mogu očekivati od društva i šta trebaju naučiti da rade sami.

Volio bih da nam počnu pomagati u pripremanju za samostalnost ranije, kad već napunite 18 godina može biti prekasno. Trebali bi početi organizovati neke radionice kada napunimo 14 ili 15 godina. Jako je važno da znamo da nas društvo neće napustiti kada napunimo

18, da će nastaviti da nam pomaže dok ne nađemo posao i smještaj, da im se možemo obratiti za savjet i da neće prestati da nam pomažu kada završimo školu. (mladić, 20 godina, student Fakulteta zdravstvenih studija, živi u ustanovi za djecu u FBiH)

Jedna NVO koja pruža usluge institucionalne brige, također organizira postepeni proces napuštanja brige, s ciljem jačanja samostalnosti.

Na početku kada tek pređete u kuću za mlade je teško, morate sami prati i peglati veš, morate se sami ustati da idete u školu. U drugoj polovini devetog razreda počinjete razgovore sa primarnim konsultantom i provodite poneku noć u kući za mlade da vidite kako se uklapate, da vam kasnije bude lakše. Voditelj kuće za mlade i moj primarni pružalac brige su mi pomogli da nađem stan blizu kuće za mlade i voditelj mi je rekao: „htjeli smo da nam budeš blizu“. Jako sam zadovoljan radom naše kuće za mlade. Što se tiče mojih planova za budućnost, završio sam srednju građevinsko-geodetsku školu i nadam se da ću naći posao u struci. Od djetinjstva sam namjeravao da radim sa ocem i on mi je uvijek govorio da se nada da ću jednog dana biti bolji od njega. (mladić, 18 godina, učenik, Srednja građevinsko-geodetska škola, bivši stanar kuće za mlade NVO u FBiH)

Jedna mlada osoba je naglasila da je briga porodičnog tipa mnogo bolje okruženje za pripremu mladih ljudi za samostalan život od bilo kojeg oblika institucionalne brige.

Imali smo radionice i diskusije o tome šta se desi kada djeca napuste porodicu ili Dom, tj. kako će ona sada imati svoje živote. Drugačije je u hraniteljskim porodicama; oni koji ne nastave obrazovanje će vjerovatno samostalno živjeti. Ako žele studirati imaju mogućnost da ostanu u toj porodici. Ali proces osamostaljivanja je drugačiji u domovima i selima. Ja nisam odrasla u domu, ali mogu sigurno da uporedim. U domu su svi zajedno, aktivnost po aktivnost, a u hraniteljskoj porodici, ako ste u dobroj porodici, možete da naučite kako da se brinete o sebi da izrazite svoje mišljenje, emocije, osjećaje, gdje će vas saslušati i razumjeti. Znate, velika je prednost biti u porodici, a ne u domu. Ja sam učestvovala u svim kućanskim poslovima u ovoj porodici i bit će mi lakše kad se osamostalim. Moji planovi za budućnost su prvo da završim srednju školu i upišem fakultet, eto, socijalni rad, i da stremim ka mom cilju. (djevojka, 18 godina, u hraniteljstvu, učenica, JU Srednja ugostiteljsko-turistička škola, FBiH)

⁸³ Studija nije procjenjivala da li je djeci zaista potrebna pomoć u zapošljavanju i stambenom zbrinjavanju, već je samo evidentirala da li su takvu pomoć dobila ili ne.

KLJUČNI NALAZ 14.

Mnoga djeca ostaju u sistemu alternativne brige i više godina nakon punoljetstva i primaju značajnu podršku u završavanju srednjeg i visokog obrazovanja.

Od 81 mlade osobe koja je napustila sistem alternativne brige u dvije i po godine prije ankete njih 64% su u vrijeme izlaska imali 18 do 26 godina. Četvrtina ove djece je dobila pomoć u zapošljavanju, a polovina u rješavanju stambenog pitanja.⁸³

Djeca bez roditeljskog staranja, uključujući djecu sa poteškoćama u razvoju, po izlasku iz sistema alternativne brige imaju veće izgleda da imaju završeno srednje obrazovanje od djece u opštoj populaciji djece starosti 15 godina i više i manje je vjerovatno da neće imati nikakvo završeno obrazovanje.

9.5. Specifični zaključci za FBiH

Čini se da CSR vrlo aktivno rade sa NVO na prevenciji i podršci porodicama, čak iako je ovaj rad uglavnom na projektnoj osnovi i ne obuhvata cijelu populaciju djece i porodica kojima je ovakav vid podrške potreban. Ukupno nešto manji udio populacije djece koja je u alternativnoj brizi u FBiH (0,23% u poređenju sa 0,24% za BiH) mogao bi biti rezultat ovog značajnog ulaganja u prevenciju i podršku porodicama od strane NVO i veće interakcije između NVO i CSR koja je karakteristična za FBiH u odnosu na ostatak BiH.

Faktori rizika koje utvrđuju CSR u FBiH koji dovode do razdvajanja su prije povezani sa siromaštvom, nezaposlenosti, lošim zdravstvenim stanjem roditelja, nego roditeljskim ponašanjem ili zanemarivanjem. Slično tome, CSR u FBiH će prije ukazati na smrt i siromaštvo ili ekonomske razloge za gubitak roditeljskog staranja, nego na roditeljsko ponašanje ili neadekvatno roditeljstvo kao uzrok za odvajanje djece od roditelja. Razlog za to može biti taj da su CSR u FBiH izloženiji praksi i diskursu NVO sa kojima zajedno pružaju usluge u odnosu na druge CSR u BiH. Podaci iz anekste pokazuju da CSR u FBiH obavljaju zajedničke posjete porodicama sa NVO u 33% slučajeva, u poređenju sa samo 22% za cijelu BiH. Također je moguće da su imali više obuke od drugih CSR, zbog čega manje krive roditelje i više rade

na identifikaciji i rješavanju faktora okruženja. S druge strane, neki od CSR u FBiH navode da ne prepoznaju prevenciju i podršku porodici kao dio svojih zadataka. Jednako kao i za cijelu BiH, kapacitet CSR u FBiH da rade na prevenciji i podršci porodicama se stoga izraženo razlikuje od kantona do kantona i zavisi od kapaciteta samih CSR i niza drugih organizacija koje su aktivne u svakoj zajednici.

Djeca bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige u FBiH svedjedno imaju veće izgleda od druge djece u BiH u cjelini da provedu duže vremena u brizi (6 godina u odnosu na 5 godina za BiH) i veće izgleda da budu zbrinuta u ustanovama (61,2% u FBiH naspram 48,5% u BiH). To se naročito odnosi na vrlo malu djecu, mlađu od tri godine koja u 96% evidentiranih slučajeva u anketi žive u institucionalnoj brizi i veća je vjerovatnost da će u brizi provesti u prosjeku 7 do 8 godina. Jačanje reintegracije i srodničke brige, kao i nesrodničkog hraniteljstva je stoga važno, u skladu sa preporukama za cijelu BiH.

10.

Ključni nalazi za Republiku Srpsku

U ovom poglavlju predstavljeni su nalazi samo za Republiku Srpsku i detaljnije obrađena neka pitanja koja su relevantna za Republiku Srpsku. Poglavlje se nadovezuje na dijelove 1-8 jer su nalazi i zaključci za te dijelove koji se tiču BiH također relevantni za RS, te ih ovaj dio nadopunjuje.

10.1 Broj i karakteristike djece bez roditeljskog staranja u RS

Koliko je djece bez roditeljskog staranja u RS?

Anketom koja je provedena u RS među 44 centra za socijalni rad i službe socijalne zaštite (SSZ) (73,3% CSR i SSZ u RS) i 6 ustanova (100% ustanova u RS) za potrebe ove situacione analize utvrđeno je da je broj djece bez roditeljskog staranja u evidencijama CSR ili SSZ na dan 30. juni 2016. godine iznosio 460 (35,1% sve djece bez roditeljskog staranja koja su evidentirana u anketi za BiH). Procijenjeni broj djece bez roditeljskog staranja u BiH prema podacima ankete iznosi 1.640, što znači da procijenjeni broj djece bez roditeljskog staranja u RS iznosi 576 (35,1% od 1.640 djece bez roditeljskog staranja u BiH). Prema podacima Vlade RS o popisu stanovništva iz 2013. godine, u RS živi 207.381 djece u dobi 0-17 i ta procjena predstavlja 0,28% dječije populacije u RS bez roditeljskog staranja.

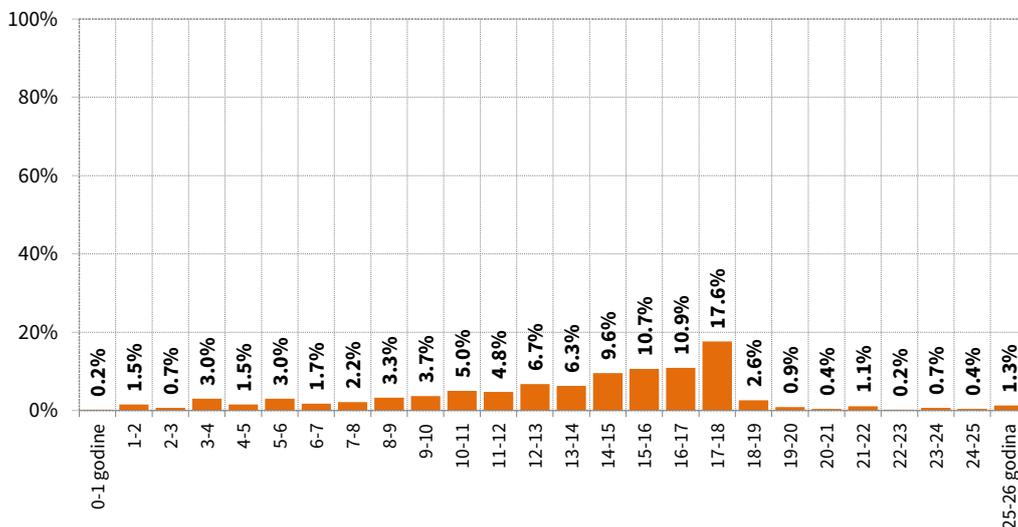
KLJUČNI NALAZ 1.

Broj djece bez roditeljskog staranja u RS može se samo procijeniti. Procjena ukazuje na to da udio djece bez roditeljskog staranja u RS iznosi 0,28%, te da je nešto veći od nacionalnog prosjeka koji iznosi 0,24%.

Karakteristike djece bez roditeljskog staranja u RS prema anketi kojom je obuhvaćeno 460 djece

Dob, spol, poteškoće u razvoju i pripadnost nacionalnim manjinama

Djeca srednjoškolske dobi (14-18 godina) predstavljaju najbrojniju starosnu kategoriju djece bez roditeljskog staranja u RS (skoro polovina djece bez roditeljskog staranja spada u ovu starosnu grupu- 48,7%). Iza njih slijede stariji osnovci (10-14 godina), koji predstavljaju gotovo četvrtinu djece bez roditeljskog staranja (22,8%), te mlađi osnovci (6-10 godina), koji predstavljaju desetu (10,9%). Nešto je manje djece starije predškolske dobi

od 3 do 6 godina. Najmanje je djece mlađe od 3 godine (2,4%). 7,6% 'djece' bez roditeljskog staranja u RS su zapravo mlade odrasle osobe u dobi 18-25 godina (9,1% djece bez roditeljskog staranja i sa poteškoćama).

Broj vrlo male djece bez roditeljskog staranja među djecom koja su obuhvaćena anketom nije visok. Evidentirano je samo 11 djece mlađe od 3 godine bez roditeljskog staranja, a samo 5 (45,5%) ovih beba i male djece su bili u institucionalnom smještaju u junu 2016. godine.

Prema nalazima ankete, nešto je više dječaka nego djevojčica među djecom bez roditeljskog staranja (51,5% dječaka i 48,5% djevojčica), pri čemu je ovaj omjer sličan strukturi ukupne dječije populacije djece bez roditeljskog staranja (52,9% dječaka i 46,8% djevojčica za BiH) i ograničenog je značaja.

Više djece bez roditeljskog staranja u RS dolazi iz ruralnih sredina (56,1%) nego iz bioloških porodica koje žive u gradskim sredinama (41,5%) u poređenju sa približno jednakim omjerima za BiH, ali nije jasno da li to odražava strukturu populacije RS ili značajniju zastupljenost djece koja dolaze iz ruralnih sredina.

Manji omjer djece bez roditeljskog staranja u RS su pripadnici nacionalnih manjina (6,7%) u odnosu na 9,1% na nivou BiH, pri čemu je njih 77,4% Roma i 12,9% Rumuna.

17,8% djece bez roditeljskog staranja, prema podacima CSR i SSZ u RS, su djeca sa poteškoćama u razvoju, što je približno jednako nacionalnom prosjeku. Puno manji omjer dječije populacije na nivou države ima poteškoće u razvoju, što ukazuje na značajniju zastupljenost djece sa poteškoćama u RS među djecom bez roditeljskog staranja.

KLJUČNI NALAZ 2.

Djeca sa poteškoćama u razvoju su statistički značajno zastupljenija među djecom koja ne žive sa svojim roditeljima u RS.

Više od pola djece bez roditeljskog staranja u RS su starija djeca u dobi od 14 do 18 godina ili starije mlade osobe.

17,8% djece bez roditeljskog staranja u RS su djeca sa poteškoćama u razvoju.

Manji broj vrlo male djece mlađe od 3 godine je u institucionalnom smještaju u odnosu na BiH.

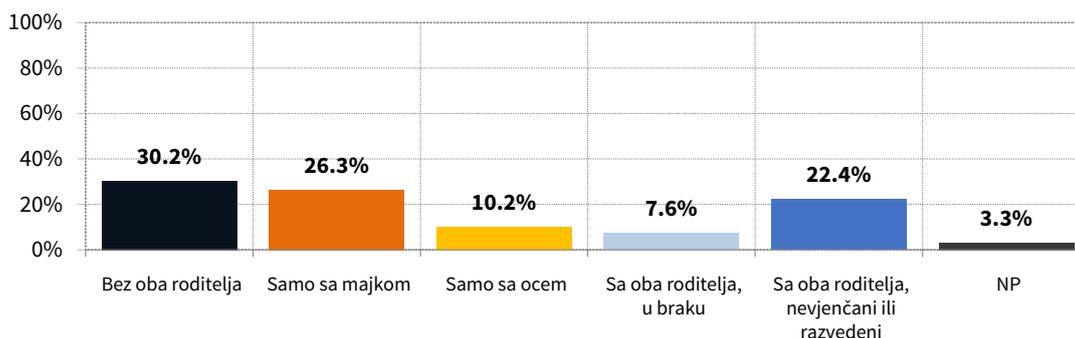
Razlozi i faktori rizika za zbrinjavanje 460 djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige prema izvještajima CSR/SSZ i ustanova

Smrt oba roditelja je jedan od razloga zbog kojeg djeca trebaju alternativnu brigu, ali dvije trećine (66,5%) djece u sistemu alternativne brige u RS imaju barem jednog roditelja. 30% djece u sistemu alternativne brige imaju oba roditelja (koji u značajno većem broju slučajeva nisu u braku), a 36,5% njih imaju samo jednog roditelja (u značajno većem broju slučajeva imaju majku, a rjeđe oca). Gotovo jedna trećina (30,2%) djece u sistemu alternativne brige u RS navedena su kao djeca bez živih roditelja, dok je za djecu sa poteškoćama samo njih 19,3% prijavljeno kao djeca koja nemaju žive roditelje.

Najčešći razlozi za gubitak roditeljskog staranja, prikazani u slici 30, su poremećaji u vaspitanju, zanemarivanje i napuštanje djeteta (više od dvije petine djece – 42,6%) i smrt jednog ili oba roditelja (kod gotovo jedne trećine djece – 32,4%). U 9,8% slučajeva jedini razlog je bila odluka roditelja da privremeno povjere dijete na brigu drugoj osobi ili ustanovi. Zakon propisuje višestruke razloge zbog kojih roditelji mogu donijeti odluku o privremenom smještaju, ali se često radi o radu u inostranstvu. U skladu sa Porodičnim zakonom RS, roditelj ili roditelji koji napuštaju zemlju radi privremenog rada u inostranstvu i koji sa sobom ne povedu svoje dijete, mogu dijete povjeriti na brigu i vaspitanje drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi, uz prethodnu saglasnost organa starateljstva.

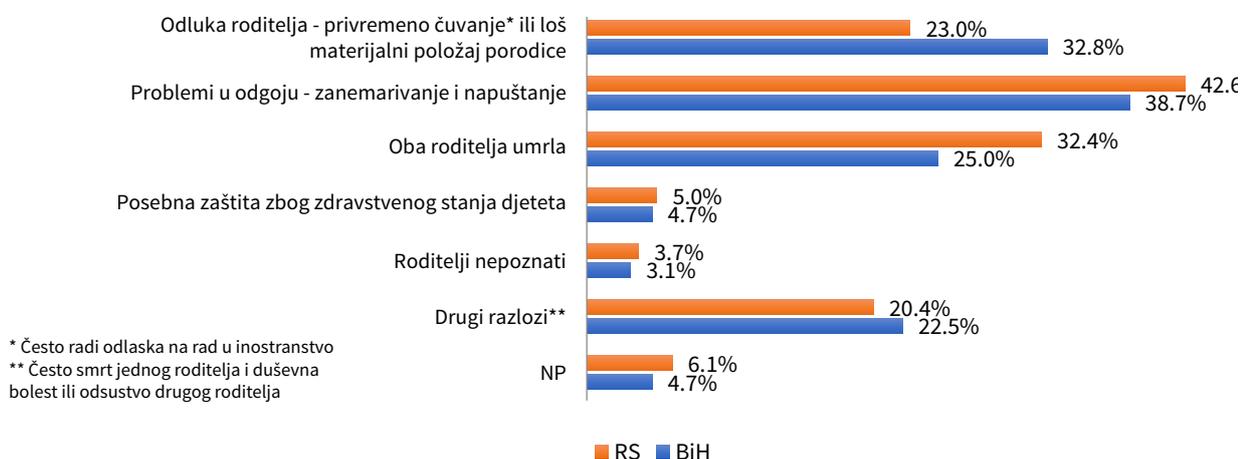
Slika 29.

Podaci o roditeljima djece bez roditeljskog staranja u RS (N=460)

Slika 30.

Udio odgovora za svaki razlog (moguće je da je navedeno više od jednog razloga) za svu djecu i za djecu u RS (djeca sa poteškoćama) (N₁=1,311; N₂=460)

Izvor: Anketa 111 CSR i izračun autora

Finansijska situacija porodice je relativno čest razlog za smještaj djeteta u sistem alternativne brige (13,3%). Ako se spominjanje teške finansijske situacije kao jednog od razloga za smještaj kombinuje sa privremenim smještajem od strane roditelja, pod pretpostavkom da je privremeni smještaj često povezan sa ekonomskim migracijama, onda su CSR naveli ove razloge ili faktore u 23% slučajeva, što je prikazano na slici 30.

Za djecu sa poteškoćama u razvoju smještaj zbog potrebe za posebnom zaštitom zbog zdravstvenog stanja djeteta dva puta je vjerovatniji u odnosu na ostalu djecu (prijavljeno za djecu s poteškoćama u razvoju u 9,8% slučajeva u poređenju sa 4,2% za ostalu djecu).

Potrebna su dodatna istraživanja da bi se utvrdili i tretirali faktori koji dovode do zanemarivanja i napuštanja koje je prijavljeno u 42,6% slučajeva, jer je moguće da su povezani i sa ekonomskim faktorima.

Veća je vjerovatnost da će djeca sa poteškoćama koja imaju oba živa roditelja biti svrstana među djecu bez roditeljskog staranja i biti smještena u alternativnu brigu zbog „zdravstvenog stanja“, ili ekonomskih razloga ili zbog razloga zanemarivanja i napuštanja u odnosu na svu drugu djecu. Ovo ukazuje na potrebu analiziranja načina bolje podrške za roditelje kako bi mogli brinuti o djeci sa poteškoćama u razvoju u svojoj zajednici i kako bi se izbjegla institucionalna briga.

KLJUČNI NALAZ 3.

Za dvije trećine djece bez roditeljskog staranja u RS (66,5%) navedeno je da imaju bar jednog živog roditelja, a siromaštvo, finansijska situacija i ekonomski faktori mogu biti razlog za jednu četvrtinu smještaja djece u sistem alternativne brige i doprinosti zanemarivanju i napuštanju u dodatnih 42,6% slučajeva alternativnog zbrinjavanja.

Smjernice UN-a za alternativnu brigu o djeci naglašavaju da siromaštvo ne bi trebalo biti razlog za smještaj djeteta u alternativnu brigu i da je potrebno poduzeti sve moguće mjere, uključujući pružanje različitih oblika socijalne zaštite, da se to spriječi.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju pravo na rehabilitaciju i podršku unutar zajednice. Ovu djecu ne bi trebalo odvajati od njihovih roditelja radi ostvarivanja pristupa obrazovnim i zdravstvenim uslugama.

10.2. Princip neophodnosti – podrška porodici i prevencija u RS

Socijalne usluge za podršku porodicama

Osoblje

Većina ispitanika (79,5%) u 44 centra za socijalni rad i šest službi socijalne zaštite (SSZ) u RS koji su odgovorili na upitnike u okviru ankete navela je da imaju stručni tim koji vrši procjene i donosi odluke o izdvajanju djece iz njihovih porodica. Timovi u centrima za socijalni rad u prosjeku imaju četiri člana.

U svim slučajevima u radu tima učestvuje socijalni radnik i gotovo u svim slučajevima pravnik (97,1%). Tri četvrtine stručnih timova (77,1%) u svom sastavu ima psihologa, a više od jedne trećine (37,1%) imaju i pedagoga. Tim rjeđe uključuje druge stručnjake (14,3%) (npr. defektologe, sociologe).

Iz navedenog proizilazi da u približno 80% CSR postoji tim od troje ili više stručnih uposlenika, uključujući najmanje jednog socijalnog radnika i pravnika, što je značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i sprečavanje nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja. Međutim, petina CSR ima samo jednog ili dvoje članova osoblja koji su ovlašteni za provođenje procjena i donošenje odluka o djeci i porodicama i potrebi intervencije u obliku podrške ili izdvajanja djece iz njihovih porodica. To pokazuje da djeca i porodice imaju nejednak pristup podršci koja može spriječiti nepotrebno razdvajanje, zavisno od broja i kvalifikacija osoblja u CSR kojem pripadaju.

Osposobljavanje i edukacija stručnog osoblja

U prosjeku je više stručnih uposlenika CSR prošlo edukaciju iz oblasti dječije zaštite i njihovih odgovornosti kao organa starateljstva, nego iz oblasti vezanih za podršku porodicama, hraniteljstvo ili usvojenje. CSR koji su dostavili podatke prijavili su da je 33,9% uposlenih koji rade u oblasti starateljstva prošlo edukaciju iz dječije zaštite. Sljedeći najčešći tip edukacije je u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja (u prosjeku 1,6 uposlenih po CSR⁸⁴), ali samo 10 CSR su navela da je osoblje imalo edukaciju iz ove oblasti. 22,9%

⁸⁴ M=1,6; SD=0,70; Min=1; Max=3; Broj CSR koji su dostavili odgovore = 10

uposlenih koji rade na hraniteljstvu prošlo je edukaciju iz hraniteljstva, a 9,1% uposlenih koje ima odgovornosti vezane za usvajanje je imalo obuku iz oblasti usvajanja. Većina CSR navode da imaju dvoje ili troje uposlenih koji rade na svakoj od ovih oblasti, iako te brojke značajno variraju - od 1 do 12 uposlenih u svakoj oblasti u 30-40 CSR.

Prostorije i oprema

Gotovo polovina CSR (47,7%) smatraju da prostorije u kojima stručno osoblje radi nisu adekvatne za vrstu posla koji obavljaju. Najčešće je to uzrokovano općim manjkom prostorija odgovarajuće veličine, kao i neprikladnošću prostorija broju stručnih uposlenika koji u njima rade, a znatno rjeđe se kao razlog navodi manjak namjenskih prostorija (većinom za stručni rad sa korisnicima) i loša kvaliteta građevina u kojima se nalaze njihove kancelarije.

Tri socijalna radnika dijele jednu prostoriju, koja je uz to prenatrpana kancelarijskim namještajem... nedostatak prostora je glavni problem...pult za zdravstvene knjižice je odmah do kancelarije socijalnog radnika i razdvaja ih samo tanka šperploča... svi mogu čuti razgovore koji se vode sa korisnicima. (intervjui sa CSR u RS)

Dvije trećine CSR (68,2%) smatra da unatoč neadekvatnim prostorijama, oprema koju posjeduju je adekvatna za vrstu posla koju obavljaju, iako gotovo četvrtina CSR (22,7%) navodi da im treba novija kompjuterska oprema (uključujući licencirani softver), novi kancelarijski namještaj ili novi materijal za stručni rad sa korisnicima poput psiholoških testova, edukacijskih materijala, itd. Jedan CSR navodi da su njegova vozila za terenski rad u lošem stanju.

Baze podataka

CSR obično nemaju ili ne koriste baze podataka za oblast djece bez roditeljskog staranja, a nešto više od polovine CSR (54,5%) navode da nemaju niti bar jednu uspostavljenu bazu podataka. Samo 25% CSR navode da koriste bazu podataka za praćenje djece koja su izmještena iz porodica. Veća je vjerovatnost da imaju i koriste bazu podataka potencijalnih usvojitelja (34,1% navode da koriste takvu bazu podataka), ali samo 11,4% CSR navode da koriste prateću bazu podataka djece koja su podobna za usvajanje.⁸⁵

⁸⁵ CSR koji imaju baze podataka na raspolaganju imaju u prosjeku tri od pet mogućih baza podataka (M=2.71; SD=1.4; Min=1; Max=5; N=17).

Vođenje slučaja i referalni mehanizmi u zajednici

CSR u intervjuima ne spominju procedure za vođenje slučaja ili mehanizme za sistematski rad na slučajevima sa porodicama pod rizikom, ali navode praksu evidentiranja niza aktivnosti za koje nisu podjednako sigurni i u nekim slučajevima nisu sigurni kako da pristupe rješavanju problema u porodici i pružanju podrške porodici u nastojanju da promijeni svoju situaciju, što ponekad ostavlja djecu pod rizikom.

Imamo različite vrste porodica u kojima su djeca zanearena... pokušavamo nekako sa stalnim posjetama, razgovorima, kroz pomoć, hranu...(Fokus grupa CSR u RS)

Referalni mehanizmi u zajednici i upućivanje porodica od strane CSR da koriste usluge koje su na raspolaganju

KLJUČNI NALAZ 4.

Kapaciteti multidisciplinarnih timova CSR i službi socijalne zaštite za pružanje djelotvorne podrške porodicama i dječije zaštite znatno se razlikuju.

Približno 80% CSR i službi socijalne zaštite imaju timove sastavljene od troje ili više članova, uključujući bar jednog socijalnog radnika i u većini slučajeva pravnika, što predstavlja značajan potencijalni resurs za podršku porodicama i prevenciju nepotrebnog gubitka roditeljskog staranja.

Drugi stručnjaci koji su najčešće članovi timova u većim CSR ili SSZ su psiholozi i pedagozi. Multidisciplinarni timovi na nivou CSR i SSZ donose odluke o izmještanju djece, na osnovu sveobuhvatnih procjena u mnogim slučajevima, ali se postupak i kriteriji za donošenje odluka mogu razlikovati između CSR.

23% CSR imaju potpisane protokole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, ali nije jasno da li se primjenjuje sistematsko vođenje slučaja kako bi se poboljšala podrška porodicama i koordinacija rada na slučajevima.

Opseg podrške i preventivnog rada sa porodicama u svakoj oblasti prevashodno zavisi od kapaciteta CSR kao i od postojanja referalnih mehanizama i drugih usluga u zajednici.

u zajednici vrlo je važno za djelotvornu podršku porodica i prevenciju.

Podrška za biološke porodice nije dovoljno razvijena. Stručna lica koja rade u školama, u domovima zdravlja, u centrima socijalne zaštite, mogu pružiti puno toga kada se dovoljno posvete porodicama. To je nekad dovoljno da porodica prevaziđe krizu. (Intervju CSR u RS)

Prema podacima istraživanja nešto više od petine CSR (22,7%) navodi da su sa policijom, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama (centrima za mentalno zdravlje i ambulantama porodične medicine) potpisali protkole o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, a gotovo dvostruko više CSR (40,9%) navodi da su potpisali protkole o saradnji u pružanju psiho-socijalnih konsultacija sa relevantnim ustanovama poput NVO, centara za mentalno zdravlje, centara za rani rast i razvoj i porodičnih savjetovališta.⁸⁶

Percepcija CSR o broju i karakteristikama porodica pod rizikom od razdvajanja

CSR različito evidentiraju porodice pod rizikom od razdvajanja, jer lokalni zakoni i okviri politika sadrže niz definicija i kriterija za identifikaciju takvih porodica. Učesnici u anketi navode da uopće nemaju ovu kategoriju kao posebnu kategoriju korisnika, ili da smatraju porodice sa djecom koje su registrovane pri centru porodicama pod rizikom, ili, što je slučaj kod nešto više od petine CSR (20,5%), da imaju jasno definisane kriterije za identifikaciju djece i porodica pod rizikom od razdvajanja.

CSR su u odgovorima dostavili podatke koji pokazuju da porodice pod rizikom često imaju dva odrasla člana (52% porodica) i jedno (34%) ili dvoje djece (28,5%).

Ako se ovi podaci posmatraju skupa s podacima o broju, razlozima i faktorima rizika od gubitka roditeljskog staranja, koji su prijavljeni u vezi sa djecom bez roditeljskog staranja (vidi dio 10.1 ovog poglavlja o RS), prisustvo dva odrasla člana kao faktor rizika je iznenađujuće jer samo 30% djece u sistemu brige imaju oba roditelja.⁸⁷ Prema podacima vezanim za karakteristike djece bez roditeljskog staranja koje navode CSR, djeca koja su u najvećoj mjeri pod rizikom od razdvajanja su starija djeca, često sa poteškoćama, koja nemaju nijednog roditelja ili imaju samo majku, dok podaci o djeci koja su već u sistemu alternativne brige (navedeni u dijelu 10.3 ovog izvještaja) ukazuju na vjerovatnost da ta djeca imaju braću ili sestre. Potrebno je provesti dodatno istraživanje, a sudeći po ovim neusaglašenostima također i revidirati, odnosno izmijeniti način na koji CSR definišu rizik i

usmjeravaju usluge na korisnike za koje smatraju da su najviše izloženi riziku od razdvajanja, oslanjajući se na analizu podataka o djeci koja ostaju bez roditeljskog staranja i njihovim porodicama.

Nivo stečenog obrazovanja majki u porodicama pod rizikom prema navodima CSR je značajno niži od nivoa stečenog obrazovanja žena u općoj populaciji, pri čemu je vjerovatnije da su majke iz porodica pod rizikom završile samo osnovnu školu i da nisu završile srednju školu ili fakultet u poređenju sa ostalim ženama.

Faktori rizika koje su utvrdili CSR

Kako prikazuje slika 31. u daljem tekstu, ponašanje roditelja je najčešći faktor koji doprinosi riziku od razdvajanja u RS (57,8%), puno više u odnosu za državu u cjelini (35,5%). Zanimarivanje i zlostavljanje se kao faktor rizika u RS (37,5%) također češće navodi nego u BiH kao cjelini (27,2%). Nepovoljni ekonomski uslovi (nezaposlenost i siromaštvo) su glavni faktori prema izvještajima CRS koji doprinose riziku od gubitka roditeljskog staranja u više od pola slučajeva, kao i loše zdravstveno stanje roditelja (svi faktori se navode u sličnim omjerima na nivou države). Slijede faktori povezani sa porodičnom strukturom poput porodica samohranih roditelja i porodica sa više djece.

CSR prijavljuju višestruke faktore rizika za svaku porodicu, pri čemu se često spominje ponašanje roditelja, siromaštvo i nezaposlenost, a smrt roditelja vrlo malo u poređenju sa razlozima koje CSR navode za slučajeve kada su djeca izgubila roditeljsko staranje. Roditelji navode nezaposlenost, niska primanja i stambena pitanja, zdravlje roditelja, te nasilje u porodici.

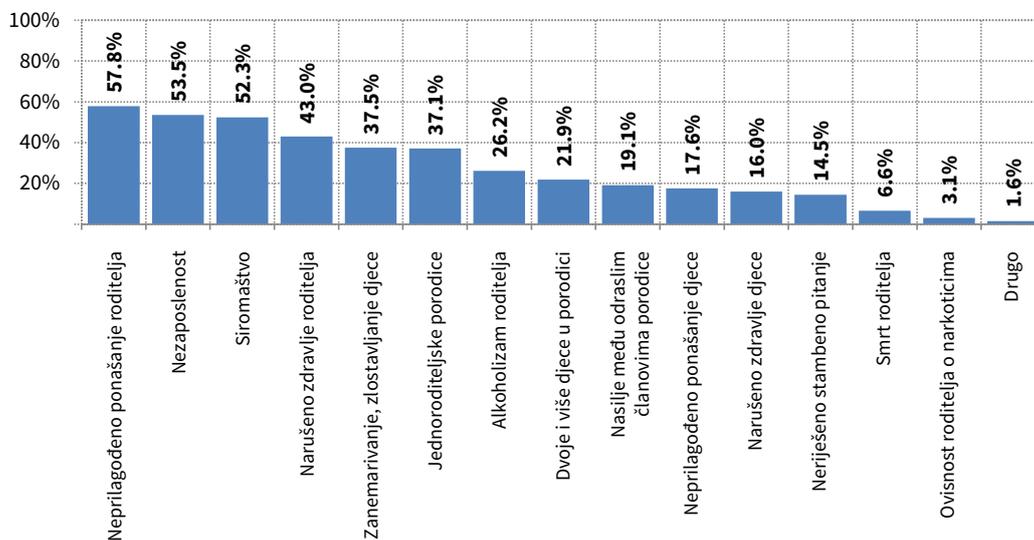
Za mene je vrlo bitno da nađem posao. Mislim da bi to riješilo sve druge probleme. (FG porodice pod rizikom u RS)

Moj bivši muž ni sada ne plaća alimentaciju. Ja sam bila našla dobar posao, ali on me ubo nožem sedam puta, zbog čega mi je desna ruka skoro nepokretna, tako da nisam mogla više tu da radim. Ovaj posao koji sad imam ne omogućava mi da platim kiriju, komunalije i izdržavam djecu. (FG porodice pod rizikom u RS)

Udarao me u stomak dok sam bila trudna. (FG porodice pod rizikom u RS)

⁸⁶ CSR uspostavljaju na nivou zajednice ove dvije vrste protokola, tj. protokol 'o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja' i protokol 'o saradnji u pružanju psihosocijalnog savjetovanja', u cilju pokretanja i održavanja saradnje sa zajednicom.

⁸⁷ Vidi sliku 31: 30% djece bez roditeljskog staranja imaju oba roditelja; 7,6% roditelja je u braku, dok 22,4% nije u braku.

Ja nigdje ne radim, otac mi je 100% invalid pa imamo njegovu invalidninu, a primamo i dječiji doplatak. Nekako preživljavamo, ali loše živimo. (FG porodice pod rizikom u RS)

KLJUČNI NALAZ 5.

Potrebna je jasna i jedinstvena definicija, odnosno kriteriji za identifikaciju porodica pod rizikom kako bi se osiguralo efikasnije planiranje usluga koje će tretirati ove rizike i kasnije praćenje djelotvornosti usluga.

CSR i službe socijalne zaštite većinom navode ponašanje roditelja, zanemarivanje/zlostavljanje i nezaposlenost ili siromaštvo kao rizike faktora u porodicama pod rizikom od razdvajanja. Premda u manjoj mjeri, CSR također spominju zdravstveno stanje roditelja. Roditelji navode stambena pitanja, zdravstvene probleme, nezaposlenost i niska primanja kao faktore rizika.

Većina CSR i SSZ ne koriste kriterije za procjenu rizika, a oni koji to čine primjenjuju kriterije koje treba doraditi, ili revidirati kako bi se fokus stavio na jake strane porodice, a ne na njene slabosti i kako bi se uzela u obzir dobrobit djeteta.⁸⁸

Čini se da postoji neslaganje između razloga koji se navode za slučajeve kada su djece izgubila roditeljsko staranje i faktora rizika uočenih kod porodica koje CRS definiraju kao porodice pod rizikom od razdvajanja. U oba slučaja prijavljeni razlozi i faktori rizika trebaju biti transparentno i usklađeno definirani kako bi bili korisni za planiranje i praćenje djelotvornih preventivnih intervencija.

Podrška porodicama pod rizikom od razdvajanja koje pružaju CSR i službe socijalne zaštite

Socijalni radnici i drugi akteri shvataju da rad sa porodicama treba da predhodi odluci o izmještanju djeteta iz porodice, ali nije jasno da li imaju vještine i znanje za pružanje takve podrške i pomognu da se situacija u porodici promjeni.

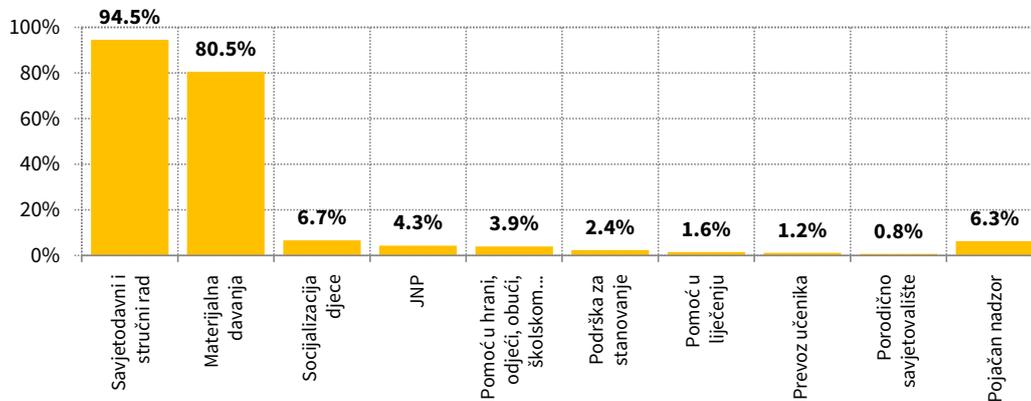
Stiče se dojam da se CSR ne snalaze najbolje u nastojanju da riješe faktore koji doprinose riziku od razdvajanja.

Mi vršimo pojačan nadzor, stalno ih posjećujemo, često dolazimo nenajavljeni, zovemo ih stalno na telefon. (FG CSR u RS)

⁸⁸ Vidi npr. <http://www.gov.scot/Topics/People/Young-People/gettingitright/wellbeing>, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2009_21.pdf, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/structural_determ_eng.pdf

Slika 32.

Vrsta podrške koju CSR pružaju porodicama pod rizikom od razdvajanja (N=256 porodica)

Mnoge intervencije poput 'pojačanog nadzora' su zapravo mjere kontrole ili monitoringa, a ne mjere podrške ili terapijske intervencije koja uistinu može promijeniti situaciju djece u porodici, poboljšati njihovu dobrobit i smanjiti rizik od razdvajanja.

...pojačati nadzor... jer roditelji to zaista shvaćaju kao upozorenje, da moraju nešto promijeniti u svom životnom okruženju. (Ministarstvo)

CSR navode da se savjetovanje i stručni rad provode sa gotovo svim porodicama pod rizikom (95,2%) i da je većina porodica (76,6%) uključena u programe materijalne pomoći (vidi sliku 32.):

Imamo dosta porodica koje su pod rizikom. Mi zaista pokušavamo na svaki način da spriječimo izmještanje djece. Hvala Bogu, naši trenutni resursi nam omogućavaju da im pružimo finansijsku podršku. To su najčešće porodice u kojima jedan član ima pravo na socijalnu pomoć ili dodatak. Bez obzira na iznos, radi se o redovnom primanju na neki način. (FG CSR u RS)

Prema navodima CRS i službi socijalne zaštite, druge vrste podrške pružaju se samo u par slučajeva.

Podrška koja se pruža kroz osnovne oblike intervencija CSR i službi socijalne zaštite, savjetovanje i materijalna pomoć, rješava tek dio faktora rizika koje su CSR i službe socijalne zaštite naveli i postoji jasna potreba da se osigura da su potrebe zadovoljene uslugama koje mogu riješiti te potrebe i da je važno obezbjediti povezanost

sa službom zapošljavanja, zdravstvenim uslugama, stambenim službama i drugim uslugama podrške u zajednici kako bi bili sigurni da su sve mjere podrške porodici primjenjene prije nego se pribjegne alternativnom zbrinjavanju.

Učestalost, kontinuitet i raznovrsnost usluga savjetovanja i stručnog rada u značajnoj mjeri se razlikuju između lokalnih zajednica i zavise uglavnom od kapaciteta svakog CSR ili službe socijalne zaštite. 80,5% porodica pod rizikom primaju materijalnu pomoć, uključujući 45% porodica pod rizikom koje primaju redovnu finansijsku pomoć, a one porodice koje nemaju pravo na finansijsku pomoć primaju dječiji doplatak ili neku vrstu invalidnine.

Uvijek su to paketi hrane, pomoć u ogrjevu, u školskim knjigama; kada god imamo mogućnost mi se nekako fokusiramo na njih. Ta djeca imaju regulisan i dječiji doplatak, a mi im povremeno odobrimo i jednokratnu finansijsku pomoć kako bi se njihov položaj malo poboljšao. (KII CSR)

Kućne posjete i revizija slučaja za porodice pod rizikom od razdvajanja

Zaposlenici CSR i službi socijalne zaštite posjećuju porodice pod rizikom u različitoj mjeri, pri čemu se broj posjeta kreće od 0 do 52 u 2015. godini, premda se navodi u prosjeku sedam posjeta po porodici u toku godine. Zaposleni CSR obično sami obavljaju posjete i navode podršku specijalista iz NVO u oko 7% slučajeva, a u manje slučajeva podršku volontera ili drugih profesionalaca iz policije, zdravstvenog ili obrazovnog sektora. Broj posjeta zavisi od procjene koju naprave uposlenici CSR o situaciji u svakoj porodici i potrebama te porodice za podrškom. CSR navode da posjećuju pola porodica redovno (52%), pri čemu se pojam 'redovno' može odnositi na jednom godišnje do jednom mjesečno ili češće ovisno od CSR.

Petina CSR (19,2%) navodi redovno vršenje revizije slučajeva prevencije od razdvajanja jednom ili dva puta godišnje. Podaci o rezultatima preventivnog rada sa ovim porodicama su zbog toga ograničeni i nije moguće analizirati na koji način se nakon intervencija promijenila situacija u porodicama, koliko njih je postalo stabilno, koliko vremena je bilo potrebno da se ostvari

KLJUČNI NALAZ 6.

Učinkovitost preventivnog rada nije poznata, potrebno je bolje praćenje i evaluacija.

Bolje usmjeren i efikasniji rad na prevenciji i podršci porodicama može rezultirati manjim brojem djece kojima je potrebno alternativno zbrinjavanje, međutim nisu dostupni podaci na osnovu kojih se može procijeniti učinkovitost preventivnog rada i određenih usluga podrške za koje 95% CSR i službi socijalne zaštite navodi da ih pruža.

Usluge podrške porodicama koje najčešće pružaju CSR i službe socijalne zaštite su uključivanje u programe materijalne pomoći i savjetodavni i stručni rad.

Ovi oblici podrške samo djelimično ispunjavaju utvrđene potrebe porodica koje navode i CSR, službe socijalne zaštite i same porodice, a koje uključuju nezaposlenost, siromaštvo i probleme sa zdravljem roditelja, kao i ponašanje roditelja, nasilje u porodici, zanemarivanje i zlostavljanje djece.

taj napredak, odnosno koja kombinacija mjera je imala najbolje efekte. Također su potrebni dodatni podaci da se utvrdi procenat neuspjeha, na primjer broj djece koja su ipak izmještena iz porodica ili drugih mjera koje su poduzete ili nisu poduzete u tim slučajevima.

Rad na reintegraciji nakon razdvajanja-izgradnja kapaciteta za povratak djece

Većina CSR i službi socijalne zaštite (81,8%) navode da provode aktivnosti s ciljem jačanja kapaciteta porodica koje su lišene brige o svojoj djeci, s fokusom na reintegraciju u porodicu. CSR i službe socijalne zaštite navode da provode savjetovanje ili upućuju porodice na savjetovanje (94,4%), pružaju podršku u obliku finansijske i materijalne pomoći (88,9%) i promovišu uspostavljanje i održavanje kontakata između djeteta i biološke porodice (75%). U zdravstvene službe, kao što je porodična medicina i centri za mentalno zdravlje korisnike upućuje 72,2% CSR i službi socijalne zaštite zavisno od vrste faktora koji su doveli do razdvajanja, dok 55,6% također određuju različite mjere da potaknu reintegraciju porodica.

Međutim, podaci iz istraživanja o djeci bez roditeljskog staranja pokazuju da se samo 42 djece (7,1% djece) koja su bila smještena u sistem alternativne brige, vratilo u svoje biološke porodice u proteklih dvije i po godine. To ukazuje da aktivnosti usmjerene na jačanje kapaciteta bioloških porodica koje bi omogućile reintegraciju njihove djece trebaju biti djelotvornije i usmjerenije kako bi se poboljšala stopa uspjeha od 7% za 80% porodica koje primaju podršku za reintegraciju. Ministarstvo je istaklo da razlozi zbog kojih se dijete ne vraća u biološku porodicu mogu biti složeni i raznovrsni i da stavljanje naglasaka na jačanja kapaciteta bioloških porodica ne mora automatski značiti da se dijete i treba vratiti u porodicu po svaku cijenu. Učesnici u fokus grupama i ključne osobe također su govorile o složenosti rada na reintegraciji.

Mi nismo mogli da ubijedimo majku da treba da posveti pažnju djeci, kako bi se troje djece moglo vratiti u svoju porodicu. Tako da djeca ostaju i otaće i dalje zbrinuta u hraniteljskoj porodici. (FG CSR u RS)

Mi nastojimo da osnažimo majku kako bi mogli vratiti djevojčicu iz SOS DS. Ali to ide vrlo teško. Osim pitanja novca, stana, tu je i pitanje majčinog zdravstvenog stanja kao osobe koja je preživjela nasilje u porodici i pitanje njene nesigurnosti. Unatoč tome, kontakti su jako česti i mi sada potičemo dijete da boravi s majkom tokom vikenda. (IDI CSR u RS)

Učestalost kontakata između djece u alternativnoj brizi i njihovih porodica čini se prilično visokom, pri čemu pola do dvije trećine djece održavaju kontakt sa svojim biološkim roditeljima i rođacima i ovaj aspekt rada koji provodi CSR i službe socijalne zaštite može imati više efekta. U pojedinim slučajevima, međutim, čini se da djeca ostaju u sistemu alternativne brige, iako bi mogla živjeti sa roditeljima.

Razmišljam da je vratim, ali nisam sigurna da bi to bilo dobro za nju. Navikla se tamo. Kaže da ima dvije majke, mene i ženu iz SOS. I nju zove majkom. I djecu iz SOS porodice zove braćom i sestrama. Ona i nema baš tako dobar odnos sa svojim bratom. Tamo se navikla i na tu školu. Uči i vježba s njima. S njima je tri puta išla na more. Ja joj ne bi mogla pružiti ništa od toga. Sada je češće dovodim kući. Njoj to nije problem, svi me tamo znaju, idem tamo s vremena na vrijeme, odavde mi treba 20 minuta. Nisam sigurna šta treba da radim. (FG porodice pod rizikom u RS)

Djeca i porodice se navikavaju na ove situacije i rad na reintegraciji treba biti usmjeren na postizanje rezultata u kratkom periodu, kako se proces ne bi odugovlačio i trajao više mjeseci ili godina.

KLJUČNI NALAZ 7.

Nakon razdvajanja, djeca će vjerovatno dobiti podršku da ostanu u kontaktu sa roditeljima, ukoliko ih imaju, ali su mali izgledi da će se vratiti kući.

Polovina djece bez roditeljskog staranja koja imaju nesrodničku hraniteljsku brigu i preko dvije trećine djece smještene u institucije održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima.

Većina CSR i službi socijalne zaštite navode da provode aktivnosti s ciljem reintegracije, uključujući savjetovanje, pružanje finansijske i materijalne pomoći, poticanje kontakata sa djetetom koje ima alternativnu brigu i pomoć u pristupu uslugama zdravstvene zaštite, po potrebi, ali čini se da te aktivnosti nemaju značajnog uticaja na povratak djece u porodice.

Tek 7,1% djece se vratilo svojim porodicama u protekle dvije i po godine nakon što su smješteni u sistem alternativne brige.

10.3 Princip prikladnosti – pružanje alternativne brige

U ovom poglavlju navedeni su rezultati ankete koja je provedena među CSR, službama socijalne zaštite i ustanovama o sistemu pružanja alternativne brige u RS i efikasnosti tog sistema u pružanju alternativne brige koja zadovoljava potrebe djece.

Karakteristike sistema alternativne brige u RS

Individualni planovi zaštite

CSR i službe socijalne zaštite navode da samo 40% djece bez roditeljskog staranja imaju individualni plan dječije zaštite. CSR i službe socijalne zaštite navode u intervjuima i fokus grupama da iako su svjesni korisnosti individualnih planova, često nemaju vremena za taj dio rada sa djecom bez roditeljskog staranja, i da čak i kada izrade planove, ti planovi nisu dovoljno konkretizirani. Individualni planovi u manjim CSR i službama socijalne zaštite u principu se svode na usmeni dogovor između stručnih osoba i djeteta.

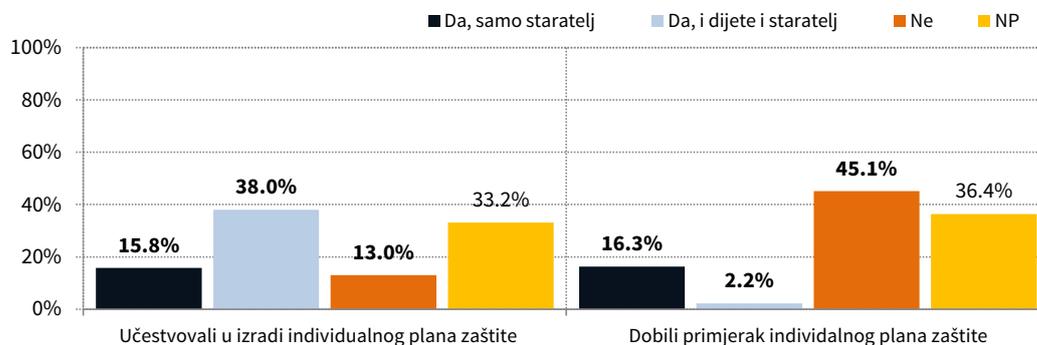
Mi to ne radimo u pismenom obliku. Mi se dogovaramo i planiramo. Stručni tim daje sugestije i onda mi razgovaramo o tome šta bi bilo najbolje, da li se može provesti finansijski, i na koji način. (IDI CSR u RS)

Ne radimo to u pismenom obliku, da zapisujemo. Zapisujemo samo kada je dijete smješteno u hraniteljsku porodicu. Individualni plan djetetu ne znači apsolutno ništa. Kada dijete dođe u porodicu, oni će zajedno raditi na djetetovom školovanju, slobodnom vremenu, različitim aktivnostima, što se ne mora zapisati jer su već upoznati s tim. (IDI CSR u RS)

Skoro polovina CSR i službi socijalne zaštite koji su izradili individualne planove dječije zaštite navode da ti planovi obuhvataju: ciljeve, rokove za njihovo provođenje i za redovne preglede, planirane aktivnosti, očekivane rezultate i odgovorne osobe za provođenje aktivnosti, te uloge i odgovornosti svih relevantnih zainteresiranih strana u djetetovom životu. U praksi, CSR i službe socijalne zaštite priznaju da su ciljevi često nedovoljno konkretizirani, a aranžmani za implementaciju neprecizirani.⁸⁹

⁸⁹ Npr. ciljevi za svu djecu za koju su definisani su: "Omogućavanje fizičkog i duševnog razvoja, vaspitanja i obrazovanja, kontakta sa roditeljima, starateljima i rođacima, kulturno-loške potrebe" i za sve, kao nosioce aktivnosti, navode se iste osobe (npr. socijalni radnik, stručni tim, staratelj).

Slika 33.

Učešće djece i staratelja u izradi individualnog plana zaštite i posjedovanje primjerka plana (N₁=184, N₂=184)

Kako prikazuje slika 33., staratelji su više uključeni u izradu plana od djece (53,8%). 18,5% staratelja je primilo primjerak plana koji 41,5% djece nije primilo.

Stopa učešća u izradi plana povećava se s godinama djeteta. Prema izvještajima 45,8% djece u dobi od 14 do 18 godina i njihovi staratelji učestvovali su u izradi plana, kao i 82,6% osoba u dobi od 18 do 26 godina. Ovo međutim ne utiče na stopu posjedovanja primjerka plana od strane djeteta.

Veća je vjerovatnost da će djeca sa poteškoćama u razvoju imati individualni plan u odnosu na djecu tipičnog razvoja (55,6% naspram 36,3%), te je veća vjerovatnost da će njihovi staratelji posjedovati primjerak u odnosu na staratelje djece tipičnog razvoja, međutim djeca sa poteškoćama u razvoju će manje vjerovatno učestovati u izradi svog plana zaštite u odnosu na djecu tipičnog razvoja (36% naspram 64,7%).

Starateljstvo

CSR i službe socijalne zaštite navode da je tri četvrtine djece u sistemu alternativne brige u junu 2016. godine (75,4%) stavljeno pod starateljstvo. Puno je manja vjerovatnost da će djeca starija od 18 godina koja su još uvijek u sistemu alternativne brige biti pod starateljstvom od djece bez roditeljskog staranja mlađe od 18 godina (22,9% naspram 79,8%). Obično su to djeca čiji su roditelji umrli ili su nepoznati. Manje je vjerovatno da će pod starateljstvom biti djeca koja su smještena zbog neriješene finansijske situacije u porodici.

Samo jedna trećina djece bez roditeljskog staranja koja su stavljena pod starateljstvo su pod direktnim starateljstvom (32%), što znači da je organ starateljstva direktno

odgovoran za donošenje odluka o djetetu, a 61,1% djece su pod posrednim starateljstvom gdje neke odgovornosti za odlučivanje ima direktor ustanove ili hranitelj.

Odluke o obliku zbrinjavanja za svako dijete i kretanju između smještaja

Isti tim CSR ili službe socijalne zaštite koji donosi odluke o neophodnosti izmještanja djeteta iz biološke porodice i odluke o starateljstvu, također donosi odluku o vrsti brige koja će se odrediti djetetu. Također treba provoditi redovne revizije ove odluke, ali samo nešto više od petine CSR ili službi socijalne zaštite (22,7%) provodi revizije odluke o zbrinjavanju redovno jednom ili dva puta godišnje. Četvrtina (27,3%) CSR i službi socijalne zaštite navode da provode ove revizije samo po potrebi.

CSR i službe socijalne zaštite navode da tim zatraži mišljenje o najprikladnijem smještaju od nešto više od pola (51,4%) djece dobi od 6 do 10 godina i 81,7% djece starije od 10 godina. Mlađu djecu se rjeđe pita za mišljenje o ovom pitanju.⁹⁰

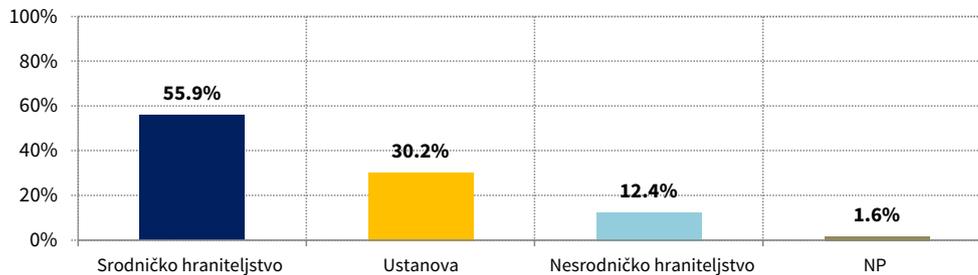
Kako je prikazano na slici 34a., djeca bez roditeljskog staranja kada se smještaju u sistem alternativne brige po prvi put najvjerovatnije će biti smještena u srodničko hraniteljstvo (55,9% u poređenju sa 36,2% za BiH), a u približno trećini slučajeva (30,2% u poređenju sa 49,4%

⁹⁰ Općenito, kako raste dob djece, tako raste i procenat onih čije je mišljenje o prikladnoj vrsti smještaja zatraženo – djeca dobi od 6 do 10 godina: 51,4%; djeca dobi od 11 do 14 godina: 77,8%; djeca dobi od 14 do 18 godina: 86,7%.

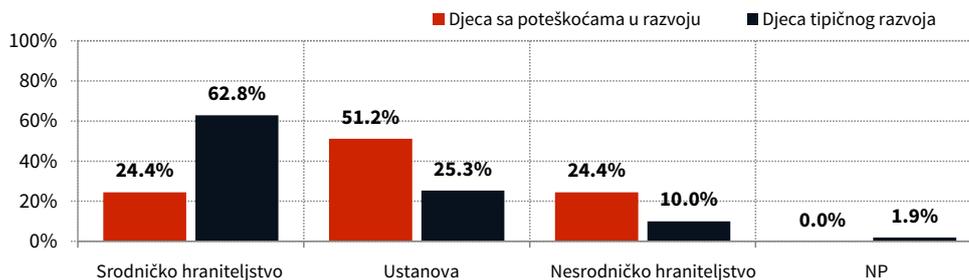
⁹¹ Broj razloga je u značajnoj korelaciji sa vrstom smještaja. U slučaju samo jednog razloga za alternativno zbrinjavanje, djeca se češće zbrinjavaju sa srodnicima hraniteljima. Kombinacija razloga češće je povezana sa smještajem u instituciju i nesrodničkim hraniteljstvom. Međutim, moguće je da CSR ne bilježe razloge za smještaj u srodničku brigu dovoljno precizno, i da u takvim slučajevima bude zabilježen samo osnovni razlog.

Slika 34a.

Prvi smještaj djeteta u sistem alternativne brige (N=460)

Slika 34b.

Prvi smještaj djece bez roditeljskog staranja sa poteškoćama u razvoju i djece tipičnog razvoja (N₁=82, N₂=360)

za BiH) u instituciju. Prvo zbrinjavanje u nesrodničko hraniteljstvo dešava se u 12,4% slučajeva (u poređenju sa 9,2% za BiH).

Puno je veća vjerovatnost da će djeca sa poteškoćama bez roditeljske brige biti smještena u institucijama (51,2%) od djece tipičnog razvoja (25,3%, odnosno četvrtina). Tek četvrtina djece sa poteškoćama bez roditeljskog staranja je smještena sa srođnicima u srodničko hraniteljstvo (24,4%), u poređenju sa gotovo dvije trećine (62,8%) djece tipičnog razvoja. Zanimljivo je to da četvrtina djece sa poteškoćama u razvoju biva smještena u hraniteljstvo kao prvi smještaj u odnosu na tek 10% djece tipičnog razvoja (vidi sliku 34b).

Vrsta prvog smještaja nije u značajnoj korelaciji sa spolom, nacionalnom pripadnošću ili mjestom porijekla.

Odluka o vrsti smještaja ne može uvijek biti usmjerena samo na potrebe djeteta jer je dostupnost mjesta za alternativno zbrinjavanje često ograničena.

...odluka o smještaju također zavisi od članova tima. Mi sjednemo i dogovorimo se o tome šta bi najbolje odgovaralo djetetu. To također zavisi od finansijskih resursa i ponekad nemamo baš puno izbora. Nema dostupnih hraniteljskih porodica, a izbor domova je također ograničen. (FG CSR u RS)

Analiza razloga za smještaj i vrste prvog smještaja otkriva zanimljive šablone. Ako je smrt roditelja jedan od razloga za smještaj, naročito ako je to jedini razlog za smještaj, djeca su najčešće smještena sa srođnicima u srodničku brigu (45,1%), manje često u nestrodničku brigu (31,6%), te najrjeđe u ustanovu (7,9%).⁹¹ Ako su

razlozi povezani sa pitanjem brige za djecu, zanemarivanjem i zlostavljanjem djece, djeca se u značajno većem broju zbrinjavaju u ustanovama (61,9%) i sa nesrodničkim hraniteljima (52,6%) nego sa srodničkim hraniteljima (31,1%), što je također slučaj ako je razlog ili jedan od razloga posebna zaštita zbog zdravstvenog stanja djeteta. Ako se razlog tiče odluke roditelja da privremeno povjere dijete na brigu drugoj osobi ili ustanovi, djeca su onda češće zbrinuta u ustanovi (15,8%) nego sa srodničkim hraniteljem (7,4%).

Djeca koja su upitana za mišljenje o najprikladnijem smještaju se u značajno većem broju zbrinjavaju u srodničku hraniteljsku porodicu od djece koja nisu upitana za mišljenje o tome. S druge strane, djeca koja nisu upitana za mišljenje o najprikladnijem smještaju se u značajno većem broju zbrinjavaju u ustanovama ili u nesrodničkom hraniteljstvu od djece koja su upitana za mišljenje. Djeca sa poteškoćama u razvoju se jednako često pitaju za mišljenje kao i druga djeca, prema izvještajima CSR, ali se češće zbrinjavaju u ustanovama. Postavlja se pitanje o prirodi tih konsultacija sa djecom sa poteškoćama, naročito ako se radi o djeci sa intelektualnim poteškoćama i djeci koju roditelji povjeravaju sistemu alternativne brige zbog 'zdravstvenih razloga'.

Revizija smještaja i premještaj u druge oblike brige

CSR navode da se revizija smještaja provodi za malo više od polovine (53,5%) djece bez roditeljskog staranja u RS (u poređenju sa 64,5% za BiH). CSR najčešće provode reviziju smještaja po potrebi, ukoliko se pojave nove činjenice na terenu koje bi mogle uticati na prvobitnu odluku (27,3%) ili periodično, jednom ili dva puta godišnje

(22,7%). Samo jedan CSR navodi da se revizije provode češće, dva centra su navela da ne provode revizije, a dvije petine CSR (43,2%) nisu dali odgovor na ovo pitanje. Revizije su bile rjeđe u odnosu na cijelu BiH, te se, kao što je to slučaj i za cijelu BiH, provode rjeđe za djecu u srodničkom hraniteljstvu, nego za djecu smještenu u ustanove i nesrodničko hraniteljstvo (vidi sliku 35a).

Revizije se češće provode za djecu sa poteškoćama u razvoju (75,6%) nego za djecu bez poteškoća (49,7%), ali kako pokazuje slika 35b, u najvećoj mjeri revizije ne dovode do promjene smještaja, pri čemu je prijavljeno da je petina (22%) djece bez roditeljskog staranja promijenilo smještaj nakon prvog smještaja (19,2% djece sa poteškoćama u razvoju), uglavnom djeca u institucionalnoj brizi ili nesrodničkom hraniteljstvu.

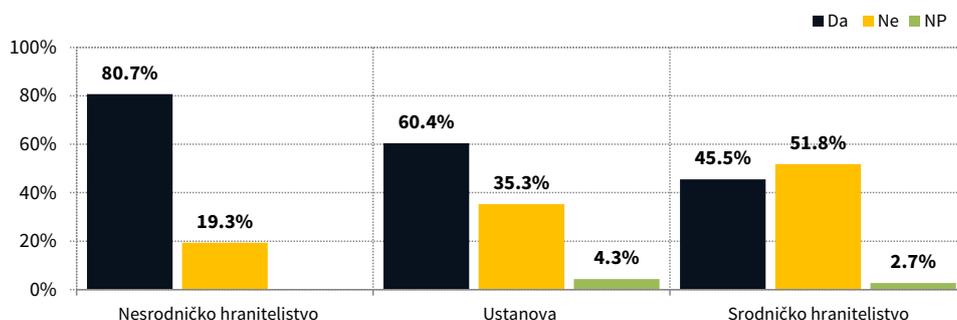
Međutim, čak i kada je smještaj djece bez roditeljskog staranja promijenjen, njegova vrsta obično ostaje ista. Djeca u srodničkom hraniteljstvu i u ustanovama imaju najveće izgleda da se premjeste kod drugog srodnika ili u drugu ustanovu, ali ostaju u istom obliku brige.

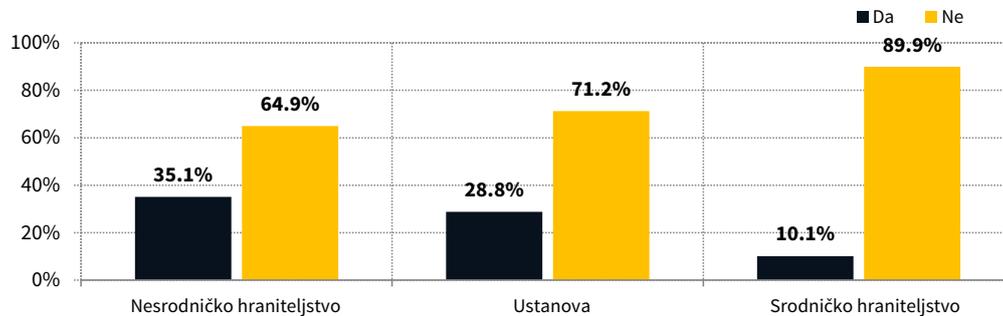
CSR navode manje kretanje između različitih vrsta nesrodničkog hraniteljstva. Navodi se da se neka djeca ipak premještaju iz jednog oblika brige u drugi, i najčešće se radi o premještanju iz nesrodničkog hraniteljstva u ustanove ili, u nešto manjoj mjeri, iz ustanova u nesrodničko hraniteljstvo. Premještanje u srodničko hraniteljstvo je također evidentirano i iz nesrodničkog hraniteljstva i iz ustanova.

Djeca sa poteškoćama u razvoju iako se kod njih revizije smještaja provode češće nego kod djece tipičnog razvoja, imaju veću vjerovatnost da ostanu u ustanovama (51,2% naspram 21,1%) i mnogo manju vjerovatnost prelaska u

Slika 35a.

Revizije smještaja (N=460)

srodničko hraniteljstvo (23,2% naspram 63,9%).

Ukupno gledano ovi premještaji između različitih vrsta smještaja predstavljaju kretanje unutar sistema alternativne njege u cjelini i ne utiču na ukupni uzorak broja djece u svakoj vrsti brige.

Sa 30.6.2016. godine, 56,3% djece bez roditeljskog staranja bilo je u srodničkoj brizi (35,5% u BiH), 27% u institucionalnoj brizi (48,5% u BiH), a 14,1% u nesrodničkom hraniteljstvu (9,8% u BiH).

Braća i sestre

Skoro dvije trećine djece smještene u sistemu alternativne brige (60%) imaju braću i sestre mlađe od 18 godina koji su najčešće (68,1%) smješteni u isti oblik brige, ako su uopće u sistemu alternativne brige (vidi sliku 36a). 16,3% djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige ima braću i sestre koji su smješteni u druge oblike alternativne brige, ili usvojeni (5,4%), a preko četvrtine djece bez roditeljskog staranja ima braću i sestre koji su ostali sa njihovim roditeljima (22,8%) ili smješteni kod drugih srodnika (4,3%).

Ja imam rođenu sestru; ona je smještena u hraniteljsku porodicu. Ima tri godine i nama su rekli da bi za nju bilo najbolje da bude smještena tamo, da će se oni o njoj brinuti najbolje što mogu, da joj se da malo više pažnje. Ona nam dolazi u posjetu ovamo jednom mjesečno. (FG djeca iz ustanova u RS)

Djeca u nesrodničkom hraniteljstvu najčešće imaju braću i sestre u drugim oblicima smještaja kako pokazuje slika 36b., ali 7,8% djece u institucionalnom smještaju imaju brata ili sestru u drugoj instituciji, a 25,6% imaju brata ili sestru koja je ostala sa roditeljima. Samo polovina djece u nesrodničkom hraniteljstvu smještena je zajedno sa maloljetnom braćom i sestrama (50%). U slučaju srodničke brige i institucionalne brige, procenat djece sa braćom ili sestrama u drugim oblicima zbrinjavanja je znatno niži – oko trećine djece smještene u ovim oblicima brige ima braću ili sestre u drugim vrstama brige.

KLJUČNI NALAZ 8.

Srodnička briga je važan resurs za djecu kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje, naročito djecu koja su izgubila oba roditelja, a u manjoj mjeri za djecu sa poteškoćama u razvoju.

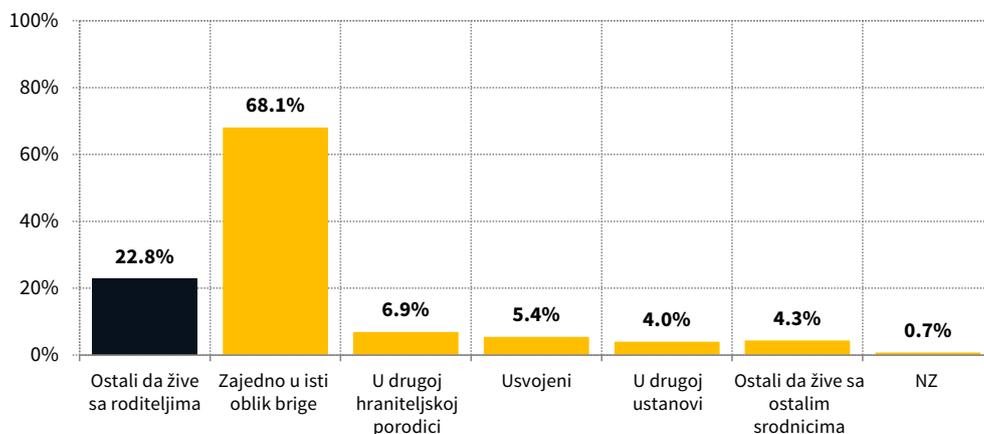
Više od polovine djece bez roditeljskog staranja imaju srodničku brigu (u poređenju sa jednom trećinom za BiH), za 45,1% djece koja su izgubila oba roditelja prvo brinu srodnici i ta djeca obično ostaju u srodničkim porodicama.

Značajno je veća vjerovatnoća da će djeca sa poteškoćama u razvoju biti smještena u institucionalnu brigu prije nego bilo koju drugu vrstu brige. Od djece u institucionalnoj brizi u RS, njih 50,4% su djeca sa poteškoćama u razvoju, u odnosu na 27,3% za cjelokupnu BiH.

Za 30,2% djece obuhvaćene istraživanjem institucionalno zbrinjavanje je prvi izbor zbrinjavanja (51,2% djece sa poteškoćama). Većina CSR provodi revizije smještaja, ali u većini slučajeva (80%) revizija ne dovodi do promjene prvog izbora smještaja.

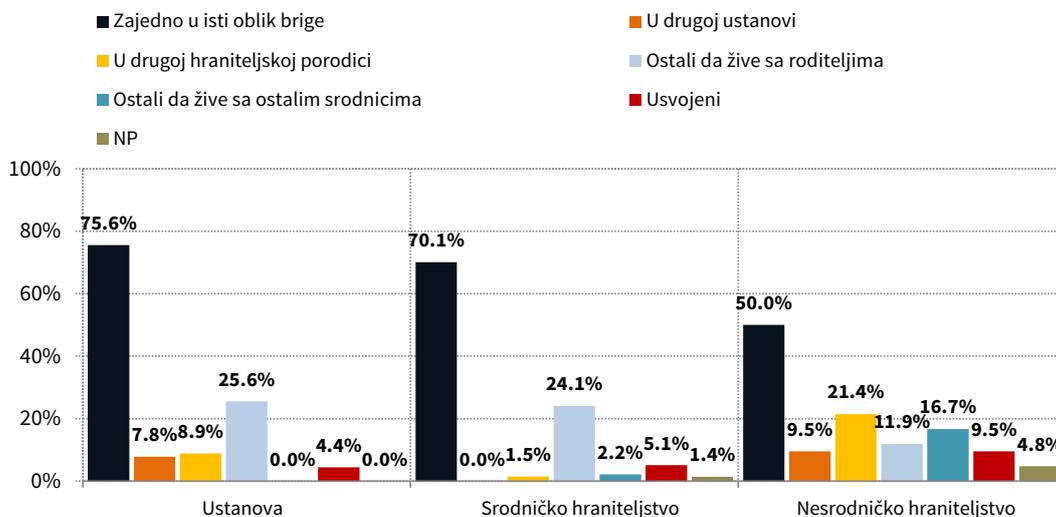
Slika 36a.

Smještaj maloljetne braće i sestara – mogućnost više odgovora (N=276)

Slika 36b.

Oblik brige u kojem su smještena maloljetna braća i sestre – mogućnost više odgovora (N=276)

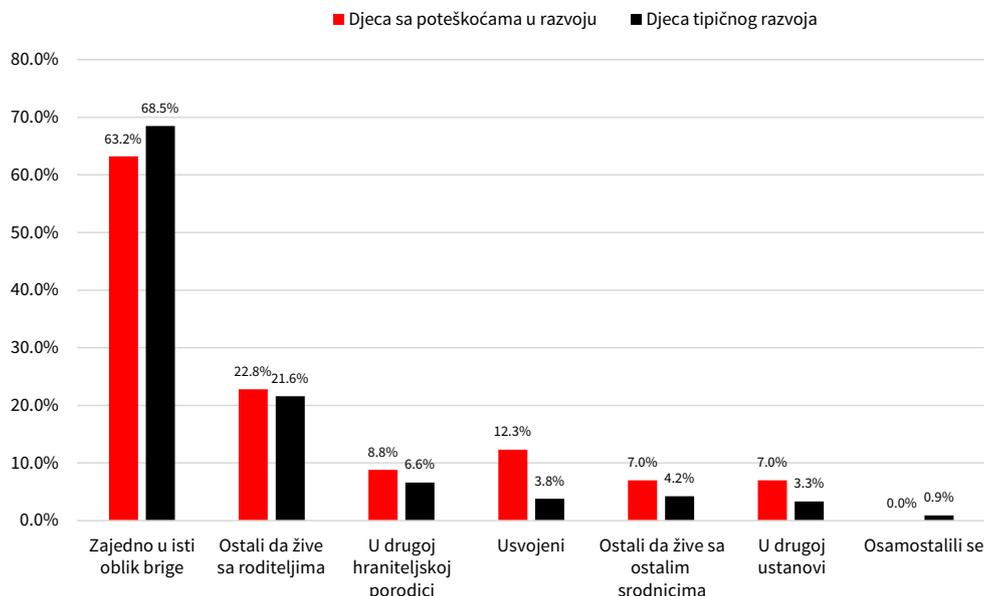
Kako je prikazano na slici 36c., djeca sa poteškoćama u razvoju i bez roditeljskog staranja imaju mnogo manje izgleda da budu smještena zajedno sa braćom i sestrama, i značajno češće imaju braću i sestre koji su

usvojeni. Također imaju nešto veće izgleda od djece bez poteškoća u razvoju da imaju braću i sestre koji su ostali sa njihovim roditeljima.

Kontakt sa biološkom porodicom i drugim srodnicima

Većina djece smještena u nesrodničko hraniteljstvo (70,8%) i u ustanove (71,8%) održavaju neki kontakt sa svojim srodnicima. Prema procjenama uposlenih u CSR,

⁹² Zbog neusklađenosti u evidencijama, ove podatke treba tumačiti s rezervom. Podaci o broju kontakata u toku 2015. godine koje su na primjer prijavili CSR, sugeriraju da neka djeca smještena u nesrodničkom hraniteljstvu i u institucijama nisu imala nikakav kontakt sa članovima bioloških porodica ili su imali "nedovoljan broj kontakata" (jedan, dva ili tri) tokom godine. Za drugu djecu se navodi da održavaju kontakt sa rođacima, ali se prijavljuju znatno manje stope održavanja kontakata.

nema značajnih razlika u učestalosti ovih kontakata, ali broj kontakata je vrlo teško utvrditi zbog različitih praksi u vođenju tih evidencija.⁹²

Kontakti su važni i činimo sve što možemo da ih djeca održe što je više moguće. Ali zavisi od slučaja do slučaja. Može biti vrlo osjetljivo. Ponekad nije dobro za dijete, čak i ako odluka glasi drugačije. A mi nemamo vremena da evidentiramo svaki kontakt; ne može se uvijek kontrolisati. (FG CSR u RS)

Kontakt se znatno češće održava sa roditeljima (ukoliko ih dijete ima) nego sa drugim članovima porodice i to obično s majkom (52,1%), ali i sa ocem (38,7%). Kontakt sa odraslom braćom i sestrama (13% sestre i 11,6% braća) i bakama (12,8%) prijavljen je u manjem broju slučajeva.

Osoblje ustanova, hranitelji i zaposleni u CSR navode da nailaze na poteškoće u organizovanju i održavanju kontakata, što ukazuje na potrebu jačanja supervizije, procedura i terapijske podrške za djecu i roditelje kod organizacije i održavanja kontakata.

Imamo problema s njegovim ocem. On dođe i pravi problem. Napravio je problem u mojoj kući pa sam dovela dijete u grad, da se tamo vide. (FG hraniteljske porodice u RS)

Pitanja finansiranja

Prema podacima institucija u javnom sektoru, mjesečna cijena smještaja utvrđuje se odlukom Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS, a prema podacima CSR, oni plaćaju smještaj djece u svim vrstama alternativne brige na redovnoj osnovi. Brigu djelomično plaća Ministarstvo, djelomično se plaća iz dječijih dodataka ili drugih naknada na koje djeca ostvaruju pravo (ili iz doprinosa za brigu koje plaćaju roditelji ili drugi srođnici djeteta) i djelomično učestvuje opština koja je uputila dijete u alternativnu brigu. CSR, hranitelji i direktori ustanova međutim navode različite prakse u obračunavanju udjela prihoda vezanih za plaćenje smještaj djeteta i navode da dolazi do većih kašnjenja u transferima za pružanje brige.

Mehanizmi finansiranja prema kojima „novac prati dijete“ preporučeni su Smjernicama UN-a o alternativnom zbrinjavanju djece, ali potrebna je podrška u njihovom jednakom provođenju u praksi i potrebno je voditi računa da se ne ugrozi kvalitet brige do uvođenja i usavršavanja ovih mehanizama.

Vidi KLJUČNI NALAZ 7.

Nakon razdvajanja, djeca će vjerovatno dobiti podršku da ostanu u kontaktu sa roditeljima, ukoliko ih imaju, ali su mali izgledi da će se vratiti kući.

Polovina djece bez roditeljskog staranja koja imaju nesrodničku hraniteljsku brigu i preko dvije trećine djece smještene u institucije održavaju kontakt sa biološkim roditeljima i rođacima. Osoblje i hranitelji navode poteškoće u organiziranju i podržavanju ovih kontakata.

KLJUČNI NALAZ 9.

Braća i sestre obično ostaju zajedno u programima zbrinjavanja, premda je to manje vjerovatno u slučaju djece sa poteškoćama u razvoju i djece u nesrodničkom hraniteljstvu.

Više od četvrtine djece bez roditeljskog staranja imaju braću i sestre o kojima i dalje brinu njihovi roditelji ili rođaci.

68,1% braće i sestara smješteno je zajedno u isti oblik zbrinjavanja.

22,8% djece bez roditeljskog staranja koja imaju poteškoćame u razvoju, koja su obuhvaćena istraživanjem, imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji, a dodatnih 4,3% imaju braću i sestre o kojima brinu drugi rođaci. Postoji potreba da se osigura veća podrška porodicama da brinu za svoju djecu sa poteškoćama, zajedno sa njihovom braćom i sestrama, u zajednici.

21,6% djece tipičnog razvoja imaju braću i sestre za koje i dalje brinu roditelji ili drugi rođaci. Ukoliko su to djeca koja su izgubila roditeljsko staranje iz ekonomskih razloga ili zbog roditeljskog zanemarivanja ili zlostavljanja, nije jasno kako roditelji mogu da brinu samo o nekoj svojoj djeci, a o drugoj ne.

Postoji moguća potreba da se izvrši revizija aranžmana plaćanja brige, kako bi se postigla puna usklađenost sa Smjernicama UN-a o alternativnom zbrinjavanju djece.

Dužina boravka u alternativnoj brizi

CSR su na dan 30.6.2016. godine prijavili 423 djece u sistemu alternativne brige, a djeca su u sistemu boravila u prosjeku 4,5 godine, u rasponu od 6 dana do 19 godina. Ovaj prosjek obuhvata 3 mlade punoljetne osobe koje su bile u sistemu brige duže od 18 godina i više drugih mladih osoba starosti 18 godina i više.

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju duže prosječno trajanje boravka od 5,5 godina, u odnosu na ostalu djecu bez roditeljskog staranja, kod kojih je prosjek 4,6 godina. Dob djece u vrijeme smještaja je značajno povezana sa dužinom boravka: djeca koja su ušla u sistem alternativne brige u dobi od 3 do 6 godina ostala su u sistemu znatno duže od druge djece. Prosječna dužina boravka opada sa većom dobi djece u vrijeme smještaja u sistemu alternativne brige, ali je značajno kraća kada se radi o maloj djeci (djeci u dobi od 0 do 3 godine).⁹³

Djeca čiji prvi smještaj bude srodničko hraniteljstvo obično kraće borave u sistemu alternativne brige, od djece u institucionalnoj brizi. Djeca u srodničkoj brizi obično su djeca koja su izgubila oba roditelja, a djeca u institucionalnoj brizi su obično djeca sa poteškoćama u razvoju.

KLJUČNI NALAZ 10.

Prisutno je oslanjanje na dugotrajni boravak u institucijama koji u prosjeku traje 5,6 godina, naročito za djecu sa poteškoćama u razvoju koja u institucijama borave u prosjeku 5,5 godina.⁹⁴

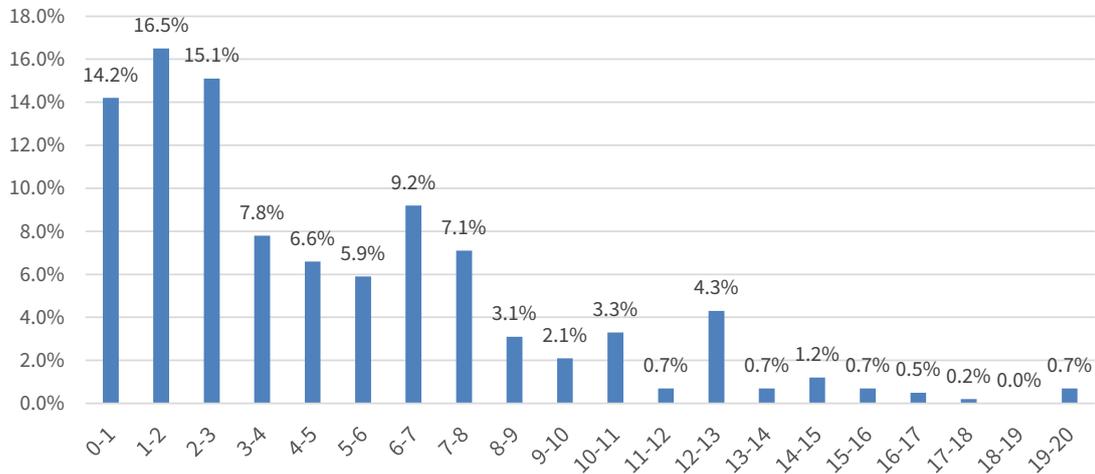
Značajno manje djece bez roditeljskog staranja su u institucionalnoj brizi u odnosu na podatke za cijelu BiH (27% djece bez roditeljskog staranja, u odnosu na 48,5% u BiH), ali preko polovine (50,4%) djece sa poteškoćama i bez roditeljskog staranja koja su obuhvaćena istraživanjem boravilo je u institucionalnoj brizi u junu 2016. godine (u odnosu na 27,3% za cijelu zemlju).

CSR, službe socijalne zaštite i ustanove koje su anketirane navode da djeca sa poteškoćama u razvoju čine više od pola djece bez roditeljskog staranja u institucionalnoj brizi u RS.

⁹³ 0-3 godine: M=4,60 godina; 3-6 godina: M=7,52 godine; 6-10 godina: M=5,42 godine; 10-14 godina: M=3,59 godina; 14-18 godina: M=1,81 godina

⁹⁴ Ovi prosjeci uključuju i mlade starosti 18 godina i više.

⁹⁵ Definicije i smjernice koje se odnose na različite vrste zbrinjavanja, uključujući srodničku brigu i hraniteljstvo sadržani su u poglavljima 6. i 7 o daljim koracima. Dostupno na <http://www.alternativecareguidelines.org/Portals/46/Moving-forward/Moving-Forward-implementing-the-guidelines-for-web1.pdf>

Kapaciteti usluga alternativne brige

U ovom dijelu izvještaja analizira se kapacitet različitih vrsta alternativnog zbrinjavanja da ispune potrebe zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Razmatraju se pitanja kvalitete brige, sistemskog upravljanja i kapaciteta osoblja.

Srodničko i nesrodničko hraniteljstvo

U skladu sa propisima u RS, srodničko i nesrodničko starateljstvo se smatraju istom vrstom starateljstva. Srodnički i nesrodnički hranitelji imaju ista prava i obaveze. U svrhu praćenja i planiranja, ipak, potrebno je praviti razliku između srodničkog i nesrodničkog hraniteljstva. Naime, jedna vrsta hraniteljstva dostupna je određenoj grupi djece (djeca kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje u porodici i koja imaju srodnike spremne da se za njih brinu), dok je druga vrsta hraniteljstva dostupna djeci kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje u porodici (bez obzira na to da li imaju srodnike ili ne). Iako ih zakon tretira na isti način, u praksi se radi o vrlo različitim vrstama brige. Zakoni predviđaju raznovrsne usluge zbrinjavanja u sistemu (u skladu sa Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci⁹⁵) i planiranje kako bi se osiguralo da postoje dovoljni kapaciteti da se zadovolje potrebe za brigom porodičnog tipa. Podaci prikupljeni u okviru ankete pružaju koristan uvid u situaciju u pogledu srodničkog i nesrodničkog hraniteljstva u RS.

CSR i službe socijalne zaštite izvještavaju o postojanju 167 hraniteljskih porodica u 21 opštini u RS. Preko trećine (60 porodica, odnosno 35,9% svih prijavljenih hraniteljskih porodica u RS) su iz jedne opštine, a četvrtina su iz dvije druge opštine koje imaju po 20 porodica. U 7 opština ima po 5-10 porodica, a u preostalih 11 opština po tri ili manje.

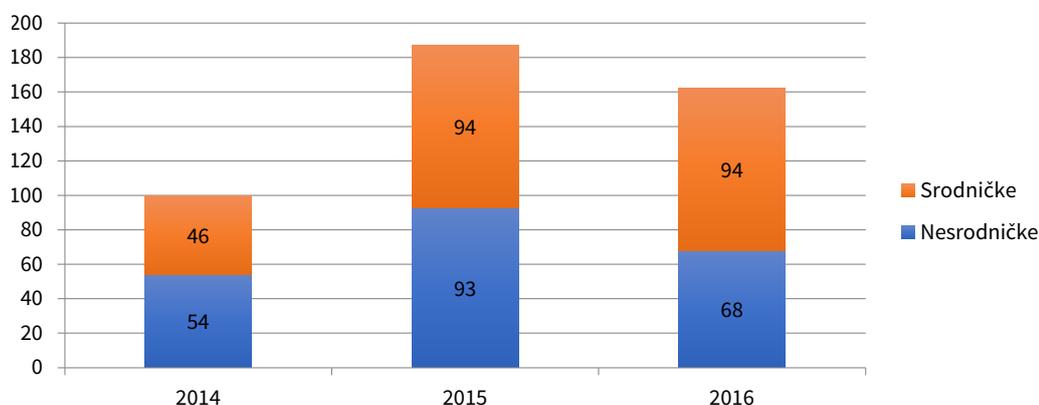
Među aktivnim hraniteljskim porodicama sve je više srodničkih, nego nesrodničkih porodica, kako je prikazano na slici 38.

Vidljiv je blagi trend porasta broja aktivnih hraniteljskih porodica koje navode CSR i službe socijalne zaštite u 2016. u poređenju sa 2014. (2014: 229, 2015: 267⁹⁶, 2016: 246⁹⁷). CSR i službe socijalne zaštite u RS su u intervjuima i fokus grupama isticali da i dalje nema dovoljno hraniteljskih porodica, naročito obučanih hraniteljskih porodica, bilo da su srodničke ili nesrodničke.

CSR i SSZ posebno ističu da je grupa hraniteljskih porodica za nesrodničku brigu vrlo mala i da u nekim područjima nema potencijalnih hraniteljskih porodica

⁹⁶ Podaci prikupljeni iz Biltena socijalne, porodične i dječije zaštite 2014. i 2015., Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Resor za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu, Banja Luka 2014. i 2015.

⁹⁷ Kako je već spomenuto, podatke prikupljene u ovom istraživanju nisu dostavili svi CSR/SSZ pa su korišteni podaci iz Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite za 2014. i 2015. Bez obzira na to, utvrđeni trend proizilazi iz obje vrste podataka.

koje se prijavljuju, te da je potrebna dodatna promocija hraniteljstva kako bi se podigla svijest i razumijevanje među potencijalnim hraniteljima.

Sad, da hoću da izmjestim djecu, morala bih da ih pošaljem u dom, jer su naše hraniteljske porodice popunjene. A srodničke porodice koje imamo nisu dostupne za drugu djecu, već samo za dijete o kojem brinu. (FG CSR u RS)

Karakteristike hraniteljskih porodica

Značajno je veća vjerovatnost da hraniteljske porodice žive u gradovima (65,3%) nego na selu (33,5%). U prosjeku imaju tri člana,⁹⁸ a preko polovine njih (52,1%) imaju bar jedno vlastito dijete.⁹⁹

Većina porodica (80,8%) su u vrijeme provođenja istraživanja imali djecu u brizi, a većina djece su u te porodice došla direktno iz svojih bioloških porodica (71,1%), a manje često iz drugih aranžmana srodničkog hraniteljstva (5,2%) ili iz ustanova (5,9%).

Za preko pola aktivnih hraniteljskih porodica (57,5%) to je bilo njihovo prvo iskustvo brige za dijete bez roditeljskog staranja. Neaktivne hraniteljske porodice u još

većoj mjeri nisu imale prethodnog iskustva u hraniteljstvu (78,1%). Četvrtina hraniteljskih porodica (26%) koje su navele CSR registrovana je za hraniteljstvo, ali još nisu imali smještene djece.

CSR prijavljuju u prosjeku 200 djece u hraniteljstvu svake godine za period od protekle dvije i po godine (2014: 219, 2015: 228, 2016: 192). Većina ovih smještaja spada u rastući omjer srodničkog hraniteljstva, naročito u 2015. i prvoj polovini 2016. godine. Preko dvije trećine trenutno aktivnih hraniteljskih porodica brinu o jednom djetetu bez roditeljskog staranja (70,4%), petina (19,5%) brinu o dvoje djece, a 13 porodica (9,8%) brinu o troje ili četvero djece.

Edukacija hraniteljskih porodica

U protekle dvije i po godine, došlo je do porasta broja potencijalnih i aktivnih hraniteljskih porodica koje su završile edukaciju iz hraniteljstva (2014: 13,5%, 2015: 29%, 2016: 66,2% odnosno 90 obučanih hraniteljskih porodica). Porodice su pohađale od 1 do 40 radionica.

Taj jedan seminar je proveden 10 dana, po tri sata dnevno. (upitnik za hraniteljske porodice, CSR u RS)

Da bi dobile status hranitelja, zainteresovane stranke prolaze programe edukacije za hraniteljstvo. Ponekad je to jednom sedmično, a ponekad dva puta mjesečno, ovdje, u Porodičnom savjetovalištu. (IDI CSR u RS)

⁹⁸ M=2,76; SD=1,49; Min=1; Max=8; N=167.

⁹⁹ 20,4% hraniteljskih porodica ima jedno vlastito dijete. 22,2% imaju dvoje, 7,8% troje, a 1,8% četvero.

Tokom cijele jedne godine smo pohađali predavanja subotom i nedjeljom. Imali su vremena da pažljivo posmatraju kandidate i da vrše procjene i ako bi se neko izgubio, oni bi to prepoznali. Onda u upitniku, imali smo pitanje o tome da li imamo podršku porodice, da li imamo podršku komšiluka, sve smo morali da navedemo. (FG, hraniteljske porodice, RS)

Među hraniteljskim porodicama koje trenutno brinu o djeci i onima koje su brinule o djeci ranije oko 42,3% je završilo odgovarajuću edukaciju. U nekim slučajevima okolnosti su zahtijevale hitan smještaj, koji nije trpio odlaganje radi završavanja edukacije.

Obučili smo ukupno 19 hraniteljskih porodica, ali smo imali slučaj u martu gdje je troje djece izgubilo oca i majku. Nismo htjeli da ih razdvajamo od porodice, jer imaju podršku šire porodice, koja još nije prošla obuku. (FG CSR u RS)

Sličan udio obučениh potencijalnih hraniteljskih porodica (43,8%), u vrijeme provođenja ankete, nisu imali ni jedno dijete u brizi i predstavljali su neiskorišten resurs. Diskusije fokus grupa ukazuju na to da hranitelji smatraju da je ova „nedovoljna iskorištenost resursa“ posljedica izbjegavanja CSR da smještaju djecu u hraniteljske (naročito nesrodničke) porodice. Međutim, CSR navode da se ove porodice bez obzira na edukaciju koju su prošle ne osjećaju spremnima da prime djecu.

Što se tiče hraniteljstva, imamo šest obučениh hraniteljskih porodica, ali samo su četiri aktivne, a dvije su pasivne. Pokušavali smo da smjestimo djecu kod njih. Međutim, iako su prošli obuke, svaki put su imali razlog zbog kojeg u tom momentu nisu mogli da prime djecu. (FG CSR u RS)

Percepcije CSR i hranitelja o kapacitetima za pružanje usluga hraniteljstva

CSR najčešće navode nedostatak kapaciteta za odgovarajuću superviziju hraniteljskih porodica i pružanje kontinuirane podrške kao razlog zbog kojeg oklijevaju kod smještaja djece u ovu vrstu brige, naročito nesrodničkog hraniteljstva. I druge stručne osobe su se osvrnule na dodatnu odgovornost koju CSR imaju u pružanju brige zajedno sa hraniteljima u odnosu na druge oblike brige.

CSR ipak navode da su posjetili ili proveli superviziju u nešto više od pola (50,3%) aktivnih hraniteljskih porodica od jednom do 20 puta u prvih šest mjeseci 2016. godine, što raste na 96,2% porodica pod supervizijom ako se dodaju i telefonski pozivi kao mehanizam provođenja nadzora. Porodice se najčešće posjećuju „po potrebi“ ili „kada je to moguće“, a ne sistematski ili redovno.

Imamo dvije srodničke porodice u koje su smještene djeca. Oni su zadovoljni, bar je to naše mišljenje. Jer znate kakva je realna situacija? Mi povremeno posjećujemo porodice, kada idemo na teren, kada imamo benzina i onda radimo na slučajevima porodične zaštite i pravne zaštite i kolega iz socijalne zaštite, a onda kolega psiholog i pedagog idu u školu. I to je kako mi koristimo taj odlazak na teren najbolje što možemo. (FG CSR u RS)

Manji broj CSR prijavio je kontinuiranu komunikaciju sa hraniteljskim porodicama i korištenje pristupa u vođenju slučaja koji olakšavaju veze sa drugim agencijama, uključujući Udruženje hranitelja koje održava redovne sastanke hraniteljskih porodica.

Hraniteljske porodice koje su učestvovalе u fokus grupama općenito su istakle da su posjete CSR rijetke i da nemaju nikakvog načina da u bilo koje vrijeme kontaktiraju CSR.

Ova saradnja je nekad dobra, ali nekad: nema toga, nema ovoga. Ta osoba je na bolovanju, druga je na odmoru. Mislim da bi neko uvijek trebao da dežura, da postoji broj na koji uvijek možete pozvati kada se nađete u situaciji da vam je potrebna stručna pomoć. (FG hraniteljske porodice u RS)

Nekim hraniteljskim porodicama je drago da imaju redovan kontakt sa obučениm stručnim radnicima.

Imali smo direktoricu koja je naglasila da se hraniteljske porodice moraju posjećivati jednom mjesečno. I sjećate li se, sociologinje koja nas je posjećivala, razgovarala s nama, razgovarala s djecom, razmjenjivala mišljenja. To je bilo sve jako lijepo. Ja sam se čak radovala tome. (FG hraniteljske porodice u RS)

Drugi ovakav kontakt mogu smatrati „uplitanjem“, prijetnjom ili smatraju da se njihov vlastiti doprinos i trud ne cijene adekvatno.

Ovim se bavim osam godina, dvadesetčetiri sata na dan. ... kada je on došao meni imao je šest godina i jedanaest kila... Ja sam napravila nešto iz toga. Sada neko dođe i kaže: „da bi on trebao da se testira na droge“... a ja gledam i moram biti pristojna. Jer diploma, nivo i radno mjesto moraju da se poštuju. (FG hraniteljske porodice u RS)

Hranitelji spominju konkretna pitanja koja stvaraju dodatne izazove u pružanju brige djeci bez roditeljskog staranja i gdje CSR mogu učiniti više u smislu podrške.

Kašnjenja u prebacivanju zdravstvenih kartona u novo prebivalište djeteta otežavaju hraniteljima da dobiju čak i najosnovnije informacije o zdravlju djeteta o kojem bri-

nu, na primjer, da li je dijete vakcinisano, i da osiguraju da dijete dobije neophodnu zdravstvenu zaštitu.

Neka djeca pristižu u hraniteljsku brigu bez da im je pruženo odgovarajuće obrazovanje u prethodnom obliku brige i hranitelj mora da pregovara sa CSR i školom da se djetetu pomogne da nadoknadi propušteno.

Ja sam uzela djecu koja su trebala biti četvrti razred, ali oni uopšte nisu išli u školu. I centar ih je upisao u prvi razred. Oni sada zaostaju. Oni su sedmi razred, a trebali su biti u srednjoj školi. (FG hraniteljske porodice u RS)

Shvatanje hraniteljstva u društvu

Hranitelji navode da se suočavaju sa negativnim percepcijama u svojim zajednicama i smatraju da to ograničava razvoj hraniteljstva.

To bi trebalo funkcionisati više i bolje. Ali zajednica treba da bude bolje upoznata sa hraniteljstvom. Jer oni u nas gledaju kao u bijele vrane. (FG hraniteljske porodice u RS)

Neke hraniteljske porodice prijavljuju da se suočavaju sa predrasudama i nerazumijevanjem, naročito u pogledu njihovih motiva kao nesrodnčkih hranitelja, od strane stručnih radnika u zdravstvenim i čak i socijalnim službama.

...medicinske sestre su me ovako gledale: „Pa zar nisi imala drugi način da zaradiš hljeb, nego da uzmeš tuđe dijete?“ Ja sam bila šokirana. (FG hraniteljske porodice u RS)

[Direktorica centra] kaže: „Da, znam vas. Vi primete od nas 2.000 KM mjesečno, od našeg centra“. „Ne, ne“, kažem ja, „direktorice, ja sam ona što hrani troje djece, šticećenika Centra“. A trebala sam reći: „Ja sam vaš saradnik“. (FG hraniteljske porodice u RS)

Zabrinutost oko percepcije naknade za hraniteljstvo među članovima zajednice pojavila se u diskusijama fokus grupa kao ključni pokazatelj potrebe da se osigura pažljiva komunikacija o ovoj vrsti zbrinjavanja, kako bi se hranitelji podržali, a ne obeshrabrili, naročito ako postoji namjera da se nastavi širiti grupa nesrodnčkih hraniteljskih porodica.

Specijalizirano hraniteljstvo

Specijalizirano hraniteljstvo se fokusira na djecu i mlade koji zbog psihofizičkih ili zdravstvenih razloga trebaju dodatnu brigu i podršku. Podaci prikupljeni u istraživanju pokazuju da preko desetine djece (12,3%) koja su smještena u hraniteljstvo imaju poteškoće u razvoju, uz dodatnih 3,7% djece za koje CSR nisu sigurni da li su tipičnog razvoja ili imaju poteškoće u razvoju. Zastupljenost djece sa poteškoćama u razvoju je značajno veća u nesrodnčkim hraniteljskim porodicama – skoro svako treće dijete smješteno u nesrodnčkom hraniteljstvu ima poteškoće u razvoju (30,8%), a u srodnčkoj brizi „tek“ svako četrnaesto dijete (7,7%).

Iako hranitelji koji pružaju specijaliziranu brigu imaju veće novčane naknade, nedostaje im dodatna podrška u brizi o djeci sa poteškoćama u razvoju. Ovi hranitelji to povezuju sa opštim nedostatkom resursa u zajednici, koji su obično ograničeni na saradnju sa školama i rjeđe na podršku centara za mentalno zdravlje. CSR potvrđuju da se odabir i supervizija za specijalizirano hraniteljstvo provodi na isti način kao i za druge oblike hraniteljstva.

KLJUČNI NALAZ 11.

Hraniteljstvo predstavlja potencijalni resurs za djecu bez roditeljskog staranja, ali ga CSR i SSZ nedovoljno koriste i treba ga ojačati.

Zakoni tretiraju srodnčko i nesrodnčko hraniteljstvo na isti način, ali u praksi su ta dva vida hraniteljstva različita. Većina djece u hraniteljstvu su u srodnčkom hraniteljstvu, a raspoloživa grupa nesrodnčkih hraniteljskih porodica je mala.

Oko petine obučanih hranitelja u vrijeme istraživanja nisu brinuli o djeci, ali nije jasno da li su to zaista potencijalni hranitelji ili pak kandidati koji su završili obuku, ali su odlučili da ne postanu hranitelji.

Usluge hraniteljstva iziskuju visok nivo učešća socijalnog radnika u angažovanju, procjeni, edukaciji, superviziji i praćenju, kako radi podrške hranitelja, tako i radi praćenja sigurnosti i dobrobiti djece. I CSR i hranitelji izražavaju zabrinutost o kapacitetima sistema hraniteljstva da konzistentno pruža visoko kvalitetnu podršku i superviziju.

Usvojenje

U RS svake godine bude usvojeno vrlo malo djece. Prema zvaničnim statističkim podacima Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS, Biltena o socijalnoj, porodičnoj i dječijoj zaštiti za 2014. i 2015. godinu, u 2014. su bila tri usvojenja, a u 2015. godini 30. CSR koji su dostavili podatke za ovu studiju naveli su da je 8 djece usvojeno u prvoj polovini 2016. godine, a da je ukupno usvojeno 25 djece u periodu od januara 2014. do juna 2016. godine.

Profil usvojene djece

Podaci koje su dostavili CSR i opštinske službe socijalne zaštite pokazuju da je usvojeno nešto više dječaka (64%) nego djevojčica (36%), ali zbog malog broja usvojenja (N=25), ta razlika nije statistički značajna.

Djeca iz manjiskih nacionalnih grupa (4%, N=1), kao i djeca sa poteškoćama u razvoju (4%, N=1) usvajaju se vrlo rijetko, a s obzirom na njihovu zastupljenost u sistemu alternativne brige (6,6% i 17,8%) značajno su im manji izgledi da budu usvojeni, u odnosu na djecu drugih nacionalnosti i djecu tipičnog razvoja.

Mnoga djeca usvojena su prije dobi od 3 godine (40%), a preko polovine djece (52%) je usvojeno u dobi do pete godine. CSR navode usvojenje četvero djece u dobi od 5 do 10 godina (16%) i 8 usvojenja djece u dobi od 10 do 18 godina (32%). Prije usvojenja u ustanovi je boravilo 58,3% usvojene djece, a u prosjeku su tamo proveli 2,5 godine (od 6 dana do 12 godina).

KLJUČNI NALAZ 12.

Mali broj djece bez roditeljskog staranja bude usvojen, a uglavnom se usvajaju mala djeca, ali više starije djece u odnosu na podatke za cijelu BiH.

Usvajaju se uglavnom djeca mlađa od 5 godina i koja nemaju poteškoće u razvoju, te koja su u institucionalnoj brizi provela manje od 12 mjeseci prije usvojenja. Međutim, ima slučajeva usvojenja starije djece sa poteškoćama u razvoju, koje usvajaju i državljani BiH i usvojitelji iz inostranstva.

Kapacitet ustanova za djecu bez roditeljskog staranja u RS da pruže prikladnu brigu i omogućé individualnu pažnju

Anketa je uključivala pitanja za ustanove o njihovoj procjeni vlastitih kapaciteta za pružanje brige o djeci bez roditeljskog staranja, a odgovorilo je pet od 6 ustanova u RS. Podaci koje su dostavili CSR, SSZ i ustanove za potrebe ove ankete ne omogućavaju izračunavanje omjera djeteta/uposleni, jer se broje samo „djeca bez roditeljskog staranja“, a ne svi štićenici ustanove. Ustanove u RS za koje su se podaci mogli uključiti u tabelu 4. ovog izvještaja se ne razlikuju značajno od ukupnih nalaza za BiH u pogledu omjera uposlenih, kadrovskih kapaciteta i udjela stručnih radnika u osoblju ustanova.

Jedna od ustanova u RS provodila je reorganizaciju u vrijeme provođenja ankete i u međuvremenu oformila odjeljenja „porodičnog tipa“ unutar ustanove i novi vid usluge, odjeljenje za majke, gdje mogu biti smještene trudnice kojima je potreban smještaj ili majke s bebama starim do godine dana. Do sada ova usluga nije bila u širokoj primjeni. Ustanova je također ojačala podršku djeteci koja se pripremaju za samostalni život, kroz projekat koji se provodi zajedno sa jednom NVO, ali i primjenom standarda za pripremu za samostalan život.

Ustanove navode izazove u upravljanju troškovima, kada sredstva kasne i dolaze iz dva izvora, pola cijene svakog smještaja pokriva Ministarstvo, a drugo pola opštinski CSR iz opštine prebivališta djece.

Diskusije fokus grupa sa djecom u institucionalnoj brizi pokazuju da djeca žele biti integrisana u život njihovih zajednica, u što većoj mjeri.

...mi, djeca iz Doma, idemo u gradsku školu, tako da [djeca iz grada] mogu da nas upoznaju, za razliku od onih sa sela koji nemaju nikakav kontakt sa djecom iz domova. A ovi iz grada mogu da nam dođu u posjetu i vide kako Dom izgleda. (FG, djeca u institucionalnoj brizi)

Djeca također naglašavaju važnost toga da sami traže podršku da izađu iz teških situacija i da djeca trebaju biti obaviještena gdje mogu dobiti takvu pomoć:

Mora se govoriti da djeca koja su ranjiva trebaju pokušati da pronađu izlaz na bilo koji način. Da kažu starijima, na primjer, baki, djedu, ujaku. Pa ako roditelji tuku dijete, da oni to mogu prijaviti.

Trebaju samo da skupe snage i obrate se odraslom i sve će biti uredi.

OKVIR 4.

Studija slučaja o projektu pripreme za samostalni život u RS

N.N ima 19 godina i u institucionalnoj je brizi od četvrte godine. Počela je učestvovati u programu za obuku mladih za samostalan život sa 15 godina. Sada je studentica Fakulteta za ugostiteljstvo i turizam i može ostatu u Domu za djecu do kraja studija. Smatra da je projekat pripreme za samostalni život bio vrlo važan za svu djecu, jer je obuhvatao sve segmente života za koje se nisu mogli pripremiti tokom standardnog boravka u Domu, uključujući kućanske poslove, higijenu u domaćinstvu, samostalno pranje veša, kupovinu namirnica, kuhanje, itd. Naglašava važnost učenja o upravljanju novcem za domaćinstvo i kupovinu, učenja odgovornosti prema drugima. Također ističe ulogu domaćice koja je nadzirala ove aktivnosti kao važniju od stručne pomoći vaspitača za stariju djecu. NN planira da nađe posao u struci i stan u kojem će živjeti nakon što diplomira.

Mislim da ovu samostalnost treba razviti. Sve je bilo interesantno, kuhanje, pranje veša, jer nismo prije imali priliku da to naučimo, kada nam se sve serviralo. Šta zna dijete kada izađe iz doma, kada se suoči sa stvarnim svijetom? Ono ne zna ništa. Ja sam kroz to prošla, ali sada se to pomalo gasi, a treba se podržati. Mogu pitati nas, koji smo već prošli ovo, šta je bilo korisno, a šta ne, možemo dati neke ideje. Domaćica je radila s nama, kao što radi u svojoj kući. Ona kaže: „Danas imamo grah za ručak, evo novac, idi i kupi sve što treba za grah“. ... Ljudi iz Doma uvijek pomažu u pronalaženju posla, koliko mogu, kroz njihove poznanike i tako. Tako da se nadam da ću i ja uspjeti.

...treba napraviti neke letke ili nešto gdje djeca mogu vidjeti ove brojeve. Treba ići od škole do škole i dijeliti ih. Ne samo u ovim školama u gradu, već i po nekim selima, da djeca znaju o čemu se radi, a ona kojoj treba pomoć da znaju kome se mogu obratiti. (FG djeca u institucionalnoj brizi u RS)

100 Oko trećine (32,7%) djece bez roditeljskog staranja izašlo je iz sistema kada su napunili 18 godina, a gotovo isto toliko (34,6%) su proveli još godinu ili dvije u sistemu (do dobi od 20 godina ili do završetka srednjeg obrazovanja), dok je 15% studiralo na fakultetu i koristilo zakonsku mogućnost ostanaka do dobi od 26 godina.

101 4 mladih sa intelektualnim poteškoćama i 1 sa oštećenjem sluha.

102 6% djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem, boravila su u sistemu manje od godine dana. Preko trećine njih (38%) ostalo je u sistemu od jedne do pet godina, a druga trećina (38%) od pet do deset godina, 12% od deset do petnaest godina (29%) i 6% mladih je prije osamostaljenja u alternativnoj brizi provelo preko 15 godina.

103 M=4,96 godina; SD=3,96; Min=185 dana; Max=19,38 godina; N=50

104 Prema podacima iz Popisa stanovništva u BiH iz 2013. godine.

105 Postoji mogućnost da lokalna zajednica finansira smještaj mladih koji napuštaju sistem alternativne brige u prelaznom periodu od 6 mjeseci. Također, neki CSR uspijevaju da pruže ovaj vid pomoći mladima iz ovog dijela.

KLJUČNI NALAZ 13.

Potrebna su dodatna istraživanja da bi se utvrdilo u kojoj mjeri djeca u institucionalnoj brizi dobivaju individualnu brigu koja ispunjava njihove potrebe.

Sistem monitoringa brige o djeci smještenoj u ustanove (djelomično zbog definicije statusa „bez roditeljskog staranja“) ne omogućava analizu podataka po pokazateljima kao što su omjer djece i osoblja, iako sadrži podatke o udjelu stručnih radnika koji rade direktno sa djecom među osobljem ustanova u institucionalnoj brizi.

Broj djece sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja je izrazito zastupljeniji u sistemu institucionalne brige u RS u odnosu na BiH, što ukazuje na potrebu značajnog jačanja podrške za porodice kako bi one mogle brinuti o djeci sa poteškoćama u razvoju, uz istovremeno jačanje kapaciteta CSR i SSZ da podrže srodničke i nesrodničke hranitelje u pružanju adekvatne brige djeci sa poteškoćama.

10.4 Ishodi smještaja u alternativnu brigu

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem pokazuju da je 55 mladih napustilo sistem alternativne brige u protekle dvije i po godine, što je u prosjeku 18 djece godišnje. Jednak broj djece napušta ustanove i hraniteljske porodice i uglavnom napuštaju sistem u dobi od 18 godina ili po završetku redovnog školovanja (najkasnije sa 26 godina).¹⁰⁰ Među mladima koji su se osamostalili bilo je petero (9,1%) mladih sa poteškoćama u razvoju.¹⁰¹

Dužina boravka djece bez roditeljskog staranja u sistemu alternativne brige prije osamostaljivanja je prilično jednako zastupljena¹⁰², a u prosjeku boravak traje 5 godina¹⁰³, što je godinu dana manje od prosjeka za BiH.

Obrazovanje mladih koji su napustili sistem alternativne brige

Nivo obrazovanja mladih koji su napustili sistem alternativne brige većinom je u pozitivnom odnosu naspram rezultata obrazovanja sve djece bez roditeljskog staranja u BiH i cjelokupne populacije kako je prikazano na slici 14. Među mladima bez roditeljskog staranja koji su napustili sistem alternativne brige u RS, njih 78,2% imalo je srednju stručnu spremu, 7,3% imalo je osnovnu školu, dok je 14,5% djece bez roditeljskog staranja u RS imalo visoko obrazovanje.

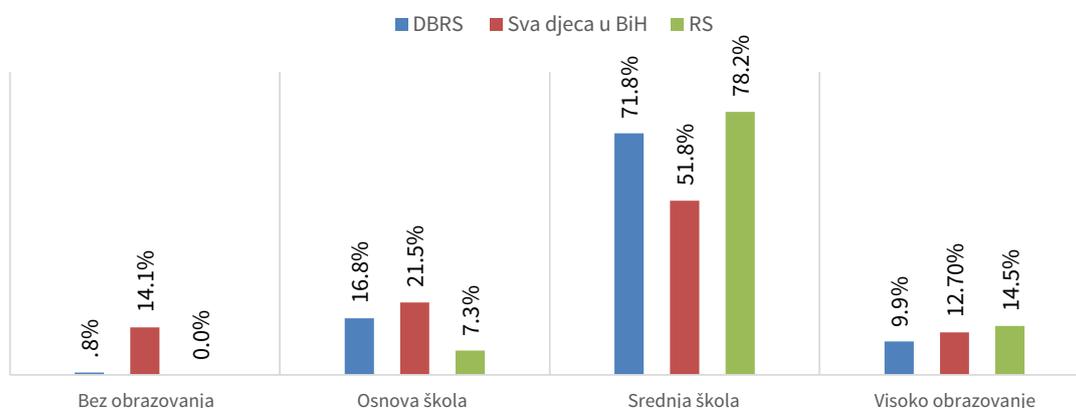
Nema značajnih razlika u nivou obrazovanja između djevojčica i dječaka koji su izašli iz sistema alternativne brige, između mladih koji dolaze sa sela i iz grada, između mladih sa poteškoćama u razvoju i mladih tipičnog razvoja, a nema ni značajnih razlika između mladih pripadnika konstitutivnih naroda i mladih romske nacionalnosti.

Podrška u obrazovanju i rješavanju stambenog pitanja

Iako CSR, kao i ustanove i hraniteljske porodice u kojima su smještena djeca bez roditeljskog staranja nastoje pripremiti mlade za osamostaljivanje i pružiti im podršku u zapošljavanju i pronalasku mjesta za stanovanje, svi koji su uključeni u sistem alternativne brige ističu da stambeno pitanje i finansijska sigurnost predstavljaju jedno od najvećih pitanja za mlade koji napuštaju sistem. Omogućavanje ostanka u institucionalnom smještaju za mlade ljude do završetka obrazovanja neki CSR smatraju načinom rješavanja stambenih pitanja, bar na neko vrijeme.

Najveći problem za nas su mladi ljudi koji se osamostaljuju i koji nigdje nisu zaštićeni zakonom. Nema amandmana po kojima im možemo pružiti finansijsku pomoć i oni nemaju prioritet u zapošljavanju ili rješavanju stambenog pitanja.¹⁰⁵ ...Godinama smo pokušavali da se pobrinemo za njih, da riješimo stam-

Slika 39. Najviši nivo obrazovanja djece bez roditeljskog staranja koja su napustila sistem alternativne brige u periodu januar 2014 – juni 2016. (N=144) u BiH odnosno RS (N=55) i populacije djece starosti 15 godina i više u cjelokupnoj dječijoj populaciji¹⁰⁴

Izvor: podaci prikupljeni tokom ankete, Popis stanovništva u BiH iz 2013. godine i Popis RS.

beno pitanje za neke od njih. „Izvalčimo“ neke od njih, dok za jednog plaćamo smještaj u Domu dok strudira. I to je neki vid pomoći. (FG CSR u RS)

Podaci prikupljeni tokom istraživanja potvrđuju da je po izlasku iz sistema manje od trećine (32,7%) svih mladih koji su napustili sistem dobilo pomoć u rješavanju stambenog pitanja, dok je pomoć pri zapošljavanju pružena za manje od petine (18,2%). Svi mladi imaju zdravstveno osiguranje. Većina uglavnom preko biroa za zapošljavanje ili poslodavca, ali i preko CSR, SSZ, ili Ministarstava prosvjete i kulture RS ili preko njihovih staratelja.

Pet mladih osoba sa poteškoćama u razvoju koje su napustile sistem brige imale su mnogo veće izgleda da dobiju obje vrste pomoći, u poređenju sa cjelokupnom populacijom djece (troje od petero djece, odnosno 60%, dobilo je pomoć).

Jedno od pitanja koje se pojavilo u vezi sa podrškom osamostaljivanju po izlasku iz brige bilo je pitanje da li treba očekivati povratak djeteta u zajednicu njegovog porijekla, ili ne, i da tamo dobije pomoć za rješavanje stambenog pitanja i zapošljavanje. To je posebno važno za djecu koja su prešla u institucionalnu brigu i možda tamo provela dug vremenski period i uspostavila mrežu prijatelja.

Ukoliko u devet godina boravka u ustanovi dijete ni jednom nije [otišlo u rodni grad] naravno da to dijete neće imati nikakvu želju da se tamo vrati i živi. S druge strane, imamo situaciju u kojoj se takav kontakt redovno održava, ali dijete i dalje bira da ostane ovdje. Jednostavno zbog toga što mu se više sviđa. A ljudi iz CSR ne mogu pružiti pomoć. Onda se pomoć svodi na nekoliko jednokratnih novčanih pomoći za potrebe stanovanja. A možda bi u opštini prebivališta dijete dobilo posao i stan. (IDI ustanova u RS)

Oni neće da idu (iz ovog grada) – imali smo i mi takav slučaj. Godinama žive u određenom okruženju. Izgradili su svoju društvenu mrežu. Ne žele da se vrate. (FG CSR u RS)

Oko trećine CSR (29,6%) oformljavaju tim za podršku mladima u osamostaljivanju po izlasku iz sistema alternativne brige, a 2,3% CSR navode da za ove namjene imaju stalni tim. Gotovo dvije trećine CSR (65,9%) ne oformljava takve timove, što može uticati na nivo podrške koja se pruža mladima koji napuštaju brigu. I drugi faktori imaju uticaja, kao što je saradnja rodbine i mogućnosti u zajednici porijekla, ukoliko se dijete vrati.

Pokušavamo na lokalnom nivou ili putem rodbine da obezbijedimo da ovi mladi ljudi dobiju neki posao ili da počnu nešto da rade. A mi nemamo ni jedno dijete koje je punoljetno, a nema stan. Svi se vrate u

porodicu ili imaju kuću, tako da nemamo problema sa rješavanjem stambenog pitanja. (IDI CSR u RS)

Većina CSR koji oforme tim, u njega uključuju ne samo svoje uposlenike, već u 23,1% slučajeva i uposlenike ustanova koje djeca napuštaju i u manjoj mjeri NVO iz lokalne zajednice, ili druge organizacije i poslovne subjekte (7,7%).

Djeca koja napuštaju hraniteljstvo (srodničko i nesrodničko) primaju dodatnu pomoć svojih hraniteljskih porodica, naročito ako su dugo boravili s njima.

Hranitelji također nalaze posao djeci. Moj kolega je spomenuo primjer gdje je hranitelj kupio potkrovlja i tako riješio problem smještaja. (FG CSR u RS)

Sada imamo djevojčicu koja je završila srednju školu. Nije htjela na fakultet, radi, ali nema gdje. Ostavili smo je ovdje, živi s nama. Više nije štíćenica centra; ne plaćaju za njen smještaj. Ali ona će biti s nama dok se ne uda. Bilo je mnogo zdravstvenih, psihičkih problema također, ali uspjeli smo da to odradimo – da ona sada bude dobro. (IDI hraniteljska porodica u RS)

Međutim, često se dešava da porodice nemaju dovoljno sredstava za brigu o djeci, a CSR pokušavaju pomoći na jedini način koji imaju – ako se procijeni da porodica pruža kvalitetno hraniteljstvo, u nju se smještaju druga djeca bez roditeljskog staranja i tako se osigurava da porodica ima redovne prihode.

On nije imao gdje. Njegov otac ga neće, oženio se, njegova majka ga je ostavila, ujak ga neće i našli su ga na autobuskoj stanici, jer nije imao kud. I njegovi bivši hranitelji su ga uzeli. CSR joj je dao drugu djecu tako da može uz to da se brine i o njemu. (FG hraniteljske porodice u RS)

Sad moja mala curica ode, na trećoj je godini fakulteta, još godina i po i njen boravak kod mene završava. Bila bih jako sretna kad bih mogla dobiti neku drugu djecu i da mogu uz njih i nju da zadržim. Voljela bih da joj pomognem da završi fakultet. (FG hraniteljske porodice u RS)

KLJUČNI NALAZ 14.

Mnoga djeca ostaju u sistemu alternativne brige i više godina nakon punoljetstva i primaju značajnu podršku u završavanju srednjeg i visokog obrazovanja.

Od 52 mlade osobe koje su napustile sistem alternativne brige u dvije i po godine prije ankete njih 83% su u vrijeme izlaska imali 18 do 26 godina. Trećina ove djece je dobila pomoć u zapošljavanju, a polovina u rješavanju stambenog pitanja.

Djeca bez roditeljskog staranja, uključujući djecu sa poteškoćama u razvoju, po izlasku iz sistema alternativne brige imaju veće izgleda da imaju završeno srednje obrazovanje od djece u opštoj populaciji djece starosti 15 godina i više i manje je vjerovatno da neće imati nikakvo završeno obrazovanje.

se također koristi u većoj mjeri u RS (14,1%) nego u BiH (9,8%), a uz raširenu srodničku brigu, to ukazuje na sistem koji se uglavnom oslanja na pružanje alternativne brige porodičnog tipa djeci bez roditeljskog staranja. To se, međutim, ne odnosi na djecu sa poteškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja, jer je 50,4% ove djece bilo u institucionalnoj brizi u RS u junu 2016. godine, u odnosu na 27,3% u cijeloj BiH. Ovo ukazuje na potrebu jačanja usluga podrške porodicama na nivou zajednice za podršku djeci sa poteškoćama i njihovim porodicama i rodbini.

Djeca bez roditeljskog staranja u RS u prosjeku provela su manje godina u alternativnoj brizi (4 godine, u odnosu na 5 godina za BiH), dok je 14% steklo visoko obrazovanje.

Većina djece se ne vrati u svoje porodice prije punoljetstva.

10.5 Analiza i zaključci za RS

Nešto je veći omjer djece bez roditeljskog staranja u RS (0,28%) u odnosu na BiH (0,24%). Nije poznato u kojoj mjeri je preventivni rad djelotvoran, što ukazuje na potrebu za boljim praćenjem i evaluacijom. Službe za podršku porodicama, koju najčešće pružaju CSR i SSZ, nude mogućnosti za inkluziju u programe materijalne pomoći i pružanje konsultacija i stručnog rada.

Ovi oblici podrške tek djelimično zadovoljavaju utvrđene potrebe porodica koje navode CSR i SSZ i same porodice, a koje se odnose na nezaposlenost, siromaštvo, zdravstvene probleme roditelja i ponašanje roditelja, nasilje u porodici, zanemarivanje i zlostavljanje djece.

Bolje usmjerene i djelotvornije mjere prevencije i podrške porodicama mogu dovesti do smanjenja broja djece kojoj je potrebno alternativno zbrinjavanje. Nije bilo dovoljno podataka da bi se mogla procijeniti djelotvornost preventivnog rada i usluga podrške za koje je 95% CSR i SSZ prijavilo da ih provodi.

Mnogo je veća vjerovatnost u RS, nego u drugim dijelovima BiH, da će djeca bez roditeljskog staranja biti smještena u srodničku brigu, a značajno je manja vjerovatnost da će biti smještena u institucionalnu brigu. U RS 56,3% djece bez roditeljskog staranja su u srodničkoj brizi (35,5% za BiH), a 27% su u institucionalnoj brizi (48,5% za BiH). Nesrodničko hraniteljstvo

11.

Bibliografija

Bartlett, W. (2013). *Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u BiH*. UNICEF Bosna i Hercegovina.

Ustav Bosne i Hercegovine

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine

Ustav Republike Srpske

Komitet CRC (2012). Zaključna zapažanja u vezi sa drugim, trećim i četvrtim periodičnim izvještajem Bosne i Hercegovine, koja je Komitet usvojio na 61. sjednici (17. septembar - 5. oktobar 2012), CRC/C/BIH/CO/2-4.

Brčko Distrikt. Porodični zakon. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 23/07.

Brčko Distrikt. Zakon o socijalnoj zaštiti. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 01/03, 02/08, 04/04 i 19/07.

Brčko Distrikt. Zakon o dječijoj zaštiti. Objedinjeni tekst. Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 51/11).

Vlada Kantona Sarajevo. Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom. Objedinjeni tekst. Službene novine Kantona Sarajevo br. 38/14.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. Porodični zakon FBiH. Službene novine Federacije BiH br. 35/05, 41/05 i 31/14).

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. (2017, 03 15). Zakon o hraniteljstvu Federacije BiH. Službene novine FBiH br. 19/17.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. Politika za zaštitu djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006-2016 (2008).

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom. Službene novine Federacije BiH br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09 i 45/16.

Vlada Republike Srpske. Zakon o dječijoj zaštiti RS. Službeni glasnik Republike Srpske br. 4/02, 17/08 i 1/09.

Vlada Republike Srpske. Porodični zakon RS. Službeni glasnik Republike Srpske br. 54/02 i 63/14.

Vlada Republike Srpske. Zakon o socijalnoj zaštiti RS. Službeni glasnik Republike Srpske no. 37/12.

Vlada Republike Srpske. Pravilnik o hraniteljstvu. Službeni glasnik Republike Srpske br. 27/14.

Vlada Republike Srpske. Strategija za unapređenje socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja za period 2015-2020 (2015).

Ministarstvo rada i socijalne zaštite Federacije Bosne i Hercegovine. Situaciona analiza zaštite djece bez roditeljskog staranja u FBiH i implementacija dokumenta Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006-2016 (2010).

Ombudsman za djecu Republike Srpske. Posebni izvještaj o djeci smještenoj u domu za djecu (2011).

Pavlović, B. i Sofović, J. (2014) *Analiza modela alternativne brige za djecu u Bosni i Hercegovini*. SOS dječija sela Bosna i Hercegovina.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Vijeće za ljudska prava. *Smjernice za alternativnu brigu o djeci*. 24. februar 2010. New York: Sjedište Ujedinjenih nacija.

Ujedinjene nacije (1989). *Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta*. New York, NY: Sjedište Ujedinjenih nacija.

Žegarac N. (2013). *Pravo deteta na kvalitetno staranje: Analiza sprovođenja smernica Ujedinjenih nacija za alternativno staranje o deci u zemljama zapadnog Balkana*. Save the Children International.

12. Aneksi

Annex 1: Obrazci za prikupljanje podataka

Annex predstavlja upitnike koje je Custom Concept, agencija za ispitivanje javnog mnijenja, koristila tokom prikupljanja podataka.

1. Upitnik za centre za socijalni rad

Poštovani,

Custom Concept, agencija za ispitivanje javnog mnijenja, istraživanje tržišta i konsalting (www.cconcept.ba), unajmljena je od strane **UNICEF-a BiH**, uz podršku **Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS** da provede sveobuhvatnu **Situacionu analizu zaštite djece bez roditeljskog staranja koja borave u ustanovama, kao i u alternativnim oblicima formalnog zbrinjavanja u zajednici**. Analiza se provodi u okviru Projekta „**Transformacija institucija i prevencija razdvajanje djece od porodica**“, finansiranog od strane Evropske unije, a podaci dobiveni Analizom omogućiti će **uvid u trenutnu situaciju na polju zaštite djece bez roditeljskog staranja u BiH** i pomoći provođenju specifičnih ciljeva Projekta:

- **Unapređenje postojećih usluga i mehanizama** s ciljem utvrđivanja i pružanja preventivnih usluga porodicama pod rizikom od razdvajanja, kao i usluga za djecu s teškoćama u razvoju i druge grupe djece pod rizikom,
- **Jačanje postojećih modela i kapaciteta** sistema zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja u BiH,
- **Podrška transformaciji odabranih ustanova** u centre za pružanje usluga djeci i porodicama pod rizikom od razdvajanja

Između ostalih, u cilju ispunjavanja navedenih ciljeva, biće provedene sljedeće aktivnosti:

- **Jačanje kapaciteta socijalnih radnika** u području vođenja slučaja
- **Izrada instrumentarija** za prepoznavanje porodica pod rizikom od razdvajanja
- **Jačanje kapaciteta Centara za socijalni rad** za razvijanje kvalitetnog sistema hraniteljstva u zemlji, s posebnim naglaskom na **povećanje broja hraniteljskih porodica** osposobljenih za specijaliziranu njegu djece s teškoćama u razvoju
- **Izrada planova za transformaciju odabranih ustanova** za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i **podrška provođenju tih planova**
- **Jačanje stručne osposobljenosti zaposlenog osoblja** u odabranim ustanovama

Zbog svega navedenog, UNICEF BiH i Custom Concept Vas mole da ispunite Upitnik koji je pred Vama i na taj način omogućite provođenje ovog Projekta u BiH, čiji je opći cilj da osigura da djeca bez roditeljskog staranja, djeca pod rizikom od razdvajanja od porodice i djeca s teškoćama u razvoju uživaju ista prava i imaju isti status kao i druga djeca u BiH. Ukoliko imate dodatnih pitanja ili nejasnoća prilikom ispunjavanja upitnika, možete se obratiti na broj telefona: 033 837-843 (kontakt osoba je Tea Bulić) ili na sljedeću e-mail adresu: tbulic@cconcept.ba.

Hvala unaprijed!

1. DIO - PODACI O USTANOVU

Osoblje

1. Ukupan broj zaposlenika
2. Broj zaposlenih koji direktno rade sa djecom
3. Broj zaposlenih koji direktno rade sa drugim korisnicima
4. Broj zaposlenih koji obavljaju administrativno-tehničke-kadrovske poslove

		Broj stručnih saradnika
Ukupno		
Spol	Muški	
	Ženski	
Zanimanje stručnih saradnika	Socijalni radnik	
	Psiholog	
	Pravnik	
	Sociolog	
	Pedagog	
	Socijalni pedagog	
	Specijalni edukator i rehabilitator (defektolog)	
	Ostali (Navesti zanimanje):	
	1.	
2.		
3.		
Starost stručnih saradnika	do 25 godina	
	26 – 35 godina	
	36 – 45 godina	
	46 – 59 godina	
	preko 60 godina	
Dužina radnog iskustva u struci	do 5 godina	
	6 – 10 godina	
	11 – 20 godina	
	21 – 30 godina	
	30 – 40 godina	
	preko 40 godina	
Dužina radnog staža na trenutnoj poziciji	do 2 godine	
	3 – 5 godina	
	6 – 10 godina	
	preko 10 godina	

Jačanje institucionalnih kapaciteta

1. Broj stručnih saradnika koji su prošli kroz edukacije iz oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od odvajanja
2. Broj stručnih saradnika koji rade na poslovima starateljstva koji su prošli kroz edukacije u cilju bolje zaštite djece
3. Broj stručnih saradnika koji rade na poslovima hraniteljstva koji su prošli kroz edukacije iz oblasti hraniteljstva
4. Broj stručnih saradnika koji rade na poslovima usvojenja koji su prošli kroz edukacije iz oblasti usvojenja

Vrste provedenih jačanja kapaciteta				
		2014	2015	Do 30.06. 2016
Broj novozaposlenih stručnih saradnika				
Broj ostalih novozaposlenih				
Zanimanje novozaposle- nih stručnih saradnika	Socijalni radnik			
	Psiholog			
	Pravnik			
	Sociolog			
	Pedagog			
	Socijalni pedagog			
	Specijalni edukator i rehabilitator (defektolog)			
	Ostali (Navesti zanimanje):			
	1.			
	2.			
3.				
Da li je CSR...	Nabavljao novu opremu?	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
	Renovirao prostorije?	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
	Povećao prostorne kapacitete?	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne

5. Da li CSR ima potpisane protokole u o saradnji u pogledu pružanja psihosocijalnih savjetovanja sa...

	Ima potpisan protokol?	Da li se protokol provodi (odgovoriti samo ako su potpisani)
Porodičnim savjetovalištima	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Centar za mentalno zdravlje	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Centar za rani rast i razvoj	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Nevladinim organizacijama	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Nekim drugim (navesti!)	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne

6. Da li je potpisan protokol o saradnji u oblasti preventivne zaštite djece pod rizikom od odvajanja sa relevantnim institucijama?

1. Da
2. Ne

7. Ako da, ko su sve potpisnici protokola?

1. CSR,
2. Škole i vrtići,
3. Timovi porodične medicine
4. Timovi centara za mentalno zdravlje
5. Policijske stanice
6. Ostale institucije/organizacije (Navesti!)

8. Da li se ovaj protokol primjenjuje?

1. Da
2. Ne

Komentar saradnje

9. Da li je formirana radna grupa za pružanje podrške u osamostaljivanju djece i mladih bez roditeljskog staranja / tim za kreiranje i realizaciju individualnog programa pripreme i podrške za osamostaljivanje djece i mladih bez roditeljskog staranja?

1. Radna grupa / tip su trajno formirani
2. Radna grupa / tip se formiraju po potrebi (od slučaja do slučaja)
3. Ne

10. Ko su sve članovi ove radne grupe/tima?

1. CSR
2. Ustanove za smještaj djece bez roditeljskog staranja
3. Zavodi za zapošljavanje
4. privredni subjekti
5. Nevladine organizacije
6. Ostale institucije/organizacije (Navesti!)

11. Da li je formiran tim za podršku porodicama pod rizikom od odvajanja?

1. Da
2. Ne

12. Kakav je sastav tima za podršku porodicama pod rizikom od odvajanja?

Zanimanje člana tima za podršku porodicama pod rizikom od odvajanja	Kvalifikacije člana za podršku porodicama pod rizikom od odvajanja
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	

13. Da li je ostvarena saradnja sa udruženjima hranitelja?

1. Da
2. Ne

Organizacija posla

14. Ko vodi evidenciju o djeci bez roditeljskog staranja?

1. Referent za evidenciju,
2. Uposlenici CSR koji vode predmete starateljstva/smjestaža
3. Neko drugi (navesti)

15. Kakav je sastav stručnog tima koji donosi odluku o načinu zbrinjavanja djeteta?

Zanimanje člana stručnog tima	Broj članova sa ovim zanimanjem	Kvalifikacije člana stručnog tima
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		

16. Da li su izrađene/primjenjuju li se slijedeće baze podataka namjenjene za jedinstveno praćenje djece bez roditeljskog staranja:

	Izrađene	Koriste se
Baza podataka za praćenje djece odvojene od porodice	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Baza potencijalnih i aktivnih hraniteljskih porodica	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Baza potencijalnih usvojitelja	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne

17. Postoji li/primjenjuje li se akt sa jasno definisanim kriterijima za identifikaciju djece i porodica pod rizikom od odvajanja?

Postoje	Koriste se
1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne

18. Ko vrši procjenu porodica pod rizikom od odvajanja?

19. Od koga se dobijaju početne informacije o potencijalnim porodicama pod rizikom od odvajanja?

Zaposlenici CSR	1. Da 2. Ne
Osoblje vrtića/škole	1. Da 2. Ne
Osoblje zdravstvenih ustanova	1. Da 2. Ne
Policija	1. Da 2. Ne
Članovi porodice, komšije i ostali članovi zajednice	1. Da 2. Ne
Neko drugi (navesti!)	

20. Da li je izrađena/koristili se baza podataka za jedinstveno praćenje porodica pod rizikom od odvajanja?

Izrađena	Koristi se
1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne

21. Da li se provodi poticanje reintegracije porodica?

1. Da
2. Ne

22. Ako da, koji oblici poticanja su prisutni:

1. Novčana pomoć i materijalna pomoć
2. Savjetodavni rad / Upućivanje na savjetodavni rad
3. Upućivanje na zdravstvenu ustanovu
4. Izricanje mjera (upozorenje, nadzor, oduzimanje roditeljskog prava ...)
5. Nešto drugo (navesti)

23. Postoje li pisana uputstva i procedure kako da se djeluje u situacijama zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja...?

1. Da, za sve situacije
2. Da, samo za pojedine situacije
3. Ne

Strategije finansiranja

24. Koliko CSR plaća smještaj djeteta u.....?

Ustanovi	KM
Nesrodničkoj hraniteljskoj porodici	KM
Srodničkoj hraniteljskoj porodici (ukoliko zakonski nisu dužni da izdržavaju dijete)	KM

25. Uračunavaju li se primanja vezana za ostvarivanja prava djeteta na materijalnu podršku u nadoknadu za smještaj?

1. Da
2. Ne

26. Ako da, koja su to primanja:

1. Porodična penzija
2. Prianja za tuđu njegu i pomoć
3. Novčana naknada od strane srodnika koji su zakonski dužni izdržavati dijete
4. Nešto drugo (navesti)

27. Da li CSR izdvaja za nadoknadu za potrebe (troškove) djeteta?

1. Da
2. Ne

28. Ako da, koliko novca CSR izdvaja u ovu svrhu?KM

29. Da li CSR izdvaja sredstva za plate hranitelja?

1. Da
2. Ne

30. Koliko novca CSR izdvaja u ovu svrhu?KM

31. Da li postoje još neki troškovi koje CSR izdvaja za smještaj djeteta? Ako da, koji su to troškovi, koliki su i za koji vid smještaja?

32. Koji mehanizmi nadgledanja smještaja djeteta se primjenjuju?

1. Tipski godišnji izvještaji

2. Posjete

3. Telefonski pozivi

4. Neki drugi (Navesti)

33. Da li se djeca upoznaju sa pravima i mogućnošću žalbe na kvalitet smještaja?

1. Da, sva djeca starija od 14 godina se upoznaju

2. Ovisno od procjene zaposlenika CSR-a

3. Ne

34. Koliko je dječijih žalbi na smještaj bilo u ?

2014. godini

2015. godini

Prvoj polovini 2016. godine

35. Da li se ovi slučajevi pismeno evidentiraju?

1. Da

2. Ne

2. DIO - PODACI O DJECI BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Podaci o djeci bez roditeljskog staranja				
		2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj djece bez roditeljskog staranja				
Broj djece razdvojene od bioloških porodica zbog neadekvatnog vršenja roditeljske dužnosti				
Broj djece smještene u institucije	Porodični model*			
	Institucionalni model**			
Broj novosmještene djece u ustanovu u kalendar-skoj godini	Porodični model			
	Institucionalni model			
Broj djece koja su ušla u sistem zaštite djece bez roditeljskog staranja	Muške			
	Ženske			
	Ukupno			
	0 - 3 godine			
	4 - 6 godina			
	7 - 14 godina			
	15 - 18 godina			
	Više od 18 godina			
	Ukupno			
Broj djece koja su izašla iz sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja	Muške			
	Ženske			
	Ukupno			
	0 - 3 godine			
	4 - 6 godina			
	7 - 14 godina			
	15 - 18 godina			
	Više od 18 godina			
	Ukupno			

* Porodični model - definicija

** Institucionalni model - definicija

1. Koji je vid daljeg zbrinjavanja djeteta nakon prestanka njegovog smještaja u ustanovi?

		Tip zbrinjavanja				
		U biološke porodice	U nesrodničke hraniteljske porodice	U srodničke hraniteljske porodice	Na usvojenje	Osamostalila se
Broj djece koja su izašla iz sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja	Izašla iz porodičnog modela					
	Izašla iz institucionalnog modela					
	Ukupno					
	Muške					
	Ženske					
	Ukupno					
	0 - 3 godine					
	4 - 6 godina					
	7 - 14 godina					
	15 - 18 godina					
	Više od 18 godina					
	Ukupno					

3. DIO - PODACI O O HRANITELJSKIM PORODICAMA (2014., 2015. i prva polovina 2016. godine)

Podaci o hraniteljskim porodicama			
	2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj potencijanih hraniteljskih porodica			
Broj hraniteljskih porodica pripremljenih za prijem djece			
Broj aktivnih hraniteljskih porodica (koje trenutno imaju smještenu djecu)	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Ukupan broj djece (na kraju kalendarske godine) smještene u hraniteljske porodice	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Broj novosmještene djece u hraniteljske porodice	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Broj djece kod kojih je prestao smještaj u hraniteljsku porodicu	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Broj stručnih nadzora hraniteljskih porodica	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Broj seminara i radionica organizovanih za hranitelje/hraniteljske porodice	Srodničke porodice		
	Nesrodničke porodice		
Zanimanje stručnih saradnika koji vrše nadzor nad hraniteljskim porodicama	Socijalni radnik		
	Psiholog		
	Pravnik		
	Sociolog		
	Pedagog		
	Socijalni pedagog		
	Specijalni edukator i rehabilitator (defektolog)		
	Ostali (Navedi zanimanje):		
	1.		
	2.		
3.			

4. DIO – PODACI O USVOJITELJSKIM PORODICAMA I USVOJENOJ DJECI (2014., 2015. i prva polovina 2016. godine)

Podaci o usvojiteljskim porodicama i usvojenoj djeci				
		2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj zahtjeva za usvojenje				
Broj djece kod kojih nema zakonske prepreka za usvojenje				
Broj usvojene djece	Potpuno usvojenje			
	Nepotpuno usvojenje			
Državljanstvo usvojitelja	Državljanin BiH			
	Strani državljanin			

1. Postoji li elektronska evidencija o zahtjevima?

1. Da, sisemska evidencija
2. Da, lična evidencija zaposlenika ČSR
3. Ne

2. Postoji li baza podataka o zahtjevima?

1. Da
2. Ne

3. Da li se kao aktivni potencijalni usvojitelji računaju samo osobe koje su predale zahtjev u tekućoj godini ili i oni koji su predali zahtjev u ranijim godinama i nisu ga obnovili?

1. Samo osobe koje su predale zahtjev u tekućoj godini
2. Osobe koje su predale zahtjev u tekućoj, kao i u ranijim godinama (bez obzira što nisu obnavljali aplikaciju)

5. DIO - PODACI O DJECI/MLADIMA KOJIMA JE PRUŽENA PODRŠKA PRI OSAMOSTALJIVANJU

Podaci o djeci/mladima kojima je pružena podrška pri osamostaljivanju				
		2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj mladih kojim ja obezbjeđena i pružena podrška za:	Stanovanje			
	Školovanje			
	Zapošljavanje			
Broj izrađenih individualnih planova zaštite				
Broj posjeta i obilazaka mladih koji se osamostaljuju				
Broj zdravstveno osiguranih mladih preko CSR				
Broj obezbjeđenih stipendija				
Broj obezbjeđenih stručnih usavršavanja				

6. DIO - PODACI O DJECI I PORODICAMA POD RIZIKOM OD RAZDVAJANJA

Podaci o djeci i porodicama pod rizikom od razdvajanja				
		2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj porodica pod rizikom od razdvajanja				
Broj djece u ovim porodicama				
Broj jednoroditeljskih porodica (porodice u kojima dijete živi sa jednim roditeljem) pod rizikom od razdvajanja	Jednoroditeljska porodica - majka			
	Jednoroditeljska porodica - otac			
Broj porodica pod rizikom od razdvajanja koje primaju stalnu novčanu pomoć				
Broj terenskih posjeta porodicama				
Broj savjetovanih porodica				

2. Upitnik za ustanove

Poštovani,

Custom Concept, agencija za ispitivanje javnog mnijenja, istraživanje tržišta i konsalting (www.cconcept.ba), unajmljena je od strane **UNICEF-a BiH**, uz podršku **Ministarstva rada i socijalne politike Federacije BiH i Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS** da provede sveobuhvatnu **Situacionu analizu zaštite djece bez roditeljskog staranja koja borave u ustanovama, kao i u alternativnim oblicima formalnog zbrinjavanja u zajednici**. Analiza se provodi u okviru Projekta „**Transformacija institucija i prevencija razdvajanje djece od porodica**“, finansiranog od strane Evropske unije, a podaci dobiveni Analizom omogućiti će **uvid u trenutnu situaciju na polju zaštite djece bez roditeljskog staranja u BiH** i pomoći provođenju specifičnih ciljeva Projekta:

- Unapređenje postojećih usluga i mehanizama s ciljem utvrđivanja i pružanja preventivnih usluga porodicama pod rizikom od razdvajanja, kao i usluga za djecu s teškoćama u razvoju i druge grupe djece pod rizikom,
- Jačanje postojećih modela i kapaciteta sistema zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja u BiH,
- Podrška transformaciji odabranih ustanova u centre za pružanje usluga djeci i porodicama pod rizikom od razdvajanja

Između ostalih, u cilju ispunjavanja navedenih ciljeva, biće provedene sljedeće aktivnosti:

- Jačanje kapaciteta socijalnih radnika u području vođenja slučaja
- Izrada instrumentarija za prepoznavanje porodica pod rizikom od razdvajanja
- Jačanje kapaciteta Centara za socijalni rad za razvijanje kvalitetnog sistema hraniteljstva u zemlji, s posebnim naglaskom na povećanje broja hraniteljskih porodica osposobljenih za specijaliziranu njegu djece s teškoćama u razvoju
- Izrada planova za transformaciju odabranih ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja i podrška provođenju tih planova
- Jačanje stručne osposobljenosti zaposlenog osoblja u odabranim ustanovama

Zbog svega navedenog, UNICEF BiH i Custom Concept Vas mole da ispunite Upitnik koji je pred Vama i na taj način omogućite provođenje ovog Projekta u BiH, čiji je opći cilj da osigura da djeca bez roditeljskog staranja, djeca pod rizikom od razdvajanja od porodice i djeca s teškoćama u razvoju uživaju ista prava i imaju isti status kao i druga djeca u BiH. Ukoliko imate dodatnih pitanja ili nejasnoća prilikom ispunjavanja upitnika, možete se obratiti na broj telefona: 033 837-843 (kontakt osoba je Tea Bulić) ili na sljedeću e-mail adresu: tbulic@cconcept.ba.

Hvala unaprijed!

1. DIO – PODACI O USTANOVIMA

1. Kako je registrovana vaša ustanova?

2. Oblik brige/smještaja koju ustanova pruža:

1. institucionalni
2. porodični model

3. Da li ustanova primjenjuje Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH (Sl.novine FBiH 15/13)?

1. Da
2. Ne

Kapaciteti ustanove			
	2014	2015	Do 30.06. 2016.
Popunjenost prostornih kapaciteta (broj djece na smještaju u odnosu na mogući broj djece)			
Ocjenite kapacitete ustanove ocjenom od 1 do 5, pri čemu 1 predstavlja najnižu, a 5 najvišu ocjenu	Prostorni kapaciteti	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
	Tehnička opremljenost	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
	Sadržajni kapaciteti (sportski/rekreativni)	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

Osoblje			
	2014	2015	Do 30.06. 2016.
Broj zaposlenih			
Zanimanja zaposlenih	Socijalni radnik		
	Psiholog		
	Pravnik		
	Sociolog		
	Pedagog		
	Socijalni pedagog		
	Specijalni edukator i rehabilitator (defektolog)		
	Ostali (Navedi zanimanje):		
	1.....		
	2.....		
3.....			
Broj zaposlenih koji direktno rade sa djecom			
Broj zaposlenih koji obavljaju administrativno-tehničke-kadrovske poslove			
Budžet ustanove			
Broj sprovedenih stručnih nadzora			
Broj inspekcijskih nadzora			
Broj provedenih supervizija (stručna podrška usmjerena na sprečavanje sago-rijevanje)			
Broj zaposlenih koji su prošli kroz stručne edukacije organizovane za osoblje			

Primjena standarda kvaliteta

1. Da li su stručni saradnici upoznati / primjenjuju li slijedeće dokumente:

	Stručni saradnici upoznati sa dokumentom	Stručni saradnici primjenjuju dokument
Minimalne standarde za institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Minimalne standarde za smještaj djeteta u drugu porodicu	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Minimalne standarde za dječija sela	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Minimalne standarde u pogledu prostora, opreme i kadra za Male porodične domove	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Neki drugi dokument (navesti).....		
Neki drugi dokument (navesti).....		

2. Da li su stručni saradnici upoznati / primjenjuju li/proslijeđuju mladima:

	Stručni saradnici upoznati sa dokumentom	Stručni saradnici primjenjuju dokument
Priručnik za profesionalce: Korak u budućnost: Kako pomoći mladima da se što bolje snađu po izlasku iz javne brige	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Vodič za mlade koji napuštaju javnu brigu: Šta sada: izazovi pred tobom	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Program intenzivne podrške za osamostaljenje mladih koji napuštaju javnu brigu	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015-2020 RS, oblast vezana za podršku u osamostaljenju	1. Da 2. Ne	1. Da 2. Ne
Neki drugi dokument (navesti).....		

Annex 2: Opis poslova

OPIS POSLOVA

za firme ili kompanije (iz BiH)

Situacionalna analiza o sistemu alternativne brige o djeci bez roditeljskog staranja Vremenski period: april – novembar 2016

I Uvod:

Vlade oba entiteta u BiH opredijelile su se kroz niz dokumenata i akcionih planova za rad na prevenciji ulaska djece u sistem alternativne brige kao i za rješenja utemeljena na porodičnom obliku alternativne brige. Međutim, unatoč ovom strateškom opredjeljenju, institucionalno zbrinjavanje i dalje je najčešće korištena opcija smještaja u Bosni i Hercegovini. Društvene norme i slabo razvijene alternative institucionalnoj brizi samo su neki od razloga za to, uz nasljeđe vezano za socijalnu skrb iz prethodnog sistema. Štoviše, broj i tip institucija za zbrinjavanje djece je oblast koja se još treba istražiti. Postoje privatne kao i javne institucije koje država podržava kao i one koje nisu uključene u bilo kakav nadzor.

Osim toga, kada su u pitanju baze podataka o djeci bez roditeljskog staranja i djeci sa poteškoćama u razvoju, u formalnom sistemu brige nedostaje konzistentnosti među različitim izvorima i općenito, te baze podataka nude nepotpune informacije o djeci. Podaci ne prikazuju trendove u kretanju djece u sistemu alternativne brige i fokusiraju se samo na trenutno stanje.

Takođe, ne postoje sveobuhvatni podaci o djeci i njihovim porodicama kojima prijeti opasnost od ulaska u sistem. To sprječava nastojanja da se sistemski i adekvatno planiraju, provode i prate usluge vezane za zaštitu djece.

Nadalje, djeca s poteškoćama u razvoju čine posebno ranjivu kategoriju u sistemu javne brige, a procjene pokazuju da ona predstavljaju više od polovice djece u institucionalnoj brizi. Osim siromaštva / nezaposleno-

sti, slučajeva kada se radi o samohranim roditeljima, i lišavanja roditeljskih prava, razvojne poteškoće djeteta jedan su od najčešćih razloga za odvajanje djece od njihovih porodica. Mnogi roditelji navode kako nemaju potrebna znanja, vještine i sredstva za brigu o svim potrebama svoje djece, zbog čega se, u preuzimanju te odgovornosti oslanjaju na formalni sistem institucionalnog zbrinjavanja.

Procjena trenutnog stanja je ključna za razvoj sveobuhvatne i učinkovite strategije reforme dječje zaštite. Sveobuhvatna procjena pomoći će da se adresiraju stvarne potrebe i izazovi te da se učinkovito koriste resursi. Ukupna slika koju će ova analiza omogućiti pomoći će u mjerenju utjecaja reforme sistema dječje zaštite i poticanja novih preporuka za planiranje reformi.

II Svrha zadatka

Svrha zadatka je provesti analizu položaja djece koja su u riziku od odvajanja od svojih porodica i djece bez roditeljskog staranja u različitim oblicima alternativne brige u Bosni i Hercegovini.

Pristup treba da:

- uvažava i promovira važnost konsultativnog procesa sa relevantnim učesnicima uključujući djecu;
- daje preporuke koje su specifične i vezane za kontekst, usmjerene na dijete, razvojno prikladne, inkluzivne, cjelovite i utemeljene na dokazima;
- uključuje sudjelovanje djece u prikupljanju podataka i informacija na etički adekvatan način

Opseg studije

Konkretnije, od odabrane kompanije očekuje se da izvrši sljedeće:

- napravi pregled pravnog okvira i smjernica veza-nih za usklađivanje sa relevantnim međunarodnim smjernicama i usklađenosti između podrške porodica i alternativne brige
- mapira i procijeni relevantne usluge koje se pružaju unutar vladinog i nevladinog sektora, uključujući sve kratkoročne i dugoročne oblike zbrinjavanja, poticanje hraniteljstva, usvojenje unutar države kao i međunarodna usvojenja, kao i programe jačanja porodica i relevantne usluge vezane za jačanje porodice. To bi trebalo obuhvatiti pregled vezan za kretanje djece unutar sistema formalne alternativne brige, glavne varijable koje određuju i utječu na ulazak i izlazak djece iz sistema brige (razvrstani podaci o kretanju djece kroz sistem) i mapiranje strategija finansiranja uspoređujući institucionalni i porodični oblik brige.
- procijeniti standarde vezane za osiguravanje kvalitete brige kao i primjenu tih standarda u svim formalnim uslugama alternativne brige.
- procijeniti potrebe osoblja centara za socijalni rad vezane za dalji razvoj kapaciteta i izraditi nacrt okvira za razvoj kapaciteta, s naglaskom na učinkovitu prevenciju ulaska u sistem zbrinjavanja, vođenje slučaja, planiranje brige i reintegraciju (samo na odabranim pilot lokacijama, u dogovoru sa UNICEF-om i koordinacijskim odborom projekta).
- sačiniti studiju o položaju djece u svim oblicima formalne alternativne brige (pregled podataka po spolu, dobi, etnicitetu i određenim kategorijama ranjivosti.)
- analizirati zaključke kako bi se utvrdile ključne prepreke u procesu prevencije razdvajanja djece od njihovih porodica te smještaj djece u institucije nasuprot pružanja podrške osiguravanju brige unutar porodičnog okruženja te jačanja zajednica i stvaranje ambijenta podrške (zakonskog okvira i smjernica, društvenih normi i bužetiranja), potreba (npr. potreba za uslugama vezanim za jačanje porodica) i kvalitet i dostupnost (npr. dostupne usluge, kvaliteta usluga, informacija). Prepoznavanje dobre prakse i preporuke za rješavanje ključnih prepreka.

Metodologija

Ključna načela prikupljanja podataka i informacija:

- princip usmjerenosti na dijete i "ne nanošenje štete";
- podaci treba da budu razvrstani po spolu i starosnoj dobi, specifičnoj ranjivosti (npr. vezanoj za socio-ekonomsku situaciju i poteškoće u razvoju), geografsku lokaciju i oblike alternativne brige;

- raznolikost metodološkog pristupa, kao što su intervjui, ankete, fokus grupe i ključni informativni intervjui;
- korištenje podataka u svrhu dalje upotrebe za planiranje programskog rada (ne samo za prikupljanje podataka i izvještavanje.)

Od odabrane kompanije očekuje se da će razviti detaljnu metodologiju koju treba usvojiti programski koordinacioni odbor.

III Glavni zadaci koje treba izvršiti

U saradnji sa UNICEF-ovim voditeljem odjela za zaštitu djece i voditeljem projekta za reformu sistema brige o djeci bez roditeljskog staranja i svim ostalim relevantnim saradnicima, kompanija treba obavljati sljedeće zadatke:

1. Izraditi izvještaj o početku rada (maksimalno 20 stranica, na engleskom i B / H / S jezicima), s detaljnom metodologijom istraživanja, koja se odnosi na gore navedene ciljeve istraživanja.
2. Obaviti proces konsultacija s ključnim sudionicima kako bi usvojili izvještaj o početku rada i metodologiju.
3. U skladu sa usvojenom metodologijom provesti istraživanja u BiH
4. Izraditi nacrt izvještaja situacione analize (između 70 i 100 stranica, bez dodataka, na engleskom i B / H / S jezicima) i tokom radionice predstaviti zaključke i preporuke ključnim partnerima.
5. Na temelju informacija prikupljenih od UNICEF-a i relevantnih ključnih partnera, dovršiti izvještaj situacione analize

IV Rezultati i rokovi za njihovo postizanje

Glavni očekivani rezultati tokom trajanja ugovora:

1. Podnošenje nacrta izvještaja o početku rada, do 22. aprila 2016. godine.
2. Podnošenje konačnog izvještaja o početku rada koji će uključivati informacije prikupljene od UNICEF-a i ključnih partnera, do 13. maja 2016. godine.
3. Podnošenje nacrta izvještaja situacione analize, do kraja septembra 2016. godine.
4. Podnošenje završenog izvještaja situacione analize, koji će uključivati informacije prikupljene od UNICEF-a i ključnih partnera, do 18. novembra 2016. godine.
5. Prezentirati rezultate situacione analize svim relevantnim sudionicima tokom radionice, do 30. novembra 2016. godine

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost UNICEFA Bosne i Hercegovine i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske unije

